

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino**

Magistrsko delo

Bogdan Šteh

**ZAPUŠČINSKI INVENTARJI KRANJSKEGA PLEMSTVA S
KONCA 18.STOLETJA KOT ZGODOVINSKI VIR**

Mentor: doc. dr. Marko Štuhec

Trbovlje, februar 2010

KAZALO

1.Uvod	3
1.1.Razvoj proučevanja zapuščinskih inventarjev	4
1.2.Dodatni viri in literatura	8
1.3.Zapuščinski inventar kranjskega plemstva 1790 - 1800	11
1.4.Metodologija izbora in analize	15
1.4.1.Metodologija izbora	15
1.4.2.Statistična metoda analize	16
1.4.2.1.Statistika in razvoj kvantitativne metode v zgodovinopisju	16
1.4.2.2.Kvantitativna metoda in zapuščinski inventar	22
1.4.2.3.Omejitve kvantitativne metode	26
2.Plemstvo v Habsburški monarhiji in na Kranjskem ob koncu 18.stoletja	28
2.1.Plemstvo in politika	29
2.2.Gmotni položaj plemstva	35
2.3.Izobrazba	37
2.4.Kulturno življenje	38
2.4.1.Mecenstvo	38
2.4.2.Glasbena umetnost	39
2.4.3.Gledališče	40
2.4.4.Jezikovna pripadnost in bralne navade plemstva	41
2.4.5.Likovna umetnost	42
2.4.6.Druge oblike plemiške dejavnosti	43
3. Gmotno stanje kranjskega plemstva 1790 – 1800.	46
4.Nepremičnine	51
4.1.Zemljiška gospostva in imenja	51
4.2.Druga zemljišča	54
4.3.Bivalne enote	55
4.4.Gospodarska poslopja	57
4.5.Pravice	58
5.Gotovina in vrednostni papirji	60
5.1.Gotovina	60
5.2.Zadolžnice, vrednostni papirji in ostali kapital	64
5.3.Dolgovi	70
6.Domovanja, oprema, življenje na domu	72
6.1.Zgradbe	72
6.2.Notranji prostori	75
6.3.Stanovanjska oprema in bivanje	77
6.3.1.Oprema spalnice	78
6.3.2.Shrambno pohištvo	82
6.3.3.Pisarniško pohištvo	84
6.3.4.Sedežno pohištvo	88
6.3.5.Ostala oprema	90
7.Oblačila	93
7.1.Ko modne smernice zamenjajo oblačilne rede	93
7.2.Oblačilni materiali kranjskega plemstva	97
7.3.Barve oblačil	102
7.4.Posebnosti	105

7.5.Krznno, klobuki, galanterija	108
7.6.Obutev	109
8.Zdravje in skrb za higieno	111
9.Prehrana	119
9.1.Prehrana v 18.stoletju	119
9.2.Kašče, shrambe in skladišča	122
9.3.Kuhinja in kuhinjska oprema	125
9.4.Pri pogrnjeni mizi	127
9.5.Vino in ostale alkoholne pijače	130
9.6.Kava, čaj in čokolada	131
10.Kulturno in družabno življenje	135
10.1.Knjige	135
10.2.Slike	152
10.3.Kulturno in družabno življenje	155
11.Sklep	158
12.Viri in literatura	161
12.1.Arhivski viri	161
12.2.Literatura	161
12.3.Viri na svetovnem spletu	175

1. Uvod

Magistrsko delo ima namen dodati še en kamenček v mozaik zgodovine vsakdanjega življenja na našem prostoru. Vsakdanje življenje s svojo rutino in počasnim tokom sprememb, se zdi pravo nasprotje dinamičnim dogodkom, ki jih zasledimo v svetu politike, vojske in gospodarstva. Vendar videz vara. Pod krinko počasnih sprememb se nam, ob pazljivem študiju, pokažejo spremembe, ki so morda bile celo bolj ključne za razvoj človeštva kot še tako poveličevan in skrbno popisani politični dogodki ali neka slovita bitka, v kateri je svoje mojstrstvo dokazal še bolj sloviti vojskovodja. Skozi proučevanje posameznikovega vsakdana pridejo do nas spoznanja o spremenjenih vzorcih bivanja posamezne družbe, o njenih estetskih predstavah, kupni moči, vzorcih vedenja in družinskega življenja,... Marsikatero veliko spremembo v družbi, ki se nam kaže kot strela iz jasnega, napovedujejo dolgoročne spremembe, ki se zrcalijo ravno na področju vsakdanjega življenja in materialne kulture. Proces, ki jih srečamo pri tovrstnih raziskavah so na prvi pogled neopazni, ker delujejo na dolgi rok, vendar je tudi njihov učinek dolgoročen. Ravno njihova dolgotrajnost jih dela še toliko bolj vredne proučevanja. Potrebujemo samo še primerne vire.

Preteklost nam je zapustila vire, s pomočjo katerih lahko dobimo vpogled v življenje posameznika, ki je živel 300 ali še več let pred nami. Zapuščinski inventar se je izkazal za zelo uporaben vir pri tovrstnih raziskavah, njegova razširjenost in precejšnja enotnost v obliki po vsej Srednji in Zahodni Evropi (pa tudi v kolonijah na drugi strani Atlantika), pa daje tudi dobro izhodišče za morebitne primerjave med različnimi območji. Na našem območju smo v raziskavah omejeni na zapuščinske inventarje plemstva, ki so se edini tudi sistematično hranili.

Čas, ki ga bom raziskoval, je omejen z letnicami 1790 in 1800. Najpomembnejši razlog za izbiro te časovne omejitve je, da na vzorcu inventarjev iz konca 18. stoletja še ni bila napravljena temeljna raziskava. Rezultati te raziskave bodo nato lahko služili oblikovanju večje sinteze o materialni kulturi na območju Kranjske v obdobju med 1600 in 1800. Z zornega kota družbene skupine, ki jo proučujemo - plemstva, je čas še posebno zanimiv. Prestiž nekoč zelo vplivnega sloja je v tem času padal, tudi zaradi zadolženosti, ki je izhajala iz branjenja pozicij prestiža proti meščanskemu sloju. Svoje je dodala še francoska revolucija,

ki je v tistem času razburkala Evropo in je (čeprav v kasnejšem času) z Napoleonovimi vojnami in Ilirskimi provincami prišla tudi v naše kraje.

Dosedanje raziskave, opravljene na zapuščinskih inventarjih, so dokazale njihovo veliko uporabnost. Ne gre le za golo ugotavljanje, katere predmete je nekdo posedoval in koliko so bili vredni. Za vsakim predmetom se lahko skriva zgodba ali sporočilo o preteklosti. Naša naloga je, da s pomočjo podatkov, ki jih najdemo v zapuščinskih inventarjih, znamo ta sporočila in namige razbrati in jih strniti v primerno sintezo, ki podaja jasno sliko in relevantne zaključke.

1.1. Razvoj proučevanja zapuščinskih inventarjev

Zapuščinski inventar je lahko zelo uporaben vir za proučevanje zgodovine, kot še vrsta drugih dokumentov ali predmetov. Ali bo potencial zapuščinskega inventarja kot vira za zgodovino izkoriščen ali ne, je v prvi vrsti odvisno od zanimanja zgodovinarja in od paradigme, ki jo raziskovalec preteklosti uporabi pri svoji raziskavi. Ravno paradigma, s svojimi metodološkimi, konceptualnimi in interpretacijskimi izhodišči, nam vir odpira ali zapira in razkriva podatke¹. V največjo korist so nam zapuščinski inventarji pri proučevanju t.i. zgodovine vsakdanjega življenja, ki je postala objekt širšega zanimanja strokovne javnosti šele v drugi polovici prejšnjega stoletja. Nikakor pa se takrat ni začel razvoj raziskav na tem področju. Zgodovino vsakdanjega življenja je poznala že historiografija 19. stoletja, le da je bila obravnavana kot obrobna tema za popestritev t.i. velike zgodovine (politične in gospodarske)². Posameznim avtorjem so bili zapuščinski inventarji kot vir za zgodovino poznani in so na podlagi njihovih podatkov že izvajali raziskave³. Kazala pa se je potreba po usklajevanju metodoloških pristopov in definiranju raziskovalnih tem, ki se jih da razjasniti s pomočjo podatkov iz zapuščinskih inventarjev.

Ravno to so si za cilj postavili udeleženci konference v nizozemskem Wageningenu⁴, kjer so se srečali raziskovalci iz Evrope in ZDA, ki so pri svojem delu uporabljali zapuščinske inventarje kot zgodovinski vir. V uvodu publikacije s prispevki s konference je Anton

---

¹ Marko Štuhec, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventar 17.stoletja kot zgodovinski vir*, Studia humanitatis, Ljubljana 1995, str. 14 - 15.

² Prav tam, str. 15.

³ Informacije o začetkih uporabe zapuščinskih inventarjev se najdejo v delu, citiranim pod opombo 4.

⁴ Konferenca je potekala med 5. in 7.majem 1980. Prispevki so bili objavljeni v: A. Van der Woude, Anton Schuurman (ur.), *Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Papers presented at the Leeuweborch Conference (Wageningen 5. – 4.may 1980)*, HES publishers, Utrecht 1980.

Schuurman zapisal, da je glavna značilnost dela z zapuščinskimi inventarji sodelovanje raziskovalcev več strok (ekonomistov, geografov, zgodovinarjev, etnologov,...)⁵, v grobem pa teme raziskav loči na 3 temeljna področja: študije o premoženju, proučevanja vsakdanjega življenja in proučevanje ekonomske aktivnosti⁶. Konferenca je bila sicer v celoti posvečena iskanju odgovorov na vprašanja raziskovalnega potenciala zapuščinskih inventarjev, primerne metodologije za proučevanje, ki bi prinesla tudi možnost primerljivosti med raziskavami posameznih območij. Hkrati avtorji prispevkov opozarjajo na probleme, ki se pojavljajo pri delu s tovrstnim virom (množičnost podatkov, nenatančne navedbe predmetov, problem poimenovanja predmetov skozi čas) in nakazujejo možne rešitve za nekatere od njih, npr. uporaba računalniške tehnologije pri raziskavi⁷. Večina udeležencev na konferenci ni podala konkretnih rezultatov raziskav, saj so bile te takrat še v polnem teku, temveč so se osredotočili na opise vzorcev svojih raziskav, pravnih podlag na podlagi katerih nastajajo inventarji, značilnosti inventarjev v regijah, ki jih obravnavajo in metod, ki so jih uporabili za analizo podatkov. Ob naslednjem srečanju, leta 1987 v Louvain – la – Neuveu, so se že pokazali prvi rezultati prizadevanj, ki so jih sprožili na konferenci v Wageningenu. V zborniku s konference⁸ sicer še vedno najdemo razprave o metodologiji, vzorcih in možnostih za mednarodno primerjavo, pa tudi že prve konkretne študije na podlagi analize zapuščinskih inventarjev. V uvodu v zbornik je Schuurman povzel zaključke prejšnjega srečanja, kjer so kot splošno dejstvo sprejeli, da pri inventarjih ne gre za slepo izbran vzorec, temveč je ta starostno in družbeno determiniran, lahko pa se pomanjkljivosti ob takem vzorcu odpravi z zbiranjem dodatnih virov. Opozarja, da še vedno niso našli primerne načina prikaza podatkov, ki bi omogočal mednarodne primerjave in da bo potrebno več časa nameniti integraciji raziskav zapuščinskih inventarjev v splošno zgodovinsko debato⁹. Večina avtorjev prispevkov v zborniku že objavlja rezultate svojih raziskav ali predhodna poročila o dosedanjem raziskovalnem delu z zapuščinskimi inventarji. Poleg čistih analiz najdemo tudi

---

⁵ Anton Schuurman, *Probate inventories: research issues, problems and results*, v: *Probate inventories*, str. 21.

⁶ Prav tam, str. 22.

⁷ S tem vprašanjem se v sta se v svojih prispevkih ukvarjala Rachel P. Garrad, *English probate inventories and their use in studying the significance of the domestic interior 1570 – 1700*, v: *Probate inventories*, str. 55 - 77; in Thera Wijsenbeek, *Delft in eighteen century*, v: *Probate inventories*, str. 157 – 176.

⁸ Micheline Balaunt, Anton J. Schuurman, Paul Servais (ur.), *Inventaires après – décès et ventes de meubles. Apports á une historie de la vie économique et quotidienne (XIV. - XIX. siècle)*, Academia, Louvain – la -Neuve 1987.

⁹ Schuurman, *Probate inventory research: oppurtunities and drawbacks*, v: *Inventaires*, str. 19-28.

že poizkus orisa življenjskega sloga, temelječega na podatkih iz zapuščinskih inventarjev¹⁰. Izhajale so pričele tudi monografske publikacije, ki so ali uporabljale zapuščinske inventarje kot svoj glavni vir, ali pa kot enega od virov. Zapuščinske inventarje je tako kot enega od virov za svojo študijo o potrošniški družbi in vsakdanjem življenju v Avstriji 18.stoletja uporabil Roman Sandgruber¹¹. Leta 1990 je izšla monografija Ruth - E. Mohrmann o vsakdanjem življenju in bivalni kulturi v Braunschweigu med 16. in zgodnjim 20. stoletjem¹². Delo je še posebno dobrodošlo branje, saj kombinira razpravo o metodi in problematiki virov s predstavitvijo rezultatov analize zapuščinskih inventarjev in na primerih opozarja na možne zaplete in ovire pri delu s tovrstnim virom. Avtorica v delu prikaže primerjave rezultatov med dvema različnima območjema (v tem primeru mesti in podeželjem) in poskuša povezati rezultate raziskave vsakdanjega življenja in bivanjske kulture s politično in gospodarsko zgodovino območja. Zapuščinske inventarje je s pridom uporabljal tudi Giovanni Levi pri svoji mikrozgodovinski študiji o piemontskem podeželju v 17.stoletju¹³. Razvoj raziskav je tekkel s polno paro in viden napredek je bil dosežen v relativno kratkem času. To nam lepo kaže zbornik iz še enega srečanja raziskovalcev zapuščinskih inventarjev in materialne kulture, septembra 1994 v Milanu¹⁴. Razprave o metodi in potencialu zapuščinskih inventarjev so se umaknile prikazom rezultatov raziskav, oziroma se rezultati raziskav uporabljajo za odpiranje novih pogledov na nekatere v preteklosti že obdelane teme¹⁵.

Zapuščinski inventar kot vir za zgodovino je bil že zgodaj uporabljen tudi v slovenskem prostoru. Začetki so bili sicer skromni. Vladimir Levec je 1896 v svoji razpravi o smledniškem gradu in gospostvu¹⁶ med drugim opisal tudi inventar baronice Ane Flödnig iz 1750, za katerega se mu je zdelo, da bi lahko bil v določenem oziru kulturnozgodovinsko

---

¹⁰ Prim. Lois Green Carr, Lorena S. Walsh, *Lifestyles and standards of living in british colonial Cheaspeak*, v: *Inventaires*, str. 109-130; Thera Wijssenbeck – Othuis, *The social history of the curtain*, v: *Inventaires*, str. 381-387.

¹¹ Roman Sandgruber, *Die Anfänge der Konsumgesellschaft: Konsumgüterverbrauch, Lebensstandard und Alltagskultur in Österreich im 18. und 19. Jahrhundert*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1982.

¹² Ruth – E. Mohrmann, *Alltagswelt im Land Braunschweig, I. Band. Städtische und ländliche Wohnkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert*, F. Coppenrath Verlag, Münster, 1990.

¹³ Giovanni Levi, *Nematerialna dediščina: življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja*, Studia humanitatis, Ljubljana 1995.

¹⁴ Anton J. Schuurman, Lorena S. Walsh, *Material culture: consumption, life-style, standard of living, 1500 – 1900. Proceeding Eleventh International Economic history Congress, Milan, september 1994*, Univesità Bocconi, Milano 1994.

¹⁵ Paolo Malenima, *Changing paterens in rural living conditions: Tuscany in the eighteenth century*, v: *Material culture*, str. 115-124; Barlotolmè Yun, *Peasant material culture in Castille (1750-1900). Some proposals*, v: *Material culture*, str. 125-136; Carol Shammass, *The world of british and anglo-american consumption 1500-1800*, v: *Material culture*, str. 161-172.

¹⁶ Vladimir Levec, *Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrein*, v: *Mitthelungen des Museumsvereines fur Krain (MMVK)* 9 (1986).

zanimiv¹⁷. Za razliko od Levca, ki domet in potrebo po upoštevanju inventarja kot zgodovinskega vira pojmuje ozko, je Josip Mantuani leta 1910 inventar označil za zelo važen kulturno-zgodovinski vir¹⁸. Kot primer je objavil tudi zapuščinski inventar škofa Sladkonje¹⁹. V poznejšem času so po zapuščinskem inventarju kot viru posegli strokovnjaki iz različnih strok: zgodovine, etnologije, umetnostne zgodovine. Avtorji, ki so v raziskavah zajeli podatke iz vseh rubrik inventarja so največkrat analizirali en sam inventar, drugi so se osredotočili na posamezne rubrike inventarja²⁰. Na podlagi v inventarju popisanih listin je Majda Smole ugotavljala lastnike graščin na Kranjskem²¹, Marjan Britovšek je inventar uporabil kot vir za agrarno zgodovino²², Sergej Vilfan je leta 1969 menil, da bi bili lahko zapuščinski inventarji pomemben vir za gospodarsko zgodovino, predvsem v zvezi s premoženjem in kapitalom nastalim s trgovskimi posli²³. S pridom so zapuščinske inventarje v svojih raziskavah uporabili etnologi. Na podlagi teh podatkov so analizirali oblačilno kulturo²⁴, kmečko in plemiško pohištvo ter kuhinjsko opremo²⁵. Posebnega zanimanja so bili deležni predmeti turškega izvora²⁶ in intelektualna zgodovina našega ozemlja²⁷. Pri vseh teh razpravah pa je šlo, ne glede na Vilfanove pobude in Mantuanijevo poudarjanje pomena zapuščinskega inventarja, za preproste opise ali le prepise vira. V Evropi pa so bile medtem že uveljavljene raziskave, ki so zanimanje zgodovinarja pomikale proti anonimnim, tihim procesom znotraj družbe in rutinskim vsakdanjim strukturam²⁸. Prva dela s tega področja smo v Sloveniji dobili šele z objavami Marka Štuhca²⁹ in Maje Žvanut³⁰. V zadnjem času je na področju raziskav

---

¹⁷ Levec, *Schloss*, str. 214.

¹⁸ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 16 – 17.

¹⁹ Josip Mantuani, *Zapuščinski inventar po škofu Sladkonji, Carniola n.v.*, I., 1990.

²⁰ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 17 – 18.

²¹ Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, DZS, Ljubljana 1982.

²² Marjan Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*, Slovenska matica, Ljubljana 1964.

²³ Sergej Vilfan, *Nekateri rezultati novjših raziskav o meščanskih kapitalih v zgodnjem kapitalizmu*, v: *Kronika*, št.17 (1969), str. 17.

²⁴ Angelos Baš, *Noša na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16.stoletju*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1970; isti, *Oblačilna kultura v 17. in 18.stoletju*, v: *Predlog za geselnik slovarja etnologije Slovencev*, Inštitut za narodopisje pri ZRC SAZU, Ljubljana 1992; isti, *Oblačilni materiali mestnega prebivalstva na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN)*, letnik 62 (1992), št.1, str. 8 – 14.

²⁵ Baš, *Pohištvo podložnikov na Podčetrkovem gospostvu v 18.stoletju*, v: *Slovenski etnograf*, št.10 (1957), str. 49-60; Maja Lozar Štamcar, *Šrambno pohištvo v plemiških zapuščinskih inventarjih 17. in 18.stoletja na Slovenskem*, v: *Kronika*, letnik 40 (1992), št.2, str. 88-97.

²⁶ M. Matjašič, *Pohlep po turškem blagu*, v: *Srečanja z Jutrovim*, Ptuj 1992; Ferdo Gestrin, *Gospodarstvo na slovenskem in Vojna krajina*, v: *Zgodovinski časopis (ZČ)*, letnik 40 (1986), št.4, str. 413-421.

²⁷ Maja Žvanut, *Knjižnice na Kranjskem v 16.stoletju*, v: *ZČ*, letnik 41 (1987), št.2, str. 277 – 288; Zmago Šmitek, *Percepcija neevropskih kultur na Slovenskem od 17. do prve polovice 19.stoletja*, v: *Srečanja z Jutrovim*, Ptuj 1992.

²⁸ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 19.

²⁹ Štuhec, *Kranjska suita za zrcalo, vilico, nož, žlico, kavno ročko, čajnik in njuhalni robec*, v: *Zgodovina za vse*, št.1 (1994), str. 1-9; isti, *Materialna kultura plemstva na Kranjskem v prvi polovici 18.stoletja*, doktorska disertacija, Ljubljana 2000.

³⁰ Žvanut, *Kranjsko plemstvo v preobrazbi: od viteza do gospoda*, doktorska disertacija, Ljubljana 1992.

zapuščinskih inventarjev potrebno omeniti tudi umetnostnega zgodovinarja Igorja Weigla³¹, ki uporablja zapuščinske inventarje kot vir pri svojih umetnostnozgodovinskih raziskavah.

1.2. Dodatni viri in literatura

Kljub obilici informacij o življenju posameznika, ki nam jih nudijo zapuščinski inventarji, se je v teku raziskave potrebno poslužiti tudi nekaterih dodatnih virov in literature. Dodatni viri so pomembni, ker z njihovo pomočjo preverjamo informacije iz zapuščinskih inventarjev. S pomočjo strokovne literature pa bomo lahko rezultate, pridobljene iz študije zapuščinskih inventarjev, postavili v kontekst družbe in dogodkov tistega časa.

Rachel Garrard kot pomembne vire, ki se uporabljajo skupaj z inventarjem, omenja hišne inventarje, inventarje revežev, družinske in osebne listine, dnevnike, pisma, davčne popise, kot najpomembnejše pa navede oporoke³². Oporoka namreč poleg osebnega opisuje tudi realno premoženje osebe, s čimer dobimo boljši pregled nad dejanskim premoženjskim stanjem osebe, daje nam tudi dodatne informacije o pokojniku, njegovi družini in družinskih odnosih³³. Na obstoj oporoke nas komisarji opozorijo že v samem uvodu zapuščinskega inventarja. V kolikor obstajata za pokojnika tako zapuščinski inventar kot oporoکا, bomo oporoکو uporabili za kontrolo podatkov navedenih v inventarju in kot vir dodatnih informacij³⁴. Zanimiv vir, ki nam pomaga osvetliti družinsko življenje, so tudi poročne pogodbe, ki jih v inventarjih pogosto srečamo v rubriki *listine*. Včasih je posamezna (ne nujno poročna) pogodba tudi v celoti prepisana v inventar, kot je primer s pogodbo med bratoma Desselbruner, ki je v celoti prepisana v inventar Jožefa Desselbrunerja ml.³⁵ Izostanek podatkov o rojstvu in smrti pokojnika (vkolikor to ni navedeno v uvodu k inventarju) lahko nadoknadimo s pomočjo uporabe še enega dodatnega vira, mrliških matičnih knjig³⁶. Prav tako lahko uporabimo tudi obe drugi vrsti matičnih knjig, krstne in poročne, da z njihovo

---

³¹ Glej publikacijo *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*, Valvasorjev raziskovalni center, Krško 2004; Igor Weigl, *O francoskih grafikah, loparjih in grofičinem strelovodu: oprema in funkcije dvorca Dornava v 18.stoletju*, v: *Dornava*, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo in Filozofska fakulteta, Ljubljana 2003, str. 180-249.

³² Rachel P. Garrard, *English probate inventories and their use in studying the significance of the domestic interior 1570 – 1700*, v: *Probate inventories*, str. 63 – 64.

³³ Prav tam, str. 64.

³⁴ Največ oporok hranijo v AS, v fondu št. 308, kjer so zbrane oporoके hranjene pri Deželnem sodišču v Ljubljani med 1401 in 1899. Gre za oporoके, oddane sodišču v depozit. Zbirka obsega 3 serije: testamente ljubljanskega magistrata 1439-1811, testamente 1406-1749 in testamente 1545-1898. Znotraj serije so oporoके razvrščene po abecednem redu testatorjev.

³⁵ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.53, str. 1 – 4.

³⁶ Pregled nad krstnimi in mrliškiimi matičnimi knjigami najdemo v: *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije*, Skupnost arhivov Slovenije, Ljubljana 1972 – 74.

pomočjo rekonstruiramo družinsko okolje pokojnega. Večino matičnih knjig za območje Kranjske danes hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani.

Vključitev pregleda splošne zgodovine obravnavanega območja (predvsem gospodarske, politične in socialne)³⁷ je nujen sestavni del študije, kot pokaže Mohrmannova v svoji študiji o Braunschweigu, ko nameni eno do uvodnih poglavji kratkemu pregledu politične, upravne, gospodarske in socialne zgodovine³⁸. Tovrstni pregledi so koristni tudi zaradi bibliografije, ki jo navajajo. Tak seznam nam lahko še kako koristi, ko iščemo literaturo za posamezna področja zgodovine. Ker zajema raziskava tudi obdobje, ko je v Evropi odmevala francoska revolucija, je potrebno zabeležiti morebitne odmeve velikega dogodka na lokalni ravni, saj se lahko ti odmevi zrcalijo tudi v materialni kulturi³⁹. Vsakdanje življenje pa ni le politika in gospodarstvo, zanima nas tudi miselni svet človeka. Predmeti, zlasti slike in knjige, izpričujejo duhovni svet njihovega lastnika, njegove estetske in intelektualne poglede. Dobrodošlo pomagalo pri tovrstni tematiki nam predstavljajo analize umetniške in publicistične produkcije⁴⁰.

Strokovne literature ne uporabljamo samo za opis časa, ki ga obravnava raziskava. Z njo si lahko pomagamo tudi med samim delom z inventarji. Če nas zanima v kolikšni meri se vzorec iz raziskave pokriva z dejanskim številom plemstva na Kranjskem v tistem času, si lahko pomagamo z zbranimi podatki iz matičnih knjig o kranjskem plemstvu⁴¹. Prav tako si lahko pomagamo z objavljenimi biografijami ali drugimi publikacijami o plemiških družinah, katerih člani se nam pojavljajo v vzorcu⁴². Mere za težo, prostornino, višino, ki so se

---

³⁷ Osnovni pregled nad zgodovino 18. stoletja dajejo: Peter Štih, Vasko Simoniti, *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*, Mohorjeva družba, Ljubljana 1995; Simoniti, *Barok v zenitu (odlomek iz knjige, ki je ni bilo)*, v: *Vilfanov zbornik* (ur. Vincenc Rajšp in Ernst Bruckmüller), ZRC SAZU, Ljubljana 1999, str. 331 - 339; Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*, DZS, 1966 (predvsem uvodna poglavja); za pregled gospodarstva glej: Jože Šorn, *Začetki industrije na Slovenskem*, Obzorja, Maribor 1984. Za pregled zgodovine na ravni monarhije glej: Karl Vocelka, *Glanz und Untergang der höfischen Welt: Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Ueberreuter, Wien 2001; Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy*, Cambridge University Press, Cambridge 2001; Ernst Bruckmüller, *Sozialgeschichte Österreichs*, Herold, Wien/München 1985.

³⁸ Mohrmann, *Alltagwelt*, str. 32 - 41.

³⁹ O odmevih francoske revolucije na Kranjskem glej: Dana Zwitter-Tehovnik, *Wirkungen der Französischen Revolution in Krain*, Geyer edition, Wien/Salzburg 1975.

⁴⁰ Za likovno umetnost na našem ozemlju glej npr.: Damijan Prelovšek, *Baročna umetnost na Slovenskem*, v: *Umetnost na Slovenskem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, str. 147 - 183. Prožno literaturo v okviru monarhije (čeprav s težiščem na Dunaju) ob koncu 18. stoletja je dobro obdelal Leslie Bodi v delu *Taumwetter in Wien: zur Prosa der österreichischen Aufklärung*, Böhlau Verlag, Wien 1995.

⁴¹ Ludwig Schiviz in Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Gorica, 1905. Kot koristen pripomoček velja omeniti Lazarinijevo genealoško zbirko, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana pod signaturo: ZAL 340.

⁴² Od zgodovinskih študij o plemstvu na širšem slovenskem območju (predvsem študij o posameznih rodbinah) velja omeniti: Miha Preinfalk, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, ZRC SAZU, Ljubljana 2005; Peter Štih,

uporabljale v tistem času in bi nam lahko otežile delo lahko razrešimo z uporabo Vilfanove študije o tem področju gospodarske zgodovine⁴³. Vilfanova pravna zgodovina Slovencev je tudi pravi naslov za razjasnitev pravnega okvira zapuščine, zapuščinskega inventarja in inventure⁴⁴. Prav tako si z delom istega avtorja lahko pomagamo tudi ob vprašanih glede denarnih sistemov, ki so takrat veljali na našem ozemlju⁴⁵. Zgodovina vsakdanjega življenja je področje, kjer je priporočljivo (če ne kar nujno) upoštevati dognanja sociološke znanosti. Pri tem mislimo predvsem na Eliasovo študijo o procesu civiliziranja⁴⁶, kot tudi na nekatere druge študije o posameznih vprašanih življenja človeka v družbi⁴⁷.

Na koncu velja omeniti tudi literaturo, ki nam pomaga pri transkripciji inventarja in razumevanju njegovega besedišča. Pisava sama ni pretirano problematična, saj pisarji običajno pišejo čitljivo in dovolj široko, da so črke jasno vidne. Problemi nastopijo le pri okraševanju velikih črk in občasni slabi sledi črnila na papirju. Ob morebitnih težavah se poslužimo ustrezne strokovne literature s področja nemške paleografije. Večji problem predstavljata besedišče in pravopis, ki v tem času še nista normirana. Ni redek pojav, da se isti predmet v inventarju pojavlja v dveh ali več verzijah zapisa. Pojavljajo se tudi besede, ki danes ne obstajajo več, oziroma so redke. Za pravilno razlago in prevod le teh je potrebno uporabiti ustrezen slovar⁴⁸, v specializiranih slovarjih pa iščemo razlago za posebne izraze, ki se npr. pojavljajo pri tekstilu in lesu⁴⁹.

Goriški grofi ter njihovi ministri in militi v Istri in na Kranjskem, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1997; Marko Štuhec, *O kranjskem plemstvu v času Almanachovega delovanja na Kranjskem*, v: *Almanach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem* (ur. Barbara Murovec, Matej Klemenčič, Mateja Breščak), ZRC SAZU, Ljubljana 2005, str. 97 – 121; Dušan Kos, *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*, Viharnik, Ljubljana 1997; isti, *O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah: tržaška afera Gallenberg 1740*, Univerza na Primorskem in ZRS Koper (zbirka *Annales*), Koper 2004; Johann Siebmacher, *Der Adel in Kärnten, Krain und Dalmatien*, Bauer&Raspe, Neustadt an der Aisch 1980.

⁴³ Pavle Blaznik, Sergij Vilfan, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev-mere in uteži*, RSS, Maribor 1965.

⁴⁴ Poleg Vilfana glej tudi Štuhec, *Rdeča postelja*, 141-169.

⁴⁵ Vilfan, *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*, v: *ZČ, Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1987, str. 19-32.

⁴⁶ Norbert Elias, *O procesu civiliziranja*, 1.zvezek: *Vedenjske spremembe v posvetnih višjih slojih zahodnega sveta*, Založba *cf., Ljubljana 2000; isti, *O procesu civiliziranja*, 2.zvezek: *Spremembe v družbi. Osnutek teorije civiliziranja*, Založba *cf., Ljubljana 2001.

⁴⁷ O higieni npr. piše Georges Vigarello, *Čisto in umazano: telesna higiena od srednjega veka naprej*, Založba *cf., Ljubljana 1999; o prehrani piše Massimo Montanari, *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi*, Založba *cf., Ljubljana 1998; o spalnici piše Pascal Dibie, *Etnologija spalnice*, Založba *cf., Ljubljana 1999.

⁴⁸ Npr. A.A. Wolf, *Deutsch-slowenisches Wörterbuch*, I-II, Ljubljana 1860; J.C. Adelung, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, I-IV, Wien 1808. Slednji je dostopen uporabnikom tudi na svetovnem spletu, na naslovu: <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adelung/>.

⁴⁹ Za tekstil glej: Metka Brkan, *Angleško-slovenski slovar konfeksijske tehnologije*, Fakulteta za strojništvo, Maribor 2001 (ustreznega nemško-slovenskega slovarja še ni), za lesarstvo: Niko Torelli, *Večjezikovni slovar izrazov, ki se uporabljajo v lesni anatomiji IAWA: slovenska verzija*, Biotehnična fakulteta, Ljubljana 1979.

1.3. Zapuščinski inventar kranjskega plemstva 1790 – 1800

Raziskovalcu preteklosti je zapuščinski inventar zelo dragocen vir informacij o času, ki ga proučuje. Vendar inventar v svoji izvorni funkciji ni bil namenjen ohranjanju informacij za bodoče rodove, temveč je bil pravni dokument, z dokazilno močjo. Osnovni namen zapuščinskega inventarja je bilo zavarovanje premoženja, v kolikor so bili dediči mladoletni, dajal je osnovo varuhu za upravljanje zaupanega mu premoženja, oblast pa je na ta način lahko vršila kontrolo nad varuhom⁵⁰. Ob smrti plemiča je pristojni organ, v našem primeru deželna pravda na Kranjskem⁵¹, izdala pooblastilo za inventuro odgovornim komisarjem (navadno dva, včasih trije). Ti so nato v doglednem času premoženje popisali, sestavili končno verzijo inventarja, pod katerega se kot priče podpišejo tudi sorodniki pokojnega.

Večina zapuščinskih inventarjev s Kranjskega je danes hranjenih v Arhivu Slovenije, v posebni zbirki zapuščinskih inventarjev, pod signaturo AS 309, prej pa so bili del registrature deželnega sodišča⁵². Pisani so v nemškem jeziku, pisava pa je t.i. “nemška” kurenta ali kurziva⁵³. Za izbrano obdobje najdemo v zbirki 198 inventarjev. Prevladujejo inventarji plemstva, najdemo tudi inventarje duhovnikov⁵⁴ in ljudi neplemiškega porekla⁵⁵. Glede na to, da je cilj magistrske naloge analiza materialne kulture kranjskega plemstva, sem inventarje zadnjih dveh skupin izločil iz vzorca, jih pa velja kasneje analizirati v okviru ločene študije. Tako v vzorcu ostane še 120 inventarjev. Od tega je 61 inventarjev moških (ali 50,8 %) in 59 inventarjev žensk (ali 49,2 %). Tako lahko kljub temu, da znotraj izbranega časovnega obdobja vzorca nismo načrtno izbirali, rečemo, da sta spola zastopana enakopravno. Glede na plemiško stopnjo oseb iz inventarjev se vzorec deli sledeče:

- grof ali grofica: 20 inventarjev (16,7% vseh inventarjev)
- baron ali baronica: 15 inventarjev (12,5%)
- plemeniti ali plemenita: 85 inventarjev (70,8%)

---

⁵⁰ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 8.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 20.

⁵³ O pisavi tistega časa glej: Matevž Košir, *Nemška paleografija od 16. do 20. stoletja – delavnica*, v: *Drevesa*, letn.8, št. 3, str. 54 – 61.

⁵⁴ Kot primer glej zapuščinski inventar župnika Andreja Godine iz Novega mesta: AS 309, škatla 40, fasc.XX., lit.G, št.177.

⁵⁵ Kot primer glej zapuščinski inventar lastnika imenja Vinja Gorica Ambroža Czade: AS 309, škatla 16, fasc.X., lit.C, št.51.

Po obsegu se inventarji zelo razlikujejo med seboj, saj najdemo inventarje pisane na vsega 4 straneh⁵⁶, najdaljši, inventar baronice Frančiške Auersperg, pa obsega kar 294 strani⁵⁷. Kraj inventure je v veliki večini Ljubljana, vendar najdemo v inventarjih popisana tudi nepremičnine izven območja Ljubljane, največ prav pri zgoraj omenjeni Frančiški Auersperg.

Po svoji strukturi inventarji v obdobju med 1790 in 1800 ne odstopajo od strukture tistih iz obdobja 1751 – 1760⁵⁸. Inventar je členjen v 4 dele: uvod, popis premoženja, sklepni del s podpisi sodelujočih pri inventuri in prič ter pečati in poročilo komisarjev pooblastilodajalcu.

V **uvodu** najdemo podatke o pokojnem: njegovo ime, priimek, plemiški stan, pri ženskah tudi dekliški priimek, in njihov takratni plemiški stan. Če je ženska že vdova, je navedeno tudi ime njenega pokojnega moža. Včasih je naveden tudi datum smrti, starost in poklic pokojnega, še posebno če je bil nosilec kakšne pomembne uradniške funkcije. Obvezno pa že na samem začetku stoji naznanilo, kdo in kdaj je izdal nalog za sestavo inventarja in kje se je inventura izvršila. V uvodu so navedeni mladoletni otroci pokojnega, zaradi katerih premoženja se tudi vrši inventura. Zabeleži se tudi, ali je pokojni zapustil oporoko, ali kakšen drugi dokument v zvezi z njegovo dediščino. V inventarju Ivane pl. Desebruner na primer najdemo podatek, da pokojna ni zapustila oporoke (...*”hinterließ die frau erblasserin kein letztwilligen Disposition...”*), pač pa *Donationsinstrument*, z datumom 19.8. 1792, ki se nahaja v registraturi deželne pravde⁵⁹. Testament ni bil nujno pisen, kar dokazuje opomba v uvodu inventarja Marije Ane Fanton pl. Brün, ki je v 73 letu starosti umrla brez napisane oporoke, pač pa *“mit hinterlassug eines mundlichen Testaments”*, v katerem je svojega sina Ignaca Antona postavila za univerzalnega dediča⁶⁰. Univerzalni dediči, naveden v oporoki ali imenovan še za življenja, in imenovani skrbniki premoženja so prav tako skoraj obvezni del uvoda v vsak inventar.

Uvodnemu delu sledi jedro inventarja, **popis premoženja**. Predmeti so popisani po rubrikah, kamor združujejo predmete glede na isti material, lastnosti ali funkcije stvari. Imena rubrik rahlo varirajo od inventarja do inventarja, vendar obstaja okviren vrstni red, ki velja za vse inventarje. Navadno na prvem mestu stojijo nepremičnine, sledi popis gotovine, listin, zlata, srebra in dragocenosti, oblek, perila, namiznega in posteljnega perila, preprog, orožja, posodja

---

⁵⁶ Npr. zapuščinski inventar grofice Kristine Auerperg: AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.122.

⁵⁷ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118.

⁵⁸ O tem Štuhec, *Materialna kultura*, str. 6 – 8.

⁵⁹ AS 309, škatla 19, fasc.XI., lit.D, št.54, str. 1.

⁶⁰ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.96, str. 1.

(majoličnega, kositrnega,...), kuhinjske in hišne opreme (pohištva), slik, knjig in zalog živil, zaključni pa se z rubriko *Recapitulatio*, kjer se sešteje zneske vseh rubrik, s čimer dobimo tudi končni znesek ocenjenega premoženja. Vse cenične in končni znesek so podani v takratni valuti; goldinarjih, krajcarjih in denaričih, pri čemer je 1 goldinar enak 60 krajcarjem oz. 240 denaričem⁶¹. Seveda pri zgornjem naštevanju rubrik ne gre za strogo določen sistem. Vrstni red je lahko tudi rahlo spremenjen, kakšna rubrika spuščena ali združena s katero od drugih rubrik. Tudi isti predmeti ne spadajo vedno v iste rubrike. To še posebno velja za jedilni pribor. V primeru, da gre za pribor izdelan iz srebra ali zlata ga bomo najverjetneje našli pod rubriko *Gold, Silber und Präziosa*.

Temeljna enota zapisa je objekt, ki je lahko opredeljen še z dodatnimi določili ali poddoločili⁶². Ta določila in poddoločila nikakor niso le okras in balast, pač pa so takrat organom oblasti in ostalim zainteresiranim, danes pa raziskovalcem, dajala pomembne podatke o predmetih popisa. Tako opisan objekt je lahko stal v inventarju kot zelo kratek zapis, kot je klobuk Jožefa pl. Desselbrunerja starejšega vreden 24 krajcarjev (*1 Hut*)⁶³, medtem ko se je npr. pri zadolžnicah lahko razvlekel na cel odstavek. V njem je navedeno kdo in kdaj je izdal zadolžnico, znesek posojila in dogovorjena obrestna mera, neredko tudi skupni znesek obresti⁶⁴. Tudi v drugih rubrikah nam določila in poddoločila pomagajo, da dobimo pravo predstavo o predmetu vpisanem v inventar. Z naznanili o obliki si lažje predstavljamo popisano pohištvo, navedba tkanine ali njen izvor nam pomaga pri vrednotenju posameznih kosov oblačil, čistost žlahtnih kovin (podana v lotih) je prav tako pomemben faktor pri ocenjevanju srebrnine in zlatnine. Pomemben faktor je tudi časovna dimenzija, oz. starost predmeta. Predmeti vpisani v inventar po starosti varirajo od popolnoma novih, starih, do zelo stare (*uralter*) skrinje za obleke z veliko predali, last Terezije pl. Franchenfeld⁶⁵. Ne le starost, zabeležijo tudi stanje predmeta ob inventuri. Praviloma opozarjajo na že odslužene, poškodovane ali ponošene predmete. Material iz katerega so izdelani predmeti ni samo dodatna informacija, ki stoji poleg zapisa predmeta, temveč je lahko tudi kriterij za uvrščanje v rubriko. Najlepše se to vidi pri rubriki posodja iz medenine, majoličnega in bakrenega posodja. Raznovrstna je tudi paleta tkanin iz katerih so izdelana oblačila, občasno (še posebno če gre za tekstilne izdelke turškega izvora) je navedeno tudi poreklo materiala. Manj raznovrstni so opisi materiala iz katerega je izdelano pohištvo. Običajno najdemo v

---

⁶¹ Košir, *Nemška paleografija*, str. 59.

⁶² Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 32-38.

⁶³ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.55, str. 4.

⁶⁴ Kot primer glej zapuščinski inventar Terezije pl. Franchenfeld, AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.98, str. 2.

⁶⁵ Prav tam, str. 6.

inventarjih navedeni dve vrsti lesa; mehki les (*weichen Holz*) in trdi les (*harten Holz*), le izjemoma inventar bolj precizno navede vrsto lesa. V inventarju Jožefa pl. Desselbrunnerja ml. je na primer zabeležena zofa s 6 stoli iz češnjevega lesa⁶⁶.

Vsak vpis v inventarju še ne pomeni tudi posameznega predmeta. Sestavljalci inventarjev so namreč predmete, ki funkcionalno sodijo skupaj, strnili v enotni vpis. Podobnega združevanja predmetov so se posluževali tudi pri več enakih predmetih, vendar to ni bilo pravilo. Popisovalec imetja pokojne Terezije pl. Desselbruner je kar devetnajstkrat zapored ponovil vpis para rjuh⁶⁷, ker so se cenitve med posameznimi pari razlikovale za nekaj krajcarjev. Spravljanje več objektov v en vpis nam seveda lahko povzroči probleme pri ugotavljanju cenitve za posamezni predmet. Na srečo večinoma ob koncu vpisa stoji tudi navedba cene za posamezen kos, oziroma mersko enoto, v kolikor se je ceno določalo glede na težo (zlatnina, vzglavniki, živila) ali dolžino (blago) objekta. Tega načina zapisa se popisovalci dokaj redno držijo pri oblekah, posteljnini, nakitu in posodju, medtem ko pri pohištvu navedejo le ceno za celotno skupino predmetov, še posebno pri sedežnih garniturah. Pohištvo, knjige, slike, včasih pa tudi druga hišna oprema, je lahko popisana tudi po sobah, kjer se objekti nahajajo⁶⁸. Knjige so v nekaterih inventarjih podane le z skupnim številom in vrednostjo⁶⁹, v nekaterih pa so knjige popisane ločeno od inventarja, v posebni prilogi, kjer je vsaka knjiga posebej popisana⁷⁰. Navadno taki popisi vključujejo avtorja, naslov dela, založnika in leto izida.

Popis premoženja se konča z rubriko *Recapitulatio*, kjer se še enkrat navede delne vsote za vsako rubriko posebej in poda vsota (*summa summarum*) celotnega premoženja. Najdejo se tudi primeri, ko se po seštevku premoženja od te vsote odbijajo dolgovi, ki bremenijo pokojnika. Tako so Ivani pl. Desselbruner od celotnega premoženja, vrednega 17.600 goldinarjev odbili 16.487 goldinarjev in 47 krajcarjev dolgov, s čimer se je njena zapuščina zmanjšala na 1112 goldinarjev in 13 krajcarjev⁷¹.

Popisu premoženja sledijo **podpisi komisarjev, cenilcev in prič, ter pečati**. Navadno je popis vodil en komisar z enima ali dvema pomočnikoma, pri ocenjevanju posameznih predmetov pa so mu pomagali cenilci, strokovnjaki za določena področja. Ta rubrika nam da pravo predstavo o tem, koliko ljudi je bilo vpeto v proces inventure.

⁶⁶ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.53, str. 6. "Ein Sopha samt 6 Sessel von kersch Holz...".

⁶⁷ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.56, str. 18.

⁶⁸ Kot primer glej inventar Terezije Pl. Desselbruner.

⁶⁹ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 49.

⁷⁰ AS 309, škatla 25, fasc.XII, lit.E, št.58, str. 13-14.

⁷¹ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.54, str. 3.

Zadnji del inventarja sestavlja **poročilo komisarjev** pooblastilodajalcu, deželnoknežji deželni pravdi. Ta del inventarja je pomemben, ker v njem komisarji opozarjajo na posebnosti in morebitne nepravilnosti pri postopku⁷². Ni pa nujno, da se je s tem inventar že zaključil. V kolikor je prišlo do pritožb na račun izdelanega inventarja, se je pritožbo po končanem postopku dodalo inventarju, v končni fazi pa je lahko prišlo tudi do izdelave revidiranega inventarja. Tako je že po izdelavi inventarja Marije Fanton pl. Brün iz ljubljanskega Magistrata prišla zahteva po popravi ocenitve njenih nepremičnin v Ljubljani in predmestjih, 7.4. 1796 pa so izdelali še revidiran inventar⁷³.

1.4. Metodologija izbora in analize

1.4.1. Metodologija izbora

Klaus Roth je v svojem članku o uporabi zapuščinskega inventarja v raziskovalne namene zapisal, da je za določitev izpovedovalne moči in reprezentativnosti rezultatov pomembno razmerje med celotno populacijo in skupino, zajeto v zapuščinskih inventarjih, ki jih bomo vzeli v analizo⁷⁴. Uspeh ali neuspeh je lahko odvisen že same odločitve koliko inventarjev in inventarje katerih ljudi bomo uvrstili v vzorec. V 1/3 primerov projektov, s katerimi se je seznanil Roth, so znotraj izbranega časovnega obdobja analizirali vse ohranjene inventarje, v večini primerov pa so izmed ohranjenih izbrali vzorec, ki so ga nato analizirali. Večinoma so pri izboru upoštevali socialni faktor⁷⁵.

Raziskava, na katero se nanaša moja magistrska naloga, že v izhodišču nima namena podajati zaključke o življenju celotnega prebivalstva Kranjske ob koncu 18.stoletja. Usmerjena je na določeno družbeno skupino, kranjsko plemstvo, katerega inventarji so tudi kontinuirano hranjeni od 1544 dalje⁷⁶ in so danes dostopni v Arhivu Slovenije. Ker sem osredotočil svojo pozornost na eno samo družbeno skupino, ni smiselno da bi znotraj časovnega obdobja opravljal še dodatno selekcijo med inventarji. Zato bom v vzorec za analizo vzel vseh 120 inventarjev, izločil sem le tiste, ki pripadajo duhovnikom ali osebam brez plemiškega naslova. S tem odpade potreba po izboru reprezentativnega vzorca znotraj ohranjenih inventarjev⁷⁷,

---

⁷² Štuhec, *Materialna kultura*, str. 7.

⁷³ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.96, str. 38 – 40.

⁷⁴ Klaus Roth, *Zur Auswertung von Nachlassinventaren*, v: *Probate inventories*, str. 45.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 20.

⁷⁷ Primer takšne diferenciacije najdemo pri: Peter Höher, *Domestic types in a southern german towns (1630 – 1899). An attempt at definition using automatic clasification methods*, v: *Inventaires*, str. 153 – 170.

možna je edino delitev glede na velikost premoženja. Na morebitne razlike med posameznimi skupinami znotraj plemstva bom opozoril tekom raziskave.

1.4.2. Statistična metoda analize

Z izborom inventarjev smo dobili fond iz katerega bomo črpali informacije za raziskavo. Množica podatkov v inventarjih pa nam ne bo prav nič koristila, dokler jih z uporabo pravih metodoloških sredstev ne bomo uspeli uporabiti v prid ciljev naše raziskave. Prvi problem je že količina podatkov v inventarjih. Čeprav ne brez pomanjkljivosti se nam prav zaradi velike količine podatkov, kot najboljša rešitev ponuja uporaba kvantitativne (statistične) metode. Le z njo je možno analizirati takšno množico podatkov kot se nahaja v inventarjih, ter jih nato prezentirati v obliki, ki nam omogoča primerjavo z podobnimi raziskavami, bodisi v drugem času ali drugem prostoru⁷⁸. Zaradi množice podatkov je tudi nemogoče, da bi lahko k analizi pristopili brez uporabe tehničnih pripomočkov, predvsem računalnika⁷⁹. Idealno je, da se inventar prenese na računalnik čim bolj avtentično, da ne izgubimo na njegovi sporočilni vrednosti. Rezultati raziskave so lahko podani, ali po rubrikah, ki se pojavljajo v zapuščinskih inventarjih, ali v smiselnih celotah vezanih na družbene situacije v katerih se je predmet uporabljal (npr. življenje na domu, družabno življenje, delo, spanje, higiena,...).

1.4.2.1. Statistika in razvoj kvantitativne metode v zgodovinopisju

Statistično razmišljanje in statistične metode so so razvijale znotraj družbenega, ekonomskega in intelektualnega okolja, ki je pogojevalo njihovo naravo. Brez upoštevanja tega okolja ni možno razumeti vseh potencialov in razhajanj, ki še danes obdajajo kvantifikacijo v humanističnih znanostih⁸⁰. Korenine kvantitativnega pristopa k gospodarskim, družbenim in političnim problemom segajo še dlje od viktorjanskega statističnega gibanja v Angliji 19. stoletja (se pa takrat začne z empiričnim pristopom k družbenim študijam), vse do Williama Pettya, ki je v vrsti spisov med letoma 1650 in 1660 zagovarjal zbiranje empiričnih podatkov o rojstvih, smrtih, porokah, poklicni strukturi in premoženju iz različnih pokrajin angleške krone. Petty je prek svoje „politične aritmetike“ želel priti do znanstvenega načina

---

⁷⁸ O tem glej: Uwe Meiners, Ruth E. Mohrmann, Klaus Roth, *Inventaren als Quellen im Projekt Diffusion städtisch – bürgerlicher Kultur vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, v: *Probate inventories*, predvsem strani 107 – 112.

⁷⁹ O uporabi računalnika glej literaturo pod opombo 7.

⁸⁰ Pat Hudson, *History by numbers. An introduction to quantitative approaches*, Arnold, London 2000, str. 26 – 27.

razumevanja funkcioniranja družbe in dosežkov družbenopolitičnih reform⁸¹. Z uporabo kvantitativne analize na področju prebivalstva, ekonomije in politike je Petty postal utemeljitelj sodobne statistike⁸². V 18. stoletju je še več drugih piscev uporabljalo kvantitativni pristop k analizi podatkov, še posebej na področju javnih financ (vojni izdatki, carine,...) in spremljanja količine uvoza in izvoza v državi. V demografiji je 18. stoletje (čas, ki je bil v veliki meri naklonjen demografski rasti) čas prehoda od „number of the people“, ki ga je omenjal Petty, k izrazu „populacija“⁸³. Zanimanje za statistično obdelavo se je širilo po Evropi in sredi 18. stoletja statistika ni več neznana tudi v Avstriji in v slovenskih deželah. Na potovanjih po Zahodni Evropi se je z njo seznanil kranjski plemič in uradnik Franc Rakovec baron Raigersfeld. Iz leta 1742 je ohranjen njegov dopis s predlogom, da bi se sestavljali pregledi prometa z blagom na podlagi izvlečkov iz carinskih in mitninskih knjig. Sledeč duhu merkantilizma je bil mnenja, da bi pregledi koristili oblastem z namigi katere (trgovske) poti velja zapreti, da bi se preprečil odtok denarja iz države in katere odpreti, da bi kapital pritekal v državo⁸⁴. Morda je tudi njegova pobuda prispevala k odločitvi državnih oblasti na Dunaju, da je v začetku 60. let 18. stoletja od podrejenih inštanc začela zahtevati bilanciranje uvoza in izvoza ter vseh drugih operacij gospodarskega značaja, ki jih je možno zajeti s številkami. Kljub temu, da izraz prej namiguje na knjigovodsko opravilo, je dejansko šlo za statistično operacijo. Brez težav v prvih letih ni šlo, saj je bila statistična služba še v povojih. Podrobnih navodil za zbiranje podatkov niso izdali, kot tudi niso precizirali pojmov, ki naj jih popis zajame. Statistični operati so bili zato neenotni, saj je vsak uradnik bilanciral po svoje. Tudi sama statistična služba je bila decentralizirana, saj so bilancirali vsak zase komerčni uradi, okrožni glavarji, carinski uradi... Za najbolj zanesljivo je veljala statistična služba pri komerčni intendanci v Trstu⁸⁵.

V devetnajstem stoletju se je statistična obdelava podatkov od gospodarskih in upravnih zadev razširila na področja spremljanja in proučevanja zdravstvenih razmer, izobraževanja in obdelave rezultatov popisa prebivalstva. Vse več je bilo grafičnih prikazov rezultatov. Še vedno pa je veljalo, da je bilo od interesov oblasti, uradnikov ali predlagateljev reform odvisno kateri podatki se bodo vključili v obdelavo in kateri ne⁸⁶. Konec 19. stoletja je

---

⁸¹ Hudson, *History by numbers*, str. 27.

⁸² Janez Malačič, *Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 1993, str. 320.

⁸³ Hervé Le Bras, *Kri in gruda*, Studia humanitatis (Zbirka Varia), Ljubljana 2003, str. 14 – 15.

⁸⁴ Šorn, *Začetki industrije*, str. 20.

⁸⁵ Prav tam, str. 24.

⁸⁶ Hudson, *History by numbers*, str. 32.

statistika s statistično teorijo naredila velik korak naprej. Mnogi znanstveniki so bili navdušeni nad potencialom, ki ga je imela statistika. Adolphe Quetelet je menil, da bo prek statistike lahko potrdil, da dogajanje v družbi sloni na splošnih vzrokih, naključja pa nimajo nikakršnega vpliva, ko se proučuje kolektiv⁸⁷. Po statistiki je posegla tudi zgodovinska znanost. Thomas Buckle je želel s statističnimi metodami obdelave podatkov napraviti korak naprej od kronik kraljev in velikih bitk in prinesiti v zgodovino red, simetrijo in zakonitosti⁸⁸. Statistika se je zdela kot pravo orodje za vključitev širših množic in vsakdanjega življenja v zgodovinsko znanost. Pravi prodor v zgodovino je kvantitativna metoda napravila šele z analovsko šolo, ki se je oblikovala v Franciji v dvajsetih letih 20. stoletja⁸⁹, čeprav so se že v 19. stoletju ukvarjali s proučevanjem gibanja cen skozi zgodovino in je velika gospodarska kriza v tridesetih letih 20. stoletja vzpodbudila veliko zanimanja za ta predmet⁹⁰. Z Ernestom Labroussem in njegovo strogo kvantitativno študijo o ekonomiji Francije osemnajstega stoletja, se je kvantitativna metoda dokončno uveljavila v zgodovinarstvu. Ambicije analovske šole o pisanju zgodovine lokalne ali regionalne skupnosti skozi stoletja so zahtevale analizo množice podatkov skozi daljša časovna obdobja, kar je nujno narekovalo uporabo statističnih metod pri raziskavah⁹¹. Popularizacija kvantitativne metode se je nadaljevala v šestdesetih letih, predvsem na področju ekonomske zgodovine. Nekateri strokovnjaki s tega področja, predvsem iz ZDA in Velike Britanije, so bili vznemirjeni nad (kot so jo sami poimenovali) "novo gospodarsko zgodovino", za katero so menili, da bo omogočila točne odgovore na do takrat le površno obdelana vprašanja. Nekateri, ne le gospodarski zgodovinarji temveč tudi sociologi, so celo upali, da bo z novimi metodami kvantitativne analize možno razkriti splošne zakone človeškega obnašanja, kar do tedaj ni bilo možno⁹². Takšne napovedi so se izkazale za pretirano optimistične, so pa spodbudile plodno sodelovanje med različnimi družboslovnimi znanostmi.

Sociologi, ki so orali ledino na področju razvoja statističnih metod (npr. teorije vzorčenja), so pomembno vplivali na zgodovinarje, ki so se ukvarjali s političnimi in družbenimi temami. Pod njihovim vplivom se je „nova gospodarska zgodovina“ priključila „novi politični

---

⁸⁷ Hudson, *History by numbers*, str. 37.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ O analovski šoli glej: Peter Burke, *Revolucija v francoskem zgodovinarstvu: Anali 1929-89*, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1993.

⁹⁰ Prav tam, str. 61.

⁹¹ Hudson, *History by numbers*, str. 4.

⁹² Prav tam, str. 4.

zgodovina“ in „nova urbana zgodovina.“⁹³ Kljub očitnemu napredku, ki ga je novi pristop prinesel v zgodovinsko znanost, pa niso vsi delili navdušenja nad kvantitativnimi metodami. Zgodovinarje, ki so se posluževali kvantitativne metode, so označevali za zasvojenca s statistiko. Tovrstna trenja so negativno vplivala na izmenjavo mnenj in idej med znanstveniki, ki so se posluževali statistične metode in znanstveniki, ki jim je ta teorija ostala tuja. Znotraj posameznih panog je prišlo do ločitev na dva pola. V gospodarski zgodovini se je del raziskovalcev držal statističnih metod raziskovanja, drugi del pa se je posvetil formalnim vidikom ekonomije in se je manj posvečal družbenim, kulturnim in institucionalnim vidikom gospodarskega razvoja⁹⁴. Razhajanja te vrste so onemogočala tesnejše povezovanje gospodarske, kulturne in družbene zgodovine, čeprav povezovanje ugotovitev vseh treh panog omogoča kvalitetne rezultate.

Pomemben prispevek k širitvi in razvoju kvantitativne metode je dal razvoj računalniške tehnologije. Tradicionalne metode za obdelavo podatkov so bile neprimerne za tolikšno množico podatkov, kot so jih zahtevale nove raziskave. Do novih dognanj se je lahko prišlo šele z uporabo kvantitativne analize in elektronskega sistema obdelave podatkov⁹⁵. Začetki pa niso bili lahki, saj prvi računalniki glede obdelave podatkov niso bili bistveno hitrejši od znanstvenika, potrebna je bila cela četa ljudi, ki je v takratne računalnike vnašala podatke na preluknjanih karticah. Zapleten način programiranja, visoka cena in potreba po zaposlovanju dodatnih strokovnjakov izključno za upravljanje z računalnikom, je sprva omejila uporabo računalnik na raziskave v nekaterih vejah gospodarske in družbene zgodovine, največkrat v povezavi z inštitucijami ekonomske stroke⁹⁶. Kljub „porodnim krčem“ se je že v enem desetletju pokazalo kakšni so potenciali zgodovinskih raziskav, ki so se poslužile računalnika za obdelavo podatkov, čeprav se npr. Klaus Roth še leta 1980 pritožuje, da zaradi težav z enotnim sistemom vnosa podatkov projekti trajajo dlje, kot bi si raziskovalci želeli⁹⁷. Od sredine 70.let naprej se je računalniška tehnologija pocenila, programska oprema je postala bolj uporabniku prijazna, od njega se tudi več ni zahtevalo, da obvlada zapleteno programiranje. Osebni računalnik, z večjo kapaciteto za shranjevanje podatkov, je omogočal veliko več operacij s statističnimi podatki kot prvi računalniki. To je vzpodbudilo mnoge do takrat skeptične zgodovinarje, da so vključili računalnik v svoje raziskovanje. Nove vrste

---

⁹³ „Nova politična zgodovina“ se je predvsem ukvarjala z volilnimi vzorci, „nova urbana zgodovina“ pa z študijami, ki so slonele na vzorcih vzetih iz podatkov o cenzusu. Hudson, *History by numbers*, str. 5.

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Klaus Roth, *Zur Auswertung von Nachlassinventuren*, str. 43.

⁹⁶ Hudson, *History by numbers*, str. 5.

⁹⁷ Roth, *Zur Auswertung*, str. 50.

raziskav, ki so jih vspodbudile možnosti, ki jih je ponujal računalnik, so praviloma vključevale kvantitativne metode⁹⁸.

Konec 70./začetek 80. let je pomenil vrh trenj med zagovorniki statističnega pristopa k zgodovini in njihovimi kritiki. Tekom osemdesetih in devetdesetih let se je kvantitativni tip zgodovinopisja trdno uveljavil v nekaterih vejah raziskovanja, na drugih področjih pa je imel le malo vpliva. Novi kvantitativni pristopi, ki jih je zagovarjala druga generacija analovske šole (Braudel, Labrousse), niso bili tako uspešni pri zaobjemanju tem, kot je bila zgodovina mentalitet, kot na področju ekonomske in socialne zgodovine⁹⁹. Kritiki so menili, da imamo lahko kvantitativni pristop k kulturni zgodovini za redukcionističen, saj ni nujno, da je stvar ki jo merimo (npr. pismenost glede na podpise v registrih, branje glede na število knjig v knjižnici,...) tudi pokazatelj dejanskega stanja (pismenosti, bralne kulture,...), ki ga želimo raziskovati. Pomanjkljivosti kvantitativnega pristopa so se zavedali nekateri glavni predstavniki analovske šole. Braudel je pri ocenjevanju skupnega števila prebivalstva na svetu med 15. in 18. stoletjem opozoril, da je: „številka malo in niso preveč zanesljive,“ zadevajo večinoma samo Evropo in deloma Kitajsko, preostanka sveta pa ne zajamejo dovolj dobro. Kljub nenatančnosti in ohlapnosti Braudel meni, da nam ti izračuni pomagajo zaznamovati biološki razvoj človeštva¹⁰⁰. Svojevrstna kritika kvantitativnega pristopa je bil pojav mikrozdovine¹⁰¹. Njeni pristaši, predvsem italijanski zgodovinarji, so polemizirali tako z predstavniki nacionalnopolitične zgodovine, kot z analovskim pristopom. Motilo jih je, da je pri analovski šoli zgodovinska obravnava nižjih slojev zreducirana na anonimizacijo v kvantitativnih postopkih. Ob vsej kritiki pristaši mikrozdovine samega kvantitativnega pristopa k zgodovinopisju ne zavračajo. Giovanni Levi se je svoje mikrozdovinske študije o piemontskem podeželju v 17. stoletju lotil s podobnimi viri kot pristaši analovske šole: z župnijskimi registri, notarskimi akti, katastrskimi podatki in drugimi dokumenti administracije¹⁰². Podatke je analiziral s pomočjo kvantitativnih metod in za predstavitev

---

⁹⁸ Hudson, *History by numbers*, str. 6.

⁹⁹ Burke, *Revolucija*, str. 83.

¹⁰⁰ Fernand Braudel, *Strukture vsakdanjega življenja I.: mogoče in nemogoče. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem XV. - XVIII. stoletje*, ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1988, str. 25 – 26.

¹⁰¹ O mikrozdovini glej: Neda Pagon, *Med malimi zgodbami: monografije, mikrozdovina*, v: *Historični seminar* (ur. Oto Luthar), ZRC SAZU, Ljubljana 1994, str. 43 – 56; Marta Verginella, *Od Crocejevih nečakov do mikrozdovine: spremna beseda*, v: Giovanni Levi, *Nematerialna dediščina*, str. 215 – 231. Kot primer mikrozdovinskih študij poleg omenjenega Levijevega dela glej še: Carlo Ginzburg, *Sir i crvi: kozmos nekog mlinara iz 16. stolječa*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1989; James C. Davis, *Vzpon z dna: slovenska kmečka družina v dobi strojev*, Slovenska matica, Ljubljana 1989.

¹⁰² Levi, *Nematerialna dediščina*, str. 14.

rezultatov uporabil tabele in grafične prikaze¹⁰³. S koncem kvantitativne analize se Levijevo delo še ne konča, saj mu podatki služijo za rekonstrukcijo in razlago izbranega dogajanja na piemontskem podeželju v tistem času, s čimer želi doseči bistveni cilj mikrozdgodovine: „povprečni posameznik“ je znova dobil ime in priimek in postal protagonist zgodb iz zgodovine nižjih razredov¹⁰⁴.

Devetdeseta leta so bila v znamenju trenda nezanimanja za kvantifikacijo, kot rezultat dviga popularnosti kulturne zgodovine. Ta se je koncentrirala na analizo pomena akcij ali simbolov skozi natančno opisovanje dogodka ali besedila in že v izhodišču ni imela velikih potreb po uporabi statistike. Pojavljale so se kritike na račun kvantitativne metode, kot pozitivističnega pristopa¹⁰⁵, ki se ga je nova kulturna zgodovina ogibala.

Slovensko zgodovinopisje se je z kvantitativnimi metodami seznanilo precej zgodaj. Zasluge za „enega redkih trenutkov, ko slovensko zgodovinopisje ni z veliko zamudo spremljalo metodološkega razvoja lastne vede,¹⁰⁶“ ima Fran Zwitter, ki se je z statistično-sociološko metodo srečal med izpopolnjevanjem v Parizu med leti 1930 in 1932. Zwitter je po vrnitvi v domovino nove prijeme zgodovinske stroke uporabil pri pripravi habilitacijskega dela *Prebivalstvo na Slovenskem od XVII. stoletja do današnjih dni*¹⁰⁷. V delu je razvoj prebivalstva označil za pomemben zgodovinski proces, ki je v tesni povezavi s socialno – gospodarskim razvojem in ga je potrebno včleniti v celotno razvojno linijo slovenske zgodovine¹⁰⁸. Podobno kot Braudel je do številik skeptičen in nastopa kritično do makrodemografskega pristopa, čeprav se ga tudi poslužuje. Zaveda se tudi pomanjkljivosti demografskega proučevanja oprtega le na statistične podatke zbrane za večje upravne enote, predvsem dežele¹⁰⁹. Leta 1973 je v razpravi *Zgodovinski razvoj prebivalstva na Koroškem in njegove socialne osnove*¹¹⁰ zapisal, da pogreša demografsko – zgodovinsko sintezo, saj so

---

¹⁰³ Glej npr. Levi, *Nematerialna dediščina*, str. 94, 96 in 98 (tabele) in str. 28 (graf).

¹⁰⁴ Verginella, *Od Crocejevih nečakov*, str. 219.

¹⁰⁵ Hudson, *History by numbers*, str. 6. Večina kritike na račun kvantitativne metode v zgodovinopisju izhaja iz navezovanja kvantitativne metode na pozitivizem, kar ni vedno upravičeno. O vprašanju pozitivizma v statističnih pristopih glej: Hudson, *History by numbers*, 40 – 42. V že citiranem delu Janez Malačič priznava, da je področje demografije lahko zelo ugodno za pozitivizem, hkrati pa opozarja, da vsaka kvantitativna analiza še zdaleč ni pozitivistična, čeprav je mejo za škodljivost težko potegniti. Malačič, *Demografija*, str. 327.

¹⁰⁶ Oto Luthar, *Med kronologijo in fikcijo. Startegije historičnega razmišljanja*, Ljubljana 1993, str. 155.

¹⁰⁷ Fran Zwitter, *Prebivalstvo na Slovenskem od XVII. Stoletja do današnjih dni*, Znanstveno društvo, Ljubljana 1936.

¹⁰⁸ Marta Verginella, *Zwitter in demografska zgodovina*, v: *Zwittrov zbornik. Ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905 – 1988)*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2006, str. 30.

¹⁰⁹ Prav tam, str. 30 – 31.

¹¹⁰ Zwitter, *Zgodovinski razvoj prebivalstva na Koroškem in njegove socialne osnove*, v: *Zbornik predavanj / I. koroški kulturni dnevi*, Obzorja, Maribor 1973, str. 18 – 31.

zgodovinarji do takrat sicer mnogo napravili na področju zgodovine kolonizacije, glede števila prebivalstva in razvoja prebivalstva pa so dali le cenitve za manjša ozemlja¹¹¹. Poleg demografskih študij so se zgodovinarji kvantitativnega pristopa poslužili predvsem pri gospodarski zgodovini¹¹². V zadnjem času so se kvantitativne metode zgodovinarji posluževali ob pripravi disertacij ali večjih monografij o vsakdanjem življenju¹¹³, zgodovini žensk¹¹⁴ in pri demografskih študijah¹¹⁵.

1.4.2.2. Kvantitativna metoda in zapuščinski inventar

Znotraj zapuščinskega inventarja bomo našli goro podatkov, ki nam koristi pri iskanju odgovorov na vprašanja, ki smo si jih zastavili ob začetku raziskave. Zapuščinski inventar sicer še ni pisan v tako standardni obliki kot kasnejša državna statistika, vendar je oblika in vsebina bolj ali manj podobna. Ohranjeno navodilo, *Forma aines inventory*, nam sugerira, da se je težilo k enotni, tako zunanji kot vsebinski, obliki inventarja¹¹⁶, čeprav ne gre za uradno navodilo s strani državnih ali deželnih oblasti.

Preden pristopimo k urejanju podatkov je dobro poznati tipe podatkov, s katerimi se bomo srečali v inventarju. Glede na način izražanja obstajata dva tipa podatkov:

- opisni (ali atributivni)
- številski (ali numerični)

Glede na tip merjenja znotraj opisnih podatkov ločimo nominalne spremenljivke, pri katerih vrednosti lahko le razlikujemo med seboj in ordinalne spremenljivke, ki jih lahko uredimo v vrstni red. Znotraj številskih podatkov ločimo intervalne spremenljivke, pri katerih lahko primerjamo razlike med vrednostima dveh enot, in spremenljivke, kjer lahko primerjemo

---

¹¹¹ Verginella, *Zwitter*, str. 32.

¹¹² Poleg že omenjenega Šornovega dela glej npr. še delo istoimenskega avtorja, *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919 – 1924*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1997; Vlado Valenčič, *Ljubljanska trgovina od začetkov 18. do srede 19. stoletja*, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1981; France Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1998.

¹¹³ Poleg že omenjene knjige Marka Štuhca glej še: Marta Verginella, *Ekonomija odrešenja in preživetja, : odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 1996; Andrej Studen, *Živeti v Ljubljani*, Studia humanitatis (Apes), Ljubljana 1995.

¹¹⁴ Npr. Sabina Žnidaršič – Žagar, *Ora et labora – in molči ženska: pregled demografije dežele Kranjske in pridobitnosti žensk v desetletjih 1880 – 1910*, Založba *cf, Ljubljana 2000.

¹¹⁵ Npr. Aleksij Kalc, *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju: priseljevanje kot gibalno demografske rasti in družbenega razvoja*, doktorska disertacija, Ljubljana 2006. Poleg že citiranega Malačičevega teoretskega prispevka k demografiji glej tudi njegove objavljene raziskave npr. Malačič, *Razvoj prebivalstva v Sloveniji v povojnem obdobju*, v: *Teorija in praksa*, letnik 22, št. 4-5 (1985), str. 402 – 414.

¹¹⁶ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 38. Štuhec nastanek navodila, ohranjenega v fondu boštanjskega gospostva, datira v leto 1709.

razmerja med vrednostima dveh enot¹¹⁷. V zapuščinskem inventarju bomo našli vse te tipe podatkov. Ime in (morebitno naveden) poklic pokojnika sta opisni spremenljivki, njegov plemiški naziv ordinalna spremenljivka, starost pokojnika, skupna ocena njegovega premoženja ali vrednost posameznega predmeta pri različnih osebah pa numerična spremenljivka. Za raziskovalca, ki se loti raziskave s statistično metodo je pomembno, da zna ločiti med različnimi vrstami podatkov, saj so posamezne statistične metode vezane na točno določen tip spremenljivk. Statistične metode z največ učinka so se razvile za obdelavo numeričnih podatkov¹¹⁸.

Po identifikaciji podatkov lahko pristopimo k pripravi podatkov za smiselno predstavitev. Nadvse praktično je podatke spraviti v obliko tabele, kjer ima vsak primer (eden ali več podatkov, ki se nanašajo na določeno enoto preiskave) svojo vrstico, vsaka na primer vezana spremenljivka pa ustrezen stolpec¹¹⁹. Tabela ni le pregleden način za predstavitev podatkov. V tako pregledni obliki zbrani podatki nam bodo še med samo raziskavo prihranili veliko časa, saj bomo podatke, ki nas zanimajo veliko hitreje našli v tabeli kot s vsakokratnim zamudnim listanjem po inventarju. V pravo pomoč nam bo tabela le, če bomo upoštevali nekaj praktičnih navodil za njeno oblikovanje. Tabela mora imeti ime, ki na kratko povzema njeno vsebino, navedeno mora biti časovno obdobje ki ga pokriva in merske enote, v katerih so izražene vrednosti. Jasno je potrebno navesti od kje smo vzeli podatke zapisane v tabeli, da nas bralci lahko preverjajo. Zaglavje kolon in stolpcev mora biti kratko, a še vedno dovolj informativno za bralca, merske enote jasno napisane. V kolikor so podatki namenjeni primerjavi morajo kategorije, ki jih primerjamo stati tesno skupaj. Procentni deleži ali povprečja morajo stati ob vrednostih na katere se nanašajo¹²⁰. Prenos podatkov iz inventarja na tabelo, računalnik ali kakšno drugo sredstvo za hranjenje in prikaz podatkov, se mora izvesti čimbolj avtentično, saj bi se v nasprotnem primeru izgubila sporočilna vrednost, ki jo dokument nosi s seboj¹²¹.

Podatke lahko grupiramo glede na frekvenco njihovega pojavljanja. Obstajajo trije načini takšnega grupiranja podatkov: preprosti, skupinski in kumulativni¹²². Preprosti način se lahko uporablja ob majhnem številu možnih primerov, v mojem primeru pri spolu pokojnikov, ali

---

¹¹⁷ Hudson, *History by numbers*, str. 53 – 54; Anuška Ferligoj, *Osnove statistike na prosojnicah*, Ljubljana 1995, str. 3.

¹¹⁸ Ferligoj, *Osnove statistike*, str. 4.

¹¹⁹ Hudson, *History by numbers*, str. 56 – 57.

¹²⁰ Prav tam, str. 58- 59.

¹²¹ Thera Wijsbeck, *Delft in the eighteen century*, str. 168 – 170.

¹²² Hudson, *History by numbers*, str. 60.

pri njihovem plemiškem naslovu. Ob velikem številu različnih podatkov, na primer pri vrsti blaga pokojnikovih oblek, skupinski prikaz pogostosti pojavljanja podatke uredi veliko bolj pregledno kot preprosti, ob tem je tudi uporaba tabele veliko lažja. Še boljši način prikaza podatkov je kumulativni tip, ki se najlažje prilagaja značaju informacije, ki jo prenašamo iz zapuščinskega inventarja. To velja predvsem za vrednosti celotnega premožnja, ki varirajo od primera do primera. Glede na vrednosti moramo izbrati ustrezno širok, vedno enak interval. Priporočljivo je, da dodamo izračun deleža za posamezen primer, če želimo rezultate primerjati s kakšno drugo raziskavo, katere vzorec je bil drugačen od našega¹²³.

Smiselno urejeni podatki, zbrani v pregledni tabeli nam že lahko služijo kot sredstvo predstavitve, vendar lahko ta ob (pre)velikem številu podatkov hitro postane nepregledna. V želji po izogitvi takšnim težavam in bolj jasni predstavitvi, se lahko poslužimo grafične predstavitve zbranih podatkov. Načinov predstavitve podatkov v grafični obliki je več. Izberemo tistega, ki najbolj ustreza tipu podatkov namenjenih predstavitvi.

Preprost, a zelo uporaben način predstavitve, je ponazoritev podatkov s stolpci, pri čemer dolžina (ali višina) stolpca ustreza vrednosti spremenljivke, širina pa ne igra nobene vloge. Za primerjavo različnih kategorij med seboj nam koristijo tridimenzionalno narisane sheme¹²⁴. Tak način predstavitve smo uporabili npr. pri prikazu števila knjig v knjižnicah plemičev. Ne glede na to kateri način prikaza bomo izbrali, morajo biti v vsakem primeru stolpci jasno označeni (ali na osi, ali z barvo, ki je ustrezno razložena v legendi ob robu grafa), kot tudi obe osi¹²⁵. Pri grafični predstavitvi deležev je najboljši način uporaba strukturnega kroga (pie chart). Znotraj kroga vsak sektor prikazuje posamezne spremenljivke znotraj celote. Vsak del se ustrezno (največkrat z barvo) loči od ostalih, pripisan mu je tudi procentni delež. Takšen način predstavitve je smiselen ob ne prevelikem številu spremenljivk, ko nas zanima v prvi vrsti delež, ne pa toliko dejanska vrednost, imamo pa interes, da z predstavitvijo napravimo močan vizualni učinek¹²⁶. Pri zapuščinskih inventarjih se tega načina predstavitve lahko poslužimo pri prikazu populacije, ki jo vir zajema (po spolu, nazivu, premoženju, poklicu) ali pri predstavitvi jezikovne sestave knjižnic plemičev.

Povprečna vrednost je tista vrednost, okoli katere so razporejeni podatki. Obstaja več vrst povprečne vrednosti:

---

¹²³ Hudson, *History by numbers*, str. 64.

¹²⁴ Prav tam, str. 67 – 68.

¹²⁵ Prav tam, str. 73.

¹²⁶ Prav tam, str. 75 – 78.

- aritmetična sredina
- mediana
- modus

Aritmetična sredina je količnik vsote vseh vrednosti in števila opazovanj. Priročna je, ker upošteva vse vrednosti, vendar po drugi strani zelo občutljiva na vpliv netipičnih, ekstremnih vrednosti¹²⁷. Ravno zaradi tega ni vedno najbolj uporabna pri raziskavah na zapuščinskih inventarjih, kjer 40.000 goldinarjev premoženja grofa Marije Siegmunda Liechtenberga¹²⁸ v končnem izračunu skazi pravo sliko premoženja kranjskega plemstva. Pomankljivosti aritmetične sredine nima mediana. Mediana je vrednost od katere je manjše ravno toliko vrednosti, kolikor je večjih od nje¹²⁹. Mediana je imuna na vpliv velikih, izstopajočih vrednosti¹³⁰ in nam kot taka pri konkretni raziskavi da bolj realno sliko povprečja kot čista aritmetična sredina. Modus je vrednost, ki se v okviru merjenja največkrat pojavlja. Njegova prednost je, da pokaže na najbolj tipičen primer, a ne upošteva ostalih vrednosti. Uporaben je ob neenakomernem razporedu vrednosti okoli sredinske vrednosti, pri meritvah z zelo razpršenimi vrednostmi pa ima le omejeno uporabnost¹³¹. Samo povprečje nam še ne pove dosti o populaciji, ki jo proučujemo. Za boljšo sliko o stanju populacije je potrebno izmeriti razpršenost vrednosti posameznih spremenljivk v populaciji. Meritev razpršenosti nam pove, v kolikšni meri so vrednosti meritev nakopičene (ali pa tudi ne) okoli srednje vrednosti¹³². Na takšen način bomo dobili najbolj realno sliko o premoženjskem stanju populacije zajete v zapuščinskih inventarjih, kot tudi o oblačilnih navadah, opremi doma, itd. Najbolj pogosta načina merjenja razpršenosti sta varianca in standardna deviacija. Obstaja idelani tip distribucije, t.i. »normalna distribucija«, ki se v resničnosti le redko ali nikoli ne pojavi. V njej imajo povprečje, mediana in modus isto vrednost, vrednosti spremenljivk so enakomerno razdeljene okoli njih¹³³. V večini primerov pri zgodovinskem gradivu so vrednosti porazdeljene neenakomerno, večina jih leži nad in pod povprečjem. Kadar večina vrednosti leži pod povprečjem je porazdelitev pozitivno ukrivljena, ko jih večina leži nad povprečjem je porazdelitev negativno ukrivljena¹³⁴.

¹²⁷ Hudson, *History by numbers*, str. 87.

¹²⁸ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 12.

¹²⁹ Ferligoj, *Osnove statistike*, str. 30.

¹³⁰ Hudson, *History by numbers*, str. 89.

¹³¹ Prav tam, str. 90.

¹³² Prav tam, str. 93.

¹³³ Prav tam str. 103 – 104.

¹³⁴ Prav tam.

1.4.2.3. Omejitve kvantitativne metode

Kvantitativna metoda nam je v veliko pomoč ob analizi vira z velikim številom podatkov, kar zapuščinski inventar nedvomno je. Istočasno se mora raziskovalec zavedati omejenega dosega te vrste analize gradiva in biti pripravljen na uporabo še drugih metod analize, da bi razjasnil tiste vidike obravnavane tematike, ki jih kvantitativna metoda osvetli le delno ali sploh ne. Pri določenih vprašanjih bi vstrajanje pri golem kvantitativnem načinu pomenilo le površen opis, ki pušča preveč odprtih vprašanj.

Uporabnost kvantitativne metode pri zgodovinskih raziskavah je v veliki meri odvisna od verodostojnosti podatkov, ki jih imamo na voljo. Hudson opozarja, da si je nujno zastaviti vprašanja o načinu zbiranja podatkov, ki jih uporabljamo, kakšne napake bi se lahko prikradle sestavljalcem, s kakšnim namenom so zbirali podatke in kako vse te okoliščine vplivajo na uporabnost vira na zgodovinsko raziskavo¹³⁵. V tem pogledu je zapuščinski inventar precej zanesljiv vir. Navzočnost vseh zainteresiranih strani pri izdelavi inventarja (komisar in zapisnikar kot predstavnik deželne oblasti, zapriseženi cenilci za različne predmete, ki se pojavljajo v inventarjih, varuh mladoletnih dedičev in priče, ki potrjujejo končno verzijo inventarja) v veliki meri preprečuje morebitne nepravilnosti pri popisu. Postopek inventure je bil v pravni praksi zelo utečen in ima dolgo tradicijo, saj inventuro plemiškega premoženja omenja že Insbruški libel iz 1518, vključen v deželne ročine Kranjske¹³⁶. Razvoj institucije varuštva je po drugi polovici 17. stoletja vse bolj težil k „podržavljenju“ varuštcev, zato so se množili predpisi s tega področja. Najbolj obsežen pravni tekst s to tematiko je varuški red cesarja Leopolda I. za Spodnjo Avstrijo iz 1669¹³⁷. Glavni namen vseh predpisov je bila preprečitev morebitnih zlorab varuha na račun premoženja mladoletnih dedičev, pred čemer niso bili imuni tudi plemiči iz Kranjske. V primeru suma na nepravilnost pri popisu je sledila pritožba na ustrezno institucijo (v prvi vrsti na Deželno pravdo), ki je lahko v končni fazi pripeljala do izdelave revidiranega inventarja, kot v primeru pritožbe ljubljanskega magistrata na cenitev nepremičnin pokojne Marije Fanton pl. Brün iz leta 1796¹³⁸.

Zanesljivost podatkov nas ne bi smela ovirati pri raziskavi, bolj bistveno je vedeti, na katera vprašanja bomo lahko odgovorili s kvantitativno analizo podatkov iz inventarjev in kje bomo morali uporabiti drugačne metode. Kvantitativna metoda nam zelo dobro služi pri stvareh, ki

---

¹³⁵ Hudson, *History by numbers*, str. 59.

¹³⁶ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 141.

¹³⁷ Prav tam, str. 146 – 147. Ta red sicer na Kranjskem ni veljal in se nanj stranke v postopku ne sklicujejo.

¹³⁸ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.96, str. 38 – 40.

so količinsko dobro reprezentirane, slabše pa pri stvareh, ki se pojavljajo v majhnih količinah. Predmeti neevropskega (predvsem orientalskega) izvora so številčno skromno zastopani v inventarjih in bi jih s kvantitativno analizo težko zajeli. Niso pa ti, čeprav včasih posamezni predmeti, nepomembni, saj kažejo na stike posameznikov z izvenevropskim prostorom ali vsaj na zanimanje za oddaljene svetove in kulturo tujih ljudstev. Nekaj slik s turškimi motivi barona Seifrida Guschitscha je številčno zanemarljivih¹³⁹, a so pomembne kot informacija o zanimanju za izvenevropske kulture med našim plemstvom konec 18. stoletja. Podobno velja za proučevanje bralnih navad med plemstvom. Knjige so sicer številčno bolj zastopane kot predmeti neevropskega izvora; lahko merimo število knjig v lasti kranjskih plemičev, delež knjig v posameznih jezikih in tematike, ki prevladujejo na knjižnih policah. Za dopolnitev analize bralnih navad je nujno poleg kvantitativne analize preiti tudi na kvalitativno analizo posameznih naslovov v knjižnici pokojnega, ki nas lahko opozori na za naše kraje sicer netipičen naslov, ki kaže na spremljanje sodobnih trendov v kulturni ponudbi Evrope konec 18. stoletja. Dopolnitev bo potrebovala tudi analiza zadolžnic v rubirki *Briefliche Urkunden*, kjer se lahko na podlagi zapisanih podatkov do neke mere rekonstruira kreditna mreža stkana med kranjskim plemstvom. Vse omenjene informacije so težko merljive, a jih je zelo dobro vključiti v raziskavo, ker z njihovo pomočjo še bolj osvetlimo vse dejavnike vsakdanjega življenja plemstva na Kranjskem. Zato se kaže zgledovati po raziskavah, ki so jih opravili Štuhec, Verginella., Studen,... ki kvantitativno analizo kombinirajo s podrobno študijo dokumentov in po statistični obdelavi rezultate interpretirajo in nizajo primere iz analiziranih dokumentov, ki so vredni omembe (bodisi istopajo iz povprečja ali pa se jih navede za ilustracijo stanja). Za jasnejšo razlago rezultatov analize podatkov iz inventarjev je dobro te rezultate podkrepiti in dodatno razložiti z uporabo še drugih virov: hišnih inventarjev, družinskih in osebnih listin, dnevnikov, pisem, davčnih popisov, predvsem pa oporok¹⁴⁰.

---

¹³⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.179, str. 3.

¹⁴⁰ Rachel P. Garrad, *English probate inventories*, str. 63 – 64.

2. Plemstvo v Habsburški monarhiji in na Kranjskem ob koncu 18.stoletja

Avstrijsko in češko plemstvo, katerega del je bilo tudi plemstvo na Kranjskem, je bilo konec 18. stoletja eno najbolj kozmopolitskih v Evropi. Delno je bila to posledica širitve monarhije na področje JV Evrope, Italije in (današnje) Belgije. Velik delež k temu kozmopolitstvu so dodale vezi Habsburžanov s Španijo in naslov rimsko – nemških cesarjev, ki so ga nosili člani dinastije. Ravno naziv cesarjev je iz vseh koncev Evrope privabljal na dunajski dvor plemiče, ki so želeli služiti cesarju¹. Razpršenost ozemelj po vsej monarhiji in poroke med plemstvom različnega izvora so bili pomemben faktor enotnosti monarhije, saj so služili integraciji aristokracije in slabili sile teritorialnega partikularizma².

Tako avstrijsko plemstvo kot plemstvo na Kranjskem se je v tem času soočalo s spremembami v svojem položaju znotraj družbe. Njihov vodilni položaj v družbi se je zdel ogrožen, saj se je začel vzpon drugih skupin znotraj družbe, ki so merile na položaje nekoč rezervirane za plemiče. Nikakor ni šlo za nenadne spremembe, temveč za začetek procesa, znotraj katerega je vloga plemstva doživljala še neštete vzpone in padce³. Spremembe so znotraj plemiškega sloja, ki nikakor ni bil enotna tvorba, sprejeli različno. Znotraj plemstva, tako v Evropi kot v Habsburški monarhiji in na Kranjskem, najdemo simpatizerje novih idej (razsvetljenostvo, ideje francoske revolucije,...) in goreče nasprotnike le teh.

Kranjsko plemstvo je skušalo slediti trendom, ki so jih narekovali veliki centri. Kranjska je vendarle v tem času provinca velike monarhije, ki se razteza od Češke do italijanskih ozemelj pod žezlom Habsburžanov. Kot taka ni bila v stanju konkurirati Dunaju ali Pragi ali kateremu od mest v severni Italiji, političnim, gospodarskim in kulturnim centrom monarhije. Uspešnost sprejemanja trendov, ki jih narekujejo centri, je bila odvisna v prvi vrsti od gmotnih zmožnosti posameznikov in od njihovega interesa, da sprejmejo novosti. Čeprav ima

---

¹ James Van Horn Melton, *The nobility in the Bohemian and Austrian Lands 1620 – 1780*, v: *The european nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (ed. H.M. Scott), Vol.2: *Northern, Central and Eastern Europe*, Longman, London 1995, str. 116 – 117.

² Prav tam, str. 121 – 122.

³ V uvodu v svojo študijo o (zahodno)evropskem plemstvu zgodnjega novega veka Jonathan Dewald ugotavlja, da plemstvo tudi po koncu 18. stoletja ohranja velik vpliv na politiko. Kot primer navede dejstvo, da so bili v nekaterih vladah Anglije v »meščanskem 19. stoletju« številčno najbolj zastopani aristokrati, celo bolj kot v obdobje pred tem. Glej: Jonathan Dewald, *The European nobility*, Cambridge universtity press, Cambridge 1996.

kot dežela provincialni značaj, je imela Kranjska v tem času tudi nekaj plemičev, ki so sprejemali sodobne razvojne tokove iz centrov monarhije ali iz širšega evropskega prostora.

2.1. Plemstvo in politika

Dolga stoletja je med plemstvom in dinastijo veljala dualistična oblastna struktura, ki se je najbolj očitno pokazala pri odvisnosti dinastije od privolitve na letne kontribucije posameznih dežel. Tudi na področju uprave vse do terezijanskega obdobja Habsburžani niso imeli lastnih upravnih struktur na lokalni ravni. Prek zborov in prek uradniškega aparata je plemstvo lahko vršilo nadzor nad ozemljem⁴.

V teku 18.stoletja so politične in socialne strani terezijansko-jožefinskih reform grozile z izničenjem ali vsaj omejitvijo moči plemstva na lokalni ravni. Ideal režima je bila absolutna, centralistična monarhija, do katere naj bi prišli z izgradnjo centraliziranega birokratskega aparata vodenega z Dunaja. Odpravili ali vsaj omejili naj bi javne funkcije deželnih stanov, zemljiških gospodov in mestnih avtonomij. Neposredni cilj reform je bil povečanje davkov in drugih prihodkov države in krepitev vojske prek novega sistema rekrutacije⁵. Plemstvo nad takim razvojem dogodkov razumljivo ni bilo niti najmanj navdušeno. V poznih 80.letih 18. stoletja se je po vsej monarhiji začel upor proti dunajskemu birokratskem centralizmu in ostalim jožefinskim reformam. Na Češkem se je vzdignila stanovska opozicija, tam kjer so stanovi ohranili nekaj vpliva na odločanje na nižji in srednji ravni, so jožefinske reforme ostale le na papirju⁶. Razsvetljenska načela, ki jih je Jožef II. želel udejanjiti v svoji politiki niso nikoli bila deležna velike podpore. Ostala so omejena na majhno skupino plemičev, klerikov in meščanov⁷. Na našem prostoru so bili pristaši jožefinskih reform v večjem številu zastopani v Gradcu in Trstu, medtem ko so v Ljubljani in Celovcu redkejši⁸. Poleg odvzemanja javnih funkcij je plemstvo motila nova davčna regulacija, ki je predvidela enoten davek za vse posestnike, zmanjševala pravice zemljiškega gospoda in ga dejansko spreminjala v rentnika⁹. Nič manj niso bili plemiči ogorčeni nad podreditvijo skupnim sodiščem in obveznostjo osebne prisotnosti na sodišču. Upor deželnih stanov se je usmeril proti

---

⁴ Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 124 – 125.

⁵ Fran Zwitter, *Linhartova doba, misel in delo*, v: Anton Tomaž Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2*, Slovenska matica, Ljubljana 1981, str. 305.

⁶ Helmut Rumpel, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatverfall in der Habsburgmonarchie, v: Österreichische Geschichte, 1804 – 1914*, Ueberreuter, Wien 1997, str. 20.

⁷ Vocelka, *Glanz*, str. 353 – 354.

⁸ Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Modrijan, Ljubljana 2006, str. 9.

⁹ Prav tam.

dunajskem državniškem absolutizmu, vendar ni šlo za boj za modernizacijo, temveč za ponovno vzpostavitev fevdalnega partikularizma¹⁰. Upor je bil tako močan, da je bil Jožef II. še za svojega vladanja prisiljen preklicati nekatere reforme. Po smrti Jožefa II. je razreševanje napete situacije v monarhiji padlo na pleča njegovega brata, novega cesarja Leopolda II. Leopold je bilo odločen, da razreši napeto (politično) ozračje v monarhiji, hkrati pa si je želel ohraniti vsaj nekaj reform svojega pokojnega brata. V zameno je bil pripravljen stanovom vrniti nekaj oblasti. Leta 1791 je obnovil stanove po obliki iz terezijanske dobe, stanovske urade (čeprav z omejenimi pristojnostmi), graški gubernij je bil ukinjen in Kranjska je ponovno dobila svojo deželno vlado¹¹. Pomiritev centralne oblasti s stanovi na Kranjskem je tekla brez večjih pretresov, podobno kot v drugih avstrijskih deželah. Separatizem v njih nikoli ni dosegel ravni kakršna je bila dosežena na Madžarskem¹².

Leopold je bil pripravljen prisluhniti pritožbam deželnih stanov in jih je 1. maja 1790 povabil naj mu pošljejo svoje pritožbe. Hkrati je 9. maja 1790 ugodil glavni zahtevi stanov – odpravil je novo davčno in urbarialno regulacijo¹³. Na cesarjev poziv so se odzvali stanovi vseh dežel. Spomenice posameznih dežel se med seboj v podrobnostih razlikujejo, v vseh pa je povdarjeno zavzemanje za odpravo »centralističnih novosti Jožefa II. in obnovitev stanovske uprave«¹⁴. Dne 27. julija 1790 so svojo spomenico cesarju spisali tudi kranjski stanovi. V njej obžalujejo omejevanje vpliva v sodstvu, pri upravljanju deželnih financ, pri določanju in izterjavi deželnih obveznosti in davkov ter pri izbiri, nastavljanju in plačevanju deželnih uradnikov. Pritožujejo se tudi nad zmanjšanim vplivom nad določanjem deželnih vojaških obveznosti, ki je Kranjsko obremenila dvakrat bolj kot prej¹⁵. V sodnih zadevah so želeli ponovno uvedbo stanovskih sodišč in ohranitev privilegija pismenega pričanja pred sodiščem za plemiče¹⁶. Reform v spomenici niso popolnoma odklanjali, saj so povdarili, da so se časi spremenili in določene reforme odobravajo, vendar nekaterih važnih reform v spomenici ne

---

¹⁰ Rumpler, *Eine Chance*, str. 17.

¹¹ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 13.

¹² O dogajanju na Madžarskem glej: Éva H. Balázs, *Hungary and the Habsburgs 1765 – 1800. An Experiment in Enlightened Absolutism*, Central European University Press, Budapest 1997; Moritz Csáky, *Von der Aufklärung bis zum Liberalismus: Studien zum Frühliberalismus in Ungarn*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1981.

¹³ Rumpler, *Eine Chance*, str. 24. Glej tudi Bogo Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, V.zvezek, DZS, Ljubljana 1974, str. 139 – 140. Odpravo le-te so kranjski stanovi zahteval že s peticijo, ki so jo poslali na cesarju marca 1790. Cf. Zwitter, *Linhartova doba*, str. 328.

¹⁴ Vodopivec, *A.T. Linhart – uradnik: poslušni upornik*, v: *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, Slovenski gledališki muzej, Radovljica 2005, str. 445. O spomenicah iz Kranjske in ostalih dežel glej Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 141 – 144.

¹⁵ Vodopivec, *Linhart*, str. 449 – 450.

¹⁶ Prav tam, str. 456.

omenijo¹⁷. V svojih zahtevah spomenica kranjskih deželnih stanov ni bistveno odstopala od spomenic drugih deželnih stanov, npr. spomenice štajerskih deželnih stanov, ki je prispela na Dunaj skoraj ob istem času kot kranjska – septembra 1790. Prošnje in pritožbe v obeh spomenicah so si zelo podobne in so izraz širšega stanovskega in plemiškega nezadovoljstva. Opaznih je tudi nekaj razlik: v primerjavi s štajersko spomenico je kranjska napisana precej bolj sočno in živahno, štajerski stanovi se ne pritožujejo nad izgubo vpliva nad naborem vojakov in bremenom podeželskega šolstva¹⁸.

Posamezniki med kranjskim plemstvom so šli s svojimi predlogi še korak dlje od spomenice. Eden izmed takšnih je bil grof Kajetan Auersperg, ki je julija 1790 kot dvorni komisar poročal iz Kranjske cesarju Leopoldu II., o socialnih in gospodarskih razmerah na Kranjskem. V poročilih je nastopil še radikalneje od teksta spomenice. Menil je, da bi morali biti uradniški položaji od položaja okrožnega glavarja navzgor pridržani plemstvu. Šole za kmete in meščane se mu zdijo nepotrebne in bi jih odpravil, dostop do šol bi pridržal plemstvu. Ljudstvo mora ostati neumno in pobožno, saj bi njegovo prosvetljenje lahko privedlo do podobnih dogodkov, kakršne so lahko v tistem času spremljali v Franciji. V svojih razmišljanjih ni bil osamljen, saj je podobne nazore v svoji vlogi na deželne stanove izpričal tudi Filip Jožef grof Wallensberg¹⁹. V podobnem tonu je tekel tudi elaborat grofa Jurija Jakoba Hohenwarta cesarju, kot odgovor na spomenico ljubljanskega odvetnika in zagovornika kmetov Jožefa Luckmanna. Hohenwart brani stališča plemstva, tudi pravico do svobodnega razpolaganja z zapadlimi zakupnimi kmetijami, medtem ko Luckmanna obtoži hujskanja k upor²⁰. Ti primeri nakazujejo, da je bila spomenica kranjskih stanov kompromis med različnimi pogledi kranjskega plemstva, posamezni plemiči z radikalnejšimi stališči so zato morali svoje poglede izraziti v osebnih dopisih na centralno oblast oziroma so ostali (vsaj pisno) neizrečeni.

Napeto je bilo tudi na zunajepolitičnem področju. Francoska revolucija se je kmalu po začetku leta 1789 iz notranjepolitične zadeve spremenila v vseevropsko temo. Plemstvo je imelo razloge, da je z zaskrbljenostjo gledalo na razvoj dogodkov v Franciji in Evropi. Jožefinske reforme so grozile z omejitvijo vpliva plemstva na politiko in upravo, na drugi strani revolucionarna Francija vstopa v vojno proti nasprotnikom z geslom, da so njeni

---

¹⁷ Zwitter, *Linhartova doba*, str. 331.

¹⁸ Prav tam, str. 458 – 459.

¹⁹ Prav tam, str. 332.

²⁰ Prav tam, str. 334 – 335.

nasprotniki »graščaki« (vodilni sloj, torej plemstvo), kmetom pa zagotavljajo mir in osvoboditev izpod oblasti zemljiških gospodov²¹. Objektivne nevarnosti za revolucijo v habsburških deželah ni bilo, tudi oblast nanjo ni resno računala. Obstajale so le bojazni, da bi vojna s Francijo lahko zaostрила napeto notranjepolitično situacijo. Količina političnega in socialnega nezadovoljstva je bila dovolj velika, da bi lahko prišlo do neredov, vendar so morebitni »revolucionarji« stali v različnih taborih in se bolj kot proti državni oblasti bojevali drug proti drugemu²².

Novice o izbruhu in poteku francoske revolucije so redno pritekale k zainteresiranemu bralstvu v avstrijskih deželah, tudi na Kranjskem²³. Kranjsko plemstvo je lahko informacije o dogodkih v Franciji prebiral v dveh časnikih, ki sta izhajala v Ljubljani. Tako Merkova kot Kleinmayerjeva *Laibacher Zeitung* do oktobra 1789 izčrpno in s simpatijami poročata o dogodkih v Franciji (predvsem v Parizu), po oktobru 1789 pa v obeh listih prevladajo revoluciji nenakonjena, odklonilna stališča²⁴. Na Dunaju v istem času še vedno prebirajo francosko časopisje, šele leta 1792 oblasti odredijo, da se lahko časopisa »*Moniteur*« in »*Journal de Paris*« prebirata le s posebno dovolilnico oblasti. Rumpler ob tem doda, da je bilo na časopis »*Moniteur*« naročeno kar lepo število plemičev in so naročniki ostali tudi potem, ko oblast omeji dostop do francoskega časopisja²⁵. Vendar plemičem s Kranjskega za boljšo obvešččenost ni bilo treba nujno spremljati francoskega ali dunajskega tiska. Zadostoval je že skok do štajerske prestolnice Gradca, ob koncu 80. let 18. stoletja ene najbolj svobodomiselnih deželnih prestolnic v Avstriji, ali spremljanje novic iz Francije preko graškega *Grazer Zeitung*. Ta časopis je v primerjavi z obema ljubljanskima bolj sistematično objavljajal poročila o dogodkih v Franciji in je natančno opisoval vzroke krize francoskega kraljestva, notranjepolitične napetosti in zahteve tretjega stanu²⁶.

Tako kot na splošno v avstrijskih deželah je tudi na Kranjskem odmev francoske revolucije šibak. Spomladi 1790 je na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem izbruhnulo nekaj kmečkih uporov, ki jih mora zadušiti vojska. Zwitter – Tehovnikova je mnenja, da lahko v teh uporih

---

²¹ Rumpler, *Eine Chance*, str. 38.

²² Prav tam, str. 17.

²³ Analizo vplivov francoske revolucije na Kranjskem je v študijo strnila Dana Zwitter – Tehovnik v že omenjeni knjigi. Posebej o obvešččenosti kranjskega prebivalstva in poročanju časopisja glej prej omenjeno delo str. 15 – 35 in članek Petra Vodopivec, *Leto 1789 v časnikih iz Gradca in Ljubljane*, ZČ, letnik 47 (1993), št. 1, str. 69 – 82.

²⁴ Vodopivec, *Leto 1789*, str. 70.

²⁵ Rumpler, *Eine Chance*, str. 38.

²⁶ Vodopivec, *Leto 1789*, str. 70 – 71.

vidimo odmev francoske revolucije med predstavniki kmečkega stanu²⁷. Veliko bolj verjetna se zdi razlaga, da je pri uporih šlo za reakcijo kmetov na govornice o odpravi reform Jožefa II. v korist kmeta²⁸. Potrebno je dodati, da so predvsem plemiči v tistem času sumili, da so bili upori spodbujeni z novicami o dogajanju v Franciji. Poročila že omenjenega dvornega komisarja grofa Kajetana Auersperga kažejo na tovrstno mnenje med kranjskim plemstvom. Tudi znani mecen slovenskih razsvetljencev baron Žiga (Sigismund) Zois se je bal vplivov francoske revolucije na kmete. Iz ohranjene korespondence je razvidno, da se je bil odnos barona Zoisa do podložnikov takšen kot odnos večine zemljiških gospodov konec 18. stoletja. Po izbruhu francoske revolucije je v svojih pismih upravitelju posestva M. Urbatschitschu začel pozivati k bolj prijaznemu ravnanju s kmeti, kajti menil je da: »so stvari prišle tako daleč, da je dovolj že majhna iskra za sprožitev požara.« V pismu datiranemu z 2. april 1790, je zapisal: »Čas nas bo naučil, da si ljudstvo ne bo več dovolilo, da se z njim igrajo.«²⁹ V spomenici kranjskih stanov omenjeno pogodbo med stanovi in vladarjem, so nekateri interpretirali kot dokaz, da se kranjski plemiči poslužujejo razsvetljenske terminologije in Rousseaujeve družbene pogodbe³⁰. Pogodba, na katero so se sklicevali stanovi, je bila v resnici izraz mnogo starejšega plemiškega stališča, da imajo stanovski privilegiji in stanovske obveznosti do deželnega gospoda korenine v na fevdnih odnosih utemeljenem sklopu medsebojnih plemiško-knežjih pravic in dolžnosti (*auxillia et consillia*). Prav tako z »nacijó« v spomenici ni mišljeno suvereno ljudstvo, temveč skupina političnih upravičencev, ki se sme udeleževati deželnih in državnih zborov³¹.

Leto 1792 označuje konec reformnega obdobja v avstrijskih deželah. S prihodom cesarja Franca II./I. na oblast se srečanja simpatizerjev jožefinskih reform in razsvetljenskih idej selijo v tajne krožke in prostozidarske lože. Takšne skupine ljudi so obstajale tudi v Ljubljani³². Odnos novega vladarja do plemstva je drugačen od njegovih dveh predhodnikov. Leopold II. je s plemstvom iskal pomiritev, novi cesar Franc v plemstvu vidi sloj, ki vodi državo³³. Notranjepolitični položaj je še dodatno zapletel začetek vojne z revolucionarno Francijo. V novem obdobju se za glavne nasprotnike režima več ne šteje konzervativne nasprotnike reform, temveč tiste, ki želijo z reformami nadaljevati³⁴. Od zagriženih (in v tem

---

²⁷ Zwitter – Tehovnik, *Wirkungen*, str. 97 – 106..

²⁸ Vodopivec, *Od Pohlinoe slovnice*, str. 12.

²⁹ Zwitter – Tehovnik. *Wirkungen*, str. 59- 60.

³⁰ Zwitter, *Linhartova doba*, str. 325. Podobnega menja je bil tudi E.H. Costa, ko je objavil tekst spomenice.

³¹ Vodopivec, *A.T. Linhart*, str. 459.

³² Vodopivec, *Od Pohlinoe slovnice*, str. 13.

³³ Rumpler, *Eine Chance*, str. 32.

³⁴ Zwitter, *Linhartova doba*, str. 337.

času že precej razočaranih) pristašev jožefinskih reform do suma simpatij s francosko revolucijo je bil le še korak. Aprila 1794 so na Dunaju aretirali več veleizdajalcev – »jakobincev«. Revolucionarni duh je prežemal le malo število med aretiranimi, večinoma je šlo za nekdanje prostozidarje. Vodja kroga je bil plemič – baron Andreas Riedl, bivši vzgojitelj otrok Leopolda II. Številčnejši so bili jakobinci na Madžarskem, kjer so bili tudi bolj v stiku z revolucionarnimi idejami, niso pa pretirano socialno usmerjeni. Njihova prizadevanja so šla v smer ustavne nacionalne madžarske monarhije³⁵. Na zahtevo samega cesarja Franca osumljenim niso sodili pred posebnim političnim sodiščem (čeprav so to zahtevale policijske in vojaške oblasti), temveč na običajnem sodišču³⁶. Iz naših krajev se med osumljenimi »jakobinci« pojavljata le dve imeni, v obeh primerih gre za plemiča: Leopolda Stanislava grofa Hohenwarta, sina že omenjenega Jurija Jakoba grofa Hohenwarta, in barona Siegfrieda Taufferera. Prvi se je na Dunaju priključil Riedlovemu krogu, bil skupaj z njim aretiran in poslan na prestajanje zaporne kazni. Precej bolj je bil v francoske zadeve vpleten baron Taufferer³⁷. Ta nekdanji vojak, poslovnež in član dunajske prostozidarske lože je po seriji neuspešnih poslovnih naložb in druženju z „jakobinci“ na Dunaju med jesenjo 1793 in aprilom 1794, pobegnil v Benetke, kjer se je povezal s francoskim konzulom. V francoski službi je organiziral odred sestavljen iz dezerterjev iz vrst avstrijske vojske. Njegovo najpomembnejše dejanje je bila izdelava (precej utopičnega) načrta za vstajo v Vojni krajini, ki naj bi zanetila vsesplošno vstajo proti Habsburžanom³⁸. Njegovo početje so budno spremljali avstrijski agenti v Genovi. Med vojaško operacijo je 10. novembra 1795 padel v avstrijsko ujetništvo, od koder so ga prepeljali na Dunaj. Tam so mu sodili kot veleizdajalcu in dezerterju, ušel pa ni tudi kazni za svoje gospodarske prestopke. Obsojen veleizdajec je bil na Dunaju 24. maja 1796 usmrčen, izbrisali so ga tudi s seznama kranjskih deželanov³⁹. O resničnosti njegovega „jakobinstva“ lahko govorimo le pogojno, saj ga težko uvrstimo v katero od struj, ki so v tistem času delovale v Avstriji. Ni pa dvoma, da je bil odkrit simpatizer revolucionarne Francije in eden redkih avstrijskih »jakobincev«, ki so svoje prevratne ideje ohranili do konca, tudi za ceno lastnega življenja⁴⁰.

---

³⁵ Rumpler, *Eine Chance*, str. 40 – 41.

³⁶ Prav tam, str. 30.

³⁷ O Tauffererju in njegovi karieri »jakobinca« glej: Zwitter – Tehovnik, *Wirkungen*, str. 154 – 262 in članek Petra Vodopivca, *Kranjski jakobinec baron Siegfried von Taufferer in Francija*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino XXX* (1990), str. 3 – 13.

³⁸ Vodopivec, *Kranjski jakobinec*, str. 6.

³⁹ Prav tam, str. 12. Iz istega razloga v arhivu tudi ni zapuščinskega inventarja z njegovim imenom.

⁴⁰ Prav tam, str. 13.

2.2. Gmotni položaj plemstva

Navadno si plemiča idealizirano predstavljamo kot bogatega človeka, ki ima v lasti veliko posestvo s centrom v graščini ali gradu, obkroženega z dvorom. Nedvomno so tudi v Avstriji ob koncu 18. stoletja obstajali posamezniki znotraj plemiškega stanu, ki so ustrezali takšnim predstavam. Leta 1780 je na prostoru Habsburške monarhije živel več kot 100 plemiških družin z letnimi prihodki med 50.000 in 100.000 goldinarji⁴¹. Plemstvo konca 18. stoletja ni več živel izključno od dohodkov iz svojih posesti. Kljub temu ostaja zemlja pomemben vir dohodka in statusni simbol plemstva. Značilno za avstrijsko – češko plemstvo je bilo posedovanje posestev raztresenih širom po monarhiji. Posledično so plemiči lahko prišli do statusa deželana v vsaj dveh deželah⁴². Takšne primere poznamo tudi na Kranjskem, kjer so v takšnem primeru zapuščinski inventar plemiča ali plemkinje poslali v vednost vsem stanovom, kjer je dotični imel status deželana. Razlike med posameznimi deželami so bile očitne. Predvsem na Češkem se je lastništvo zemlje koncentriralo v rokah majhne skupine visokih plemičev, ki so 1789 posedovali kar 2/3 zemlje na Češkem⁴³. Ta enotnost posesti je na Češkem in Moravskem pripeljala do t.i. »plemiškega absolutizma«, ki je šel ponekod z roko v roki s procesom drugega tlačanstva. Razvoj na Kranjskem ni sledil tem trendom. Posestva so majhna in jih zemljiški gospod le v manjšem delu obdeluje v lastni režiji (tudi s pomočjo tlake). Največji del dohodkov od zemlje prihaja iz naslova rente⁴⁴. Pretirano drobljenje že tako majhne posesti je preprečeval dedni princip avstrijsko-češkega plemstva. Po tem principu so vsa posestva družine prešla na dediča po principu prvorojenstva⁴⁵.

Poleg zemlje so za plemstvo obstajali tudi drugi načini zaslužka. Z reformami terezijanskega obdobja so se celo na najvišje državne položaje imeli priložnost zavihteti nižji plemiči ali navadni smrtniki, ki so jih naknadno poplemenitili. Omejeni so sestavljali skupino t.i. uradniškega plemstva (*Dienstadel*)⁴⁶. Najbolj običajna pot za napredovanje je postalo uradniško delo, čeprav tudi vojska ohranja nekaj pomena⁴⁷.

Nekateri plemiči so se preživljali tudi drugače kot s služenjem državi s peresom ali mečem. Lahko so se podali v gospodarske posle, s katerimi se je pred svojim prestopom k Francozom

---

⁴¹ Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 124. O gmotnem položaju plemstva glej tudi Bruckmüller, *Sozialgeschichte*, str. 340 – 345.

⁴² Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 121.

⁴³ Prav tam, str. 119.

⁴⁴ Prav tam, str. 129.

⁴⁵ Prav tam, str. 127.

⁴⁶ Prav tam, str. 138.

⁴⁷ Prav tam.

(ne ravno uspešno) ukvarjal »kranjski jakobinec« baron Siegfried Taufferer. Koncentracija kapitala znotraj avstrijskih dežel je bila šibka, zaradi česar so v drugi polovici 18. stoletja v državo (predvsem na Dunaj) vabili tujce, da bi pomagali pri izgradnji industrije⁴⁸. Na Dunaju se je ustanovil gremij, 13. maja 1774 je izšel patent, ki je določal pogoje za članstvo v njemu, predvsem ustrezno količino kapitala. Podobnih inštitucij na Kranjskem ni bilo, so pa obstajali posamezniki iz plemiških vrst, ki so se vključili v posle, predvsem trgovske. Ravno kapital nabran z uspešnim trgovanjem je posameznim družinam na Kranjskem (Zoisii, Codelliji,...) omogočil vstop med plemiški stan. Drugi plemiči so se usmerili v industrijo. Na Češkem so se že sredi 18. stoletja tradicionalnim tovarnarjem pridružili češki aristokrati, ki so na svojih obsežnih posestih postavljali manufakture⁴⁹.

Vložki plemstva v gospodarske posle so skromni in kažejo na nepripravljenost do tveganih naložb. Veliko bolj so priljubljene državne ali deželne obveznice. Habsburžani so si v preteklosti pogosto izposojevali denar od premožnih plemičev⁵⁰, potreba po denarju tudi ob koncu 18. stoletja ni usahnila. Država je na ta način prišla do denarja, plemičem so se obetale od 4 do 5 % obresti na znesek obveznice. Poglavje zase so zadolžnice, ki navadno predstavljajo vsaj polovico vpisov listin v zapuščinskem inventarju. Ob začetku 18. stoletja je v deželi vladala splošna zadolženost, dolgoval je cesar, škof, opat v Stični, itd⁵¹. Nič drugače ni ob koncu stoletja. Razlogov za zadolževanje je bilo več kot dovolj. Plemstvo avstrijskih in čeških dežel ni prosto davkov, temveč plačujejo svoj del davkov, ki jih odobrijo stanovi⁵², oziroma v tem času centralna oblast. Davčno breme je v tem času predvsem nižje, manj premožne plemiče pripeljalo na rob propada. Vzrok zadolževanja so lahko bile tudi preveč širokopotezne investicije v nepremičnine. Pri obnovi smeldniškega dvorca se je npr. precenil Franc Jožef baron Smledniški, tako da so mu gospostvo zasegli, 1792 pa je šlo v stečaj in lastnik ga je bil priseljen prodati⁵³. Začetki potrošniške družbe, v kateri se je obseg ponudbe enormno povečal, s tem pa tudi možnost (pri plemstvu pa nekako nuja, da s tem pokaže na svoj poseben položaj) za zapravljanje, gotovo ni primomogel k varčnosti.

---

⁴⁸ Šorn, *Začetki industrije*, str. 51.

⁴⁹ Prav tam, str. 23.

⁵⁰ Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 124

⁵¹ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 68.

⁵² Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 118.

⁵³ Franci Lazarini, *Arhitekturni in zgodovinski oris dvorca Smlednik, v: Od Jakoba do Jakoba. O krajih in ljudeh občine Medvode* (ur. Alenka Vodnik,...), Zgodovinsko društvo Medvode, Medvode 2006, str. 85 – 86.

2.3. Izobrazba

Izobrazba je pri plemstvu v teku 18. stoletja dobivala vse večji pomen. Šolske reforme cesarice Marije Terezije dostopnost izobrazbe za plemiče niso spremenile, saj jim je bila ta dostopna že prej. Plemiči željni znanja so po prejemu osnovne izobrazbe (največkrat kar na domu) navadno nadaljevali študij na gimnazijah pod okriljem jezuitov. Na njih so jih učitelji seznanjali tudi z najnovejšimi spoznanji naravoslovja, npr. Newtonovo fiziko⁵⁴. Sočasoma so jezuitom odtegnili vpliv v šolstvu in poddržavili gimnazije. Novo obdobje je od plemstva zahtevalo več vlaganja v izobrazbo, da bi se povzpeli do zaželjenih služb v upravi ali celo na dvoru⁵⁵. Logična poteza ambicioznega in uka željnega mladega plemiča je bil zato nadaljni študij. Pot jih je navadno vodila na Dunaj, saj Ljubljana ob začetku vlade Jožefa II. premore le dvoletni teološki in filozofski študij. Leta 1783 so z uvedbo generalnih seminarjev ukinili teološki študij, dve leti kaseje tudi filozofskega. V spomenicah so stanovi (najprej 1786 stanovski odbor, nato 1787 stanovi sami) večkrat pozivali cesarja naj obnovi filozofski študij v Ljubljani⁵⁶. Ponovno so jih uvedli šele po 1790 in mu pridružili še medikokirurški študij⁵⁷.

Na Dunaju so v tem času obstajale številne šole, ki so plemičem iz naših krajev ponujale izobrazbo, s katero so lahko upali na dobro službo. Poleg same univerze je obstajala vojaška akademija, izdatno podprta s strani oblasti, kjer imajo otroci plemičev avstrijskih in čeških dežel (od 1791 tudi Galicije) rezervirana mesta. Posameznikom, ki so se državi odločili služiti kot diplomati je bila namenjena Orientalska akademija, kjer so se poleg veččin diplomacije naučili perzijskega, turškega in arabskega jezika, ki so jim koristili pri nadaljnjem delu v diplomaciji⁵⁸.

Cesar Jožef II. je pojmoval univerze kot institucije, ki zalagajo državo z prorežimsko vzgojenimi uradniki, ne pa kot prostora za gojenje znanosti⁵⁹. V njegovem času so izvedli nekaj pomembnih reform na področju univerzitetnega študija. Poleg odtegnitve vpliva jezuitov je cesar 1779 omogočil protestantom dostop do univerz, od 1782 tudi Judom. S cesarjem Francem II./I. je prišlo do konzervativnega obrata v šolstvu. S ponovno povečanim

---

⁵⁴ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 17.

⁵⁵ Vocolka, *Glanz*, str. 137 – 138.

⁵⁶ Zwitter, *Linhartova doba*, str. 312 – 314.

⁵⁷ Prav tam, str. 328.

⁵⁸ Vocolka, *Glanz*, str. 244 – 245.

⁵⁹ Zwitter, *Linhartova doba*, str. 306.

vplivom cerkve nad šolstvom se je proces sekularizacije šolstva upočasnil ali popolnoma ustavil⁶⁰.

Poleg formalnega izobraževanja so se plemiči izobraževali tudi izven inštitucij. Eden priljubljen načinov za dodatno izobraževanje in seznanjanje z drugimi okolji je bila »kavalirska tura«. Tekom 18. stoletja njen pomen pada. Dunaj se je v tem času razvil v dovolj sofisticiran center kulture, da te ni bilo treba iskati v tujini. Tako ostaja »kavalirska tura« bolj statusni simbol plemstva kot sredstvo za pridobitev novih znanj. Za Jožefa II. je postala prava redkost, sam cesar jo je kritiziral kot nepotrebno zapravljanje denarja⁶¹.

2.4. Kulturno življenje

V času, ko plemstvo ni imelo več monopola nad vojskovanjem je sodelovanje na kulturnih prireditvah in podpiranje kulturnih dejavnosti postalo eden od pomembnejših zaščitnih znakov plemiškega stanu. Nekatere dele kulture so plemiči pojmovali kot svojo ekskluzivo. Christian Gottlob Klemm, razsvetljenec po duši, je npr. menil da, »ne želimo gledališča za zabavo raje, teater naj bo namenjen ljudem s stilom, plemičem in razsvetljenemu delu naroda,⁶²« vendar bi bilo napačno, če bi povdarjali zgolj kulturni ekskluzivizem, ki ga je gojilo plemstvo. S svojim angažmajem so namreč storili tudi mnogo pozitivnega za razvoj kulture.

2.4.1. Mecenstvo

Za razliko od francoskih kraljev so bili Habsburžani veliko bolj skromni mecen kulturnikov. So pa zato kot mecen nastopali uveljavljeni plemiči, ki so zaposlovali ali podpirali umetnike. Navzven se dediščina tega mecenstva najlepše kaže v številnih baročnih palačah. V 18. stoletju je plemstvo postalo znano predvsem po podpiranju glasbenikov, brez katerih si ni možno zamišljati tolikšnega razcveta glasbene kulture v Habsburški monarhiji. V Habsburški monarhiji skoraj ni bilo pomembnejšega skladatelja, ki ne bi del časa preživel v službi svojih plemiških mecenov⁶³. Ob koncu 18. stoletja se je položaj umetnikov začel spreminjati. Cesar Jožef II. na umetnost in umetnike ni več gledal v duhu baročnega mecenstva. Menil je, da so umetniki, tako kot vsi ostali, ljudje z določenim znanjem in sposobnostmi, ki svoje usluge ponujajo na prostem trgu⁶⁴. Umetniki naj bi bili sposobni preživljati same sebe, brez

---

⁶⁰ Vocolka, *Glanz*, str. 246 – 247.

⁶¹ Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 140 – 141.

⁶² Vocolka, *Glanz*, str. 406.

⁶³ Van Horn Melton, *The Nobility*, str. 123.

⁶⁴ Bodi, *Tauwetter in Wien*, str. 90.

sponzorstva, izključno na podlagi kvalitete svojih del. Ravno v času zatona baročnega mecenstva v Avstriji je pri nas še vedno kot mecen aktiven današnji javnost najbolj znan mecen na Kranjskem, baron Žiga Zois. Danes je najbolj znan kot mecen sloveskih razsvetljencev (Kumerdej, Vodnik, Linhart,...), a že v svojem času ni veljal le za najbogatejšega, temveč tudi najbolj izobraženega moža na Kranjskem⁶⁵. Skupini, ki se je zbirala okoli njega ni bil le financier, temveč tudi neke vrste duhovni vodnik.

2.4.2. Glasbena umetnost

Glasba »dunajske klasike« je uveljavila Habsurško monarhijo kot center glasbenega razvoja v Evropi, njeni najpomembnejši ustvarjalci so bili cenjeni in občudovani že za svojega življenja⁶⁶. Hkrati je to obdobje pomenilo korenito spremembo v položaju glasbenega umetnika. Z umikom Cerkve in plemiških mecenov se je povečala pomembnost javnih koncertov, glasbenega založništva (tiskanih partitur skladb) in izdelovalcev inštrumentov. Na tak način so se vzpostavile razmere, ki so omogočile nov razvoj glasbene umetnosti⁶⁷. Tudi Ljubljane in Kranjske glasbeno dogajanje ni povsem obšlo, čeprav se seveda ni mogla pohvaliti s takšnimi dosežki kot Dunaj ali Salzburg. Zanimanje za glasbo je moralo biti v Ljubljani kar veliko, drugače se najbrž v provincialnem mestu na jugu monarhije ne bi 1794 ustanovila Filharmonična družba⁶⁸. Čeprav pobuda za ustanovitev ni prišla iz plemiških vrst, so njeno dejavnost ves čas podpirali. Prva leta je družba svoja srečanja in koncerte prirejala v jedilnici stanovske redutne stavbe, več vidnih članov ljubljanskih plemiških družin se je vpisalo med članstvo družbe, kajti kdor je v Ljubljani kaj veljal, je bil član Filharmonične družbe⁶⁹. Še pred ustanovitvijo filharmonične družbe so plemiči v Ljubljani skrbeli za glasbeno dejavnost. Občasno so omogočali koncerte v svojih domovanjih, iz leta 1790 je ohranjen podatek, da so v ljubljanski Kazini grofici Parzia in Frančiška Bonazza, ter pevka Fanny Pl. Gasparini imele samostojni koncert⁷⁰.

---

⁶⁵ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 21.

⁶⁶ Vocelka, *Glanz*, str. 392 – 394. Skladatelj Josef Hayden je še za življenja leta 1794 dobil v Rohrauu svoj spomenik, ko je 1806 umrl med francosko zasedbo Dunaja, sta ga francoska vojska in meščanska straža počastili s častno stražo. Podobno je Mozart kmalu po smrti postal skoraj mistična osebnost, smrt Beethovna je bila na Dunaju prva novica dneva.

⁶⁷ Prav tam, str. 392.

⁶⁸ O ljubljanski Filharmonični družbi glej: Primož Kuret, *Ljubljanska filharmonična družba 1794 – 1919*.

kronika ljubljanskega glasbenega življenja v stoletju meščanov in revolucij, Nova revija, Ljubljana 2005. Družba je bila uradno ustanovljena 15. 12. 1794, prvi predsednik je postal Karel Moos.

⁶⁹ Prav tam, str. 30. Med člani od plemičev najdemo: Aloisa Abfalterja, Aleksandra Auersperga, Raimunda Auersperga, grofico Barbo, grofa Blagaya, Phillipa Pl. Codellija, Franca grofa Hohenwarta, Franca Antona grofa Lantierija, grofico Felicito Porzio, Alojza Pl. Tauffererja, barona Žigo Zoisa in Cecilo Zois,...

⁷⁰ Prav tam, str. 33.

2.4.3. Gledališče

Tako kot pri glasbi je bilo težišče gledališkega dogajanja v monarhiji skoncentrirano na Dunaju, čeprav ne gre prezreti gledališke scene v Linzu, Innsbrücku, Salzburgu, Bratislavi, mestih severne Italije in našim krajem bližnjem Gradcu. Ravno na področju gledališke kulture je bil najbolj opazen prepad med elitno in ljudsko kulturo⁷¹. S tem pa ni rečeno, da je bila meja trdno postavljena. Celó v razsvetljenskem duhu vzgojeni Jožef II. se ni mogel upreti skušnjavi gledanja ljudskih komedij Dunajskega ljudskega gledališča⁷². V interesu režima je bilo, da kontrolira dogajanja na gledališkem odru. Josef von Sonnenfels, vplivni cesarjev svetovalec, se je med drugimi obveznostmi posvečal tudi gledališkemu vprašanju. Na gledališče je gledal predvsem kot na npravstveno ustanovo, zato se je zavzemal za ostro cenzuro, skeptičen je bil tudi do Shakespearea in predstavnikov nemškega viharništva⁷³. Poleg pritiska oblasti je bila gledališka scena na Dunaju nenehno vpletena v konkurenčne boje med francosko komedijo, italijansko opero in nemškim gledališčem. Plemstvu je italijanska opera in francoska komedija pomembnejša od nemškega gledališča. Leta 1775 je država prevzela dunajsko gledališče pod svojo kontrolo in podprla nemške gledališčne, vpliv baleta in opere so skušali čimbolj omejiti⁷⁴. Na Kranjskem sta si na gledališkem področju neposredno konkurirala italijansko⁷⁵ in nemško gledališče⁷⁶. Velika prodobitev za Ljubljano je bila otvoritev stavbe stanovskega gledališča leta 1765, pred tem so (predvsem italijanske) gledališke skupine gostovale po domovanjih plemičev⁷⁷. Tudi v novem gledališču so imeli predstavniki plemstva veliko vpliva, saj je vse važne odločitve sprejemal stanovski odbor, sestavljen in samih plemičev, med njimi se je izbral tudi gledališki ravnatelj⁷⁸. Stalnega ansambla gledališče ni premoglo, oder so zasedale potujoče gledališke skupine, katerih kvaliteta je od sezone do sezone varirala. Na oblikovanje programa potujočih gledaliških skupin so v marsičem vplivala dunajska predmestna gledališča, ki po 1790 doživljajo razcvet. V središču njihovega repertoarja so *singspieli* in sorodne zvrsti domače glasbeno-dramske

---

⁷¹ Vocolka, *Glanz*, str. 400.

⁷² Prav tam, str. 404.

⁷³ Zwitter, *Linhartova doba*, str. 307.

⁷⁴ Vocolka, *Glanz*, str. 407 – 408.

⁷⁵ O italijanskem gledališču pri nas glej: Stanko Škerlj, *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*, SAZU (Zbirka Dela/Opere), Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1973.

⁷⁶ O nemškem gledališču pri nas glej: Dušan Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani do 1790*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1957; Peter Radics, *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*, Ljubljana 1912.

⁷⁷ Škerlj, *Italijansko gledališče*, str. 75.

⁷⁸ Prav tam, str. 276. Dejansko vodenje gledališča je bilo prepuščeno gledališkemu inšpektorju in gledališkemu ekonomu.

umetnosti⁷⁹. V Ljubljani se na odru izmenjujejo italijanske in nemške gledališke skupine, vendar brez večjega rivalstva, saj Italijani izvajajo opere, nemške skupine pa drame in komedije. Edina konkurenca nemški komediji je bila italijanska *commedia dell'arte*⁸⁰. Ljubljansko občinstvo, tudi plemiško, je lahko v stanovskem gledališču spremljalo zelo raznovrsten program, med drugim tudi Mozartovo opero *Čarobna piščal*, ki je bila eno najpriljubljenejših del med ljubljanskim občinstvom⁸¹. Veliko število cenениh del (*singspielov*) v programu ni niti izjema ljubljanskega stanovskega gledališča ali znak za slabši okus med gledališko publiko v Ljubljani. Podoben repertoar je imelo tudi gledališče v dunajskem Leopoldstadtu, ki so ga obiskovali tako prebivalci predmestij kot plemstvo. Tovrstna dela so bila takrat v modi in so nujen del gledališke umetnosti tistega časa⁸².

2.4.4. Jezikovna pripadnost in bralne navade plemstva

Glasba je bila ob koncu 18. stoletja najbolj cvetoča in odmevna med kulturinimi dejavnostmi v Habsburški monarhiji. Prevlada glasbene umetnosti nad drugimi področji umetniškega ustvarjanja je vidna še danes, čeprav so velik napredek dosegle tudi druge zvrsti. Eno od takšnih področji je bila literatura in z njo povezana bralna kultura, ki je ravno proti koncu 18. stoletja šla skozi proces velikih sprememb tako pri ustvarjalcih, bralcih in založnikih⁸³.

Bralne navade stojijo v močni povezavi s širitvijo pismenosti in znanja jezikov. Hkrati jezikovno znanje in uporaba jezika v praksi (pisno ali ustno) razkriva tudi njegovo socialno in kulturno afirmativno konotacijo⁸⁴. Bralna revolucija v 18. stoletju je šla z roko v roki z manjšanjem nepismenosti in naporu centralne oblasti za vsaj minimalno opismenost vsega, tudi kmečkega, prebivalstva. Za sam plemiški stan ti naporu niso bili potrebni, saj so v tem času že vsi člani plemiškega stanu sposobni pisati in brati. Tudi teritorialno gledano so avstrijske in češke dežele znotraj monarhije pokrajine z največjim deležem pismenosti⁸⁵. Velika večina plemstva je nemško govorečega, tudi če etnično niso nemškega izvora. Jezik v tem času ni (pretirano) izraz etnične pripadnosti, temveč prej sredstvo komunikacije in zunanji znak socialne pripradnosti. Rabo jezika je določalo socialno okolje, v katerem se je

---

⁷⁹ Jože Sivec, *Opera v stanovskem gledališču v Ljubljani. Od leta 1790 do 1861*, Slovenska matica, Ljubljana 1971, str. 19.

⁸⁰ Škerlj, *Italijansko gledališče*, str. 327.

⁸¹ Sivec, *Opera*, str. 22.

⁸² Prav tam, str. 24.

⁸³ Vocelka, *Glanz*, str. 248.

⁸⁴ Marko Štuhec, *Iz Lesc v Ljubljano po francosko. Prispevek k poznavanju jezikovne rabe kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja*, v: ZČ, letnik 60 (2006), št. 3-4, str. 329.

⁸⁵ Vocelka, *Glanz*, str. 247. Kljub temu pismenost med celotnim prebivalstvom ne presega 10%.

gibal posameznik, raven pogovora in socialna pripadnost ljudi s katerimi je posameznik prihajal v stik⁸⁶. Velik del višje družbe je bil dvo- ali trojezičen, pri čemer je veljala francoščina za jezik izbrane družbe. Poleg francoščine je večina plemstva obvladala tudi italijanščino, drugače najbrž operne predstave italijanskih skupin ne bi dosegle takšnega uspeha. Bližina Italije in opazen vpliv italijanske kulture na naše ozemlje so napravile italijanščino na Kranjskem za povsem razumljiv jezik, predvsem med plemstvom. Znanje italijanskega jezika je sicer proti koncu 18. stoletja kopnelo⁸⁷, vendar plemstvo tem trendom v večini ni sledilo. Glede znanja slovenščine lahko s precejšnjo verjetnostjo domnevamo, da je večina našega plemstva obvladala vsaj nekaj osnovnih fraz za sporazumevanje s slugami, s katerimi so bili v vsakodnevnih stikih in včasih v zelo dobrih odnosih. Nekateri so jezik dežele v kateri so prebivali obvladali zelo dobro, če verjamemo Antonu Pl. Brekerfeldu, ki za svojega očeta Johana Sigemunda trdi, da je italijansko in francosko govoril tako tekoče kot nemško in kranjsko⁸⁸.

Prelom v bralni kulturi je najbolj opazen pri temah, ki jih pokrivajo izdane knjige. Delež medicinske in pravne literature med novimi izdajami pada, še bolj je očiten padec pri izdajanju teološke literature (tudi za 40%). Občutno je porasla število novih naslovov s področja pedagogike, naravoslovja in znanja o trgovini. Na področju leposlovja se je dvignila naklada romanov⁸⁹. V času jožefinizma je velik razcvet doživljala pisateljska scena na Dunaju, z velikim povdrakom na satirični in parodični literaturi v obliki brošur⁹⁰. Jožef II. je leta 1780 začasno ukinil cenzuro, saj je menil, da tehtna kritika stoječa na relanih osnovah, ni nujno nezaželjena. Zahteval je le, da se avtor ne skriva za psevdonimi ali anonimnostjo. Obdobje relativne svobode pisateljevanja je trajalo do 1786, ko se cenzura ponovno začne krepiti, z Jožefovo smrtjo se svobodno izdajanje in branje čtiva preneha. Sprememba niso prihajale le z strani oblasti, podobno kot pri glasbi je začel delovati trg kulturnih dobrin⁹¹.

2.4.5. Likovna umetnost

Likovna umetnost je konec 18. stoletja doživljala zastoj v razvoju. Družbeni premiki, posledica reform cesarice Marije Terezije in predvsem Jožefa II, so pustili pečat tudi na

---

⁸⁶ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 15.

⁸⁷ Škerlj, *Italijansko gledališče*, str. 331.

⁸⁸ Štuhec, *Iz Lesc*, str. 335.

⁸⁹ Vocolka, *Glanz*, str. 249.

⁹⁰ Ta razcvet literarnega ustvarjanja na Dunaju je dobro popisal Leslie Bodi v svojem delu citiranem pod opombo 64.

⁹¹ Vocolka, *Glanz*, str. 253 – 254.

likovni umetnosti. Umetnost se je morala spustiti z nebeških višav baroka na realna tla. Precejšenj obrat v primerjavi s časom pred petdesetimi leti, ko so plemiški, zlasti pa cerkveni naročniki, kar tekmovali, kdo bo bolj imenitno opremil svoje prostore. Plemstvo se je kot nekdanj vodilni mecen likovne umetnosti umaknilo v ozadje, medtem ko je novoprebujeno meščanstvo v deželnih prestolnicah šele začinjalo oblikovati svoj pogled na umetniško ustvarjanje. V nasprotju z monumentalnim slikarstvom 18. stoletja je vodilno vlogo prevzela drobna grafična umetnost, ki je dotlej veljala za marginalno⁹². V naših krajih je kvaliteta domačih mojstrov padala, v posvetnem slikarstvu prevladujeta portret in slikanje po naročilu, v sakralni umetnosti ostajajo domači slikarji v senci avstrijskega baročnega slikarja Kremserja Schmidta⁹³. Plemiči v ničemer ne izstopajo od povprečne slike celotne Kranjske. Celo najbolj znani literati na Kranjskem na prelomu iz 18. v 19. stoletje v svojih domovih ne premorejo več kot nekaj na vaškem semenju kupljenih podob na steklu, oljnih slik ali dražjih kipov niso naročali⁹⁴.

2.4.6. Druge oblike plemiške družabnosti

Poleg omenjenih dejavnosti velja na kratko omeniti še nekaj oblik družabnosti, ki jih je prakticiralo plemstvo. Brez dvoma so se plemiške družine ali posamezniki medsebojno obiskovali. Takrat se je navadno jedlo na mizi pogranjeni z najboljšim pogrinjkom, iz najboljšega servisa in pilo in srebrnih kup. Soba za goste v plemiških domovanjih je služila obiskovalcem, ki so bili preveč oddaljeni od svojega doma, da bi se lahko v istem dnevu vrnili nazaj domov. Pomembno razvedrilo je bil lov.

V sproščenem duhovnem vzdušju druge polovice 18. stoletja se je povečalo zanimanje za naravoslovje in zgodovino. Na Kranjskem so za znanost zainteresirani ljudje želeli konec 18. stoletja obnoviti Akademijo Operozov⁹⁵. K akademiji ni pristopil baron Žiga Zois, ki je veljal za enega najbolj izobraženih mož tistega časa na Kranjskem. Zois je želel slediti trendom svojega časa in je smatral akademije za preživete oblike združevanja vedoželjnih. Vlogo akademij so takrat prevzemale kavarne, saloni in intelektualni krožki. Ravno izraz »intelektualna skupina« se zdi najprimernejši izraz za kulturnike, ki so se zbirali okoli Zoisa v njegovi ljubljanski palači⁹⁶. Zois je vodil skupino, ji pomagal z nasveti in jo gmotno podpiral.

---

⁹² Ivan Stopar, *Likovno snovanje v 19. stoletju*, v: *Umetnost na Slovenskem*, str. 185 – 186.

⁹³ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 18.

⁹⁴ Prelovšek, *Baročna umetnost na Slovenskem*, v: *Umetnost na Slovenskem*, str. 180.

⁹⁵ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 16.

⁹⁶ Marija Kacin, *Žiga Zois in italijanska kultura*, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, str. 85 – 86.

Posebno poglavje na področju družabnosti je prostožidarstvo. Prostožidarstvo je eliten fenomen, ki ne pozna točno določene družbene omejitve. V prostožidarskih ložah se plemiči družijo z duhovniki, uradniki, meščani in umetniki. Lože, katerih člani dajejo velik poudarek na humanost, toleranco in dobrotelost, so igrali veliko vlogo pri povezovanju reformno usmerjenega plemstva z meščanstvom. Znotraj njih se je začela formirati elita, ki je postala v času Jožefa II. nosilec reformnega gibanja⁹⁷. Znotraj Habsburške monarhije so bile najpomembnejše lože na Dunaju. V dunajski loži »*Zur neugekronten Hoffnung*« so prevladovali visoki plemiči, med člani lože »*Zur wahren Einheit*« je bilo 96 plemičev, med drugim tudi tako vplivne osebnosti kot Josef von Sonnenfels. Aprila 1784 so se avstrijski prostožidarji združili v avstrijsko veliko ložo, še vedno podrejeno veliki matični loži v Berlinu⁹⁸. Cesar Jožef II. ni nasprotoval prostožidarjem. S patentom o prostožidarjih iz 11. decembra 1785 je v vsakem deželnem glavnem mestu dovolil eno ložo, ki ni smela presežati 180 članov. Spisek članov je moral biti znan, da je država lahko vršila nadzor. Z Leopoldom II. je država lože začela nadzorovati prek informatorjev, Franc II./I. je pod vplivom francoske revolucije (katere izbruh so deloma pripisovali tudi vplivu prostožidarstva) nadzor še poostil in prepovedal državnim uradnikom vstopati v lože⁹⁹. Te omejitve so pomenile močan udarec za prostožidarstvo v Avstriji.

Prostožidarstvo Kranjske ni obšlo, velik del prostožidarjev je prihajal iz vrst plemstva¹⁰⁰. V Ljubljani, prestolnici Kranjske, je bila loža ustanovljena šele leta 1792, v širši okolici Kranjske so že pred tem delovale lože v Trstu (ustanovljena 1773), Mariboru (1782 – se preseli v Gradec 1783), Celovcu (1783) in Gorici (1784)¹⁰¹. Prostožidarji iz Kranjske so vstopali v lože v drugih mestih znotraj monarhije. Baron Žiga Zois je med prostožidarje vstopil v Amsterdamu¹⁰². Ljubljana je, kot smo že omenili dobila svojo ložo zelo pozno. Aprila 1792 so se kranjski prostožidarji obrnili na dunajsko ložo Sv. Jožef s prošnjo, da se jim dovoli ustanoviti regularno ložo. Med ustanovnimi člani lože »*Dobrotelost in stanovitnost*« prevladujejo plemiči: baron Bernard Rosetti, Jožef Pl. Desselbrunner in njegov brat Janez Evangelist Pl. Desselbrunner, Adalbert Vischer Pl. Riselbach, Alojz Kappus Pl.

---

⁹⁷ Vocelka, *Glanz*, str. 271 in 273.

⁹⁸ Prav tam, str. 272 – 273.

⁹⁹ Prav tam, str. 275.

¹⁰⁰ Spisek znanih prostožidarjev v širšega slovenskega ozemlja najdemo v razpravi Matevža Koširja, *Prostožidarstvo v Habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostožidarski loži »Združena srca« v Mariboru in »Dobrotelost in stanovitnost« v Ljubljani*, v: *Kronika*, letnik 46 (1998), št. 1-2, str. 41 – 65.

¹⁰¹ Košir, *Prostožidarstvo*, str. 48.

¹⁰² Prav tam, str. 62.

Pichelstein¹⁰³,... Dunajska loža je prošnje posredovala veliki loži v Berlinu, kjer niso pretirano hiteli z odobritvijo. Žal je kmalu po potrditvi lože izšel dvorni dekret cesarja Franca o prepovedi prostozidarstva. Loža je bila tudi sicer precej nedejavna, saj je bila večina njenih članov vojakov, ki so bili v teh nemirnih časih na vojnih pohodih¹⁰⁴.

---

¹⁰³ Košir, *Prostozidarstvo*, str. 52.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 54.

3. Gmotno stanje kranjskega plemstva 1790 – 1800

Vsi zapuščinski inventarji iz obdobja med 1790 in 1800 premorejo cenitev popisanih pokojnikovih stvari. Skupna vsota, ki nastane ob seštetju delnih vsot vseh rubrik, nam tako omogoča da vse pokojne razvrstimo po višini skupnega premoženja. Takšno razvrstitev je potrebno jemati z rezervo, kajti končna vsota premoženja ne razkriva prav vseh informacij o premoženju posameznika. Prva stvar na katero velja opozoriti je, da omenjena številka ne obsega nujno vsega premoženja, s katerim je razpolagal posameznik za svojega življenja. Premoženje ljubljanskega tovarnarja Jožefa Desselbrunerja starejšega je bilo gotovo višje kot kaže njegov zapuščinski inventar, vendar vanj ni vključena tovarna suknja, ki jo je še pred svojo smrtjo predal svojim sinovoma¹. Podobnih primerov, ko so starejši plemiči še pred smrtjo predali dele svojega premoženja (predvsem gre za realno posest) svojim otrokom, je še veliko. Po drugi strani sama skupna vsota premoženja brez analize posameznih postavk znotraj inventarja, ne pokaže razlik v strukturi premoženja posameznikov. Plemič že nekaj časa ni več izključno zemljiški posestnik, čeprav posest ostaja pomemben vir njegovih prihodkov in samopodobe². Tako kot drugod po avstrijskih deželah, se je kranjsko plemstvo vključilo v uradniški aparat države ali dežel, ki je postajal vse bolj razvejan. Baron Karel Gall Pl. Gallenstein je opravljal službo koncipista na kranjskem deželnem glavarstvu³, Friderik Pl. Gerlach je bil svetnik višjega rudarskega urada⁴, Gašper Oberland Pl. Drachenfeld je opravljal službo kresijskega registratorja v Novem mestu⁵. Z mečem (namesto s peresom) se je za blagor vladarja in države boril Alojz Pl Iliaschitsch, ki je kot kadet odšel na bojišče v Italiji, kjer je v vojaški bolnici umrl⁶. Podobna usoda je doletela Antona Vermatija Pl. Vernsfelda, polkovnika regimenta Franca Kinskega v Veroni⁷. Jožef Pl. Wallensberg je služil kot poročnik v pehotnem regimentu⁸. Ne smemo pozabiti tudi na plemiče, ki so svoj zaslužek poiskali v trgovini. Kapital nabran z uspešnim trgovanjem je posameznim družinam na Kranjskem (Zoisi, Codelliji,...) omogočil vstop med plemiški stan. S trgovskimi posli se je

---

¹ AS 309, ZI, škatla 19, fasc. XI, lit.D, št.55, str.1. »*Ein Vertrag zwischen Herrn Erblasser und seinen zwey Herrn Söhne Joseph und Johan edlen v. Desselbruner dato 1.1.1787 in Betref der laibacher privilegierten Tuchfabriek.*«

² Dewald, *European nobility*, str. 65. Kot navaja avtor so konzervativno usmerjeni pisci povdarjali prednosti posedovanja zemlje pred drugimi oblikami bogastva. Zemljiška posest in življenje na podeželju so plemstvu predstavljali kontrast turbulentnega življenja v mestih.

³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182.

⁴ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178.

⁵ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30.

⁶ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.I, št.64, str. 1.

⁷ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.60, str. 1.

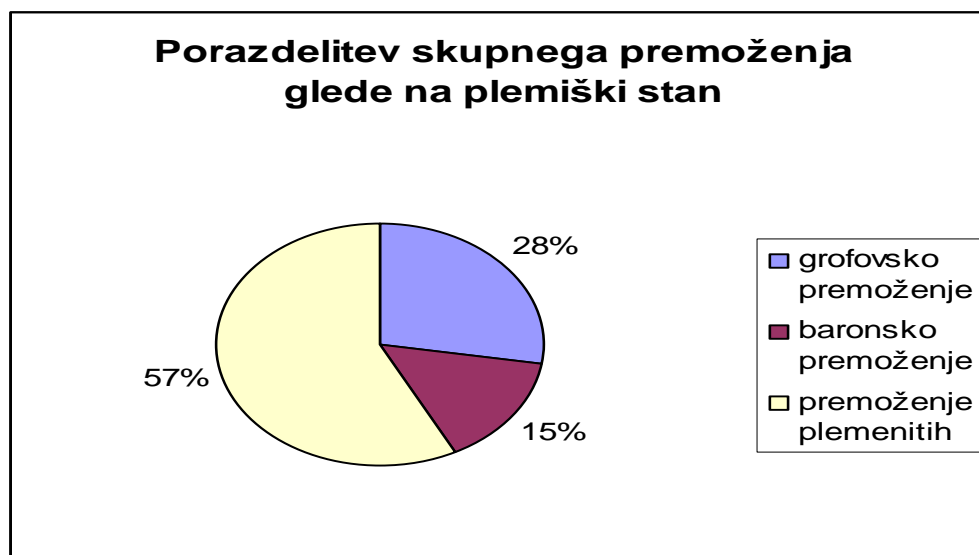
⁸ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.183, str. 1.

ukvarjal Anton Pl. Bartolotti⁹, med zapuščino Bernardina Zoisa Pl. Edelsteina, bratranca Žige Zoisa, je omenjenih 20.000 goldinarjev, kot kapital iz trgovskih poslov¹⁰. Kranjski plemiči, predvsem tisti z nižjim rangom, so si kruh služili še na razne druge načine. Jožef Fanton pl. Brun je opravljal poklic rudarskega fizika (zdravnika) v rudniku živega srebra v Idriji¹¹, Janez Nepomuk pl. Link je bil zaposlen kot uradnik v banki¹² in Ignac Pl. Renzenberger kot ljubljanski steklarski mojster¹³.

Navkljub naštetim pomankljivostim nam vsota skupnega premoženja nakazuje materialni položaj, ki ga je posameznik zavzemal znotraj plemiškega stanu. Ugled in vpliv je lahko imel le plemič, ki je bil tudi finančno premožen.

Skupni znesek zapuščin, zapisanih v zapuščinskih inventarjih kranjskega plemstva med 1790 in 1800, znaša 1.666.670 goldinarjev. V povprečju je umrli kranjski plemič v tem času zanamcem zapustil 13.888,9 goldinarjev vredno premoženje. Plemiška stopnja je lahko pomemben, čeprav ne vedno odločilni faktor.

Graf 1:

(N=120, oz. vsi inventarji)

Popisano premoženje grofov in grofic, najvišjega ranga plemstva, je skupaj znašalo 459.054 goldinarjev. Vsega skupaj 20 oseb s to plemiško stopnjo je v povprečju zapustilo premoženje

⁹ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109.

¹⁰ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 5.

¹¹ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit F, št.97.

¹² AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.117.

¹³ AS 309, škalta 96, fasc.XXXX, lit.R, št.152.

v vrednosti 22.952,7 goldinarjev. Njihov delež v skupni masi zapuščin je znašal 27,5%. Premoženje za plemiško stopnjo nižjih baronov in baronic znaša 248.221 goldinarjev, ali v povprečju 16.548 goldinarjev na osebo. Njihov prispevek k skupni vsoti premoženja kranjskega plemstva je znašal 14,9%. Največji delež k skupni vsoti, 57,6%, so prispevali plemiči najnižje stopnje, plemeniti. Njihovo premoženje je bilo ocenjeno na 959.395 goldinarjev. A ker so tudi najštevilčnejši, skupaj kar 85 oseb od 120 v vzorcu, je povprečje znotraj stana plemenitih precej nižje od baronskega in grofovskega stanu in znaša 7.994, 95 goldinarjev.

Poleg plemiške stopnje nastajajo razlike med višino premoženja tudi glede na spol. Moški razpolagajo z večjim premoženjem od žensk. K skupni vsoti prispevajo moški kar 69% premoženja, ženske le 31%. V povprečju je premoženje vsakega moškega plemiča več kot dvakrat večje od premoženja plemkinje (18.888,2 goldinarjev proti 8.708,3 goldinarjev). Pri višjih plemičih (grofovski in baronski stan) se to razmerje ohranja, medtem ko pri plemenitih premoženje moških za kar trikrat presega premoženje, ki so ga zapustile ženske. Med plemkinjami iz višjega plemstva, groficami in baronicami, lažje najdemo ženske z velikim premoženjem kot pri plemenitih. Tako med grofi in groficami drugo mesto po skupnem premoženju (in tretje med vsem plemstvom) zaseda grofica Frančiška Auersperg, ravno tako na drugem mestu med baroni in baronicami najdemo baronico Ivano Aichelburg. Na drugi strani je najbogatejša med ženskami z rangom plemenite Ivana Pl. Desselbruner, ki med vsemi plemenitimi zaseda 13.mesto.

Tabela 1: skupno premoženje plemstva na Kranjskem po rangju plemstva (v goldinarjih)

	grofovski stan	baronski stan	plemeniti
moški	193.287	180.635	778.260
ženske	265.767	67.586	181.135
skupaj	459.054	248.221	959.395

Skupni znesek premoženja: 1.666.670 goldinarjev (N=120 – vsi inventarji)

Same številke še ne povedo dosti o dejanskem premoženjskem stanju, če ne vemo kaj je neka vsota pomenila v času, ki ga obravnavamo. Kot je že bilo omenjeno je 100.000 goldinarjev češkemu aristokratu pomenil letni prihodek iz naslova dajatev podložnikov. Istih 100.000 goldinarjev pomeni pri kranjskem plemstvu že zgornjo mejo premoženja, ki ga posedujejo. Na ravni monarhije je plemstvo s Kranjskega revno, a istih 100.000 goldinarjev na ravni

dežele pomeni že precejšnje bogastvo. Premoženje grofice Frančiške Auerperg, ki znaša 110.455 goldinarjev je zadostovalo, da so jo na Kranjskem imeli za zelo premožno¹⁴. Le še Lorenz Pl. Szögyeny in grof Seifried Liechtenberg se lahko pohvalita z večjim premoženjem. Zares premoženih plemičev, tudi po deželnih kriterijih, je malo. Polovica vsega premoženja odpade na 10% (12 oseb) najbogatejših. Med njimi najdemo imena, ki so na takratnem Kranjskem nekaj pomenila. Prvi po višini premoženja, Lorenc Pl. Szögyeny, je opravljal službo ritmojstra pri deželnih stanovih, poročen pa je bil z Ivano, rojeno grofico Lamberg¹⁵. Bernardin Zois, bratranec Žige Zoisa in nečak Michelangela Zoisa, je prišel k stricu v Ljubljano za družabnika pri trgovskih poslih, 26. julija 1773 je bil povzdignjen v viteški stan¹⁶. Iz ene najuglednejših rodbin na Kranjskem, Liechtenbergov¹⁷, sta izhajala grofa (Marija) Siegmund in Seifried Liechtenberg. Slednji je nosil naziv cesarsko-kraljevega komornika¹⁸. Že omenjena grofica Frančiška Auerperg je bila rojena kot baronica Abfalterer. Po prvem zakonu z Jožefom Bonazzo se je kot vdova ponovno poročila z grofom Alojzom Adolfom Auerspergom, svetnikom deželnega glavarstva¹⁹. Družina Franca Antona Pl. Buseta je bila poplemenitena že v 17. stoletju, ko je cesar Ferdinand 7.1.1642 na Dunaju izdal diplomo o sprejetju v plemiški stan. Njegov oče, Jožef Gabriel, je opravljal službo svetnika deželnega glavarstva na Kranjskem²⁰. Nasprotno od njega je družina Jožefa Pl. Andriolija plemiški naziv pridobila šele 1766, ko je to uspelo začetniku te družine na Kranjskem Aleksandru Andrioliju, ki so ga na Kranjsko zanesli trgovski posli²¹.

Velika večina kranjskega plemstva ni razpolagala s takšnim premoženjem, kot zgoraj omenjeni. Nekateri so ob smrti za seboj pustili le par oblek in nekaj perila, vsega skupaj nekaj 10 goldinarjev premoženja. Kranjsko plemstvo ni v tem pogledu nobena izjema v Evropi. Povsod po Evropi obstaja znotraj plemstva skupina zelo bogatih posameznikov, nekoliko večja skupina solidno stoječega plemstva in veliko število revnih plemičev, ki so jih po premoženju presegali tudi nekateri kmetje²². Najbogatejši so po premoženju stokrat presegali povprečne, razlika do najrevnejših je bila še večja. Plemiška revščina ni bila nov pojav ob

---

¹⁴ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 188. Tudi Frančiška sama je bila precej premožna ženska. Ob poroki z Alojzom Adolfom, že svoji drugi, je v zakon prinesla bogato doto, med drugim posestvi Pobrežje in Krupo, ki ju je podedovala po prvem možu, Jožetu Karlu pl. Bonazza.

¹⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJ 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, škatla XVIII, družina Szögyeny.

¹⁶ Preinfalk, *Genealoška podoba rodbine Zois od 18. do 20.stoletja*, v: Kronika, letnik 51 (2003), št. I, str. 45.

¹⁷ Isti, *Rodbina Liechtenberg*, v: Gea, letnik XVIII. (januar 2008), str. 68 – 71.

¹⁸ ZAL, LJ 340, Lazarinijeva zbirka, škatla XXII, družina Liechtenberg.

¹⁹ ZAL, LJ 340, Lazarinijeva zbirka, škatla III, družina Auersperg.

²⁰ ZAL, LJ 340, Lazarinijeva zbirka, škatla V, družina Buset.

²¹ ZAL, LJ 340, Lazarinijeva zbirka, škatla II, družina Andrioli.

²² Dewald, *European Nobility*, str. 41.

koncu 18.stoletja, temveč je že stalnica plemstva skozi zgodovino. Tem revnim plemičem so občasno, dokler so to še dopuščale deželne finance, pomagali tudi stanovi z izplačilom pomoči²³. Ob vsesplošni krizi stanovskih financ konec 18.stoletja je presahnil tudi ta vir solidarnostne pomoči.

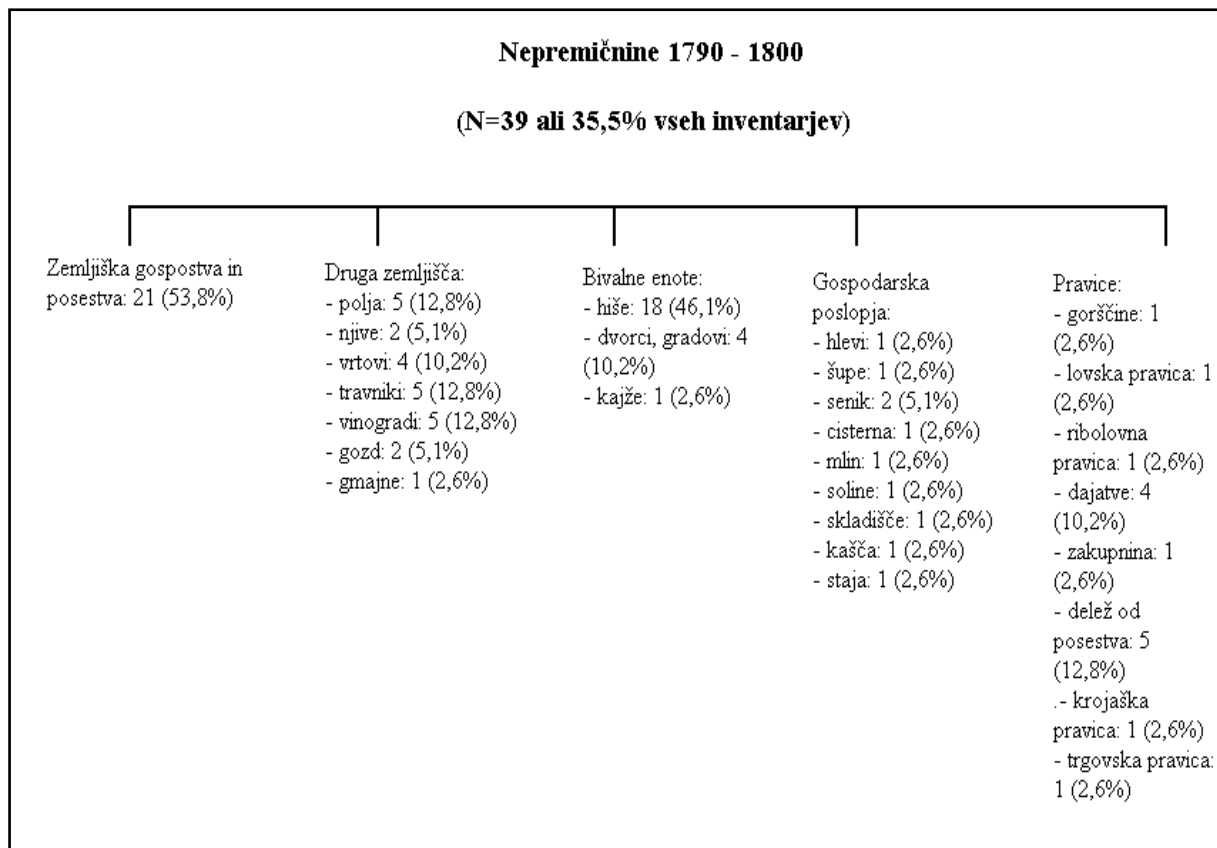
---

²³ Na izplačilo pomoči revnim plemičem, zapisanim v enem od kodeksov v fondu deželne vlade (AS 2) me je opozorila Dragica Čeč, ki je na zapis naletela med zbiranjem virov za svojo doktorsko disertacijo (*Revni, berači in hudodelci na Kranjskem v 18.stoletju*, Ljubljana 2008). Za informacijo se ji najlepše zahvaljujem.

4. Nepremičnine

Analizo posameznih rubrik znotraj zapuščinskega inventarja začinjamo z rubriko *Liegende Grundstücke* (v nekaterih inventarjih poimenovana tudi *Realitäten*), kjer so popisane nepremičnine v lasti pokojnika. Te najdemo popisane v 39 inventarjih od 120 v vzorcu (oz. pri 32,5%). Ob koncu 18.stoletja prihodki od zemljiške posesti niso več zadostovali za kritje vseh stroškov, ki jih je moral plačevati plemič. Zemlja ni bila več edini vir dohodka, saj so se (predvsem za nižje plemstvo) odprle druge možnosti zaslužka, zlasti v rastoči državni upravi¹.

Shema 1 (za zgled sheme glej: Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 44)

4.1. Zemljiška gospostva in imenja

Znotraj 39 inventarjev, kjer najdemo popisane nepremičnine, največji delež (53,8% oz. 21 inventarjev) odpade na zemljiška gospostva in imenja. Status zemljiškega posestnika in plemiča stojita še vedno v povezavi. V Habsburški monarhiji so si tudi na novo poplemeniteni (trgovci, bankirji,...) prizadevali, da si čim hitreje priskrbijo tudi zemljiško

¹ Dewald, *European Nobility*, str. 97 – 98..

posest, ki jim je nato omogočala vstop med deželno plemstvo. Posedovanje zemljiške posesti je bil pravi dokaz posameznikovega plemiškega položaja, v nasprotju s »plemstvom na papirju«, ki ni posedovalo zemlje². V času Jožefa II. so k nakupu državnih in (razlaščenih) cerkvenih zemljišč pripustili tudi ljudi brez plemiškega naslova, ki po odkupu posestva niso obvezani potegovati se za plemiški stan in se vključiti v deželne stanove. A ti poiskusi so bili omejeni predvsem na češke dežele³. V naših krajih sicer že od 17.stoletja dalje posedovanje zemljiških posesti s strani neplemiških lastnikov ni nobena izjema⁴, vendar je število kapitalsko močnega meščanstva, ki bi se lahko vključilo v kmetijstvo, premajhno. Zemljiška gospostva so tako ostala predvsem domena plemstva⁵.

Sam zapis v inventarju nam ne postreže z veliko podatki o posestvu. Največkrat je omenjeno le ime posestva in njegova vrednost. V nekaterih inventarjih komisarji navedejo, na podlagi česa je bila napravljena cenitev posestva. V inventarju grofa Seifrieda Liechtenberga je vrednost posestva Prapreče in komornega posestva Podgorica ocenjena na 14.115 goldinarjev in 25 krajcarjev, pri čemer se komisarji sklicujejo na popis v prilogi k inventarju⁶. Na podoben način so svojo cenitev posestva Ponoviče utemeljili komisarji, ki so popisovali premoženje barona Vincenza Wolkenperga⁷.

Velikost posesti je podana le v redkih primerih. Za posestvo Krupa (z vkorporiranim posestvom Pusti Gradec⁸), last grofice Frančiške Auersperg, je zapisano da leži na Spodnjem Kranjskem in obsega 97 hub⁹, gospostvo Pobrežje pa 150 hub¹⁰. Posestvo Šempeter, last Jožefa Antona Pl. Garzarolija, je bilo sestavljeno iz dominikalne zemlje in 12 rustikalnih hub¹¹.

---

² Bruckmüller, *Sozialgeschichte*, str. 300.

³ Prav tam.

⁴ Smole, *Graščine*, str. 44.

⁵ Werner Drobesh, *Grundherrschaft und Bauer auf dem Weg zur Grunderlastung. Die »Agrarrevolution« in den Innerösterreichischen Ländern*, Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, Klagenfurt 2003, str. 76. Avtor ocenjuje, da so bile razmere na Kranjskem podobne kot na Koroškem, medtem ko je razvoj na Štajerskem (predvsem pritok meščanskega kapitala v kmetijstvo, pa tudi modernizacija) tekel hitreje.

⁶ AS 309, škatla 66, fasc. XXIX/A, lit. L, št. 124, str. 71. *Der beiliegende Anschlag sub No.2 bestimmt den Werth des Guts Lichtenberg und Kammeramts Podgoriz auf...* Za omenjeno prilogo glej str. 121 – 126. Šele iz tega seznama je vidno, koliko vasi je na imenju in kakšne dohodke prinaša posest.

⁷ AS 309, škatla 127, fasc., LI, lit.W, št. 180, str. 3.

⁸ Posetvi Pusti Gradec in Krupa sta bili združeni že od srede 17.stoletja in sta vedno imeli istega lastnika. Smole, *Graščine*, str. 396.

⁹ AS 309, škatla 8, fasc. IV, lit.A, št. 118, str. 4.

¹⁰ Prav tam, str. 41.

¹¹ AS 309, škatla 40, fasc. XX, lit.G, št. 184, str. 4. *Das Gut Schrottenthurn, welches aus Dominical Baufeld, und 12 rustical Huben bestehend betrifft nach dem Anschlag sub No.63 und erhobene Schätzung...*

Nekaj več kot o velikosti posestva izvemo o številu podložnikov na njih. V prilogi k inventarju Frančiške Auersperg je na gospostvu Krupa popisanih 200 podložnikov, na gospostvu Pobrežje pa 464 podložnikov. Podroben pogled v seznam njenih podložnikov razkriva še eno značilnost zemljiške posesti na Kranjskem; razdrobljenost zemljiških gospostev. Dvesto podložnikov gospostva Krupa je prebivalo v 31 vaseh (dobrih 6 podložnikov povprečno na vas), 464 pobreških podložnikov pa v 48 vaseh (povprečno slabih 10 podložnikov na vas)¹². V nekaterih vaseh je imela pokojna grofica le po enega ali dva podložnika. Veliko razdrobljenost posesti so opazili že med ljudskim štetjem in konskripcijo leta 1770. V političnih opombah, izdelanih po štetju leta 1771, so zapisali da je potrebno razdrobljeno zemljiško posest bolj skoncentrirati, tudi z zamenjavo podložnikov, saj razdrobljenost povzroča težave pri opravljanju tlake in spodbuja nezadovoljstvo kmetov¹³. Po številu podložnikov omenjena grofica močno odstopa od preostalih kranjskih plemičev. Jožef Pl. Klosenau je na posestvu Zgornje Perovo pobiral dajatve od 13 podložnikov iz treh vasi (Zg. Perovo, Jarše in Smlednik). Temu primerni so bili tudi njegovi dohodki od podložniških dajatev, skupno 100 goldinarjev in 14 krajcarjev¹⁴. Dohodki Franca Ksaverja Coppinija od podložnikov posestva Lesičje so znašali 69 goldinarjev 33 krajcarjev in ½ denariča¹⁵. V prilogi k inventarju Siegmunda Andreja Gandina je popisanih 32 podložnikov, ki jih je omenjeni imel v Sv. Juriju in Vipavi in od katerih je pobiral skupno 106 goldinarjev in 19 krajcarjev dajatev¹⁶. Prihodniki od dajatev so primerni majhni in razdrobljeni posestni strukturi, ki prevladuje na Kranjskem.

Zemljiško posestvo predstavlja eno najpomembnejših postavk v premoženju kranjskega plemiča, pri najpremožnejših v večini tudi najpomembnejšo. Posestva že večkrat omenjene Frančiške Auersperg so predstavljala kar 70% vrednosti njenega celotnega premoženja. Vrednost posestva Ponoviče (65.216 goldinarjev, 30 krajcarjev) je k skupnemu premoženju barona Vincenza Wolkensperga prinesla dobrih 84%. Posestvo Teriška vas je k skupnemu premoženju Franca Antona Buseta prineslo 78%. Zemlja in posestva še vedno držijo dobro ceno, z njimi se tudi živahno trguje. Cekinov grad, do smrti last Lorenza Pl. Szögenya, je njegova sestra Marija Ana leta 1798 za 35.000 goldinarjev prodala tržaškemu guvernerju

---

¹² AS 309, škatla 8, fasc. IV, lit.A, št. 118, str. 63 – 89 in 103 – 149.

¹³ Michael Hochedlinger, Anton Tantner (Hrsg.), ...*der größte Teil der Untertanen lebt elend und mühselig*«, v: *Mittlungen des Österreichischen Staatsarchivs*, Sonderband 8, Wien 2005, str. 38 – 39.

¹⁴ AS 309, škatla 57, fasc. XXVIII, lit.K, št. 158, str. 6 – 7.

¹⁵ AS 309, škatla 16, fasc. X, lit.C, št. 47, str. 13 – 15.

¹⁶ AS 309, škatla 40, fasc. XX, lit.G, št.170, str. 15 – 16.

grofu Pompeju Brigidu¹⁷. Že omenjeno razprodajo državnih in cerkvenih posestev je izkoristil Janez Krstnik Pl. Thiery in ob privolitvi ogrskega gubernija 15. julija 1784 od študijskega sklada na Reki odkupil nekdanjo posest jezuitskega reda Kastav. Zanj je odštél 100.000 goldinarjev, poleg tega je za gradnjo nove ceste reški mestni blagajni nakazal še 2000 goldinarjev¹⁸. Posestvo Hmeljnik je žena pokojnega Karla Jožefa Paradeiserja, Marija Ana prodala Andreju Obrezi¹⁹. Včasih je pri trgovanju prišlo tudi do zapletov. Za ilustracijo omenimo zgodbo o posestvu Mirna, last Janeza Pavla Pl. Jenkensäfelda. Ta je sprva želel posestvo predati sinu Jožefu Ignacu, sestavljen je bil celo predajni zapisnik²⁰. A pogodba ni stopila v veljavo, ker nesojeni lastnik Jožef Ignac ni zmožel izpolniti pogojev zapisanih v pogodbi. Sinu so tako namesto posestva izplačali 800 goldinarjev letne rente, posestvo pa čez nekaj časa prodali Jožefu Pl. Kalchbergu²¹. Poleg prodaje se je kar nekaj plemičev v poznih letih odločilo, še pred smrtjo predati posestvo svojim sinovom ali drugim sorodnikom. Posestvo Novi grad pri Peščeniku je Julijana Barbo grofica Waxenstein (rojena Tauferer) z izročilno pogodbo predala vnuku baronu Alojzu Taufererju, v zameno za polletno rento 530 goldinarjev²².

4.2. Druga zemljišča

Poleg zemljiških gospostev in imenj se v inventarjih najde še nekaj drugih kategorij zemljiške posesti. Predvsem gre za manjša zemljišča (posamezna polja, travniki, vinogradi,...), ki niso bila vključena v gospostva ali imenja. Ob zapisu je navadno navedena tudi lokacija, kjer se zemljišče nahaja. Lorenz Szögeny je poleg svojih dveh posesti imel v lasti še ene celo hubo v Spodnji Šiški, zapisano v urbarju št. 171²³, prav tako je Frančiška Auersperg imela v lasti tudi 500 goldinarjev vreden kos gozda pri Črnomlju in travnik »Pod Klancem«, ki ga je odkupila od Janka Alahoviča²⁴. Leopold Siegmund Wiederkehr si je lahko postregel z vinom iz svojih vinogradov, ki jih je imel v lasti v Lanšprežu, Rakovniku pri Mirni in pri Trebnjem²⁵, Janez Krstnik Pl. Thiery pa s svojega, v okrožju Kastav ležečega vinograda, ki ga je tako kot

---

¹⁷ Smole, *Graščine*, str. 108.

¹⁸ Prav tam, str. 213.

¹⁹ Prav tam, str. 183.

²⁰ AS 309, škatla 48, fasc. XXV, lit.J, št. 58, str. 1.

²¹ Smole, *Graščine*, str. 296.

²² Prav tam, str. 329.

²³ AS 309, škatla 111, fasc. XXXXV, lit.S, št. 272, str. 66.

²⁴ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 118, str. 4 in 41.

²⁵ AS 309, škatla, 127, fasc.LI, lit.W, št. 177, str. 23 in 54.

posestvo kupil od reškega šolskega sklada²⁶. Zapise podobnih zemljišč najdemo tudi pri osebah, ki sicer niso posedovale zemljiškega gospostva ali imenja. Janez Gregor Pl. Premru ima v lasti več polj, od katerih so nekatera poimenovana, najbrž zaradi boljše predstave o lokaciji zemljišča²⁷. Podoben primer najdemo pri Janezu Juriju Pl. Jenkensheimu, ki je lastnik 4 polj²⁸. Marija Ana Fanton je med drugim lastnica travnika »Na Trati«²⁹. Jožef Permerstein Pl. Iz Vipave ima v lasti vinograd v gospostvu Vipava, dve polji v Logu pod Borštom, polje pri dvorcu Zemono in en travnik³⁰. Vrtovi se v inventarjih navadno pojavljajo kot zemljišče, ki spada k hiši. Zraven hiše Marije Lucije Pl. Zergollern na Tržaški cesti stoji majhen vrt³¹, enako velja za Alojzijo Pl. Vermatti, ki ima ob svoji hiši in vrtu na Poljanski cesti v lasti še polje³². Pri vrtu Janeza Gregorja Pl. Premruja komisarji dodajo, da je v njem posajeno sadno drevje³³.

4.3. Bivalne enote

Najbolj pogosta bivalna enota navedena v inventarju je hiša. Dvorci, oz. gradovi se redko pojavljajo zapisani med nepremičninami. Lastnik kar dveh je baron Andrej Grimschitsch. Kje točno sta stala v inventarju ni navedeno, verjetno na posestvu Grimščice (Grimschitzhof), katerega lastnik je bil³⁴. Ravno v ponos lastniku nista mogla biti, saj sta bila oba (po ugotovitvi komisarjev) močno potrebna obnove in komaj še primerna za bivanje³⁵. Franc Anton Pl. Buzet je leta 1782 za 2268 goldinarjev kupil dvorec Boštanj pri Sevnici (hof Savenstein), ob njegovi smrti pa je bil vreden le še 1886 goldinarjev³⁶. Na Thieryevem posestvu Kastav je stal dvorec, najbrž skromen, saj je bil ocenjen le na 500 Gld³⁷. Gradov in graščinskih poslopij je sicer precej več, vendar so bili zajeti skupaj z ostalimi objekti pri

²⁶ AS 309, škatla 117, fasc. XXXXVII, lit. T, št. 90, str. 1.

²⁷ AS 309, škatla 92, fasc. XXXVIII, lit. P, št. 228, str. 17 – 18. Eno od polj se imenuje »Jurkanka«, drugo so v inventar vnesli kot polje »Pod Slappam«.

²⁸ AS 309, škatla 48, fasc. XXV, lit. J, št. 56, str. 1.

²⁹ AS 309, škatla 30, fasc. XV, lit. F, št. 96, str. 4.

³⁰ AS 309, škatla 92, fasc. XXXVIII, lit. P, št. 225, str. 1 – 2 in 19.

³¹ AS 309, škatla 130, fasc. LII, lit. Z, št. 63, str. 1.

³² AS 309, škatla 119, fasc. XXXXVII, lit. W, št. 58, str. 1.

³³ AS 309, škatla 92, fasc. XXXVIII, lit. P, št. 228, str. 17.

³⁴ Baron Grimschitsch je posestvo dobil od očeta Jurija Adama Pl. Grimschitscha, potem ko je očetovi vdovi izplačal 7000 goldinarjev. Posedva sicer ni omenjenega v inventarju. Smole, *Graščine*, str. 172.

³⁵ AS 309, škatla 40, fasc. XX, lit. G, št. 175, str. 1.

³⁶ AS 309, škatla 14, fasc. VIII, lit. B, št. 113, str. 13. Glej tudi Smole, *Graščine*, str. 95.

³⁷ AS 309, škatla 117, fasc. XXXXVII, lit. T, št. 90, str. 1. Dvorec je vpisan v inventar kot » das herrschaftliche Schloß Castua«.

cenitvah posesti. Posredno lahko iz inventarjev razberemo še več oseb, ki se lahko ponašajo z lastništvom gradu ali graščine³⁸.

Precej več kot gradovi in graščine se v inventarjih pojavljajo hiše. Kot objekt popisa hišo ali več hiš najdemo v 18 inventarjih. V večini primerov gre za hiše v Ljubljani ali v katerem od ljubljanskih predmestij. Hiše so ocenjene, za večino je podana tudi hišna številka, v enem primeru tudi ulica. Nekoč so komisarji lego hiše določili z omembo sosednjih hiš, dominantnih točk v mestu ali prejšnjih lastnikov³⁹. Ob koncu 18.stoletja to ni bilo več potrebno, saj je zadostovala omemba hišne številke. Hkrati z ljudskim štetjem in konskripcijo je med leti 1770/72 v zahodnih deželah Habsburške monarhije potekalo tudi oštevilčenje hiš. »Popis duš« je na novo utrdil vez med podaniki in vladarjem, oštevilčenje hiš je dalo novo možnost direktne komunikacije med prebivalstvom in državno upravo⁴⁰. Za hiše v Ljubljani (in teh je večina popisanih) je skoraj vedno podana hišna številka. Izjema je hiša dr.Andreja Pl. Schildenfelda, kjer je podana le cenitev na podlagi podatkov ljubljanskega magistrata⁴¹. Tako izvemo, da je grof Seifried Liechtenberg lastnik hiše v Ljubljani pod številko 358 in k hiši pripadajoče zemlje⁴², Jožef Pl. Andrioli se je ponašal s hišo pod številko 323, vredno 9035 goldinarjev⁴³, Terezija Pl Franchefeld je lastnica 3114 goldinarjev vredne hiše številka 144⁴⁴. Pri hišah v ljubljanskih predmestjih je poleg hišne številke navedena tudi predmestje, kjer se hiša nahaja. Grof Marija Siegmund Liechtenberg ima v lasti hišo št.340 na Novem trgu v Ljubljani⁴⁵, Janez Pavel Pl. Jenkensfeld hišo št.38 v Kapucinskem predmestju⁴⁶. Marija Ana Fanton Pl. Brün je imela v Ljubljani v lasti dve hiši, na Starem trgu št. 99 in 112. V slednji je pokojna tudi stanovala, ob njej je v hiši kot podnajemnik stanoval še Anton Pl. Franchefeld⁴⁷. Podatek o podnajemniku s plemiškim nazivom je zanimiv tudi zato, ker pri popisu stanovanjske opreme pogosto naletimo na po sobah strukturiran popis, čeprav v inventarju ni omenjenega lastništva hiše. Najem hiše ni neobičajna praksa med plemiči, celo pri tako

---

³⁸ Glej npr. inventar Lorenza Pl. Szögenya AS 309, škatla 111, fasc. XXXXV, lit.S, št. 272, str. 36. »Auf dem Geschloß zu Leopoldsrue.«

³⁹ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 45 – 46.

⁴⁰ Anton Tantner, *Ordnung der Häuser, Beschreibung der Seelen. Hausnummerierung und Seelenkonskription in der Habsburgermonarchie*, Studien Verlag, Wien 2007, str. 14.

⁴¹ AS 309, škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št. 281, str. 1.

⁴² AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št. 124, str. 102.

⁴³ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št. 109, str. 8.

⁴⁴ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št. 98, str. 33.

⁴⁵ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 1.

⁴⁶ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št. 58, str. 1.

⁴⁷ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.96, str. 1 – 3. Za hišo 112 Vladislav Fabijančič piše, da je stala na mestu nekdanjega mestnega kopališča. Glej: Vladislav Fabijančič, *Knjiga ljubljanskih hiš in njenih stanovalcev, I.del, Stari trg*, Ljubljana 1940 – 43, str. 386.

uglednih družinah kot Auerspergi⁴⁸. Kljub hišnim številkam navajanje lastnikov sosednjih stavb ali pomembnih mest v bližini hiše še ni popolnoma izginilo iz inventarjev. Še posebno če je bil lastnik sosednjega vrta tako ugledna oseba kot baron Žiga Zois, kot je podana lokacija hiše Marije Lucije Pl. Zergollern⁴⁹.

Izven Ljubljane so hiše redkeje podane z hišno številko. Za hišo Lucije Milost Pl. Mildenhau je zapisano da se nahaja v Devinu pod hišno številko 13⁵⁰. Hiša Jožefa Premersteina Pl. Iz Vipave stoji na beneficiju Sv. Barbare v Vipavi, o hiši Janeza Gregorja Pl. Premrova št. 49 v Vipavi izvemo, da je skupaj z ohišnico vredna 800 goldinarjev⁵¹. Dve podeželjski hiši je imel v lasti Janez Krstnik Pl. Thiery⁵².

Na podlagi zapisa v rubriki nepremičnine izvemo le malo o sami hiši, kar je razumljivo, saj več podatkov o hiši in njeni opremi izvemo iz nadaljnih rubrik. V sami rubriki nepremičnine so zato natančnejši podatki o hiši redki in so večinoma podani za hiše izven območja Ljubljane. Za hišo Jožefa Permersteina Pl. Vipave je zapisano, da premore 2 kleti, za hišo Lucije Milost Pl. Mildehaus so omenjena klet, kuhinja, 2 spalnici in kašča⁵³.

S hišami se še ne zaključijo popis bivalnih enot, ki jih najdemo v inventarjih. Lorenz Pl. Szögenyi je imel v Trnovem v lasti kajžo, ki je stala poleg senika in travnika, prav tako last omenjenjega⁵⁴.

4.4. Gospodarska poslopja

Omembe gospodarskih poslopji v inventarjih so redke. V večini primerov kjer se pojavljajo v zapisu, ne nastopajo kot samostojna enota popisa, temveč kot k neki drugi nepremičnini (največkrat hiši) pripadajoči objekt. Verjetno gre pri omenjenih stavbah za podoben primer kot pri graščinah; njihova vrednost je že vključena vrednost posestva, brez naštevanja posameznih objektov. Izjema je mlin v lasti barona Grimschitscha, ocenjen na 100

---

⁴⁸ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 295.

⁴⁹ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št. 63, str. 1.

⁵⁰ AS 309, škatla 74, fasc.XXXII/A, lit.M, št.144, str. 1.

⁵¹ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št. 228, str. 4.

⁵² AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 90, str. 1.

⁵³ Kot v opombi 75.

⁵⁴ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št. 272, str. 36. »Eine Keuschen in Dorfen Tyrnau, nebst einer Heuschupfen und Wiesen pr.... 3.877 Gld.«

goldinarjev, s pripombo da je nerentabilen in v slabem stanju⁵⁵. V ostalih primerih so gospodarska poslopja omenjena kot k določeni hiši pripadajoče stavbe. Franc Zorn Pl. Mildeheim je imel ob svoji, »direktno na cesto« ležeči hiši še staje in cisterno, ob njegovi drugi hiši je stalo nekaj šup⁵⁶. Hiša Janeza Jurija Pl. Jenkensheima na Reki je poleg bivalnih prostorov vključevala skladišče in klet⁵⁷. Tudi deli hiše so lahko služili kot gospodarsko poslopje, še posebno pri trgovcih kot je bil Anton Pl. Bartalotti. Ta je imel v shrambi in skladišču svoje hiše v Ljubljani ob smrti spravljeno različno blago v vrednosti 2151 goldinarjev⁵⁸. V inventarju Jožefa Antona Pl. Garzarolija so vpisane soline pri Trstu, na podlagi 10-letnega donosa ocenjene na 450 goldinarjev⁵⁹. Zapisi o gospodarskih poslopih so, kot smo videli, skromni in še tedaj ko se pojavijo, o njih ne izvemo kaj več od vrste objekta. Le za omenjeni Grimschitschev odsluženi mlin izvemo, da je imel 4 mlinske kamne, ki pa so bili ocenjeni ločeno od samega objekta, v rubriki *Mayerrüstung*.

4.5. Pravice

Na koncu pregleda nepremičnin moramo omeniti razne pravice, ki so pripadale pokojnikom in so se znašle med njegovo zapuščino. Najpogostejša pravica, ki se pojavlja v obravnavanih inventarjih je pravica do deleža od določene nepremičnine. V zapisu je v tem primeru podano za katero nepremičnino gre, kdo je prejemnik in kateri pravni dokument jamči zapisano pravico do deleža. Grofica Terezija Liechtenberg je bila upravičena do deleža na posesti Soteska na podlagi terjatve, ki jo je »*eigenhändig unterschreiben*«⁶⁰. Mladoletni grofici Antoniji Turn je na podlagi dogovora o delitvi posesti pokojnega grofa Vincenza Thurna pripadel delež družinskega alodialnega posestva, v vrednosti 4493 Gld. in 63 krajcarje⁶¹. V deljenem lastništvu so bile tudi hiše. V Ljubljani sta bili takšni hiši številka 306 in 307 v »*deutsche gasse*«. Jožef Pl. Werth je bil lastnik 2/6 od omenjenih dveh hiš⁶², enak delež je imela tudi njegova sestra Elizabeta, ki ji je poleg tega pripadala tudi šestina vrednosti dveh hub, ki sta spadali k hišama⁶³.

⁵⁵ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št. 175, str. 2. Mlin se pojavlja tudi v inventarju Frančiške Auersperg, vendar ne kot enota popisa, temveč kot kraj popisa. Prav tako se kot enote popisa pojavljajo (vinske) kleti in kašče, vendar komisarji popišejo le blago spravljeno v teh objektih.

⁵⁶ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.60, str. 1.

⁵⁷ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit. J, št.56, str.1.

⁵⁸ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št. 109, str. 10 – 23.

⁵⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št. 184, str. 4.

⁶⁰ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št. 114, str. 1.

⁶¹ AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 99, str. 1.

⁶² AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št. 175, str. 3.

⁶³ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št. 178, str. 1.

Omembe dajatev so redkejšje, ker so te navadno popisane v prilogi in že vključene v skupno oceno posesti, kot smo to že videli pri Frančiški Auersperg, oz. je v inventarju naveden le skupni znesek, kot npr. pri Siegmundu Andreju Pl. Gandinu. Direktno v inventar so dajatve vnešene le, če gre za posameznika z majhnim številom podložnikov ali za dajatve izven posesti posameznika. Lorenz Pl. Szögeny je prejemal desetino od posestva Gamberk⁶⁴, 500 goldinarjev se je od podložniških dajatev nabralo Ignacu Kappusu Pl. Pichelsteinu⁶⁵. Baron Andrej Grimschitsch je prejemal dohodke od več polj, njiv in travnikov, ki jih je imel v zakupu. Pri vsakem je omenjeno ime (npr. Polje »Za Brdom«,), velikost zemljišča in dohodek, ki ga baron pobira od teh zemljišč⁶⁶. Podatkov o tem kaj je na poljih raslo žal ni.

Ob omenjenih pravicah se pojavljajo še nekatere, ki so izpričane le v posameznem primeru. Za gorščino izvemo le v inventarju Leopolda Siegmunda Pl. Wiederkehrja, ki ima kar dve, eno na posestvu Mala loka, drugo na zemljišču trebanjske župnije. Poleg te je imel še lovsko pravico in pravico do ribolova v potoku Temenica⁶⁷. Krojaška in trgovska pravica Antona Pl. Bartallotija sta bili ocenjeni na 400 in 100 goldinarjev⁶⁸.

Na uveljavljanje pravic je bilo včasih potrebno čakati dlje kot so imeli komisarji čas za sestavljanje inventarja. V kolikor lastništvo ni bilo jasno izpričano je o pravicah presoјalo pristojno sodišče, v inventar pa se je vstavila opomba, ki je pojasnjevala nastali položaj. Pri sestavljanju inventarja Siegmunda Andreja Pl. Gandina so iz popisa izpustili 6 kokrških podložnikov na 4 hubah. Te je k hiši prinesla žena pokojnega, komisarji pa jih niso uvrstili v inventar, ker lastništvo še ni bilo razjasnjeno⁶⁹.

---

⁶⁴ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV lit.S, št. 272, str. 66. Komisarji so ob omembi desetine dodali, da pobiranje te dajatve izvaja gospostvo Gamberk in je za ugotovitev višine dajatve (6000 goldinarjev) služilo potrdilo o plačilu.

⁶⁵ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.162, str. 67 – 70.

⁶⁶ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 2 – 7.

⁶⁷ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št. 177, str. 23.

⁶⁸ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št. 109, str. 9.

⁶⁹ AS 309, škatla 40, fasc. XX, lit.G, št. 170, str. 3.

5. Gotovina in vrednostni papirji

5.1. Gotovina

V rubriki gotovina (*Baarschaft*) so popisovalci popisali količino denarja, ki so ga hranil kranjski plemiči. Ravno v izobilju ga ni in ne predstavlja velike postavke v skupnem premoženju. Od 120 analiziranih inventarjev se rubrika gotovina pojavlja v 70 primerih. Skupna vrednost vse gotovine v teh 70 inventarjih znaša 30.087 goldinarjev in prinaša k skupni oceni premoženja 1,8%. V vseh primerih je končni znesek gotovine podan v goldinarjih in krajcarjih, za posamezne denarne enote (bankovce, zlatnike, drobiž...) je navedeno menjalno razmerje.

Tabela 2: Gotovina 1790 – 1800

<i>Vrsta določila</i>	<i>Število inventarjev</i>
Podana je samo količina	24 (34,3%)
Podana je količina in vrsta denarja	46 (65,7%)
Pripombe komisarjev	26 (37,1%)
Nahajališče	3 (4,3%)

N=70 (58,3% vseh inventarjev)

Izmed 46 inventarjev, ki omenjajo vrsto popisane denarja v 44 primerih (95,6%) najdemo gotovino v obliki kovancev, 19 inventarjev (41,3%) omenja bankovce. Bankovci v popisu gotovine vedno nastopajo skupaj s kovanci.

Najvrednejši in najbolj cenjeni med kovanci so seveda zlatniki. Prisotnost zlatnikov med gotovino se v inventarju vedno posebno povdara, tudi če znotraj rubrike posamezne vrste denarja niso natančneje opredeljene. Za gotovino Julijane pl. Wolwiz je zapisano da je sestavljena iz zlatnikov in »ostalnih kovancev.«¹ Zlatnike kot enoto popisa najdemo v inventarjih 23 oseb (32,8 % od vseh inventarjev z gotovino). Ob upoštevanju inventarjev, ki imajo navedeno vrsto popisane denarja lahko skupaj naštejemo 733 zlatnikov. Največ, 112 zlatnikov, najdemo v zapuščinskem inventarju baronice Ivane Aichelburg², le enega manj ima

¹ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št. 176, str. 2.

² AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 121, str. 1.

grofica Terezija Liechtenberg³. Prvih pet oseb po številu popisanih zlatnikov (med njimi 3 ženske – poleg že omenjenih dveh še grofica Frančiška Auersperg) ima v lasti 459 zlatnikov, ali 62,6% vseh zlatih novcev. Vsi zlatniki niso enaki. Lahko gre za »*einfaucher ducat*«, najdemo pa tudi dvo-, tri- kratne, ali celo desetkratnega, kakršnega je hranila Frančiška Thoman Pl. Gurgsfeld⁴. Zadeva je lahko šla tudi v obratno smer, k polovičnim ali četrtinskim dukatom. Večino med zlatniki predstavljajo cesarski dukati, čeprav se najdejo tudi zlati novci iz drugih delov monarhije in Evrope. Zgoraj omenjena gospa Frančiška Thoman je poleg desetkratnega cesarskega zlatnika hranila še podoben salzburški; skupaj sta bila vredna 90 goldinarjev. Baron Franc Bernard Rantlshofen ima v lasti 7 celih in 14 polovičnih zlatnikov iz Avstrijske Nizozemske (današnje Belgije) - *Souverain d'Or*⁵. Slednji so pogost pojav v inventarjih kranjskega plemstva. Grofica Terezija Liechtenberg jih ima 8 (in enega polovičnega), ki so jih popisovalci lahko dodali preostalim 100 navadnim zlatnikom, baronica Frančiška Ksaverija Zois 2, Kristina Auerperg 8 polovičnih, Anton Vermatti Pl. Vernersfeld 15 in še 3 dvojne⁶. Ob bok zlatnikom Avstrijske Nizozemske lahko postavimo nizozemske dukate. Med gotovino Frančiške Auersperg jih najdemo 9 ter še 8 polovičnih in 6 četrtinskih⁷, baron Franc Bernard Rantlshofen jih ima kar 22⁸, med gotovino Jožefa Permersteina Pl. Iz Vipave najdemo dva »holandska zlatnika⁹«. Prisotnost denarja iz območja Nizozemske, predvsem dela pod habsburško oblastjo, spričo političnih povezav ni posebno presenečenje. Ostali zlatniki se pojavljajo le v posameznih inventarjih. Na prvem mestu popisa gotovine Marije Ane Pl. Baronio stoji 1 kremniški zlatnik, salzburški dukat ima med svojo zapuščino poleg Frančiške Thoman popisani le še baron Rantlshofen (vendar je njegov novc le polovični), ki kot edini hrani madžarski, štirikratni zlatnik in 2 polovična beneška dukata¹⁰. Na koncu omenimo še španske zlatnike: v blagajni na posestvu Krupa jih ima Frančiška Auerperg 15, na posestvu Pobrežje 24 navadnih in 1 stari španski zlatnik (slednji vreden 2 goldinarja in 4 krajcarje)¹¹. Veliko več kot zlatnikov je v obtoku srebrnikov. Skoraj praviloma gre za kronske tolarje, ki se tako kot zlatniki pojavljajo ali v večkratnikih ali kot polovični in

³ AS 309, škatla 66, fasc. XXIX/A, lit. L, št. 114, str. 3.

⁴ AS 309, škatla 117, fasc. XXXXVII, lit. T, št. 93, str. 2. Pri baronu Francu Bernardu Rantlshofnu je med ostalo gotovino popisani tudi »*ein 10faucher Dukaten von Ferdinand der 3te*,« vreden 45 goldinarjev. Glej: AS 309, škatla 96, fasc. XXXX, lit. R, št. 150, str. 1.

⁵ AS 309, škatla 96, fasc. XXXX, lit. R, št. 150, str. 1.

⁶ AS 309, škatla 66, fasc. XXIX/A, lit. L, št. 114, str. 3; škatla 130, fasc. LII, lit. Z, št. 65, str. 1; škatla 8, fasc. IV, lit. A, št. 122, str. 1; škatla 119, fasc. XXXXVII, lit. U-V, št. 60, str. 1. En tovrstni zlatnik je bil vreden 6 goldinarjev in 40 krajcarjev.

⁷ AS 309, škatla 8, fasc. IV, lit. A, št. 118, str. 4 – 5 in 41 – 42.

⁸ Kot v opombi 5.

⁹ AS 309, škatla 92, fasc. XXXVIII, lit. P, št. 225, str. 18.

¹⁰ Kot v opombi 5.

¹¹ Kot v opombi 7.

četrtinski, kot npr. 7 kovancev grofa Ignaca Raspa¹². Količina in vrsta srebrnikov sta podani v 16 inventarjih (22,8% izmed vseh, ki imajo v popisu omenjeno gotovino). Skupaj je popisanih 2052 srebrnikov vseh vrst. Kar 74% teh srebrnikov (1518) je del premoženja grofice Frančiške Auersperg¹³. Prvih 10% najpremožnejših kranjskih plemičev in plemkinj je posedovalo 1873 oz. 92,5% vseh srebrnikov. Pri srebrnikih se še bolj jasno kot pri zlatnikih vidi prizadevanje habsburških vladarjev v drugi polovici 18.stoletja¹⁴ (najprej Marije Terezije nato Jožefa II.), da bi poenotili denarno politiko, saj ni več sledu o raznolikosti denarja v rokah kranjskih plemičev, kot ob začetku 18.stoletja¹⁵.

Srebrniki so zadnja vrsta denarja kjer so se komisarji še trudili s štetjem posameznih kovancev. Kovanci manjše vrednosti so skoraj vedno navedeni le s skupno vrednostjo, brez navedbe števila¹⁶. Med drobnejšim denarjem se največ pojavljajo 20tice, 17tice in 7ice, v nekaj primerih se omenja tudi groši in soldi. Za gotovino Janeza Krstnika Pl. Thierya je zapisano, da je večina njegove gotovine, vredne skupaj 725 goldinarjev in 16 krajcarjev, v soldih¹⁷. Groše (skupaj s krajcarji) omenjajo v inventarju Suzane Pl. Eysperg¹⁸. Različnega denarja manjše vrednosti je bilo najbrž še več, a je pozornost komisarjev usmerjena večinoma na vrednejše novce. Ti novci sicer niso brez pomena, saj se je z njimi opravljalo večino vskeganjih finančnih transakcij, npr. nakupov ali plačilo gostinskih storitev¹⁹.

V začetku 18.stoletja je rubrika gotovina zajemala le popis kovancev, konec 18.stoletja se v njej pojavljajo tudi bankovci. Papirni denar, ki je bil sprva v 18.stoletju predvsem sredstvo za plačila v mednarodni trgovini²⁰, ob koncu stoletja postaja vse bolj običajno plačilno sredstvo. V Habsburški monarhiji se je z izdajanjem bančnih listkov (*Bankzettel* - ta izraz se v večini primerov uporablja tudi v inventarjih) začelo leta 1764, leta 1797 je bil proglašen moratorij vseh plačil v kovanem denarju in uveden prisilni tečaj²¹. Skupaj je v inventarjih popisano 185 bankovcev, od tega jih je 82 (44%) v rokah Suzane Pl. Eysperg, ki ima med gotovino

¹² AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št. 146, str. 2.

¹³ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 118, str. 4 – 5 in 41 – 42.

¹⁴ Vladimir Murko, *Denar*, Ljubljana 1943, str. 75 – 76.

¹⁵ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 57.

¹⁶ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št. 146, str. 2.

¹⁷ AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 90, str. 2.

¹⁸ AS 309, škatla 25, fasc. XIII, lit.E, št. 59, str. 1.

¹⁹ Murko omenja, da so po 1805 kavarnam in gostilnam na Dunaju dovolili izdajati zasilne znamke kot plačilno sredstvo, ker nove izdaje majvrednih novcev niso zadoščale. Murko, *Denar*, str. 76.

²⁰ John Porteous, *Münzen. Geschichte und Bedeutung in Wirtschaft, Politik und Kultur*, Ariel Verlag, Frankfurt am Main 1969, str. 219.

²¹ Murko, *Denar*, str. 76.

popisano 6 bankovcev po 10 in 76 po 5 goldinarjev²². Večje število bankovcev hranijo še grof Seifried Liechtenberg (27) in Jožef Permerstein Pl. Iz Vipave (18)²³. V veliki večini gre za bankovce v vrednosti 5, 10 ali 25 goldinarjev, medtem ko so bankovci po 50 in 100 goldinarjev redki. Dva stotaka sta se znašla med gotovino Jožefa Pl. Rasterna, po eden pri Jakobu Pl. Vischerju, grofici Tereziji Liechtenberg in Janezu Juriju Pl. Jenkensheimu²⁴. Bankovci so se izdajali tudi za vrednosti nad 100 goldinarjev (najvišji znesek na bankovcu v tem času znaša 1000 goldinarjev²⁵), vendar teh med popisi gotovine ni bilo najti.

O kraju hranjenja denarja iz inventarjev ne izvemo veliko. Za denar Frančiške Auersperg je zapisano, da so ga hranili v posebni škatli gospe grofice in blagajnah na posetvih Krupa in Pobrežje, denar Leopolda Siegmunda Pl. Wiederkehrja je bil prav tako spravljen v blagajni, del denarja Frančiške Ksaverije Zois Pl. Edelstein so našli v predalu omare²⁶. Obstajali so tudi drugi načini za hranjenje denarja kot domače blagajne in omare. Komisarji, ki so popisovali premoženje Bernardina Zois Pl. Edelsteina, so pri rubriki gotovina navedli, da je bila ta (preko 3000 goldinarjev v bankovcih) še pred smrtjo položena v »*Handlungskasse*«²⁷. Baron Inocenc Tauferer je imel del svoje gotovine naložen v deželno stanovski blagajni²⁸.

Pripombe komisarjev glede gotovine pojasnjujejo zakaj te ni oz. ni vključena v popis premoženja ali kaj se bo dogajalo z gotovino po končanem popisu. Pripomba, da gotovine ni bilo najti ni redka, saj kar četrtina inventarjev nima popisane gotovine. Včasih je poleg te ugotovitve dodan razlog za ta manjko. Eden od razlogov je bil že omenjen pri Bernardinu Zoisu. Največkrat manjko denarja komisarji pojasnijo z dolgotrajno boleznijo pokojnega, ki je zadnjo gotovino porabil za zdravila in zdravniško nego²⁹. Vkolikor bolezen ni pobrala pokojniku še zadnjega beliča je bil preostali denar namenjen stroškom pogreba³⁰. Vkolikor ga je še vedno kaj preostalo ga navadno predajo skrbniku ali kateremu od sorodnikov za kritje

---

²² Kot v opombi 18.

²³ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št. 124, str. 1; škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št. 225, str. 18.

²⁴ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št. 145, str. 1; škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št. 53, str. 1; škatla 66, fasc. XXIX/A, lit.L, št. 114, str. 3, škatla 48, fasc. XXV, lit.J, št. 56, str. 1.

²⁵ Murko, *Denar*, str. 76.

²⁶ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 118, str. 4 – 5 in 41; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št. 177, str. 22; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št. 65, str. 1.

²⁷ AS 309, škatla 130, fasc. LII, lit.Z, št. 66, str. 5.

²⁸ 309, škatla 117, fasc. XXXXVII, lit.T, št. 91, str. 1.

²⁹ Glej npr. zapuščinski inventar Jožefa Wermattija Pl. Vernersfelda; AS 309, škatla 119, fasc. XXXXVII, lit.W, št. 54, str. 2.

³⁰ Glej npr. inventar Katarine Kappus Pl. Pichelstein; AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št. 167, str. 1.

stroškov med trajanjem zapore³¹. Sem in tja naletimo tudi na drugačne pripombe. Gotovine grofice Julijane Barbo niso popisali komisarji, temveč so se oprli na izjavo imenovanega varuha otrok (vendar ob kasnejšem preverjanju), v primeru Elizabete Pl. Werth so se oprli na potrdilo, ki ga je podpisal Peter Pl. Andrioli³². V primeru Ignaca Kappusa Pl. Pichelsteina so vdova in ostali dediči zagotovili, da pokojni ob času smrti pri sebi ni imel nobene gotovine³³, kar je bilo tudi zabeleženo v inventarju. Gotovo so med sorodniki pokojnega obstajali tudi takšni, ki so bili pripravljene kak del premoženja skriti pred inventuro in za razliko od velikih kosov pohištva je bilo gotovino lažje skriti pred popisovalci. Ti seveda niso verjeli vsem lepim besedam. Morda je resno opozorilo botrovalo »nenadni« najdbi 57 goldinarjev in 3 ½ krajcarjev gotovine med zaporo pri popisu imetja Antona Pl. Bartalotija³⁴.

5.2. Zadolžnice, vrednostni papirji in ostali kapital

Nasprotno kot pri gotovini je delež premoženja naloženega v razne oblike vrednostnih papirjev in drugih oblikah kapitala precej večji. Zadolžnice, vrednostne papirje (delnice, obveznice) in druge listine, ki lastniku jamčijo za zapisano vsoto denarja najdemo v 94 inventarjev (78,3% vseh inventarjev). V nekaj nadaljnjih primerih so zadolžnice in vrednostni papirji le omenjeni. Zadolžnice Marije Ane Fanton Pl. Brun so bile predane univerzalnemu dediču in niso bile vključene v inventar, podobno se je zgodilo z zadolžnicami Jožefe Pl. Coppini, ki so bile v času njene smrti že poplačane³⁵. Za razliko od gotovine, ki predstavlja zanemarljiv delež skupnega premoženja so zadolžnice in vrednostni papirji pomembna postavka inventarja. Niso redki primeri, ko tovrstni finančni instrumenti predstavljajo levji delež premoženja plemiča. V nekaterih primerih je celo edina postavka v inventarju, kot v primeru grofice Marije Jožefe Auersperg. Slednja je bila upravičena do deleža materine dediščine v višini 9198 goldinarjev in 35 5/9 krajcarjev, za katerega ji je njen oče izdal ustrezno zadolžnico³⁶.

---

³¹ Glej npr. inventar Jakoba Pl. Vischerja; AS 309, škatla 119, fasc. XXXXVII, lit. U-V, št. 53, str. 1.

³² AS 309, škatla 14, fasc. VIII, lit. B, št. 107, str. 1; škatla 127, fasc. LI, lit. W, št. 178, str. 1.

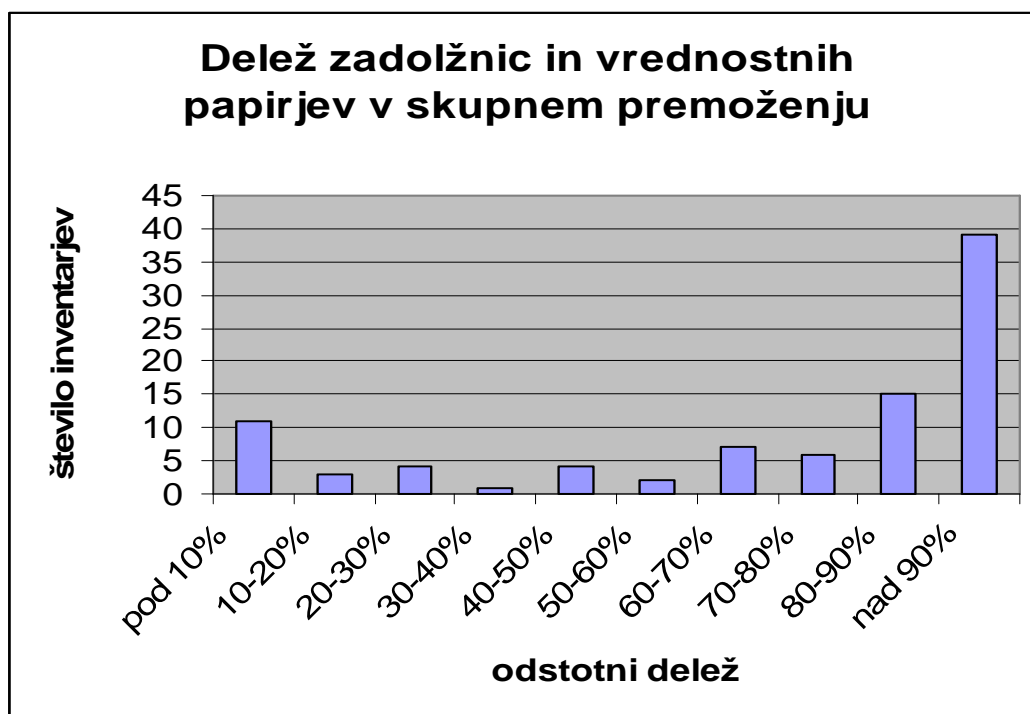
³³ AS 309, škatla 57, fasc. XXVIII, lit. K, št. 162, str. 13.

³⁴ AS 309, škatla 14, fasc. VIII, lit. B, št. 109, str. 10.

³⁵ AS 309, škatla 30, fasc. XV, lit. F, št. 96, str. 9; škatla 16, fasc. X, lit. C, št. 46, str. 1.

³⁶ AS 309, škatla 7, fasc. IV, lit. A, št. 113, str. 1.

Graf 2

V večini primerov tovrstne papirje najdemo popisane v rubriki *Briefliche Urkunden* skupaj z ostalimi listinami pokojnika ali v rubriki *Activ Kapitalien*. Izjemoma se najde tudi primer, kjer so vrednostni papirji razdeljeni glede na možnost izterjave dolgov³⁷.

Tabela 3: Zadolžnice in vrednostni papirji v inventarjih 1790 – 1800.

<i>Vrsta vrednostnega papirja</i>	<i>Število inventarjev v katerih se pojavljajo (%, N=94)</i>
Državne obveznice	16 (17%)
Deželne obveznice	18 (19,1%)
Osebne zadolžnice	48 (51%)
Vojne obveznice	6 (6,4%)
Obveznice Dunajske državne banke	5 (5,3%)
Dota	12 (12,8%)
Dediščine	20 (21,3%)
Dolgovi posameznikov	14 (14,9%)
Drugo	12 (12,8%)

³⁷ Glej npr. inventar Jožefa Pl. Rasterna; AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št. 145, str. 1 – 3. Omenjeni ima terjatve razdeljene na »richtige Kapitalien« in »zweifelhafte und schwer einbringliche Kapitalien«. V obeh skupinah so popisane podobne listine (menice in zadolžnice), pri čemer je večina terjatev v prvi skupini zavarovanih s hipoteko, kar je dalo posojilodajalcu večjo garancijo za povrnitev dolga.

Največkrat v inventarjih naletimo na zadolžnice. V inventarjih se pojavljajo zapisane kot »Schuldbobligation« ali »Schuldbrief«, »Schuldschein« ali »carta bianca«. Iz samega vpisa zadolžnic v inventarju bi lahko sklepali, da gre kljub različnim izrazom za vsebinsko enake pojme³⁸. Vendar si je potem treba zastaviti vprašanje, zakaj se v istem inventarju pojavljajo različna imena za zadolžnice³⁹. Ali so med različno poimenovanimi zadolžnicami obstajale malenkostne razlike, bi lahko pokazala podrobnejša analiza pravne narave in finančnega poslovanja z zadolžnicami. Za posojeni denar je navadno lastnik zadolžnice prejemal še 4 do 5% (izjemoma tudi 6%) obresti od glavnice. Višina obrestne mere in znesek obresti je navadno naveden v zapisu zadolžnice. V inventarju Jožefe Pl. Brekerfeld obresti niso vpisane, ker so bile v času popisa že izplačane⁴⁰. Ker zapis v inventarju omenja na koga se zadolžnica glasi in kdo je dolžnik, nam je (do neke mere) omogočen vpogled v kreditno mrežo tistega časa na Kranjskem. Kranjski plemiči si največkrat denar izposojajo v krogu družine in širšega sorodstva. Baron Seifried Guschitsch je hranil zadolžnico svojega brata Siegmunda Adama Guschitscha, ki mu jo je ta podpisal leta 1787 na gospostvu Vinica. Od prvotno izposojenih 5.000 goldinarjev je v času smrti barona Seifrieda ostalo še za 3.700 goldinarjev dolga⁴¹. Za 3.000 goldinarjev je grofica Kristina Auersperg dolžila svojega brata Riharda, pokojni mož Magdalene Pl. Vermatti, (Marija) Alojz je podpisal zadolžnico v podobni vrednosti, že omenjeno zadolžnico Jožefe Pl. Brekerfeld je podpisala mati Marija Brekerfeld⁴². Kranjski plemiči se niso zadolževali le v družinskem krogu. Tako se je Franc baron von Hallerstein pri Mariji Doroteji Pakisch Pl. Festenberg 1.maja 1795 zadolžil za 6.000 goldinarjev, ob 5% obrestni meri, ki so Mariji Doroteji navrgle za čas od 1.maja do 7.junija 1800 (dan njene smrti) 30 goldinarjev in 50 krajcarjev dobička⁴³. Niso pa bili drugi plemiči edini naslov za izposojanje denarja. Kresijski registrator iz Novega mesta Gašper Oberland Pl. Drachenfeld hrani med svojimi papirji zadolžnico Jožefa Jenčiča, zakupnika posetva Turn v Brezniku, vredno 150 goldinarjev⁴⁴. Dolžniška razmerja in zadolžnice gredo prek deželnih meja. Edina zadolžnica Marije Ane Pl. Wolkenberg je bila podpisana 27. marca 1795 v Karlovcu, dolžnik je njen brat Andrej Pl. Szöreny, Frančiška Thoman Pl. Gurgsfeld pa hrani dve zadolžnici grofa Jožefa Peronija iz Bormia⁴⁵. Med zadolžnicami Bernardina Zoisa Pl. Edelsteina

---

³⁸ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 68.

³⁹ Npr. v inventarju baronice Julijane Barbo; AS 309, št. 14, fasc.VIII, lit.B, št. 119, str. 3.

⁴⁰ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št. 116, str. 1.

⁴¹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št. 179, str. 1.

⁴² AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 122, str. 1; škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št. 52, str. 1; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št. 116, str. 1.

⁴³ AS 309, škatla 92, fasc. XXXVIII, lit.P, št. 230, str. 2.

⁴⁴ AS 309, škatla 78, fasc. XXXIX, lit. O, št. 30, str. 1.

⁴⁵ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št. 179, str. 2; škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 93, str. 14.

prevladujejo dolžniki iz italijanskih dežel⁴⁶. Zneski na zadolžnicah varirajo od nekaj 100 goldinarjev do več tisoč goldinarjev, pri čemer so zneski pod mejo 1000 goldinarjev manj pogosti od tistih višjih od omenjene vsote.

Med vrednostnimi papirji v inventarjih prevladujejo obveznice. Poleg podatkov, ki smo jih že omenili pri zadolžnicah je pri obveznicah pripisana serijska številka obveznice in za kakšno vrsto obveznice gre. V inventarjih zasledimo štiri vrste obveznic: državne (*ararial*), deželne (*domestical*), vojne obveznice (*Kriegs Schuldobligation*) in obveznice dunajske banke (*Wienerische Stadt Banko Obligation*). Glede na količino so med kranjskim plemstvom najbolj priljubljene državne in deželne obveznice. Izdatki države so se naglo povečevali zaradi vse večje državne administracije in vojske, sorazmerno s tem tudi stroški za njuno vzdrževanje. Namesto nekdanjega izposojanja denarja pri nekaterih premožnejših plemičih in meščanih je država razpisala obveznice. Podobno so ravnali tudi deželni stanovi, ki so nekdanj v zameno za posojilo sprejemali v svoj krog bogate meščane⁴⁷. Kranjsko plemstvo daje pri izbiri obveznic količinsko rahlo prednost nakupu deželnih obveznic pred državnimi, vendar so redki primeri, ko se posameznik odloči za nakup le ene vrste obveznic. Vseh 6 obveznic v inventarju Janeza Krstnika Pl. Thierya je deželnih, podobno velja za Jakoba Pl. Vischerja⁴⁸. V veliki večini so se plemiči odločali za nakup obeh vrst obveznic. Marija Lucija Pl. Zergollern je v denimo v eno državno in 2 deželni obveznici vložila 2.200 goldinarjev⁴⁹. Razlike v donosu med obema vrstama obveznic ni bilo. Obrestna mera je skoraj v vseh primerih 4%. Precej manj zaupanja kot v državne in deželne obveznice so plemiči izkazali obveznicam Dunajske državne banke. Vlagatelji v te obveznice so nekateri najpremožnejši kranjski plemiči. Grof Seifried Liechtenberg ima v lasti 2 obveznici, Bernardin Zois Pl. Edelstein je v obveznicah iste banke naložil 12.000 goldinarjev, Jožef Pl. Andrioli 10.000 goldinarjev, grof Marija Siegmund Liechtenberg v 3 tovrstne obveznice 11.000 goldinarjev, grof Franc Ksaver Auersperg pa ima v lasti eno obveznico v vrednosti 1.820 goldinarjev⁵⁰. Glede na to, da je obrestna mera za omenjene delnice enaka kot za državne ali deželne obveznice lahko sklepamo, da so omenjene obveznice lahko kupovali le kapitalsko dovolj močni posamezniki, ki jih v naših krajih ni bilo prav veliko. Podobno skromna je količina vojnih obveznic. Koalicijske vojne proti revolucionarni Franciji, v katere se je vključila tudi Habsburška

⁴⁶ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št. 66, str. 6.

⁴⁷ Šorn, *Začetki industrije*, str. 28.

⁴⁸ AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 93, str. 2 – 3; škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št. 53, str. 1.

⁴⁹ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št. 63, str. 2.

⁵⁰ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št. 124, str. 4; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št. 66, str. 3 – 4; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št. 109, str. 4; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št. 119, str. 2; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 124, str. 2.

monarhija, so terjale še več denarja za kritje vojaških stroškov. Leta 1763 so oblasti za kritje državnega dolga po sedemletni vojni uvedle nov davek, *Schuldensteuer*⁵¹. Ob koncu stoletja so se poslužili drugačnih finančnih sredstev, razpisa obveznic, ki pa očitno ni pritegnil prevelikega zanimanja med plemstvom na Kranjskem. Grof Marija Siegmund Liechtenberg je denimo imel dve vojni obveznici, a za skromna zneska 24 in 25 goldinarjev, pravi drobiž v primerjavi z vrednostjo njegovih obveznic dunajske banke⁵². Med vojnimi obveznicami, ki jih hrani baron Bernard Rauber, nobena ne preseže vrednosti 55 goldinarjev⁵³. Prej kot za resno investicijo gre v primeru vojnih obveznic za simbolno podporo vojaškim naporom svojega vladarja.

Zadolžnice in obveznice niso le potrdila o posojenem denarju, temveč lahko služijo kot plačilno sredstvo namesto gotovine. Na takšno prakso nas opozarjajo zadolžnice in obveznice, ki se ne glasijo na pokojnika osebno, vendar so popisane med njegovim premoženjem. Grofica Konstanca Orzon je poleg lastnih obveznic (1 državne in 3 deželnih) imela v lasti še več deželnih obveznic pridobljenih od drugih oseb, ena od deželnih obveznic Terezije Pl. Franchenfeld se je glasila na ime nekega gospoda Kovača in je bila kasneje odstopljena njej, obveznica koroških deželnih stanov v inventarju barona Seifrieda Guschitscha se je glasila na ime Vincenza grofa Engelhausa⁵⁴. Andriolijeva obveznica dunajske banke za 10.000 goldinarjev je bila prvotno napisana na ime Aleksandra Pl. Andriolija, obveznica grofa Auersperga se je nahajala v rokah grofa Nikolaja Auersperga⁵⁵.

Denarne terjatev so se vpisale v inventar, tudi če niso bile podkrepljene z zadolžnico. V inventarju Jožefa Pl. Hohenwartha so vpisali 200 goldinarjev težak dolg zakupnika iz Starega grada Joachima Gallingerja, na podlagi ustne izjave Marije Terezije Pl. Hohenwarth⁵⁶. Tudi za 2606 goldinarjev in 40 krajcarjev, kolikor dolguje Franc Ksaver Pl. Schiuihofen Klari Pl. Zesar, se popisovalci ne sklicujejo na noben dokument, ki bi ta dolg potrjeval⁵⁷. Posebne pozornosti vredni so dolgovi zapisani v inventarju ljubljanskega trgovca Antona Pl.

---

⁵¹ Hochedlinger – Tantner: ... *der größte Teil*, str. XXXIV.

⁵² AS 309, škatla 66, fasc. XXIX/A, lit.L, št. 119, str. 2.

⁵³ AS 309, škatla 96, fasc. XXXX, lit.R, št. 153, str. 1 – 2.

⁵⁴ AS 309, škatla 78, fasc. XXXIX, lit.O, št. 29, str. 2 – 3; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št. 98, str. 2; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št. 179, str. 2.

⁵⁵ ...*besteht, des Erblassers Vermögen in einer in Händen des Hl. Niklas Grafen von Auersperg befindlichen Wiener Banco Obligazionen...*

⁵⁶ AS 309, škatla 45, fasc. XXIII, lit.H, št. 94, str. 1. »*Nach mündlicher Äußerung der Frau Maria Theresia v. Hochewarth schuldet das Gut Unterperau bei Stein, dermahligen Pacher zu Altenburg Joachim Gallinger ohne Schuldverschreibung.... 200 Gld.*«

⁵⁷ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št. 56, str. 2.

Bartalottija. Na podlagi prepisov iz njegovih poslovnih knjigah (*Prima Nota Buch, Gewölb Strazza Buch, Hauptbuch, Saldo Conti Buch*) dobimo nekaj informacij o poslovanju trgovca v tistem času. Tako kot Jožef Teneffel Pl. Tenau na začetku 18.stoletja se je tudi Bartalotti ukvarjal s prodajo na up in posojanjem denarja. Pri terjatvah prepisanih iz *Gewölb Strazza Buch* gre večinoma za majhne zneske, med nekaj krajcarji do nekaj 10 goldinarjev, kot posledica prodaje na up. Med dolžniki se pojavljajo najrazličnejši ljudje, od navadnih kmetov, obrtnikov, do redovnice mati Augustine (dolžna 26 krajcarjev), župnikov župnij iz okolice Ljubljane, Jožefa Pl. Desselbrunerja in zdravnika dr. Fantona Pl. Bruna. Višji so zneski v *Saldo Conti Buch*, v katero so vpisane tudi nekatere zadolžnice. Tukaj gre za terjatve vezane na posojanje denarja. Seznam dolžnikom nam kaže tudi obseg prostora, v katerem je posloval trgovec Bartalotti. Njegovi dolžniki prihajajo ne le iz Kranjske, temveč tudi iz Trsta, Gorice, Beljaka in Celovca⁵⁸.

Poleg vrednostnih papirjev so kapital, včasih celo največji delež, prinašali dokumenti, s katerimi je bila posamezniku zagotovljena določena vsota denarja ali delež. Najpogosteje je šlo za dokazila o upravičenosti do dediščine in (za ženske) o doti, ki jo je nevesta prinesla v zakon. Ravno dediščina je lahko bila ena glavnih postavk v premoženju posameznika, v nekaterih primerih celo edina. Francu (de Pauli) Pl. Thieryu je delež od očetove dediščine edina postavka med aktivnim premoženjem, znaša pa kar 21.267 goldinarjev in 43 krajcarjev⁵⁹. Največkrat gre za delitev premoženja staršev med sinove in hčerke, grofica Alojzija Liechtenberg pa je poleg deleža pri materini dediščini dobila svoj delež tudi od dediščine svojih dveh bratov.⁶⁰ V večini primerov je podlaga za dodelitev deleža dediščine oporoča, kot v primeru zgoraj omenjenega Thierya. V nekaterih drugih primerih, npr. pri grofici Mariji Jožefi Auersperg, ki je po materi, grofici Mariji Rozini Auersperg dedovala preko 9.000 goldinarjev, je bila podlaga dogovor med dediči, shranjen v registraturi deželne pravde⁶¹. Seveda občasno zadeve niso tekle tako idilično in posredovati je morala sodna instanca in z rzsodbo dodeliti vsakemu od dedičev primeren delež premoženja. Šele sodba apelacijskega sodišča v Gradcu je Antoniji Pl. Rastern prinesla 11.233 goldinarjev in 20 krajcarjev moževe dediščine⁶². Bolj jasne so stvari pri ženini doti, ki jo je ta prinesla v zakon,

---

⁵⁸ AS 309, škatla 14, fasc. VIII, lit.B, št. 109, str. 1 – 8.

⁵⁹ AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 95, str. 1.

⁶⁰ AS 309, škatla 66, fasc. XXIX, lit.L, št. 113, str. 1.

⁶¹ AS 309, škatla 7, fasc. IV, lit.A, št. 113, str. 1. »*Nach Ausweiß der in dem Registratur befindlichen mütterlichen Maria Rosina Grau. Von Auersperg Verlaßabhandlungsurkunde von 11-ten Ferb. 1792...*«

⁶² AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št. 155, str. 1.

saj je njena vrednost zapisana v poročni pogodbi⁶³ (*Heurathsbrief*) in ob smrti moža ostane njena lastnina. Tako komisarji ob popisu premoženja preprosto prepisejo vsoto »*laut Heurathsbrief*.« Kljub temu tudi pri dotah prihaja do nesporazumov, ki jih mora reševati sodišče. Grofici Elizabeti Auersperg je uspelo uveljaviti svoje zahteve po v zakon prinešeni doti šele po predložitvi tako poročnega pisma kot razsodbe sodišča ob njenem sodnem sporu z upraviteljem premoženja pokojnega grofa Karla Auersperga, Dr. Wolfom⁶⁴.

Obstajajo primeri, ko je sodba sodišča ni le potrdilo pravico do določene vsote, ampak je prinašalo kapital v zapuščinsko maso. Med terjatvami Franca Petra Pl. Klasheima najdemo razsodbo sodišča, ki lastniku jamči izplačilo 896 goldinarjev in 15 krajcarjev in obresti s strani Jožefa Zupančiča⁶⁵.

5.3. Dolgovi

Popis dolgov pokojnika (včasih naslovljen kot *Passivstand*) se v inventar pokojnika ne pojavljajo pogosto, le 22 primerih (oz. 18,3%). Realno je morala biti zadolženost posameznika večja, če upoštevamo količino zadolžnic popisanih v inventarjih. Vsaka zadolžnica je poleg posojilodajalca imela tudi dolžnika, a le izjemoma se med popisi dolgov najde tudi seznam zadolžnic, ki bremenijo pokojnega⁶⁶. V inventarju Jožefa Antona Pl. Garzarolija je med dolgovi vpisanih tudi 300 goldinarjev kot »*baaren darlehen*«, brez omembe kakšnega pismenega potrdila za obstoječi dolg⁶⁷. Postavke, ki se med zapisanimi dolgovi pojavljajo največkrat, so vezane na sam konec življenja pokojnika. Gre za stroške plačila zdravnika, zdravil in pogreba. Iz zapuščine Ivane Pl. Desselbruner je bilo potrebno za nudeno pomoč zdravniku, dr. Handlu, nameniti 135 goldinarjev, račun za porabljena zdravila pri lekarnarju Phillipu je dodal še 140 goldinarjev dolga⁶⁸. Porabljena zdravila so olajšala zapuščino Jožeta Premersteina Pl. Iz Vipave za dobrih 43 goldinarjev⁶⁹. Pogrebni stroški grofice Antonije Thurn so, na podlagi izstavljenega računa, znašali 164 goldinarjev in 36

---

⁶³ O pravnem vidiku poročne pogodbe in dote glej: Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica, Ljubljana 1961, str. 256.

⁶⁴ AS 309, škatla 7, fasc. IV, lit.A, št. 107, str. 1 – 2. Podoben primer najdemo tudi pri grofici Antoniji Kappus Pl.. Pichelstein; AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št. 157, str. 1.

⁶⁵ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št. 169, str. 1. »...*Joseph Suppantchitsch vulgo Stangar aus Vittich sollen laut Urtheil No.1 von 9.Jänner 1797, welchs nur in unrevidiertes Abschrift hier existiert, behauptet worden sye...*«

⁶⁶ Glej npr. inventar barona Vincenza Wolkensperga AS 309, škatla 127, fasc. LI, lit.W, št. 180, str. 39 – 40.

⁶⁷ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št. 184, str. 22.

⁶⁸ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št. 54, str. 3.

⁶⁹ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št. 225, str. 34.

krajcarjev⁷⁰. Žal nihče od najpremožnejših v inventarju nima zapisanih pogrebnih stroškov, tako da težko ocenimo do kakšne vsote so se lahko povzpeli pogrebni stroški pri osebah, katerih finančno stanje je omogočalo višje izdatke za pogreb. Poleg skrbi za telo umrlega, je svojo ceno imela tudi skrb za dušo (blago)pokojnega. V ta namen so iz premoženja namenili določeno vsoto za plačilo maš zadušnic. Koliko je 50 svetih maš pomagalo Janezu Juriju Pl. Jenkensheimu na poti v večnost ne vemo, zato pa je znano da so te maše olajšale njegovo premoženje za 16 goldinarjev in 40 krajcarjev⁷¹. Jožef pl. Hohenwarth je poleg 20 svetih maš dodal še 60 goldinarjev volila v dobro župnijske cerkve v Kamniku.⁷² Seveda maše niso namenjene le strogo duhovnim namenom, temveč tudi čisto posvetnim. S številom maš se želi opozoriti na pomembnost in ugled posameznika. Cerkev, kjer se zbira vso prebivalstvo določene skupnosti, je za ta namen več kot primeren kraj.

Poleg pogreba, maš in izdatkov za zdravljenje morajo svojo zaslužen plačilo dobiti tudi tisti, ki so pokojnemu zvesto služili. Sluge pri Jožefu Antonu Pl. Gazaroliju (4 hlapci, sobarica, kuharica, kuhinjska pomočnica, 2 priložnostni delavki in 1 težak) so bili poplačani z zneski med 8 in 20 goldinarjev. Tudi sobarici grofice Kostance Orzon, Mici se je izplačala vestna služba pri svoji gospodarici. Pokojna grofica, s katero sta bile očitno v zelo dobrih odnosih, ji je poleg oblek in nekaj kuhinjskih predmetov, zapustila še nagrado v vrednosti 133 goldinarjev in 44 krajcarjev⁷³.

Za oceno stroškov inventure izvemo zelo redko, morda zato ker so jih plačali dediči in niso šli v breme pokojnikovega premoženja. Tam kjer so zapisani gre za skromne zneske. Pri Luciji Milost Pl. Mildenhau so znašali npr. goldinar in 30 krajcarjev za komisarja in zapisnikarja skupaj⁷⁴.

---

⁷⁰ AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št. 99, str. 3.

⁷¹ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št. 56, str. 11.

⁷² AS 309, škatla, 45, fasc.XXIII, lit.H, št. 94, str. 2.

⁷³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.184, str. 22; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št. 29, str. 12.

⁷⁴ AS 309, škatla 74, fasc. XXXII, lit.M, št. 144, str. 5. Pripisana je tudi tarifa: 45 krajcarjev na dan za komisarja in pomočnika.

6. Domovanja, oprema in življenje na domu

Nekaj o domovanjih plemičev smo že povedali v poglavju o nepremičninah. Vendar so se tam domovanja pojavljala kot pravna in ekonomska kategorija. Predmet zanimanja je bilo lastništvo nepremičnine in njena vrednost. V naslednjem poglavju se bomo ukvarjali še z drugimi vidiki domovanja. Za Jožefa Pl. Andriolija graščina na posestvu Črnelo (pri Radomljah) ni le del posesti vredne prek 23.500 goldinarjev, temveč mu pomeni dom. Tu spi v svoji »zeleni spalnici«, se druží s svojimi znanci ob klubski mizici na zelenem kanapeju in sedežih z enako prevleko v »špalirni sobi« (soba obita s tapetami), ali na usnjenih stoli v sobi »proti Radomljam« in obeduje v jelilnici z dvema mizama in dvanajstimi stoli¹. Dvorec, hiša ali stanovanje ni le ekonomska kategorija, je prostor socialne interakcije med posamezniki (družinskimi člani, sorodniki, družinskimi prijatelji in drugimi znanci), z zunanjim videzom stavbe in notranjo opremo, ki jo premore hiša, želi lastnik opozoriti na svoj položaj v družbi, izdaja svoj estetski čut in nenazadnje dokazuje svojo finančno zmožnost.

6.1. Zgradbe

Na podlagi samega inventarja bomo izvedeli le malo ali nič o zunanjem izgledu in drugih karakteristikah plemiških bivališč. Nekaj informacij lahko črpamo iz pregledov razvoja arhitekture na Slovenskem in opisov stavb, ki so pritegnile pozornost umetnostnih zgodovinarjev². Stilsko arhitekturo 18.stoletja v monarhiji in na Kranjskem zaznamuje obdobje baroka. V obdobju ob koncu 18.stoletja barok preide v svojo pozno fazo, ki poleg baročnih vsebuje tudi elemente rokokoja in zgodnjega klasicizma. Z izjemo Dunaja, kjer lahko opazimo relativno homogeno rokokojevsko arhitekturo, drugje najdemo regionalno pogojeno nadaljevanje poznega baroka³. S tem pa ni rečeno, da je periferija monarhije (kar je Kranjska takrat nedvomno bila) nezmožna držati korak z arhitekturnim razvojem.

---

¹ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 18 in naslednje.

² Za razvoj arhitekture na Slovenskem glej npr.: *Arhitektura 18.stoletja na Slovenskem. Katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana na gradu Fužine v Ljubljani od 10.maja do 20.avgusta 2007*, Arhitekturni muzej, Ljubljana 2007; Damjan Prelovšek, *Ljubljanska arhitektura 18.stoletja*, v: *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo.Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane*, 16. in 17.november 1983 v Ljubljani, Kronika, Ljubljana 1984, str. 177 – 188; Nace Šumi, *Ljubljanska baročna arhitektura*, Slovenska matica, Ljubljana 1961. Za opise in analize posameznih stavb je priporočljivo pogledati Stoparjevo serijo knjig *Grajske stavbe na Slovenskem*.

³ Vocolka, *Glanz*, str. 195.

Najzgodnejše gradnje v klasicističnem slogu so se pojavile prav na periferiji monarhije, npr. palača Hatzfeld v Wrocławu⁴.

Konec 18.stoletja na Kranjskem in v monarhiji ni čas, ki bi ga zaznamovale novogradnje. Država, kot velik podpornik baročnega stavbarstva in reprezentančnih gradenj, se je kot investitor vse bolj umikala s trga. Reforme Marije Terezije in Jožefa II. so avstrijskemu baroku zadale smrtni udarec. Zaradi zapovedanega varčevanja pri vsakem odvečnem arhitekturnem razkošju, drugod po Evropi jasna preobrazba starih oblikovnih koncepcij tu ni prišla do polne veljave⁵. Zastoj pri novogradnjah in obnavljanju ni zajel le javnih stavb, tudi plemstvo si ni moglo več privoščiti večjih gradbenih podvigov ali prenov, na kar lepo kaže neslavni konec enkrat že omenjenega barona Smledniškega. Njegova usoda ni nikakršna izjema tudi na ravni monarhije, kjer je gradnja mnoge plemiške družine finančno izčrpavala ali celo pogнала v bankrot⁶. Tako se je v drugi polovici 18. stoletja tudi plemstvo kot veliki graditelj umikalo v ozadje⁷. Ljubljana, središče Kranjske, je zadnje dejanje poslavlajočega se baroka doživela z Garbijelom Gruberjem, ki je na Zvezdarski ulici sezidal svojo palačo, ki v mesto uvaja nov, »kitasti« slog, kot ga poimenuje Šumi⁸. Na pragu devetdesetih let je Ljubljana ostala tudi brez izkušenih stavbarjev in zidarskih mojstrov, ki so pustili pečat v arhitekturi Ljubljane in Kranjske. Ljubljanska arhitektura je zdrknila v kolesnice skromnega baročnega klasicizma⁹.

Stavbe novejšega datuma izgradnje, v katerih so prebivali plemiči na Kranjskem, datirajo v čas sredine 18.stoletja. Večina izmed teh stavb stoji v Ljubljani ali njeni okolici. V prvi fazi ljubljanske baročne arhitekture je sicer prevladovalo cerkveno stavbarstvo, po letu 1740 nastopi preobrat, tudi zato ker se je program cerkvenih gradenj že izčrpal¹⁰. Plemiči so takrat pokazali veliko graditeljsko vnemo¹¹, ki bodisi povzroči radikalne prezidave in združitve več hiš v enotno stavbo, ali se zadovolji z novo fasado in prostornejšim stopniščem. V tej

---

⁴ Vocolka, *Glanz*, str. 195.

⁵ Prelovšek, *Deželna hiša v Ljubljani v poznem 18.stoletju*, Umetnostnozgodovinsko društvo SR Slovenije, Ljubljana 1976, str. 311.

⁶ Vocolka, *Glanz*, str. 226.

⁷ Prav tam, str. 231 – 232.

⁸ Šumi, *Arhitektura 18.stoletja na Slovenskem*, v.: *Katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana*, str. 25.

⁹ Prelovšek, *Ljubljanska arhitektura 18.stoletja*, str. 187.

¹⁰ Šumi, *Ljubljanska baročna arhitektura*, str. 69.

¹¹ Gradbena dejavnost na Kranjskem je bila del intenzivne gradbene dejavnosti, ki je sredi 18.stoletja zajela današnje slovenske pokrajine. Na Štajerskem se je v tem času prenovilo grad v Hrastovcu, dvorce v Štatenbergu, Dornavi, Turnišču in Novem Celju. Glej: Weigl, *Dvorec Dornava in druge arhitekture Jožefa Hueberja na slovenskem Štajerskem*, v: *Dornava*, str. 15 – 65.

najbogatejši fazi poznega baroka pri nas v Ljubljani nastane prek 20 palač¹². S pozidavo in preureditvijo skupin dvorcev (Tivolški, Cekinov grad, Koslerjeva hiša) in uršulinskega vrta je v mestu nastala nekakšna plemiška četrt¹³. V tej »elitni soseski« je v Cekinovem gradu prebival Lorenz Pl. Szögyeny. Družina Szögyeny je imela v lasti grad med leti 1787 in 1798 in iz imena te družine izhaja današnje poimenovanje gradu. Sam dvorec je dal leta 1748 pozidati grof Leopold Lamberg (po njem je posestvo prevzelo ime *Leopoldsrue*). Stopar ga opiše kot drugačnega od podobnih dvorcev v Sloveniji, saj v konstrukciji prevladuje »gosposka odprtost, zračnost in imenitnost,« medtem ko drugje še vedno prevladuje tradicionalna kubična sklenjenost in zaprtost. Gosposko nadstropje – »*belle etage*« - ki zavzema vso razpoložljivo površino dvorca, etaže poenoti in izravna¹⁴. V dvorcu prevladujejo avstrijske forme, posebnost pa so nadstropna okna v pritličju¹⁵. Družina Desselbruner si je v šestdesetih letih 18.stoletja v Selu pri Ljubljani postavila svoj dvorec. Trije trakti dvorca zapirajo slavnostno notranje dvorišče, ki se odpira v smeri današnje Zaloške ceste, za dvorcem je stal parterni vrt¹⁶. Baročne prenove niso bili deleženi le objekti v Ljubljani in okolici. Grad v Krupi, središče posestva v lasti grofice Frančiške Auersperg, je bil v prvi polovici 18.stoletja iz nekdanje utrdbe temeljito prezidan. Srednjeveški stolp so odstranili, zasnova je dobila četverokotno obliko, tako da so pravokotno dvorišče obdajali štirje trakti z nadstropnimi arkadami na dvoriščni strani¹⁷. Tudi graščina v Teriški vasi je v istem času, ko preide v last družine Buset, doživela prenovo, ki pa je ohranila prvotno štiritraktno enonadstropno stavbno zasnovo s pravokotnim notranjim dvoriščem¹⁸.

A tovrstna bivališča so bila prej izjema kot pravilo med bivališči našega plemstva. Večina se jih je morala zadovoljiti s skromnejšimi hišami ali stanovanji. Dvor Janeza Krstnika Pl.

---

¹² Šumi, *Arhitektura 18.stoletja na Slovenskem*, str. 15. Pomembno vlogo pri preurejanju palač je sredi 18.stoletja v Ljubljani odigral arhitekt Matija Persky. Leta 1752 je pripravil načrt za prezidavo palače državnega grofa Guida Coblenzla na Novem trgu 4 v Ljubljani, ki jo je slednji sicer kmalu po dokončanju del prodal. Pomembne prezidave so doživele palača barona Franca Henrika Raigersfelda na Mestnem trgu, palača družine Barbo – Waxenstein na Gosposki ulici, palača Erbergov na Starem trgu in izven Ljubljane dvorec v Dolu pri Ljubljani. Glej: Weigl, *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18.stoletja*, magistrska naloga, Ljubljana 2000, str. 99 in priloženi katalog na str. 213 – 230, 236 – 245.

¹³ Šumi, *Arhitektura 18.stoletja na Slovenskem*, str. 31.

¹⁴ Ivan Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska; Ljubljana, grad in dvorci*, Viharnik, Ljubljana 1999, str. 30 – 32. Dvorec je grof Lamberg sezidal precej hitro, zato so se širile govorice, da za gradnjo uporablja denar namenjen za obnovi cest na Kranjskem, za kar je bil sicer zadolžen. Ostalo je le pri govoricah, tudi zaradi močnega pokrovitelja (grofa Cothecka), ki ga je imel na Dunaju. Weigl, *Matija Persky*, str. 79 – 80.

¹⁵ Šumi, *Arhitektura 18.stoletja na Slovenskem*, str. 120.

¹⁶ Prav tam, str. 206.

¹⁷ Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska, Bela Krajina*, Viharnik, Ljubljana 2004, str. 48 – 49.

¹⁸ Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Dolenjska – II.knjiga: Med Bogenšperkom in Morkicami*, Viharnik, Ljubljana 2001, str. 166.

Tomana je bil značilen primer v breg postavljene domačije z (lesenim) hodnikom v visokem pritličju. Ob sicer zidani hiši je stalo manjše gospodarsko poslopje¹⁹. Za dvor Boštanj, last Franca Antona Pl. Buseta, Stopar pravi, da bolj spominja na domačijo kot na plemiško domovanje. Šlo je za enonadstropno stavbo krito s strmo dvokapno streho²⁰. Spet nekateri drugi, posebej tisti z resnično nizkim premoženjem, se niso mogli pohvaliti niti s takšnimi bivališči, temveč so prebivali skupaj z drugimi družinskimi člani ali drugim sorodstvom v skupnem stanovanju, kjer jim je bila odmerjena ena ali dve sobi, ki sta bili namenjeni le njim²¹. V večini primerov je šlo bodisi za vdove ali mlajše brate in sestre, občutno večje je število žensk, ki prebivajo na ta način.

6.2. Notranji prostori

Več kot o zunanosti nam inventar pove o notranjščini posameznikovega bivališča. Pohištvo in drugo hišno opremo so včasih popisali po prostorih²². Koliko bomo o notranji razporeditvi prostorov izvedeli je v prvi vrsti odvisno od načina popisa, ki so si ga izbrali komisarji. Ob popisu stanovanjske opreme v hiši Bernardina Zoisa pl. Edelsteina so komisarji sobe označili le z zaporednimi številkami od 1 do 6²³. Tako šele po pregledu popisane opreme lahko ugotovimo čemu je služil določen prostor. Drugi način, ki se ga poslužujejo popisovalci, je poimenovanje sob po osebi, ki prebiva v njej²⁴. V tem primeru ob informacijah o stanovanjski opremi izvemo nekaj tudi o družinskem življenju za zidovi domovanja. Tretji način popisa sobe poimenuje po njihovi namembnosti²⁵. Včasih se načini med seboj kombinirajo, predvsem v primeru ko so sobe poimenovane po osebi ki v njej prebiva, popis pa vključuje tudi prostore, ki so skupne vsem stanovalcem (jedilnica, salon,...), ali spadajo k prostorom ki jih družina sama ne uporablja (kuhinja, shramba). Nekateri komisarji za izhodišče popisa vzamejo neko sobo in ostale prostore nizajo v razmerju do tega izbranega izhodišča. Izbrana izhodiščna točka je lahko npr. soba pokojnika: v graščini na posestvu Podsmreka komisarji v prvem nadstropju popišejo pohištvo v grofovi sobi, kabinetu »poleg grofove sobe« in

---

¹⁹ Stopar, *Grajske stavbe: Dolenjska II*, str. 184.

²⁰ Prav tam, str. 27.

²¹ Glej npr. inventar Frančiške Pl. Coppini (AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.50) ali Marije Doroteje Pl. Pakisch (AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P. št.230).

²² Od 120 inventarjev jih 88 (ali 73,3%) vsebuje seznam opreme stanovanja. Med inventarji s popisom hišne opreme, v 26 (29,6%) primerih komisarji opremo popisujejo po sobah.

²³ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št. 66, str. 10 – 13.

²⁴ Glej npr. inventar grofa Seifrieda Liechtenberga AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 45 in naslednje.

²⁵ Glej npr. inventar Leopolda Siegmunda Pl. Wiederkehrja AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.177, str. 35 in naslednje.

predsobi²⁶. Izhodišče je lahko tudi kakšen od skupnih prostorov. V inventarju Jožefa Pl. Andriolija pri popisu opreme ob jedilnici naletimo na »sobo poleg jedilnice«, »drugo sobo poleg jedilnice« in »tretjo sobo poleg jedilnice«²⁷.

Če komisarji pri zapisovanju niso preveč skoparili, inventar ponuja še kaj več od števila sob, razporeditve po nadstropjih, kdo v njej prebiva,... V primerih kjer so bili posebno pozorni lahko izvemo nekaj o barvah, s katerimi so plemiči obarvali svoje sobe. Zelena je bila očitno modna barva tistega časa. Lorenz Pl. Szögyeny ima v zgornjem nadstropju Cekinovega gradu ne le »zeleno sobo«, temveč tudi »zeleni kabinet«²⁸. Ena od sob barona Vincenza Wolkensperga je zapisana kot mala zelena soba, poleg nje so v hiši še bela in rdeča soba, ter »soba v orehovini«²⁹. Zeleno je prebeljena ena od sob Jožefa Pl. Andriolija, kot tudi spalnica³⁰. Zelene barvi se ni izognil tudi poštni mojster Jakob Pl. Vischer, ki je na graščini Podturn imel veliko in malo zeleno sobo, poleg njih pa še malo sobo v srebrnem in modro sobo³¹. Inventar Marije Doroteje Pl. Pakisch je bil spisan v »zeleni sobi«, kjer je prebivala³².

Od 17.stoletja dalje je v mestnih gospodinjstvih evropskih višjih slojev prešlo v navado postopno prostorsko ločevanje družinskega stanovanjskega prostora od hišnih poslov. V dobi razsvetljenstva je skupno življenje socialno neenakih zamenjalo vedno bolj poudarjeno ločevanje. Vsenamenski prostori so v hišah zgornjih slojev izginjali v prid bolj diferencirane porazdelitve³³. Kranjsko plemstvo, vsaj tisto ki si je lahko privoščilo dovolj velike stanovanjske enote, je sledilo tem trendom ločevanja. Grof Seifried Liechtenberg je za zaposlene na domovanju v Praprečah odmeril posebno sobo, ki je stala poleg pralnice in krojaške sobe, v Ljubljani je služinčadi odmeril sobo v pritličju. Soba za služinčad je imel tudi baron Wolkenberg³⁴. Vsi zaposleni niso imeli enakega statusa, nekateri so si zaradi svojega položaja lahko izborili lastno sobo in s tem več zasebnosti. V prvi vrsti je tu šlo za upravnike posesti. Upravnik Wolkenspergovega posetva Ponoviče je imel svojo lastno sobo in pisarno, prav tako njegov pisar. Podoben status je užival višji oskrbnik hiše grofa Siegmunda

²⁶ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 77 – 78.

²⁷ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 18 – 19.

²⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št. 272, str. 49.

²⁹ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 15 in naslednje.

³⁰ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 7.

³¹ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVI, lit.U-V, št.53, str. 12 – 13. Modro sobo je svoji hiši v Ljubljani imel tudi Lorenz Pl. Szögyeny.

³² Glej opombo 21.

³³ Andrej Studen, *Svetovi socialne neenakosti spalnic in spanja. K zgodovini postelje na Slovenskem v 19. in 20.stoletju*, v: Dìbie, *Etnologija spalnice*, str. 296 – 297.

³⁴ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 54; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 17.

Liechtenberga na Novem trgu v Ljubljani, kjer je bila do lastne sobe upravičena tudi kuharica³⁵. Ločevanje se ni ustavilo pri razmejitvi med družino in zaposlenimi. Tudi stanovanjski prostori zakoncev so bili lahko popolnoma ločeni. Izoblikovala se je čisto posebna oblika zakonskega življenja, kjer je imel vsak od zakoncev svojo spalnico, sobo, predsobo, shrambo za obleke³⁶. Lep primer takšnega družinskega življenja je grof Seifried Liechtenberg. V rezidenci v Praprečah ima v zgornjem nadstropju grofica svojo sobo, salon, spalnico in predsobo, sledita še dve sobi in spalnica ki pripadata grofu. Mlada grofica ima svojo sobo v pritličju, v mlajših letih ji je morda pripadala otroška soba, ki je v prvem nadstropju poleg materinih prostorov³⁷.

6.3. Stanovanjska oprema in bivanje

Golo naštevanje kosov pohištva v lasti posameznika ne deluje le suhoparno in nezanimivo za branje, temveč nam prinaša le skope informacije in skoraj nobenih zaključkov. Pohištvo in ostala oprema naj nam služi za poskus čim bolj avtentičnega prikaza vsakodnevnega življenja posameznikov. Pri nekaterih posameznikih to ne bo mogoče, ker stanovanjske opreme niso popisali³⁸. To ne pomeni, da je ubogi plemič živel na cesti ali na golih deskah. Iz inventarjev je razvidno, da je v večini teh primerov šlo za posameznike, ki živijo pri svojih družinskih članih in oprema domovanja ni v njihovi lasti. Vsa stanovanjska oprema grofice Frančiške Liechtenberg je bila last nečaka Franca Xaverja Liechtenberga, ki ji je opremo začasno odstopil. Tudi oprema v hiši Ivane Pl. Zanetti je v lasti Jožefa Pl. Zanettija³⁹. Nobenega kosa pohištva ne najdemo tudi pri bančnem uradniku Janezu Nepomuku Pl. Linku, ker ta v celoti pripada vdovi, »ki jo je tudi prinesla k hiši«⁴⁰. O pohištvu Janeza Pavla Pl. Jenkensheima izvemo, da je bilo na podlagi kupoprodajne pogodbe iz dne 14.maja 1790 predana zetu Jožefu Pl. Kalchenbergu in njegovi ženi Mariji, rojeni Pl. Jenkensheim⁴¹.

---

³⁵ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 17.

³⁶ Dibie, *Etnologija spalnice*, str. 100.

³⁷ Podobno kot v opombi 24.

³⁸ Stanovanjska oprema je popisana v 88 inventarjih (73,3%), v 28 (23,3%) popisa ni, v 4 primerih (3,4%) oprema ni popisana, ker ni v lastništvu pokojnika.

³⁹ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.68, str. 1.

⁴⁰ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.117, str. 2. »*Berthgewand, Beth und Tischwäsch, dann die übrigen wenigen Hausgerätschaften sagt die rückgebliebene Fr. Wittve gehören ihr zu, sie habe alles zum Hause gebracht*«.

⁴¹ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.58, str. 4.

6.3.1. Oprema spalnice

»Sprehod« po plemiških domovih začnimo s spalnico. Človek v postelji prebije kar 1/3 svojega življenja, v tistem času najbrž celo malenkost več. Razen ob izrednih priložnostih so ljudje tistega časa najbrž odhajali spat zgodaj zvečer, saj se je delovni dan začel zelo zgodaj: med četrto in peto uro zjutraj⁴². Z razvojem občutka za zasebnost so se spalnice posameznikov ločile, deliti posteljo z drugo osebo je postala velika izjema, tudi znotraj družine⁴³. Podobno kot pri Liechtenbergih ima tudi v dvorcu v Krupi grofica Auerspergova svojo lastno sobo s posteljo (*Gräfin Zimmer*), v sosednji sobi (*Fräulein Zimmer*) spi njena hči. Lastno spalnico je imel tudi mladi baron Wolkenberg⁴⁴. Lastne spalnice si med premožnejšimi plemiči niso izborili le že odrasli sinovi in hčere, tudi otroci imajo svojo lastno sobo, saj se med sobami pogosto pojavlja posebna otroška soba (*Kinderzimmer*). Kjer ni stiske, pojasnjuje Elias, je z razvojem prišlo v navado, da ima vsak član ne le svojo posteljo, temveč tudi svojo spalnico. Otroci se že zgodaj navadijo na oddaljevanje od drugih in na posledice, ki jih ima izolacija na navade in izkušnje⁴⁵. Vendar je šele postopoma spalnica prešla od prostora, ki se je od drugih ločeval le po pohištvu, k strogo zasebnemu prostoru posameznika. Na hitrost tega procesa je vplivala tudi notranja arhitektura stanovanj, saj so do 30.let 19.stoletja navadno vse sobe znotraj enega nadstropja prehodne in v mestnih hišah iz vsake sobe vodijo vrata v naslednjo⁴⁶. Popolna zasebnost se tako npr. za Lorenza Pl. Szögyenya začne šele v njegovi postelji v spalnici na Cekinovem gradu, ko zagrne platneno posteljno zaveso⁴⁷. Kljub temu, da gre za pretežno zasebne prostore, je večina spalnic skrbno

---

⁴² Glej: Josip Mal, *Stara Ljubljana in njeni ljudje*, Mestni muzej v Ljubljani, Ljubljana 1957, str. 9; Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 133. Da ni bila navada Ljubljančanov ostati buden dolgo v noč kaže tudi slaba nočna razsvetljava mesta v tem času. Trajno je v Ljubljani svetilo le 6 svetilk, izjema je bila razsvetljava ob prireditvah. Po policijskih navodilih iz leta 1790 so morale biti ob plesih in drugih prireditvah razsvetljene ulice od Čevljarskega mostu proti redutni dvorani in sicer od šestih zvečer do zore. Šele 10. septembra 1798 je Ljubljana dobila pravo javno razsvetljava, ki je gorela vsak dan do polnoči. Glej: Mal, *Stara Ljubljana*, str. 168 – 170.

⁴³ Sandgruber, *Die Anfänge*, str. 331; Elias, *O procesu civiliziranja*, Prvi zvezek, str. 289 – 301. Štuhec, *Materialna kultura*, str. 191.

⁴⁴ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 19; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 13. V primeru grofice Auersperg samo poimenovanje sobe ne daje jasnega namiga, da je šlo za prostor, kjer je grofica spala, nas pa na to opozarja postelja v njej. Štuhec pri analizi inventarjev iz sredine 18.stoletja opozori, da oprema nekaterih prostorov ne ustreza njihovi deklarativni funkciji. Povdarja, da je na podlagi analize predmetov in opreme v sobah možno prostore opredeliti in kvalificirati ter jim pripisati tipična in najpomembnejša socialna ravnanja, ki so se odvijala v njih. Glej: Štuhec, *Materialna kultura*, str. 187.

⁴⁵ Elias, *O procesu civiliziranja*, str. 301.

⁴⁶ Dibie, *Etnologija spalnice*, str. 138.

⁴⁷ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272. str. 45. »1 Bettstadt samt den Fürhang von gedruckter Leinwand«.

opremljenih, kar kaže na težnjo po oblikovanju življenjskih pogojev v njej. Ne le reprezentiranje, mnogim je tudi v zasebnosti pomembno dobro počutje⁴⁸.

Ključni kos pohištva v spalnici je seveda postelja. Prav posteljo Štuhec opredeli kot temeljno merilo za razlikovanje med prostori, ki so namenjeni dnevnim aktivnostim in prostori, ki so namenjeni nočnim aktivnostim⁴⁹. V večini primerov ležišče ni popisano kot celota, temveč je posteljni okvir popisani med pohištvom, ostala posteljnina v ločeni rubriki. Kaj vse je sestavljalo ležišče nam pomaga razkriti zapis v inventarju Elizabete Pl. Werth, kjer komisarji opišejo vso posteljnino, ki je spadala k določeni postelji. Na dnu njenega posteljnega okvirja (popisanega pod zaporedno številko 16 med popisom pohištva) je stala slamnjača, nad njo 38 funtov težka posteljna blazina polnjena s perjem, pogrnjena z dvema svilenima rjuhama. Glavo si je plemenita gospa lahko podprla z vzglavnikom polnjenim z volno in se zvečer pokrila z dvema odejama (sicer v slabem stanju)⁵⁰. V ogromni večini so postelje oz. posteljni okviri izdelani iz lesa. Na železne postelje naletimo le v 6 inventarjih (6,8% med vsemi inventarji, ki imajo popisano opremo). Železne postelje imajo v svojih domovih Lorenz Pl. Szögyeny, Jožef Pl. Andrioli, Jožef Pl. Klosenau, grof Hubert Barbo, Karel Gall Pl. Gallenstein in Jožef Pl. Desselbruner Mlajši. Barbova postelja s stropom je bila obložena z zelenimi tapetami⁵¹. Ostali plemiči so svoj nočni počitek preživel na lesenih posteljnih okvirih, iz trdega ali mehkega lesa. Ti so lahko ostali v barvi lesa, nekateri so bili tudi pobarvani. Posteljni okvir v sobi mladega grofa Liechtenberga je bil pobarvan z modro barvo, medtem ko se je Leopold Siegmund Pl. Wiederkehr odločil za takrat modno zeleno barvo, podobno kot Franc Zorn Pl. Mildenheim. Baron Andrej Grimschitsch je spal na posteljnem ogrodju pobarvanem v rumeno barvo⁵². Postelje niso bile le pobarvane, temveč tudi prevlečene, kot npr. 2 postelji Franca Ksavra Pl. Coppinija, ki sta obloženi z rdečim suknom⁵³.

---

⁴⁸ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 190.

⁴⁹ Prav tam, str. 187.

⁵⁰ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.178, str. 6. »In der Bethstadt No.16: 1 ordinärs federbett 38 Pf. A 5 Kr., 2 schlechte Deken, 1 Strochsack, 1 Polster von Woll, 2 Leintucher«.

⁵¹ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 3. Sanitarne strategije in skrb za higieno ob koncu 18.stoletja so priporočale uporabo železnih postelj, ki ne vpijajo »izpuh trohnohe«, z mrežastim dnom ali okvirjem (Dibie, *Etнологija spalnice*, str. 135 – 136). Takšna so bila mnenja v Franciji, od koder Dibie jemlje večino svojih primerov, težko pa je reči, ali so takšna razmišljanja napeljala naše plemiče k uporabi železnih postelj.

⁵² AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 57.

⁵³ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 30

Slamnjače najbrž niso bile tiste, ki so skrbele za miren in udoben spanec, a jih vseeno najdemo v skoraj vseh inventarjih, kot podlogo posteljnim blazinam. Šele te zares zagotavljajo mirni nočni spanec. Lahko so bodisi polnjene z perjem⁵⁴ ali pa gre za žimnice, polnjene s konjsko žimo. Iz istih dveh materialov je tudi večina vzglavnikov, nekateri so polnjeni z volno ali dlako živine⁵⁵. Pogosto se pojavlja kombinacija žimnice in enega ali dveh enako polnjenih vzglavnikov, oziroma pernate posteljne blazine in s perjem polnjenih vzglavnikov. Pri baronu Francu Bernardu Rantlshofnu so bili vzglavniki polnjeni z »grobim perjem«⁵⁶. Blazine in vzglavniki so bili prevlečeni večinoma s prevlekami iz svile. Dve žimnici in dva vzglavnika baronice Ivane Aichelburg so oblečeni v rdečo svilo, ima tudi še en komplet posteljne blazine in vzglavnika polnjenih z volno in prevleko iz barhenta⁵⁷. Baron Seifried Liechtenberg je v svoji postelji imel žimnico in vzglavnik s prevleko iz modre svile, podobno kot preostali člani družine⁵⁸. Večje raznovrstnost materialov se vidi pri posteljnih odejah. Poleg sicer prevladujoče svile najdemo še odeje iz barhenta, kanafasa, linona, cica, atlasa ali damasta. Modna barva za posteljnino in odeje v tistem času je bila modra, sledita ji zelena in rdeča. Naši plemiči so se radi ponoči zavili v turške prešite odeje, kar spričo bližine območja Vojne Krajine ni presenetljivo.

Za udoben nočni počitek ni bila pomembna le oprema postelje, temveč tudi oblačila, ki so jih nosili ob nočnem počitku. V posteljo niso legli goli, saj kot po pravilu med perilom najdemo spalne srajce, ki so jih nosili v času nočnega počitka. O materialu iz katerega so izdelane izvemo malo ali skoraj nič. Lahko sklepamo, da je bilo tistih »13 navadnih spalnih srajc«⁵⁹ Franca Antona Pl. Buseta morda izdelanih iz podobnega materiala kot 12 spalnih srajc barona Wolkenberga, za katere je navedeno, da so izdelane iz hišnega platna⁶⁰. Razen spalne srajce so moški ponoči nosili tudi spalne oz. nočne telovnike, vendar je njihovo število neznatno v primerjavi s spalnimi srajcami⁶¹. Tudi ženske so med spanjem nosile spalne srajce, poleg njih se omenjajo tudi nočni stezniki. Baš je o njih zapisal, da so bili redki in izjemni, večinoma

---

⁵⁴ Perje v blazinah in vzglavnikih je bilo treba od časa do časa zamenjati. V ta namen so na posestvu grofice Frančiške Auersperg v Krupi v vreči hranili 3 funte svežega perja. Glej: AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 16.

⁵⁵ Glej npr. inventar Marije Ane Jellouschek Pl. Fichtenau; AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.65, str. 5.

⁵⁶ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.150, str. 15. »2 Hauptküß und 3 Kopfpölder mit groben Federn...«

⁵⁷ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 12. Barhent je debela, na notranji strani kosmata bombažna tkanina. Glej: Angelos Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, DZS, Ljubljana 1992, str. 21.

⁵⁸ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 38 – 43.

⁵⁹ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.113, str. 14.

⁶⁰ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 6. Baš navaja, da so bile (izjemoma omenjene) spalne srajce naših plemičev iz prahnjega in auraškega platna. Glej: Baš, *Oblačilna kultura*, str. 41.

⁶¹ Glej npr. inventar Tadeja Pl. Eysperga, AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.58, str. 3.

izdelani iz damasta, manchestra, bombažne tkanine ali platna⁶². Ob koncu 18.stoletja nočni stezniki niso bili več nikakršna redkost med plemkinjami na Kranjskem, saj jih najdemo v kar 21 inventarjih. Kot material iz katerega so izdelani se omenja tvil, gratel, barhent,... Glava med spanjem ni ostala nepokrita, pokrili so si jo z nočno čepico. Te so izdelane iz najrazličnejših materialov, kot je celo zapisano v inventarju baronice Terezije Blagaj⁶³. Jožef Pl. Formentini ima denimo 13 pletenih in 8 čepic iz platna, grofica Terezija Liechtenberg 4 iz muslina, 2 podobni tudi grofica Frančiška Auersperg (slednja ima tudi štiri zelo obrabljene nočne čepice s čipko), baronica Ivana Aichelburg sedem iz linona, Elizabeta Pl. Werth 3 volnene in 4 nočne čepice iz belega platna⁶⁴. Spalne telovnike najdemo tudi pri nekaterih ženskah, predvsem premožnejših, kot sta grofici Terezija Liechtenberg in Frančiška Auersperg. Poleg omenjenih kosov oblačila so skoraj obvezen del nočne garderobe spalne halje (*Schlafrock*), o katerih nam inventar prinaša nekaj več informacij kot za spalne srajce. Najpogostejši materiali iz katerih so izdelane so moldon, cic, bombaž in flanela. Franc Ksaver Pl. Coppini se je zjutraj odel bodisi v staro zeleno haljo iz moldona ali novejšo iz kanafasa, Karl Pl. Gariboldi v tisto iz rdeče flanele, baronica Magadalena Arganto v (ponošeno) jutranjo haljo iz moldona, Lorenz Pl. Szögyeny v zeleno iz damasta. Manj premožni Gašper Oberland Pl. Drachenfeld se je moral zadovoljiti s staro zeleno jutranjo haljo iz cajga⁶⁵. Za primer nočnega vstajanja, npr. ob »klicu narave«, so bile na voljo copati, kakršne je imela grofica Konstance Orzon⁶⁶.

V postelji se praviloma ni smelo poležavati predolgo. Predvsem mestno prebivalstvo je čas povzdignilo v družbeno nujo in natančno odmerilo čas, tako za delo kot za nedelo. Zato so postale ure pomemben del opreme stanovanja. Spanca našemu plemstvu niso kratile njihove zlate žepne ure, ponos vsakega posameznika, temveč stenske ure in ure namenjene prebujanju. Med hišnimi urami prevladujejo v 18.stoletju ure v obliki tabernaklja in visoke podne ure z dolgim nihalom. Tabernakljskih ur se je v monarhiji oprijel izraz »terezijanke«, ker so se na njeno ozemlje razširile v času vladavine Marije Terezije⁶⁷. »Nočna ura«⁶⁸,

---

⁶² Baš, *Oblačilna kultura*, str. 45.

⁶³ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.117, str. 12.

⁶⁴ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.95, str. 3; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.114, str. 6; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 12; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št. 121, str. 9; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.178, str. 5.

⁶⁵ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 8; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 4; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.111, str.1; škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št.272, str. 17; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 5.

⁶⁶ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.29, str.6.

⁶⁷ Vesna Bučič, *Urarstvo na Slovenskem v 18.stoletju*, v: *Slovenci v letu 1789*, Narodni muzej, Ljubljana 1989, str. 109. Za ure glej tudi katalog v isti publikaciji.

⁶⁸ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.56, str.29.

kakršno ima Terezija Pl. Desselbruner, je bila ura z osvetljeno številčnico, ki se jo je uporabljalo v nočnem času.

6.3.2. Shrambno pohištvo

Konec 18.stoletja večji del pohištva za hrambo predstavljajo omare, medtem ko se skrinje vse manj uporabljajo v ta namen. Že od srede stoletja se skrinje v inventarjih pojavljajo vse redkeje in so označene kot »stare«⁶⁹. Čeprav niso več moderne, v obravnavanem času še niso popolnoma izginile iz plemiških domovanj⁷⁰. Niso pa več glavni kos shrambnega pohištva, kjer je primat prevzela omara. Kot edino shrambno pohištvo jih najdemo le pri Jožefu Permersteinu Pl. Iz Vipave in Francu Bernardu Pl. Rantlshofnu, drugod se pojavljajo skupaj z omarami. Spremenila se je tudi njena vloga v domovanju. Skrinji ni več mesta v prostorih, ki bi lahko bili na očeh javnosti. Sedaj stojijo po shrambah, kletih in podstrešjih. Vse skrinje, ki jih ima doma Leopold Siegmund Pl. Wiederkehr, stojijo v kleti⁷¹. Le redke še služijo shranjevanju oblek, perila, posodja in namiznega perila. V inventarju Alojzije Pl. Wermatti je npr. navedno, da je skrinja namenjena shranjevanju perila⁷². A so podobni primeri redki. Večje skrinje se uporablja za manj prestižne zadeve, kot so shranjevanje kuriva ali kot potovalne skrinje⁷³. To pa ni veljalo za darilne skrinje in manjše skrinjice, ne nujno izdelane iz lesa, ki so služile hrambi nakita in denarja. V mali sobi domovanja Jožefa Pl. Andriolija stoji ena takšnih, popisana kot blagajna, enako kot pri baronu Bernardu Rauberju, medtem ko ima v svoji sobi Siegmund Andrej Pl. Gandin v ta namen na mizi šatuljo⁷⁴. Iz zapisov izvemo malo podrobnosti o skrinjah, večinoma le les iz katerega so izdelane, tu in tam je dodano v kakšen namen se uporablja. Pri mali črni skrinji Franca Bernarda Pl. Rantlshofna je dodano, da se jo zaklepa z dvema železnima ključavnicama⁷⁵. Pretežni delež shrambnega pohištva v domovih kranjskih plemičev odpade na omare. Ne le da prevladujejo po številu, tudi zapisi o njih so obširnejši in podrobnejši kot pri skrinjah, kar nam daje tudi boljšo vizualno predstavo

---

⁶⁹ Lozar Štamcar, *Shrambno pohištvo*, str. 93.

⁷⁰ Med 88 inventarji s popisano opremo jih 26 (oz.29,5%) vsebuje tudi skrinje, medtem ko omare najdemo popisane v 69 inventarjih (78,4%).

⁷¹ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.177, str. 35 in naslednje.

⁷² AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVI, lit.W, št.58, str. 3.

⁷³ Med opremo v ljubljanskem stanovanju grofa Seifrieda Liechtenberga je popisana velika skrinja z železnim ogrodjem v obliki potovalnega kovčka. Glej: AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 55.

⁷⁴ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 3; škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.153, str. 10; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.170, str. 7.

⁷⁵ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.150, str. 20.

o pohištvu tistega časa⁷⁶. Za razliko od skrinj je za omare zelo pogosto zapisano čemu je namenjena. Razlog za to gre najbrž pripisati dejstvu, da ostaja oblika skrinje ne glede na namembnost bolj ali manj enaka, medtem ko lahko pri omarah pride do velikih razlik v konstrukciji glede na namen za katerega je bila narejena. V domovih so stale garderobne omare oz. omare za obleke (*Garderobkasten/Kleiderkasten*), knjižne omare, omare za hrano/živila, za spise, za perilo, za zdravila, pisalne omare... V nekatreih primerih je poimenovanje izhajalo iz konstrukcije same omare. Največkrat gre za t.i »omare z nastavkom« (*Aufsatzkasten*) oz. tabernakeljske omare, ki so za časa vladanja cesarice Marije Terezije doživljale svoj razcvet v vseh avstrijskih deželah. Sestavljene so bile iz spodnjega predalnika, pisalnega pulta na sredini in nastavka, nekaj samostojne kabinetne omarice⁷⁷. Za predalne omare/predalnice izvemo s koliko predali razpolagajo. Največkrat so bile zgrajene iz 3 ali 4 predalov, njihovo število je bilo lahko tudi večje. »Dolga omara« Tadeja Pl. Eysperga jih je imela kar 9, čeprav iz zapisa ni razvidno ali imajo vsi predali iste dimenzije⁷⁸. Glede vrat na omarah nam inventar Terezije Pl. Franchenfeld sporoča, da je ena od njenih dveh omar za obleke imela enojna vrata, druga pa dvojna, kakor tudi omara Gašperja Oberlanda Pl. Drachenfelda. Ena od omar Jožefa Desselbrunerja Starejšega je imela steklena vrata⁷⁹. Zastekljena je tudi omara za knjige Jožefa Fantona Pl. Bruna in predalnik z nastavkom Leopolda Siegmunda Pl. Wiederkehrja⁸⁰. V nasprotju s Fantonovo, knjižna omara Franca Leopolda Pl. Jenkensheima ni zastekljena, temveč se zagrinja z zaveso⁸¹. Sestavni del omar je tudi okovje, v tistem času večinoma medeninasto⁸², omara z dvema predaloma barona Vincenza Wolkenperga je imela okovje še posrebreno⁸³. Najde se tudi nekaj kotnih omar, katerih popularnost se je dvigala od sedemdesetih let 18.stoletja. Nekatere od njih so tudi zastekljene.

---

⁷⁶ Seveda so nam pri predstavah o pohištvu, ne le omarah, še v veliko večjo pomoč ohranjeni kosi, ki jih hranijo muzeji (predvsem Narodni muzej v Ljubljani), druge inštitucije in zbiratelji. V pomoč nam je tudi slikovno gradivo. Nekaj slikovnega gradiva za omare se najde v že omenjenem in citiranem članku Lozar Štamcarjeve. Nekaj slik stanovanjske opreme plemiških bivališč se najde tudi v članku Polone Vidmar, *Grad Vurberk: Lastniki, stavbe in oprema, v: V ogledalu časa. Zbornik občine Duplek, Občina Duplek, Duplek 2006, str. 57 - 89.*

⁷⁷ Lozar Štamcar, *Shrambno pohištvo*, str. 92.

⁷⁸ AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.58, str. 5.

⁷⁹ AS 309, škatla 30, fasc. XV, lit.F, št.98, str. 5; škatla 78, fasc. XXXIX, lit.O, št.30, str.11; škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.55, str.8.

⁸⁰ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.97, str. 4; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.177, str. 38.

⁸¹ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.60, str. 7.

⁸² Lozar Štamcar, *Shrambno pohištvo*, str. 95. Dolga podolgovata omara Lorenza Pl. Szögyenya ima navedeno »belo okovje«. Gre za železno okovje, prevlečeno s kositrom, s katerim je prevlečena tudi omara Katarine Terezije Pl. Kappus.

⁸³ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 15.

Od lesa iz katerega so omare izdelane se večinoma omenja trdi in mehki les, včasih tudi orehovina in češnjevi les. Omari za obleke in dva predalnika Bernardina Zoisa ter pisalna omara s pultom Jožefa Pl. Desselbrunerja Mlajšega so izdelani iz orehovine. Slednji ima še dva lakirana predalnika iz češnjevega lesa iz katerega je izdelana tudi tabernakeljska omara barona Seifrieda Guschitscha⁸⁴. Vsaj kak kos pohištva je bil tudi furniran. Predvsem je to veljalo za tabernakeljske omare, furnirana je bila tudi velika omara za obleke s tremi predali v lasti Alojzije Pl. Wermatti⁸⁵.

Manj kot o namembnosti in konstrukciji omar izvemo o barvi teh kosov pohištva. Veliko omar ni bilo prebarvanih in so bile le lakirane. Kjer nam je izdana barva omare so le te pobarvane v črni in modri barvi. Črno so večinoma prebarvane tabernakeljske omare, dva predalnika grofa Seifrieda Liechtenberga sta prebarvana v črno in modro, črno je pobarvan predalnik Lorenza Pl. Szögyenya⁸⁶. Črno luženo pohištvo je sicer že od tretje četrtine 18.stoletja veljalo za nemoderno, vendar ga je še vedno veliko po domovih kranjskih plemičev⁸⁷. Omare v bolj živih barvah so redkejše. Karel Gall Pl. Gallenstein je npr. imel omaro prebarvano z zeleno barvo⁸⁸.

6.3.3. Pisarniško pohištvo

Pisarniško pohištvo ni bilo omejeno le na velike tabernakeljske omare z nastavkom. Svoje spise, pisma in ostale dokumente so kranjski plemiči pisali (in hranili) tudi na pisalnih mizah, pultih in policah za pisanje⁸⁹. Pisalne omare denimo najdemo tako pri premožnih plemičih kot je Bernardin Zois Pl. Edelstein, kot pri Katarini Geremek Pl. Eherleben, ki po oceni premoženja zavzema mesto na samem repu kranjskega plemstva. Oblika pisalnih omar se je začela spreminjati. Pojavile so se t.i. »*Rollkasten*« - pisalne omare z večjim številom predalov in polkrožno preklopno ploščo za zapiranje⁹⁰. V iztekajočem se 18.stoletju so velike pisalne omare že označene kot stare, a so še vedno zavzemale častno mesto v sobah hišnih

---

⁸⁴ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 11; škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.53, str. 6; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.179, str. 3.

⁸⁵ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVI, lit.W, št.58, str. 3.

⁸⁶ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str.46; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 33.

⁸⁷ Lozar Štamcar, *Shrambno pohištvo*, str. 94.

⁸⁸ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182, str.7.

⁸⁹ Pisalne omare se pojavljajo v 25 inventarjih (28,4% vseh inventarjev s popisano opremo), pisalne mize v 19 (21,6%), pisalni pult v 4 (4,5%) in polica za pisanje v 2 inventarjih (2,3%).

⁹⁰ Glej npr. zapuščinski inventar ljubljanskega poštnega upravitelja Jakoba Pl. Vischerja: AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.53, str. 2.

gospodarjev⁹¹. Pri boljše stoječih plemičih je to navadno bila pisarna ali delovni kabinet, sicer je pisalna miza ali omara stala v posameznikovi spalnici. Podobno je veljalo za vse tiste osebe, ki niso stanovale v lastnem stanovanju.

Podrobnejše informacije o pisarniškem pohištvu so skope. Pisalne omare so bile večinoma izdelane iz trdega lesa, medtem ko so za pisalne mize pogosteje uporabljali mehki les. Pisalna omara s pultom Jožefa Pl. Desselbrunerja Mlajšega je bila narejena iz orehovine⁹². Velikost pisalnih omar se omenja redko, v večini primerov se le poudari, da gre za veliko omaro. Pri Tadeju Pl. Eyserspergu je vpisana majhna pisalna omara, s pripombo da gre za »*bezondere Arbeit*«⁹³. Le malenkost več imamo informacij o pisalnih mizah. Med pohištvom Franca Leopolda Pl. Jenskeheima se najde malo pisalno mizo, v sobi Franca Antona pl. Buseta je ob omari za spise in knjige z dvema predaloma stala velika pisalna miza⁹⁴. Pisalna miza, ki jo je uporabljal gubernijski svetnik Aleksander Pl. Scheel je bila pobarvana v zeleno, Alojzija Pl. Vermatti ima pisalno mizo izdelano iz črno pobarvanega lesa. Za slednjo je še dodano, da k njej sodi tudi majhen nastavke⁹⁵. Vsaj nekatere pisalne mize so bile tudi podložene s platnom⁹⁶.

V nasprotju z drugimi značilnostmi pisarniškega pohištva komisarji v inventrajih skoraj vedno navajajo predale, ki jih ima pisalna omara, miza ali pult. Tam kjer je navedeno število predalov v pisalnih omarah, se njihovo število suče med 3 in 9. Tudi pisalne mize so razpolagale s predali, tista v sobi barona Wolkensperga kar z osmimi⁹⁷. O dimenzijah predalov nam, podobno kot pri vseh ostalih tipih omar, zapis ne pove ničesar. Iz ohranjenih tabernakeljskih omar lahko sklepamo, da so imele v spodnjem delu (predalnik) večje predale, predali v nastavku nad pultom so bili manjši. Dejstvo, da je Lorenz Pl. Szögyeny v svojem ljubljanskem stanovanju poleg pisalne mize in tabernakeljske omare potreboval tudi veliko omaro za spise, baron Wolkensperg pa poleg omenjenih osmih predalov pisalne mize shranjuje papirje v staro skrinjo⁹⁸, nam namiguje, da so bili ti predali premajhni za vse večje

---

⁹¹ Lozar Štamcar, *Shrambno pohištvo*, str. 96.

⁹² AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.53, str. 3.

⁹³ AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.58, str. 5.

⁹⁴ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.113, str. 16.

⁹⁵ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 3; škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.58, str. 3. Pri omenjenem nastavku gre najbrž za kabinetno omarico, kakršne so že od 17.stoletja dalje stale na prvih pisalnih mizah.

⁹⁶ Glej npr. inventar Lorenza pl. Szögyenya, AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 32.

⁹⁷ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 14.

⁹⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 32; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 15

število dokumentov in ostalih papirjev, ki so šli skozi roke kranjskih plemičev. Najpomembnejši od papirjev, ki so jih hranili v predalih svojih pisalnih miz, omar ali stelažah za spise, so bile zadolžnice, obveznice in ostali dokumenti (pogodbe, dogovori o delitvi dediščine, daritvne listine,...), ki so služili dokazovanju neke premoženjske koristi. Veliko večino rubrike *Briefliche Urkunden* so sestavljale tovrstne listine, o katerih smo že spregovorili v predhodnem poglavju. Pomembna niso bila le dokazila o posedovanju kapitala. Skrbno se hranijo tudi potrdila o plačanih dolgovih, davkih in poravnani računi. Z njimi so zapolnjeni celi fascikli, Marija Doroteja Pakisch Pl. Festenberg jih ima doma za cel paket. Fascikel s potrdili o plačanem *Schuldsteueru* in davku od hiše hrani Jožef Wermatti Pl. Vernersfeld, prav tako hrani potrdila o plačanih davkih in kontribuciji Jožef Anton Pl. Garzaroli⁹⁹ in še mnogi drugi. Pri vseh posameznikih s posestvijo najdemo urbarje, tako glavne kot ročne (*Handurbarium*), dodane so lahko tudi kalkulacijske tabele¹⁰⁰. Predale so polnili spisi, ki so pričali o pravnih opravkih plemičev. Precej je zapuščinskih inventarjev in oporok posameznikov, najde se tudi nekaj dopisov ki pričajo o pravdanju pred sodiščem. Zelo pogost razlog za pravdanje so bili nesporazumi glede zemljišč ali služnostne pravice. Siegmund Andrej Pl. Gandin je npr. hranil procesni spis svojega pravdanja zaradi črne sečnje v gozdu pri Zaplati, grof Seifried Liechtenberg vse dokumente, ki so služili anulaciji »*prima genitur fideicomissuma*«¹⁰¹. Manj pogosto naletimo na dokumente, ki niso neposredno povezani z izkazovanjem premoženja. Morda so jih hranili, a nato niso bili vpisani inventar, ker niso v neposredni povezavi z ugotavljanjem višine premoženja. Prav gotovo gre tako domnevati za plemiške diplome, ki izkazujejo resničnost plemiškega stanu pokojnika, v inventarjih pa se pojavljajo redkeje kot na začetku 18.stoletja. Pri višjih plemičih in pripadnikih družin z daljšo tradicijo se pojavljajo redko, a popisovalci v uvodu k inventarju zato ne dvomijo o plemiški stopnji posameznika. Pogosteje diplome navajajo posamezniki, ki so bili šele pred kratkim povzdignjeni v plemiški stan. Tak je primer Gašperja Oberlanda Pl. Drachenfelda, katerega nobilitacijska diploma je bila izdana na Dunaju 13.maja 1780¹⁰². V nekaterih primerih je iz dokumentov mogoče rekonstruirati vzpon določene družine po družbeni lestvici. Vzemimo za primer družino Franca Zorna Pl. Mildenheima. Njegov oče Ignac Leopold Zorn, z doktorsko diplomom iz dne 12.avgusta 1714, je bil 25.julija 1733 povzdignjen v plemiča. Njegov sin Franc Zorn je bil sprejet za člana kranjskih deželnih

⁹⁹ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 2; škatla 119, fasc.XXXVII, lit.U-V, št.54, str. 1; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.184, str. 3.

¹⁰⁰ Glej npr. inventar barona Andreja Grimschitscha: AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 50.

¹⁰¹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.170, str. 2; škatla 66., fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 11 in 90. O *fideii commisum* glej poglavje o plemstvu v monarhiji.

¹⁰² AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 1.

stanov s stanovskim pismom z dne 19. novembra 1763, z diplomo iz dne 26. januarja 1770 je bil povišan v viteški stan. Vse te diplome in pisma so zapisali v inventar¹⁰³. Pot vzpona med plemstvo in znotraj plemstva je znala biti draga stvar. Ob plemiških diplomah očeta Jožefa Pl. Andriolija, Aleksandra in Bernardina Zoisa Pl. Edelsteina je zapisano, da se skupaj z njo hranijo tudi potrdila o plačani taksi za izdajo le te¹⁰⁴. Tudi pisma o sprejemu med deželane nekateri skrbno čuvajo, Terezija Pl. Coppini skupaj z genealogijo svoje družine. Diplomo o deželanstvu so stanovi izdali tudi svojemu ritmojstru Lorenzu Pl. Szögyenyu, sicer po rodu iz Madžarske¹⁰⁵. Poleg plemiških diplom se hranijo tudi listine, ki zadevajo poklicno pot posameznika. Jožef Pl. Formentini ima spravljen patent, s katerim so ga 7. novembra 1746 povzdignili v čin poročnika. Jakob Pl. Vischer hrani 2 nastavitvena dekreta. Prvi, izdan 1. avgusta 1765 na Dunaju ga postavlja za koncipista dvornega vojnega sveta, z drugim, izdanim v Ljubljani 24. septembra 1777 je bil postavljen za poštnega upravitelja v Ljubljani¹⁰⁶.

Skoraj nič sledi v inventarjih niso pustili spisi brez materialne ali prestižne vrednosti. Omemba pisem sicer ni redka, vendar le v redkih primerih izvemo kaj več od tega, da je šlo za »razna pisma«, kot je primer s fasciklom Janeza Pl. Weissa, ki je popisano zraven njegovih 87 vizitk¹⁰⁷. Znan nam je krog dopisovalcev grofice Frančiške Auersperg. Dopisovala si je z svojim agentom na Dunaju Ignacom Leopoldom De Paulo¹⁰⁸, ljubljanskim trgovcem Antonom Damjanom, reškim trgovcem Paolom Scarpo, nekim tržaškim trgovcem Canduscom in notarjem ter prokuratorjem Petrom Pl. Bedekovićem iz Zagreba. Vsebina pisem nam ni sporočena, lahko pa sklepamo na pisanja poslovne narave, saj je vedno dodano, da so bili skupaj s pismi hranjeni tudi računi izdani na posameznikovo ime¹⁰⁹. V veliki večini primerov nam naslovniki ostanejo neznani, saj pisemska korespondenca ni deležna pretirane pozornosti popisovalcev.

Pojav omar in predalov nam nekaj pove o spremenjenem načinu potrošnje v primerjavi z začetkom 18. stoletja. Raznovrstnost artiklov je dosegla takšno stopnjo, da jih ni bilo več mogoče vse strpati v en prostor, kot je bila prej navada pri skrinjah. Izdelava omar se prilagaja potrebam, ki jim bo ta kos pohištva služil. Omare s številnimi predali kažejo na večjo skrb za

¹⁰³ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.60, str. 1.

¹⁰⁴ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 2; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 1.

¹⁰⁵ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.52, str. 3; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 4.

¹⁰⁶ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.95, str. 1; škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.53, str. 1.

¹⁰⁷ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.174, str. 1.

¹⁰⁸ Frančiška Auersperg ni bila ednina stranka omenjenega de Paule, saj se njegovo ime najde tudi med korespondenco grofa Seifrieda Liechtenberga.

¹⁰⁹ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 2 – 3.

urejenost po domovih, kjer ima sedaj vsak predmet svoje določeno mesto v eni od omar. Zastekljene omare v jedilnicah, ki hranijo najboljše kose namiznega servisa so navadno (ob jedilni mizi) najbolj reprezentativen kos pohištva¹¹⁰. S tem je tudi olajšano iskanje predmeta v trenutku ko ga nekdo potrebuje. Zlaganje in iskanje po omarah je gotovo imelo pozitivne učinke na zdravstveno stanje, saj se ob pospravljanju ni bilo treba več sklanjati nad skrinjo. V pisalnih omarah in mizah so predali pomemben kazalec očitnega povečanja pisarniškega poslovanja. Nekaterim je pisarniško delo in pisanje poklic, ki jih je pripeljal na višji položaj v družbi, njihova poklicna in intelektualna dejavnost¹¹¹. Ker je pomembnih dokumentov in ostalih spisov, ki se morajo hraniti vse več, je potrebno poskrbeti za red pri njihovi hrambi. Plemiču je iskanje dokumentov vzelo mnogo manj časa, če so ti po nekem smislenem sistemu pospravljeni v predale.

6.3.4. Sedežno pohištvo

Sedežne garniture in stoli so imeli pomembno mesto v domovanju plemiča. Seveda so zofe, kanapeji ter oblazinjeni sedeži in stoli bili namenjeni udobnemu sedenju in s tem dobremu počutju, a tudi ustvarjanju vtisa o lastniku. Morebitni obiskovalci so bili, vsaj v večjih domovanjih, sprejeti v »*Sitzzimmer*« oz. salonu, kjer je osrednje mesto zavzemala sedežna garnitura, na katero so posedli goste. Baron Vincenz Wolkensperg je goste sprejemal v svoji dnevni sobi (*Tagzimmer*), kjer je stal kanape, 12 sedežev in 2 rdeče pobarvani klubski mizici¹¹². Dejstvo, da komisarji vse omenjene elemente vnesejo v inventar kot en sam vpis (v skupni vrednosti 15 goldinarjev, medtem ko vrednosti posameznega kosa pohištva niso navedene), nam dokazuje, da vsi ti kosi pohištva tvorijo zaključeno celoto.

Sedežne garniture so bile sestavljene iz zofe ali kanapeja, ter dodanih sedežev, ki so skoraj vedno oblazinjeni z enakim materialom kot glavni kos pohištva. Pri veliki večini primerov je kanapeju dodanih 6 ali 12 sedežev, kar kaže na obstoj nekakšnega standarda pri izdelovanju sedežnih garnitur v tem času¹¹³. Na samem kanapeju ali zofi so lahko sedele 3 osebe, če podatek o v zeleno oblazinjeni zofi Aleksandra Pl. Scheela posplošimo na vse tovrstne kose

---

¹¹⁰ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 187 – 188.

¹¹¹ Prav tam, str. 205 – 206.

¹¹² AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 14.

¹¹³ Tudi v ostalih primerih, ko poleg zofe ali kanapeja stoji 15, 8 ali 11 stolov je morda šlo za prvotno garnituro stolov, ki se je s časom zaradi poškodb ali kakšnega drugega razloga zmanjšala za nekaj kosov. Seveda to lahko le domnevamo, saj domneve ni mogoče podkrepiti z dokaz.

pohištva¹¹⁴. Materiali s katerimi so bile sedežne garniture oblazinjene nam niso vedno sporočeni. Velikokrat je omenjen le »Überzug«, tam kjer se navaja tudi vrsta tkanine, se pojavljajo najrazličnejši materiali. Za oblazinjenje so uporabljali platno, koncent, žamet, usnje, muslin, predvsem v premožnejših hišah (pol)damast in (pol)atlas¹¹⁵. Blazine na kanapejih in sedežih so bile polnjene z žimo. Veliko več informacij kot o materialih sedežnih garnitur imamo o barvi prevleke, v katere so jih odeli.

Tabela 4: Najpogostejše barve prevlek na sedežnih garniturah

<i>Barva prevleke</i>	<i>Število inventarjev</i>	<i>Procentni delež</i>
Zelena	25	28,4%
Rumena	14	15,9%
Rdeča	10	11,4%
Modra	5	5,7%

N = 88 (vsi inventarji z popisano stanovanjsko opremo)

Najbolj popularna barva za sedežne garniture je bila zelena. Nekateri lastniki so zelo skrbno uredili notranjost svojih domovanj (še posebno sob, ki bi lahko bile na očeh javnosti) in so poskrbeli, da se barva sedežnega pohištva ujema z odtenki sobe. Lorenz Pl. Szöyeny je tako v svoj »zeleni kabinet« v drugem nadstropju Cekinovega gradu postavil zofo in 6 sedežev prevlečenih s platnom v zeleni barvi. Marija Doroteja Pl. Pakisch stanuje v svoji zeleni sobi, v kateri ima zofo in 8 sedežev z zeleno prevleko. V rdečo sobo barona Wolkensperga spada tudi 10, sicer že starih, z rdečim platnom prevlečenih sedežev¹¹⁶. V »zeleni spalnic« in »zeleni sobi« hiše Jožefa Pl. Andriolija v Ljubljani stojita zofi z 6 oz. 12 sedeži, a barva prevleke ni navedena, tako da ne moremo vedeti, ali je tudi tu sedežna garnitura bila usklajena z barvo sobe¹¹⁷. Barvno ujemanje sedežne garniture in sobe ni nujno, tudi barva blazin na sedežih se lahko razlikuje od kanapeja. V modri sobi Vischerjeve graščine Podturn je v modro odeto le 8 sedežev, kanape ki stoji ob njih je prekrit z rdeče-belo prevleko¹¹⁸. Usklajenost barv prostora in pohištva kaže na smisel posameznika za oblikovanje bivalne kulture¹¹⁹.

¹¹⁴ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 3. »1 grosser Soffa für 3 Persohnen neü mit Zwillich.«.

¹¹⁵ V hiši Lorenza Pl. Szögyenya v Ljubljani je bila sedežna garnitura zofe in 12 sedežev oblazinjena z rdečim turškim atlasom.

¹¹⁶ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 49; škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 2; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 15.

¹¹⁷ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 7.

¹¹⁸ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.53, str. 13.

¹¹⁹ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 191.

Poleg celotnih sedežnih garnitur najdemo stole in kanapeje kot posamezne kose pohištva v stanovanjih. Tudi ti kosi pohištva so v veliki večini tapicirani in prevlečeni na enak način kot sedežne garniture. Neoblazinjenega sedežnega pohištva, kot npr. kanape Jakoba Pl. Vischerja ali trije stoli Janeza Damjana Pl. Garzarolshofna¹²⁰, ni veliko. Oblazinjeno sedežno pohištvo si je v tem času lahko privoščil že vsak plemič, ne glede na premoženje. Materiali za oblazinjenje kanapejev in zof so enaki kot pri sedežnih graniturah, pri stolih se največkrat pojavljata platno in usnje¹²¹. Ti stoli stojijo ob jedilnih mizah v jedlinicah, klubskih mizicah v salonu, posamezni kosi ob pisarniškem pohištvu. Poimenovanja posameznih tipov stolov so manj raznolika kot na začetku 18.stoletja¹²². Poleg navadnega »*Stuhl*« najdemo še kakšnem *Leinstuhl* in otrokom prilagojen *Kinderstuhl*. Število stolov v določenem prostoru je eden od pokazateljev, ali je bil določen prostor namenjen javnosti, oziroma je bila dostopnost javnosti vanj omejena¹²³.

Klopi so kot pohištvo skoraj izginile iz plemiških domovanj. Pet dolgih klopi najdemo pri Jožefu Permersteinu Pl. Iz Vipave, tudi baron Seles Gall ima med pohištvom dve klopi¹²⁴. Pri Permersteinu so jih morda uporabljali ob obisku večje skupine ljudi (morda delavcev na njegovih njivah?), saj so popisane v sobi za goste v pritličju, skupaj z eno mizo iz trdega in dvema mizama iz mehkega lesa.

6.3.5. Ostala oprema

Poleg pohištva velja na kratko omeniti še nekaj druge stanovanjske opreme. Stanovanjske prostore so ogrevale peči in kamini. V nekaterih inventarjih so sobe, kjer stoji kamin (*Kaminzimmer*) posebej omenjene¹²⁵. Za kurjavo v teh pečeh je služil v ta namen pripravljen *Brenholz*, na katerega večkrat naletimo pri popisih shramb. Baronica Ivana Aichelburg je imela v ta namen pripravljenih 10 sežnjev trdega lesa, skupaj vrednega kar 45 goldinarjev¹²⁶.

¹²⁰ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.53, str. 14; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.186, str. 2. Vischer je imel še 17 enakih lesenih kanapejev, ki so stali v plesni dvorani.

¹²¹ V 26 inventarjih (29,5% vseh z popisano opremo) so stoli, ki niso del sedežnih granitur, prevlečeni z usnjem, v 22 (25%) s platnom.

¹²² Glej Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 131.

¹²³ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 187. Podobno meni Weigl v svojem magisteriju, ko analizira opremo v domovanju ljubljanskega knezoškofa Attemsa. Sedežnega pohištva (in ostalega izbranega pohištva) je bilo veliko več v sprejemnici in kabinetu, kamor so zahajali mnogi gosti, medtem ko ga je v sobi s kaminom manj (stolov samo 6). Tu je knezoškof lahko sprejemal manjše skupine. Weigl, *Matija Persky*, str. 123 – 124.

¹²⁴ AS 309, škatla 92, fasc.XXXXVIII, lit.P, št.220, str. 23; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.177, str. 5.

¹²⁵ Glej npr. inventar Franca Ksavra Pl. Coppinija: AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 19.

¹²⁶ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 17. »10 Klafter hartes Holz a 4 Gld. 30Kr.

Niso pa ogrevali vseh prostorov. Inventar Franca Antona Pl. Buseteta navaja med sobami tudi »poletno jedlinico«, Janez Krstnik Pl. Toman pa poletno sobo. Ker po opremi ne izstopata od drugih prostorov v domovanju, lahko domnevamo da bi razlog lahko bil nezmožnost ogrevanja teh prostorov pozimi.

Pomemben kos opreme vsakega doma so bila sredstva za razsvetljavo. Za razsvetljavo prostorov so imeli na voljo različne tipe svečnikov, od namiznih in ročnih do lestencev z več svečniki. Nekateri svečniki niso imeli samo uporabne vrednosti. Popis srebrnine skoraj ne mine brez vsaj kakšnega srebrnega svečnika, ki ni le pripomoček za razsvetljavo, temveč je lahko tudi predmet s precejšnjo denarno vrednostjo. Trije pari srebrnih svečnikov Lorenza Pl. Szögyenya so bili ocenjeni na 100 goldinarjev in 3 krajcarje¹²⁷. Med 8 pari srebrnih svečnikov grofa Seifrieda Liechtenberga ni nobenega, katerega vrednost bi bila manjša od 24 goldinarjev po paru¹²⁸. Manj pogosto so komisarji popisali lestence in ostala svetila, opeta na strop ali steno prostorov. Na njih naletimo le pri popisih premožnejših plemičev, ko sta bila že omenjena ritmojster Szögyeny in grof Seifried Liechtenberg. V ljubljanskem stanovanju prvega je pisarno osvetljeval lesteneč s 4 nastavki za sveče »*von ord. alter Gatung*«, podoben, vendar z 6 nastavki, je visel v sobi pokojnega. Dva lestence s 6 nastavki (*nach alter art*) sta skrbela za osvetlitev jedilnice. Na Liechtenbergovem posestvu Prapreče je visel ovalni lestencev, ni pa navedeno koliko nastavkov za sveče je imel¹²⁹. Poleg svečnikov so za razsvetljevanje uporabljali jeklene lanterne s steklenim pokrovom. Ena takših je popisana v malem kabinetu Szögyenyevega stanovanja v Ljubljani, služile so tudi za nočne lučke v spalnicah¹³⁰.

O tapetah ali kakšni drugi dekoraciji sten nam inventarji ne povedo ničesar. Nasprotno so zelo izčrpni glede ogledal, ki so visela v sobah. Ta ogledala so bila prvenstveno namenjena dekoraciji, za potrebe osebne higiene so se uporabljala manjša ogledala na toaletnih mizicah. Ogledala, ki so visela po jedilnicah, salonih in tudi delovnih kabinetih so bila veliko večja in obdana s pozlačenim okvirjem. O preprogah izvemo le, da so bile na tleh v posameznih sobah, nič pa o materialih ali vzorcih na njih. Izjema so turške preproge, kakršna je npr. pokrivala pod v sobi za duhovščino na posestvu grofice Frančiške Auersperg v Krupi¹³¹, pri

¹²⁷ AS 309, škatla 111, fasc. XXXXV, lit.S, št.272, str.14.

¹²⁸ AS 309, škatla 66, fasc. XXIX/A, lit.L, št.124, str. 17 – 18.

¹²⁹ AS 309 škatla 111, fasc. XXXXV, lit.S, št.272, str. 29; škatla 66, fasc. XXIX/A, lit.L, št.124, str. 17 – 18.

¹³⁰ Glej npr. inventar Jožefa Pl. Desselbrunerja St.: AS 309, škatla 19, fasc. XI, lit.D, št.55, str. 12.

¹³¹ AS 309, škatla 8, fasc. IV, lit.A, št.118, str. 21.

katerih je vedno poudarjen njihov turški izvor. Malo smo poučeni o zavesah, ki so zakrivala okna, čeprav ne gre dvomiti, da so jih imeli. Morda je tudi tu prevladovala zelena barva, kakršne so bile zavese na oknih jedilnice Terezije Pl. Desselbruner¹³².

Ure smo že omenjali pri opremljenosti spalnic, vendar ne služijo le pravočasnemu prebujanju in so postavljene tudi po drugih prostorih domovanj. V večjih domovanjih premožnejših ima stensko uro (*Wanduhr*) skoraj vsaka soba, manjša domovanja so imela uro obešeno v osrednjem dnevnem prostoru. Urni mehanizmi so bili obdani večinoma z lesenim ohišjem. Manjše ure so pospravljali v škatle za ure, kakršne najdemo v inventarju Karla Pl. Gariboldija¹³³. Nekatere ure so bile v celoti izdelane iz kovine¹³⁴.

---

¹³² AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.56, str. 32.

¹³³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 7.

¹³⁴ Glej npr. inventar Rozalije Pl. Rastern: AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.148, str. 7.

7. Oblačila

Podobno kot za stanovanje in stanovanjsko opremo tudi za oblačila velja, da ne služijo le svojem primarnemu namenu - zavarovanja telesa pred zunanjimi vplivi, temveč tudi potrjevanju posameznikovega družbenega položaja. Demonstrativna uporaba dragocenejših materialov služi pridobivanju ali (še bolj) ohranjanju ugleda v družbi. Spodbud za porabo bolj prestižnih materialov je bilo več v mestu kot na deželi, v mestih je bila skoncentrirana večja kupna moč, tudi vpliv mode je bil tam močnejši kot na podeželju. Intenziven vpliv, ki so ga modne smernice s posredovanjem plemstva in meščanstva imele na široke ljudske množice, je omogočil kasnejšo vzpostavitev širokega tržišča za tekstil v 19.stoletju¹. Moda se ne omejuje le na oblačilni videz, temveč širše gledano pomeni običaj ali okus časa, razvoj oblačilnih stilov, okraševanja, hrano, izgled stanovanja, ki so v določenem času predstavljali družbo, v tem času predvsem višje sloje prebivalstva². Informacije iz zapuščinskih inventarjev nam sporočajo, kateri oblačilni materiali so se v obravnavanem obdobju najpogosteje uporabljali, kateri materiali so bili najpogosteje uporabljeni za posamezne kose garderobe in barve oblačil. Nekaj informacij dobimo tudi v zvezi s sezonsko uporabo garderobe in garderobo za posebne namene (npr. za lov, službene uniforme). O samih krojih oblek nam zapis v inventarju, kot ob začetku 18.stoletja³, ne daje nobenih informacij. Za boljšo predstavo o kosih oblek naših plemičev si lahko pomagamo s portreti plemičev, ki so se ohranili⁴.

7.1. Ko modne smernice zamenjajo oblačilne rede

Način oblačenja dolgo časa ni bil le zadeva estetskega čuta in kupne moči posameznika, temveč tudi pomembno moralno in politično vprašanje. Zelo dolgo je veljalo, da naj bi se vsak posameznik oblačil primerno stanu, ki mu je pripadal. V zakonski obliki so se te predstave kazale v obliki oblačilnih redov, ki so predpisovali kakšna oblačila in kateri materiali so primerni za določeno skupino ljudi. Razprave o oblačilnih redih in predpisih glede potrošnje so bile v 18.stoletju še vedno zelo aktualne. Predpisi so izhajali iz treh izhodišč: moralnih, razredno-stanovskih in gospodarsko-političnih. Moralni razlogi navadno stojijo na prvem mestu in so vsebinsko še vedno blizu srednjeveške gospodarske miselnosti.

---

¹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 59 - 60; Sandgruber, *Anfänge*, str. 303.

² Vesna Kalakovič, *Oblačilna kultura meščanstva in plemstva v drugi polovici 18.stoletja*, magistrska naloga, Ljubljana 2008, str. 7.

³ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 136.

⁴ Precej slikovnega materiala, v veliki večini iz plemiškega okolja, je zbranega v že omenjenem Baševem delu.

Tudi med prepovedmi navadno na prvem mestu stojijo tiste, ki urejujejo smernice v oblačilni kulturi, ki so bile v nasprotju z moralnim naukom. Ob morali je izpostavljena želja s tovrstnimi predpisi ohraniti red v stanovski družbi. Bolj kot je bila členitev družbe po stanovih ogrožena, bolj se je prek oblačilnih redov želelo ohraniti stari položaj. Elita si je z ekskluzivno pravico uporabe najboljših materialov (in najdražjega nakita) želela zagotoviti svoj vodilni položaj v družbi⁵. Bolj kot se je bližal konec 18.stoletja, bolj so tovrstni predpisi postajali v praksi neučinkoviti in v 80.letih 18.stoletja jih v avstrijskih deželah ne izdajajo več⁶. Kljub temu, da so bile v praktičnem življenju norme najbrž že davno presežene je bilo za razvoj tekstilne proizvodnje zelo pomembno, da so se iz družbenopolitičnih in gospodarskih razlogov oblačilni redi in zakoni proti potrošnji ne le praktično, temveč tudi teoretično presegli. Šele z njihovo popolno odpravo se je lahko aktivirala kupna moč širših slojev družbe⁷. V interesu gospodarstva je bilo, da se želja po blišču v oblačenju ne zavira, vse dokler se zanj uporabljajo domači proizvodi. Luksuz je od terezijanskih časov dalje problematičen le, če zaradi njega denar začne odtekati v tujino. V kolikor pa je bilo povpraševanje po blagu pokrito z domačo proizvodnjo, je bil blišč pri oblačenju državi lahko prej v korist kot v škodo⁸. Nekaj omejitev v oblačenju je država ohranila, predvsem ob smrti vladarjev. Oblačenje, predvsem za državne uradnike, so v tem času urejali žalni redi. Dvorni žalni red ob smrti Leopolda II. (1792) predpisuje ob smrti cesarja ali cesarice za svetnike v avstrijskih deželah nošnje oblek iz črnega suknja z volneno podlogo prvih 14 dni žalovanja⁹.

Druga velika moralna avtoriteta v družbi, katoliška cerkev, se je bolj oklepala starih predstav o oblačenju. Na Kranjskem je še leta 1789 avguštinec Marko Pohlin v predgovoru k svoji priredbi neke nemške knjige zagovarjal stališče, da je osnoven namen oblačil braniti človeka pred zunanjimi vplivi in nasprotuje oblačenju, ki ni v skladu s družbenim položajem posameznika. Deloma se v istem predgovoru vidi tudi nekaj razsvetljenske miselnosti o razumnem in preprostem oblačenju, ki se sklada z vsebino knjige, ki jo je Pohlin priredil¹⁰.

---

⁵ Sandgruber, *Anfänge*, str. 294 - 295. O oblačilnih redih glej tudi razpravo Sergija Vilfana, *Predpisi o obleki in blagu v policijskih redih 16.stoletja*, v: *Slovenski etnograf*, letnik II (1949), str. 26 – 48 in diplomsko nalogo Vesne Kalakovič, *Oblačilni videz na Slovenskem od 16. do 18.stoletja: s pregledom oblačilnih redov*, Ljubljana 2001.

⁶ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 228.

⁷ Sandgruber, *Anfänge*, str. 295.

⁸ Prav tam, str. 298 - 299. Gospodarsko- politični vzroki se kot razlog za omejitve pri oblačenju pojavljajo že precej pred tem, v Maksimilijanovem deželnem redu iz leta 1519, kjer stoji pobuda, da naj se v habsburških deželah ukrene vse potrebno, »da se bodo sukno, trakovi in svila izdelovali doma.« Glej Vilfan, *Predpisi*, str. 28.

⁹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 213.

¹⁰ Prav tam, str. 232.

Z odpravo zakonskih omejitev glede oblačenja na področju oblačil ni zavladala popolnoma prosta izbira oblačil. Zakonsko postavljenim normam o oblačenju so sledila bolj neformalna, a zato nič manj obvezujoča pravila modnih smernic. Za razliko od oblačilnih redov, ki se jih je redno kršilo, se je pravil mode veljalo držati, da bi se ohranil prestiž posameznika, še posebej plemiča. O modi kot masovnem fenomenu govorimo, ko večje število ljudi poenoti svoje potrebe (v tem primeru po oblačilih) in hkrati le te nenehno spreminja¹¹. Modne novosti, predvsem tiste iz francoske mode, so se od sredine 17.stoletja po Evropi širile z voščenimi lutkami v naravni velikosti, oblečenimi po najnovejši modi. Vpliv teh lutk na oblačilni videz na Kranjskem je bil le posreden in omejen na posameznike, ki so na njih naleteli v večjih mestih izven dežele¹². Precej večji vpliv na oblačilni videz je imela modna periodika. Modni časopisi so se na Kranjskem razširili šele v začetku 19.stoletja¹³, že pred tem pa so po Kranjski krožili almanahi z modnimi bakrorezi. Precej verjetno je, da so kranjski plemiči poznali te almanahe in se tudi ravnali po njih. Tudi nekateri krojači so svoje storitve hvalili s sklicevanjem na smernice modnega tiska. Prva konkretna informacija o uporabi modnih časopisov na Kranjskem sicer izhaja iz časa Ilirskih provinc, ko je J.P. Brès zapisal, da je bilo več Ljubljank naročenih na pariški *Journal des Dames et des Modes*¹⁴. Kranjski najbližji modni center je bil poleg severnoitalijanskih mest Dunaj. V zgodnjem 18.stoletju je bila moda na Dunaju orientirana po francoskih zgledih in šele na začetku 19.stoletja se je oblikovala lastna dunajska moda. Pogoji za nastanek samostojne dunajske mode so bili dani že od 1770 naprej, a so spremembe na Dunaju napredovale le počasi, kot je značilno za ves južnonemški prostor v tistem času¹⁵. Za širjenje mode na Kranjsko ni nepomembno tudi izboljšanje prometnih povezav v avstrijskih deželah, predvsem z Dunajem. Posledice teh izboljšanih povezav so se hitro opazile. V nasprotju s 17.stoletjem, ko je oblačilni videz višjih slojev na Kranjskem izpričeval zamudništvo v primerjavi z srednjeevropskim prostorom, v 18.stoletju ta ni bistveno zaostajal za splošnim modnim tokom¹⁶.

Moda je s svojimi spremembami v povpraševanju, ki so bile včasih zelo nagle, postavila izdelovalce oblačilnih materialov pred nove izzive. Založniški sistem proizvodnje in cehovsko obrtništvo naglim spremembam v povpraševanju na trgu ni bilo kos, lažje je to šlo od rok

---

¹¹ Sandgruber, *Anfänge*, str. 299 – 300.

¹² Baš, *Oblačilna kultura*, str. 150.

¹³ Prvi modni časopis na Dunaju *Wiener Moden-Zeitung*, je začel izhajati leta 1816. Začetek njegovega izhajanja nekateri štejejo kot začetek ustvarjanja dunajskega stila oblačilne mode. Glej: Baš, *Časopisi oblačilne mode na Slovenskem ob koncu fevdalne dobe*, v: *Glasnik etnografskega muzeja u Beogradu*, Knjiga 50 (1986), str. 84.

¹⁴ Prav tam, str. 83 – 84.

¹⁵ Sandgruber, *Anfänge*, str. 301 – 302.

¹⁶ Baš, *Oblačilna kultura*, sr. 162.

velikim centraliziranim obratom¹⁷. Odprava oblačilnih redov in prodor mode je sovpadala z obdobjem merkantilizma in kameralizma v državni gospodarski politiki. Če je država želela izkoristiti željo po luksuzu, je morala ustvariti pogoje za zadovoljevanje teh potreb v okviru domače proizvodnje. V nasprotnem primeru je denar začel odtekati v tujino, kar je v nasprotju s temeljnimi nauki merkantilizma. Tekstilna proizvodnja je zato pri gospodarskih programih igrala eno ključnih vlog. V vojni s Prusijo izgubljeno Šlezijo naj bi nadomestile češke dežele, ki bi postale center tekstilne industrije. Nekaj tekstilne industrije so želeli razviti v Spodnji Avstriji, za Kranjsko so predvideli razvoj suknarstva in drobne obrti, kot so čipkarstvo in nogavičarstvo¹⁸. Cesarica Marija Terezija je sodila, da je platnarstvo ena najbolj pomembnih panog, ki bo nadomestila izgubljeno Šlezijo. Zato je podprla izvzetje tkalcev iz cehovske proizvodnje. Leta 1755 so bili izdelovalci platna izvzeti iz cehov, leta 1773 je postalo tkanje platna prosto vseh omejitev. Podobno zavzeta je bila za razvoj proizvodnje bombažnih tkanin, da bi se omejil uvoz končnih izdelkov in odprle nove možnosti za izvoz. Leta 1763 so odpravili vse omejitve pri izdelovanju izdelkov iz bombaža in naslednje leto z uvoznimi omejitvami zavarovali domačo industrijo. V vseh merkantilističnih programih je imelo svilarstvo zelo pomembno vlogo, industrija svile na Dunaju je v zadnjem desetletju 18. stoletja postala vodilna gospodarska panoga v mestu. Ni povsem jasno ali so vodilni merkantilisti napačno presojali pomembnost svilarstva, ali so prevzeli okus višjih slojev, ki jim je bila svila najljubši material. Nedvomno se je z podpiranjem razvoja domače svilarske industrije lahko preprečilo odlivanje denarja na tuje¹⁹. Kljub temu, da Kranjska ni bila predvidena za razvoj tekstilne industrije, ni ostala brez tekstilnih obratov. Leta 1724 so kranjski deželni stanovi ustanovili suknarno v Ljubljani. Leta 1784 je prešla v roke rodbine Desselbruner in dosegla vrhunec proizvodnje. Po večini so v njej izdelovali groba sukna, ki so se uporabljala na deželi²⁰.

Poleg zadostne ponudbe domačega blaga je bilo v interesu države, da v največji možni meri omeji pritok tujega blaga na domači trg. Najboljši in s tem najdražji tekstilni materiali so se tako pogosto znašli na seznamu blaga, ki se ga ni smelo uvažati. Leta 1774 je Marija Terezija s patentom prepovedala uvoz barhenta, katona, cica, svilenih čipk, flanele, kanafasa, gradla, dvonitnika, damasta, atlasa, moarja, tafta, volne in polsvilenih ter svilenih nogavic²¹.

---

¹⁷ Sandgruber, *Anfänge*, str. 300.

¹⁸ Šorn, *Začetki industrije*, str. 22 – 23.

¹⁹ Sandgruber, *Anfänge*, str. 272, 278 in 282 – 283.

²⁰ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 68.

²¹ Prav tam, str. 74.

Proizvodnja blaga je bila le en del proizvodnje oblačil. Obleke je bilo potrebno še sešiti. Konfekcija je na Kranjskem obstajala zgolj pri klobukih in nogavicah²². Plemiči so izdelovanje oblek zaupali obrtnikom - krojačem. Teh predvsem po mestih ni manjkalo. V Ljubljani je leta 1785 delalo 24 krojaških mojstrov in 30 šušmarjev, 1792 poleg krojačev v Ljubljani najdemo tudi klobučarje, rokavičarje, gumbarje, krznarje, nogavičarje... V Novem Mestu leta 1790 premorejo 5 čevljarjev, 4 klobučarje, 6 mestnih krojačev, 2 krznarja, nogavičarja in 2 rokavičarja. Izdelava moške obleke je v tem času, po ohranjenih računih krojaških mojstrov, veljala okoli 2 goldinarja, podobno je veljalo za ženske obleke²³.

7.2. Oblačilni materiali kranjskega plemstva

Vsi opisi omenjajo material iz katerega je bil izdelan določen kos garderobe. Tako v nasprotju s kroji lahko z veliko gotovostjo govorimo o preferencah kranjskega plemstva glede oblačilnih materialov²⁴. Klasifikacija materialov, ki so proizvedeni za trg in njihova razporeditev glede na vrsto surovine, namen uporabe in kvaliteto je sicer težja kot pri doma izdelanih materialih nižjih slojev. Opis in poimenovanja materialov v tem času še niso povsem enotni in sistematični²⁵. Kljub temu vlada pri vpisih v inventar že precejšnja enotnost. Razen različnega načina zapisovanja zmede z izrazi načeloma ni. Sukno iz Toursa, *gros de tour*²⁶, se denimo v nekaterih primerih pojavlja zapisano tudi kot *graditor*, muslin kot *muschelin*, pike kot *pique*.

---

²² Baš, *Oblačilna kultura*, str. 92 – 93.

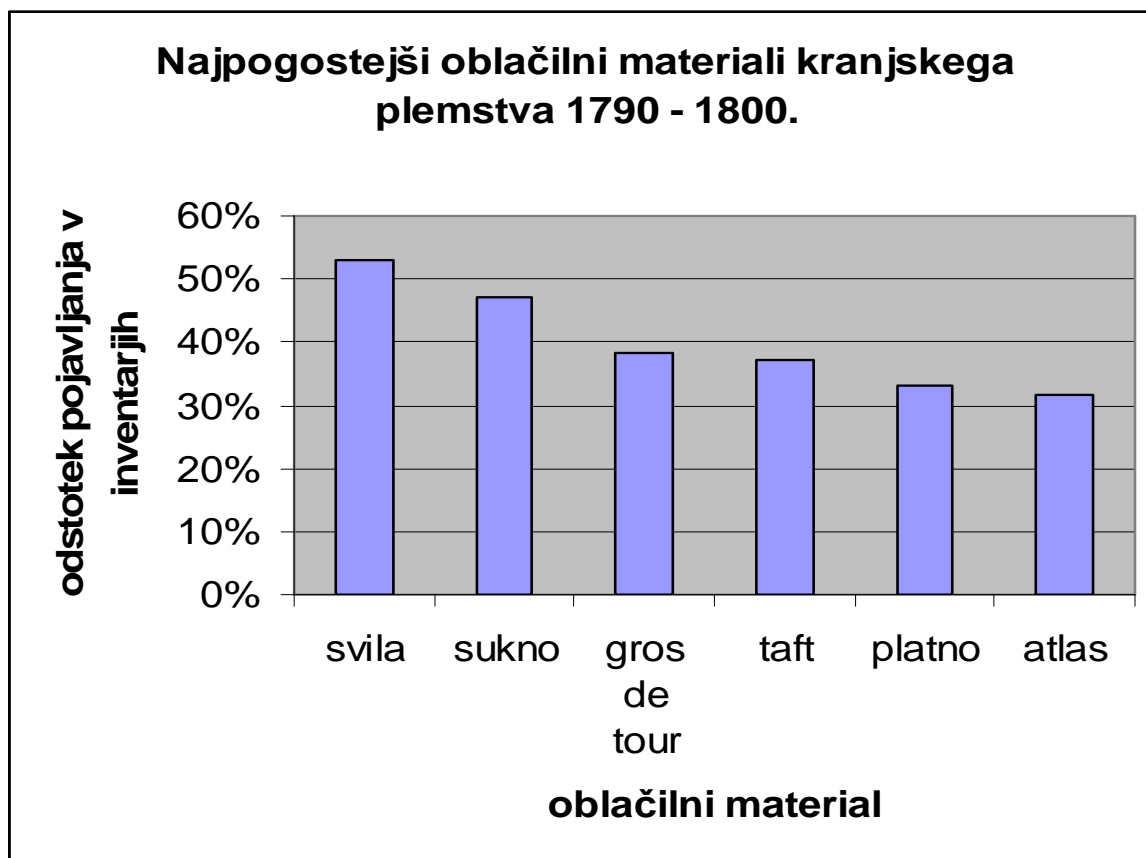
²³ Prav tam, str. 84 in 110.

²⁴ Rubrika *Obleke* je ena najpogostejših v inventarjih, saj so obleke popisane v 107 inventarjih (89,1% vseh inventarjev), od tega so pri 102 inventarjih (85% vseh inventarjev ali 95,3% inventarjev z popisanimi oblačili) navedeni materiali oblačil.

²⁵ Sandgruber, *Anfänge*, str. 270. V nadaljevanju avtor navede kratko shemo oblačilnih materialov tistega časa.

²⁶ *Gros de tours* je težko svileno blago, ki so ga prvotno izdelovali v francoskem Toursu.

Graf 3:

N = 102 (vsi inventarji z omenjenimi oblačilnimi materiali)

Nikakor ni presenetljivo, da je najpogostejši material za oblačila naših plemičev svila. Ne velja le za kakovosten material, temveč dosega tudi visoko ceno in s tem povdarja prestiž posameznika, ki nosi oblačila izdelana iz svile. Med najboljše in najdražje oblačilne materiale sodijo tudi taft in atlas, razne vrste sukna sodijo v srednji kakovostni razred. Tudi odstotek oblačil iz platna med plemiči ni zanemarljiv, čeprav to velja za najpreprostejši oblačilni material. Platna, ki so jih uporabljali plemiči so najbrž bila iz vrst platna boljše in najboljše kvalitete²⁷. Število najboljših oblačilnih materialov je zelo visoko, kot je bilo že tudi v 17.stoletju kar pomeni, da najboljši materiali niso bili več rezervirani le za oblačila ob svečanih dogodkih (npr. prazničnih dneh). Oblačila iz najboljših materialov so se nosila dokaj redno tudi ob navadnih delovnih dneh²⁸.

²⁷ Baš, *Oblačilni materiali mestnega prebivalstva na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (ČZN), št.1/1991, str. 8 - 9. Za demonstrativno porabo se je posluževalo predvsem nemškega platna (šlezjsko, auraško platno). Glej: Baš, *Oblačilna kultura*, str. 66.

²⁸ Baš, *Oblačilni materiali mestnega prebivalstva*, str. 9.

Le (manjši) del potreb plemičev po tekstilu je pokrila domača proizvodnja. Poleg že omenjene suknarne v Ljubljani so delovale manufakture usnja v Ljubljani, Tržiču in Višnji gori, platno so izdelovali predvsem na Gorenjskem (posebej v okolici Škofje Loke), svileno blago so izdelovali obrtniki v Ljubljani, ali pa je prihajalo na Kranjsko iz Goriške²⁹. Kranjska torej ni bila brez lastnih proizvajalcev oblačilnih materialov, a predvsem povpraševanja po kakovostnejših materialih ni bila sposobna pokriti. Uvoz tekstila je bil zato precejšenj. Največ so uvažali nizozemskega sukna. To ni prihajalo le direktno iz Nizozemske, temveč tudi iz Celovca, kjer je nizozemski podjetnik Thyss ustanovil manufakturno sukna³⁰. Sukno so uvažali tudi iz Benetk, Bruslja, Padove, Milana, Moravske, Anglije in Španije. Taft so uvažali iz Španije in Francije, kamelot iz Bruslja, cajg iz Italije, Francije, Bruslja in Anglije, platno ob koncu 18.stoletja predvsem iz Francije³¹. Pri plemstvu tako cenjeno svilo so uvažali iz Dunaja in Milana. Ravno v zadnjem desetletju 18.stoletja je prodaja svile na Dunaju dosegla velik vzpon³².

V inventarju nisu popisali le oblačil, temveč tudi doma shranjeno blago. Baronica Ivana Aichelburg je za svoje nove obleke doma hranila med drugim 10 vatlov tafta, 2 ½ vatla atlasa in ravno toliko rdečega *gros de toura*. Shramba Marije Doroteje Pakisch Pl. Festenberg je bila napolnjena z 3 1/2 vatli srebrnega muslina, 2 vatloma belega platna, 5 vatli gradla, 3 ¾ vatli hišnega sukna in 4 ¾ vatli hišnega sukna. Gašper Oberland Pl. Drachenfeld je poleg vatla finega muslina razpolagal z 1 in 1/3 vatla črno pobarvanega cajga z izvezenimi zlatimi rožami³³. Ni manjkalo tudi uvoženih tkanin. Terezija Pl. Franchenfeld je hranila 7 vatlov florentinskega tafta in 6 vatlov turškega muslina, zraven tega še 25 vatlov nemške in 29 vatlov nizozemske (najverjetneje bruseljske) čipke³⁴. Slednja je bila pri plemstvu na Kranjskem zelo priljubljena, saj nanjo pogosto naletimo v inventarjih. Grofica Terezija Liechtenberg jo je imela na zalogi 11 vatlov, poleg tega še 1 ½ vatla »široke« nizozemske čipke, grofica Konstanca Orzon je založena s 26 vatli iste tkanine³⁵. Nekajkrat se omenjajo garniture nizozemske čipke. Marija Hedvika Schweiger, baronica Lerchenfeld je hranila eno takšno s 7 vatli tkanine, garnitura grofice Kristine Auersperg je obsegala 12 vatlov³⁶.

---

²⁹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 64 – 69.

³⁰ Prav tam, str. 68.

³¹ Prav tam, str. 65.

³² Prav tam, str. 70.

³³ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 8; škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 4; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 5.

³⁴ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.98, str. 9 – 13.

³⁵ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.114, str. 6; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.29, str. 7.

³⁶ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.277, str. 7; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.122, str. 4.

Izbor materialov za oblačila pri posamezniku je bil precej širok, raznovrstnost v materialih je nekoliko večja pri plemičih višjega ranga in tistih z višjim premoženjem³⁷. Ni pa velikost premoženja vedno povezana z širino izbora oblačilnih materialov. Za kranjske razmere zelo premožni Lorenz Pl. Szögyeny nosi obleke iz 8 različnih materialov, vendar tudi stokrat manj premožni kresijski uradnik v Novem Mestu Gašper Oberland Pl. Drachenfeld nosi oblačila iz kar 11 različnih materialov. Razlika je v izboru samih materialov. V obeh inventarjih najdemo le v tistem času pri plemstvu na splošno priljubljeno svilo, navadno sukno in kamelot. Kresijski uradnik Oberland nima niti enega kosa oblačil iz manchestra, angeneta in barhenta, ritmojster Szögyeny ne nosi oblačil iz bombaža, cajga, *gros de toura* in tafta.

Vsi materiali niso bili enako zastopani pri obeh spolih. Določeni materiali so bolj značilni za oblačila ženskega oziroma moškega spola. Najbolj očitno izstopata muslin pri ženskih oblačilih in navadno sukno pri moških.

Tabela 5: Najpogostejši oblačilni materiali pri moških iz ženskah plemiškega stanu 1790 - 1800

<i>Material</i>	<i>Moški inventarji (N=51)</i>	<i>Ženski inventarji (N=51)</i>	<i>Skupaj (N=102)</i>
Svila	34 (66%)	20 (39,2%)	54 (53%)
Navadno sukno	44 (86,3%)	4 (7,9%)	48 (47%)
Gros de tour	10 (19,6%)	29 (56,9%)	39 (38,2%)
Taft	8 (15,7%)	30 (58,9%)	38 (37,2%)
Atlas	12 (23,5%)	20 (39,2%)	32 (31,7%)
Platno	4 (7,9%)	30 (58,8%)	34 (33,3%)
Moldon	17 (33,3%)	14 (27,4%)	31 (30,4%)
Muslin	0	30 (58,8%)	30 (29,4%)
Cajg	24 (47%)	6 (11,8%)	30 (27,4%)
Barhent	11 (21,6%)	17 (33,3%)	28 (27,4%)
Gradel	12 (23,5%)	15 (29,4%)	27 (26,5%)
Manchester	24 (47%)	3 (5,9%)	27 (26,5%)
Angenet (platno iz Enghiena v Belgiji)	17 (33,3%)	3 (5,9%)	20 (19,6%)

³⁷ Kalakovič, *Oblačilna kultura*, str. 94.

Splošne modne smernice tistega časa za višje sloje so pri moških uveljavile trirogelni klobuk, do kolen segajoč suknjič, enako dolg telovnik, ozke hlače do kolen, nogavice in nizke čevlje z zaponko. Ženske obleke so se z zgornjim delom tesno prilagajale telesu, spodaj so se zaključevale z bolj ali manj široko krinolino, čevlji so imeli visoke pete³⁸. Pri izbiri materialov za posamezne dele garderobe se plemiči in plemkinje konca 18.stoletja skoraj v ničemer ne ločijo od splošnih značilnosti oblačilne mode višjih slojev v celotnem 18.stoletju³⁹. Ravno izbira materialov za določen del obleke tudi najbolj vpliva na razmerje pri uporabi istih materialov med spoloma. Navadno sukno je najpogostejši material za izdelavo moških suknjičev, muslin je drugi najpogostejši material pri ženskih oblekah. Več jih je izdelanih le še iz *gros de toursa*. Svila je prevladovala pri moških telovnikih, veliko jih je izdelanih še iz sukna in atlasa. Pri moških hlačah je prevladovalo sukno, nemalo jih je izdelanih iz manchestra in svile. Sukno prevladuje tudi pri moških plaščih, izjemoma se pojavljajo taft, moldon in melint. Podobno velja tudi za frake. Pri ženskih oblekah se je poleg že omenjenih *gros de toursa* in muslina pogosteje pojavljal atlas, taft in svila. Platno so ženske uporabljale za izdelavo kril in spodnjih kril, poleg tega pogosteje uporabljajo še *gros de tours*, taft, muslin, atlas in barhent. Ženski plašči so pretežno izdelani iz tafta, ostali materiali se pojavljajo zelo redko. Platneni so bili tudi ženski predpasniki, niso redki tudi takšni izdelani iz svile in tafta.

Rezultati pridobjeni iz analiziranih inventarjev se ujemajo z splošnim oblačilnim videzom na Slovenskem tistega časa, ki ga je v svojem delu predstavil Baš in rezultati analize zapuščinskih inventarjev med leti 1796 in 1805, Vesne Kalakovič⁴⁰. Lahko tudi pritrdimo njeni ugotovitvi, da je v primerjavi z inventarji iz leta 1750 – 1760, ob koncu 18.stoletja opaziti pri oblačilih nekoliko bolj raznovrstno uporabo materialov⁴¹.

---

³⁸ Simoniti, *Barok v zenitu*, str. 335.

³⁹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 37 – 46.

⁴⁰ Glej: Kakakovič, *Oblačilna kultura*, str. 81 – 100.

⁴¹ Prav tam, str. 88.

7.3. Barve oblačil

Poleg informacij o materialu iz katerega je izdelan posamezni kos oblačila, smo iz inventarja skoraj vedno poučeni tudi o barvi oblačil⁴². Tako kot oblačilni materiali so bile tudi barve oblačil ob koncu 18.stoletja del modnih zapovedi. Ravno raznolikost in hitro menjavanje modnih smernic je veliko prispevalo k večji popularnosti bombažnih tkanin med višjimi sloji, čeprav gre za manj obstojne materiale. Bombažne tkanine so bile namreč pripravnejše za večjo barvno raznolikost oblačil, ki jih zapoveduje moda⁴³. Kranjsko plemstvo se v izboru barv za svoja oblačila ni omejevalo le na nekaj odtenkov. Popisovalci pri popisu oblačil omenijo pri moških oblačilih 27, pri ženskah 25 različnih barv oz. barvnih odtenkov. Navkljub temu, da sta po pogostosti na prvem mestu črna in bela barva, so se pri ženskah na oblekah pogosto znašle nežnejše pastelne barve, pri moških suknjičih (in včasih celotni obleki) so pogosto izbrali rdečo barvo⁴⁴. Pri barvitosti svojih oblačil držijo kranjski plemiči korak s smernicami evropskega plemstva. Pod vplivom španske mode so v Evropi od 16.stoletja dalje pri oblačilih prevladovali temni odtenki. V teku 17.stoletja se je plemstvo povrnilo k večji barvitosti oblačil, v nasprotju z meščanstvom, ki je vztrajalo na temnih odtenkih. V sferah, kjer je plemstvo ohranilo nekaj svojega vpliva (diplomacija, deloma vojska), se enako stanje ohranja še v začetku 19.stoletja⁴⁵.

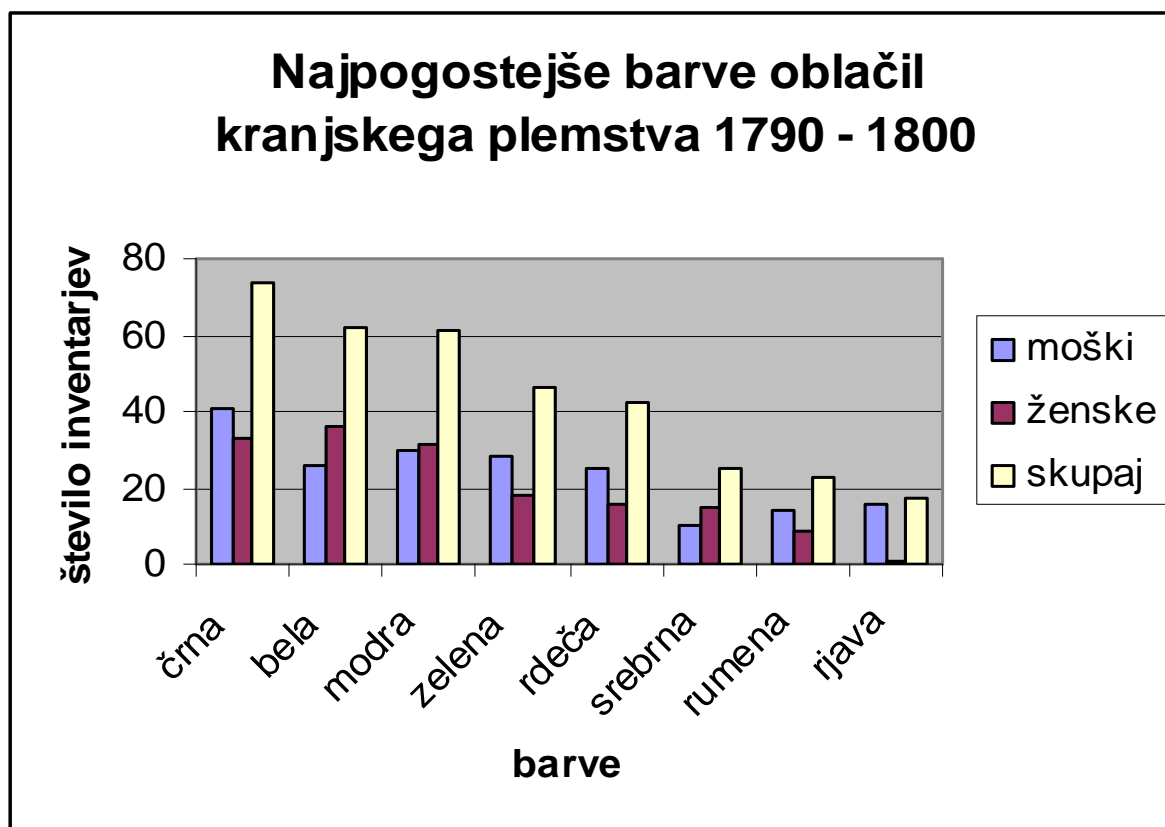
⁴² Barva oblačil je navedena v 96 inventarjih, 50 moških in 46 ženskih (94,1% vseh inventarjev z popisom oblačil in materialov oz. 89,7% vseh inventarjev s popisom oblačil). Vsi inventarji ki podajajo tudi informacije o barvah omenjajo tudi oblačilne materiale, ni pa inventarja ki bi se osredotočil le na barve oblačil in izpustil omembo materiala. Znotraj popisa oblačil v nekaterih primerih omemba barve ni pravilo pri vpisu vsakega posameznega kosa oblačila.

⁴³ Sandgruber, *Anfänge*, str. 288.

⁴⁴ Baš, *Obláčilna kultura*, str. 163.

⁴⁵ Sandgruber, *Anfänge*, str. 289.

Graf 4

Popisovalci pri opisovanju barv oblačil večinoma operirajo z osnovnimi barvami, v nekaterih primerih tudi bolj natančno določijo odtenek posamezne barve. Eden od frakov Lorenza Pl. Szögyenya je bil temno modre barve, drugi (ki spada k uniformi) je bil svetlo zelen⁴⁶. Poleg kontrasta svetlo-temno poskušajo v nekaterih primerih barvo oblačil natančneje opredeliti z uporabo ustrezne primerjave. S tem poleg bolj natančne določitve barve izvemo več tudi o predmetih, s katerimi so bili posamezniki v tem času obdani in se z njimi redno srečevali. Bilo bi namreč nenavadno, če bi popisovalci za označbe barv uporabljali predmete, ki jih določena skupina ljudi ne bi dobro poznala. Predmeti, s katerimi so dodatno označili barvo so bili že trdno zasidrani v vsakdanj skupnosti in tako ni moglo biti dvoma o tem, na katero barvo so mislili popisovalci. Podobno prakso so imeli popisovalci že konec 17. in v začetku 18.stoletja, ko uporabljajo med drugim nekatere eksotične sadeže za označevanje barv⁴⁷.

⁴⁶ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 16.

⁴⁷ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 120.

Obleka iz tafta Karla Pl. Gariboldija je bila »jabolčno zelene barve«⁴⁸, kot sta bili tudi obleka Antonije Kappus Pl. Pichelstein in jopič Terezije Pl. Desselbruner⁴⁹. Še bolj priljubljena je barva češnje. Baron Vincenz Wolkenberg nosi hlače, suknjič in telovnik v tej barvi, grofica Julijana Barbo krilo; v barvi češnje je bila obleka iz *gros de toursa* grofice Konstance Orzon in obleka iz atlasa odovele Marije Lucije Pl. Zergollern⁵⁰. Iz svile v olivni barvi je bil izdelan telovnik grofa Seifrieda Liechtenberga, ki je k njemu lahko oblekel še pripadajoče hlače⁵¹. Poleg omenjenih sadežev so še nekatere jestvine, predvsem začimbe dale ime posebnemu odtenku določene barve. Površnik že omenjenega grofa Liechtenberga je bil obarvan v barvo »*Salz und Pfeffer*«⁵², suknjič trgovca Antona Pl. Bartallotija v barvo cimeta, kot tudi (dolga) obleka iz damasta Marija Ane Fanton Pl. Brun in obleka iz sukna podložena z zelenim atlasom Janeza Pavla Pl. Jenskensfelda⁵³. Tudi embalaža za jestvine se uporablja kot določilo za barvo. Suknjič Ignaca Kappusa Pl. Pichelsteina, suknjič in hlače poštnega upravitelja Jakoba Pl. Vischerja, ženski suknjič grofice Franciške Liechtenberg in plašč Jožefe Pl. Brekerfeld so obarvani z »*Zuckerpapierfarb*«⁵⁴. Poleg jestvin in embalaže v katero so jih zavijali, se pojavljajo tudi odtenki, pri katerih za primerjavo služijo barve nekaterih živali, kot so miši in kopuni, izjemoma tudi golobi⁵⁵. Ni manjkalo tudi oblek obarvanih v odtenke nekaterih žlahtnih kovin in dragih kamnov. Prevladujeta seveda zlata in srebrna barva, če ne kot glavna barva, pa vsaj kot barva vzorca na oblačilu ali kot barva obrobe. Steznik s krilom Terezije Pl. Desselbruner je bil izdelan iz bronastega *gros de toursa*, Karl Pl. Gariboldi je nosil svileno obleko v barvi rubina (podloženo s taftom), stari plašč Jožefa Permersteina Pl. Iz Vipave je bil izdelan iz sukna biserne barve, obleka z brezrokavnikom Kajetana Javornigga pl. Altenfelsa pa je le ena od kar številnih kosov oblačil, ki so obarvani v granatno barvo⁵⁶. V primerjavi z zgoraj omenjenimi barvami deluje pepelnasta barva precej manj ugledno in očesu prijazno, a jo vendar kar pogosto najdemo na oblačilih. Pepelnaste barve je obleka iz cajga Karla Jožefa Pl. Paradeiserja, prav tako obleka in plašč grofa Siegmunda Liechtenberga, plašč

⁴⁸ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str.2. »*I apfelgrünes Kleid bestehend in rock und hosen mit tafet gefüttert*«.

⁴⁹ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.157, str. 2; AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.56, str. 7.

⁵⁰ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 6; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.119, str. 5; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.29, str. 5; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.63, str. 2.

⁵¹ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 22.

⁵² Prav tam, str. 25.

⁵³ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 24; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.96, str. 13; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.58, str. 2.

⁵⁴ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.162, str. 19; škatla 119, fasc.XXXVII, lit.U-V, št.53, str. 3; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.120, str. 2; AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.116, str. 2.

⁵⁵ Glej: AS 309, škatla 119, fasc.XXXVII, lit.U-V, št.53, str. 4.

⁵⁶ AS 309, škatla 19, facikel XI, lit.D, št.56, str. 7; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 3; škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.225, str. 20; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.66, str. 6.

iz tafta baronice Marije Ane Wolkensperg ter telovnik in hlače Jožefa Pl. Formentinija⁵⁷. Na zanimiv in omembe vreden način navajanja modre barve naletimo v dveh inventarjih. Pri pokojni grofici Ivani Nepomuceni Barbo je vpisana ženska obleka v *francosko modri* barvi⁵⁸, barva (dolge) obleke Marije Ane Jellouschek Pl. Fichtenau je bila opisana kot »modra kot cesarske oči«⁵⁹.

Plemstvo na Kranjskem je poznalo členitev oblačilnega videza glede na letni čas že od začetka 18.stoletja⁶⁰. Zimski in (po)letni plašči in suknjiči so bili pogosto del garderobe posameznika. Poleti je npr. Aleksander Pl. Schell nosil poletni suknjič iz kamelota, baronica Frančiška Ksaverija Zois poletni plašč iz črnega tafta. V mrzlih zimskih dnevih je še kako prav prišel topel zimski plašč, kakršnega je imela denimo Rozalija Pl. Rastern⁶¹. Sezonska uporaba oblačil je najbolj vidna pri plaščih in suknjičih, a so nekateri posamezniki menjalali tudi druga oblačila glede na letni čas. Baron Karl Gall. Pl. Gallenstein je imel na voljo 18 poletnih telovnikov po 20 krajcarjev in 5 zimskih, ki so bili ocenjeni še za 10 krajcarjev več po kosu⁶². Grofica Terezija Blagaj je imela za zimo pripravljenih 6 parov zimskih nogavic⁶³. Nedvomno so se sezonska oblačila med seboj razlikovala tudi po kroju, vendar nam to ne bo uspelo dokazati na podlagi informacij, ki nam jih daje zapuščinski inventar. Lahko pa izvemo, da so obstajale poletne različice določenih oblačilnih materialov. Nekaj parov hlač in telovnikov Lorenza Pl. Szögyenya, barona Vincenza Wolkensperga, Jožefa Pl. Jensesfelda in Antona Bartallotija je bilo narejenih iz poletnega manchestra⁶⁴. Krilo in ulanski jopič grofice Izabele Barbo Pl. Waxenstein sta bila izdelana iz poletnega pikeja⁶⁵.

7.4. Posebnosti

Splošnemu oblačilnemu videzu kranjskega plemstva, ki smo ga (vsaj kar se tiče oblačilnih materialov in barv) spoznali zgoraj velja dodati še nekaj informacij o nekaterih posebnostih

⁵⁷ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.219, str. 6; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 9; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 4; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.95, str. 2.

⁵⁸ AS 309, škatla 13, fasc.VIII, lit.B, št.99, str. 3. »*I frazosisch blaues Polones Kleid mit weiß graditorenen Rock.*«

⁵⁹ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.65, str. 2. »*ein langes Kleid von Graditor keiseraugenblau.*«

⁶⁰ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 168.

⁶¹ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 2; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.65, str. 6; škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.148, str. 7.

⁶² AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182, str. 4.

⁶³ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.117, str. 12.

⁶⁴ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 36 - 37; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 5; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.61, str. 3; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 25.

⁶⁵ AS 309, škatla 13, fasc.VIII, lit.B, št.106, str. 3.

pri izbiri oblačil.

Poleg razlike v oblačilih glede na letni čas, so obstajale posebne obleke za posebne priložnosti. Ko govorimo o uniformi, bi najprej pomislili na osebe, ki so služile v vojski. Dve beli uniformi iz »dobrega sukna« nosi polkovnik regimenta Franca Kinskega Anton Vermati Pl. Vernersfeld, podobno uniformo nosi tudi poročnik pehotnega polka Jožef Pl. Wallensberg⁶⁶. Vendar uniforma ni le spremljevalka vojakov, uniformiran je tudi del uslužbencev državne in deželne administracije⁶⁷. V ljubljanskem stanovanju stranovskega ritmojstra Lorenza Szögyenya visita v omari dve uniformi s frakom, prva obrobljena z rdečo, druga z belo tkanino⁶⁸. Uniformo nosi tudi koncipist na deželnem glavarstvu v Ljubljani Karl Gall baron Gallenstein, preizkuševalec Ignac Kappus Pl. Pichelstein nosi »*Staatrock*« iz temnega sukna⁶⁹.

Posebne obleke so služile tudi za bolj vedre priložnosti, kot služba ali vojskovanje. Eno od priljubljenih razvedril plemstva je bilo konjenišstvo h kateremu so spadala tudi posebna jahalna oblačila, kot so jahalne hlače in suknjič pri moških ali jahalna obleka pri ženskah⁷⁰. V tesni povezavi z jahalnim športom je bilo še eno od plemiških razvedril, lov. V 18.stoletju so se sprva na lovu nosila kar jahalna oblačila, od druge polovice 18.stoletja plemstvo na lovu nosi posebna lovska oblačila⁷¹. Baron Vincenz Wolkensperg se je na lov odpravljal v »uniformi lovskega reda«, sestavljeni iz suknjiča, hlač in telovnika, poleg te uniforme je imel še eno poletno lovsko uniformo in dva lovska jopiča⁷². Lovsko strast je očitno gojila tudi baronica Wolkenspergova. Njena lovska uniforma je bila sestavljena iz krila, brezrokavnika in jopiča, izvezenih z zlato nitjo, in pripadajočega klobuka⁷³. Lovsko uniformo je imela med svojimi oblačili tudi baronica Marija Hedvika Schweiger⁷⁴. Dobrodošlo razvedrilo plemstvu so bili tudi plesi, še posebno priljubljene maškarade. Kljub temu, da niso bile vedno zaželeno

---

⁶⁶ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.60, str. 2; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.183, str. 5 (vojaški del inventarja).

⁶⁷ Baš v svojem delu povzame (po delu *Die sprache der Kleidung*, I.Petrascheck-Heima iz leta 1966) opredelitev uniforme kot »enotne obleke, ki je za določene organizacije predpisana v osnovi za voljo razpoznavanja v službi,« posebej pa loči obleko strežnikov, livrejo. Glej; Baš, *Oblačilna kultura*, str. 9.

⁶⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 16.

⁶⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182, str. 3; škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.162, str. 19.

⁷⁰ Glej npr. inventar grofa Seifrieda Liechtenberga: AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 24 in inventar baronice Marije Ane Wolkensperg: AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 3. Pri slednji je zapisano, da je bila jahalna obleka iz rdečega kašmirja, zraven so spadale še rumene hlače in črn okrogel klobuk.

⁷¹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 170.

⁷² AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 5 – 6.

⁷³ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 3.

⁷⁴ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.277, str. 4.

in jih je cesarica Marija Terezija smatrala za premalo dostojne (oz. bi utegnile take postati), so bile dobro obiskane. Leta 1783 se je v ljubljanskem stanovskem gledališču ob obisku maroškega poslanika na plesu v maskah zbralo okoli 600 ljudi, istega leta je bila v Ljubljani še ena maškarada, na kateri se je zbralo okoli 1000 ljudi. Na precejšnji interes za ples v maskah v Ljubljani nas opozarja tudi omemba izposojevalca mask iz leta 1795⁷⁵. Nekateri si oblek za maškarado niso le izposojali, temveč so bile te del njihove garderobe. Obleko za maškarado imata med svojimi oblačili popisano baronica Frančiška Ksaverija Zois in baronica Marija Ana Wolkenberg⁷⁶. Kot nasprotje tem veselim družabnim dogodkom dodajmo primere žalovanja za umrlim sorodnikom. Tudi ob tej priložnosti je prišla v poštev posebna garderoba. Plemiči (in premožnejši meščani) so ob teh priložnostih nosili posebna žalna oblačila⁷⁷, denimo žalno obleko, kakršno je imel Bernardin Zois Pl. Edelstein⁷⁸.

Pri nekaterih posameznikih naletimo na oblačila, ki so bila izdelana po modi določenega okolja. Med oblačili baronice Frančiške Ksaverije Zois, Marije Lucije Pl. Zergollern, baronice Marije Ane Wolkenberg, Alojzije Pl. Wermatti in Katarine Pl. Wissenthal najdemo »angleško obleko«⁷⁹, pri že omenjeni baronici Wolkenberg in Lorenzu Pl. Szögyenyu madžarsko obleko in hlače⁸⁰. Beneški plašč najdemo pri grofu Seifriedu Liechtenbergu, grofica Izabela Barbo je nosila ulanski jopič, grofica Ivana Nepomucena Barbo kazak iz pariškega cajga in pikeja, Terezija Pl. Desselbruner kaftan iz sinjemodrega sukna in še enega iz kamelota⁸¹. Mornarski suknjič je nosil Lorenz Pl. Szögyeny, Anton Pl. Bartalloti pa mornarski plašč⁸².

---

⁷⁵ Baš, *Šege in navade v oblačilnem videzu na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, v: *Traditiones*, št.20 (1991), str. 54 -55.

⁷⁶ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.65, str. 5; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 3.

⁷⁷ Baš, *Šege in navade*, str. 62.

⁷⁸ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 8. »*1 altes schwarzes Trauerkleid.*«

⁷⁹ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.65, str. 4; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.63, str. 3; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 3; škatla 119, fasc.XXXVII, lit.U-V, št.58, str. 5; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.182, str. 2.

⁸⁰ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 3 ; škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št.272, str. 16 - 17. Najbrž ni naključje, da imata ravno omenjena dva med svojo garderobo madžarske obleke. Lorenz Pl. Szögyeny je prišel v Ljubljano iz Ogrske, kamor segajo tudi korenine baronice Marija Ana Wolkenberg, rojene kot baronice Szörini.

⁸¹ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 22; škatla 13, fasc.VIII, lit.B, št.106, str. 3; škatla 13, fasc.VIII, lit.B, št.99, str. 3; škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.56, str. 8 – 9.

⁸² AS 309, škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št.272, str. 16; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 25.

7.5. Krzno, klobuki, galanterija

Od krznenih izdelkov⁸³ se v inventarjih pojavljajo plašči in jakne podloženi s kožuhi. Za samo vrsto krzna ne izvemo pogosto. Pri Karlu Jožefu Paradeiserju, Karlu Pl. Gariboldiju in Kajetanu Javorniggu Pl. Altenfelsu je omenjeno lisičje krzno, pri Mariji Ani Fanton Pl. Brun krzno jelena⁸⁴. Pogosta podloga krznu je bil atlas ali polatlas, pojavljajo se tudi *gros de tour*⁸⁵ in svila⁸⁶. Marija Ana Jellouschek Pl. Fictenau ima eno krzno podloženo s taftom, drugo s flanelo⁸⁷. Za kar nekaj krznenih izdelkov je zapisano, da so stari ali v slabem stanju, kar kaže na to, da krzno ni bilo prioriteta pri nakupu novih oblačil. Plašč Alojzije Pl. Wermatti je bil označen kot star, krzno Katarine Geremek pl. Eherleben kot močno obnošeno⁸⁸, Paradeiserjevo lisičje krzno kot staro in ponošeno. Krznene plašče so uporabljali kot potovalna oblačila, na kar nas opozarjata *Reispöltz* Jožefa Pl. Klosenaua in podoben kos garderobe Gašperja Oberlanda Pl. Drachenfelda⁸⁹.

Plemiško glavo je navadno krasil klobuk. Posebno cenjeni in vedno povdarjeni ob zapisu v inventar so bili kastorci (*Kastorhut*), nekoliko kosmati klobuki iz bobrove dlake⁹⁰. Tudi pri klobukih se je lahko razlikovalo med klobuki za poletni in zimski čas. Anton Pl. Bartalloti poleg »modnega klobuka« nosi še posebni zimski klobuk, kot tudi kapo iz črnega žameta⁹¹. Pri ženskah se je na glavi največkrat nosila avba, klobuki in razne peče so bili redkejši⁹². Najde se nekaj ženskih klobukov, kot je bil tisti stari baronice Magdalene Arganto. Ženski klobuk grofice Frančiške Auersperg je bil okrašen s črnim perjem, ob sončni pripeki poleti si je lahko poleg s senčnikom iz zelenega tafta glavo zavarovala še s slamnikom⁹³.

Velika večina rokavic, ki jih najdemo pri moških je izdelanih iz usnja in so v prvi vrsti bile namenjene zaščititi telesa pred mrazom v hladnejših mesecih. Izjemoma se najdejo tudi kakšne pletene rokavice, največkrat iz volne. Pri ženskah so rokavice tudi modni dodatek in so

⁸³ Na oblačila iz krzna naletimo v 30 inventarjih.

⁸⁴ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.219, str. 6; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 2; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.66, str. 6; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.96, str. 14.

⁸⁵ Glej inventar Marije Doroteje Pakisch Pl. Festenberg: AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 5. Krzno je moralo biti v precej dobrem stanju in boljše kvalitete, saj je doseglo vrednost 12 goldinarjev.

⁸⁶ Glej inventar Alojzije Pl. Wermatti: AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.58, str. 5.

⁸⁷ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.65, str. 3.

⁸⁸ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.176, str.2.

⁸⁹ AS 309, škatla 57, fasc. XXVIII, lit.K, št.158, str. 11; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 5.

⁹⁰ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 24.

⁹¹ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 25.

⁹² Baš, *Oblačilna kultura*, str. 45.

⁹³ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.111, str. 1; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 11.

izdelane iz raznih materialov, kar včasih stoji tudi kot določilo ob popisu v inventarju⁹⁴. Za 11 parov rokavic grofice Terezije Blagaj je pripisano, da gre za damske rokavice, s čimer so jih jasno ločili od preostalih 9 parov⁹⁵. Grofica Frančiška Auersperg je nosila 4 pare rokavic iz belega platna in 1 par izdelan iz manchestra, Marija Doroteja Pakisch Pl. Festenberg poleg 13 parov belih usnjenih rokavic še 4 pare platnenih v isti barvi⁹⁶. Nekajkrat so omenjene švedske rokavice, ki so bile očitno ena od redkih primerov konfekcijskega uvoza v tistem času⁹⁷. Že omenjena Marija Doroteja Pakisch jih ima 6 parov in Marija Ana Jellouschek Pl. Fichtenau 3 pare. Grofica Terezija Liechtenberg je nosila 5 parov celovških rokavic, Anton Pl. Baralloti par angleških usnjenih rokavic.

7.6. Obutev

Veliko več kot v prejšnjih obdobjih izvemo o obutvi plemstva⁹⁸. Vsaj par ali dva čevljev je imel pri sebi vsak posameznik, saj se niso sprehajali okrog bosih. Niso pa očitno vsi komisarji menili, da je obutev vredna zapisa v inventar⁹⁹.

Prevladujoča tipa obutve pri obeh spolih so čevlji in škornji. Pri moških je verjetno (opisi obutve niso podani) šlo za nizke čevlje z zaponko¹⁰⁰, vendar je le ta največkrat popisana ločeno od čevlja med rubriko z zlatom, srebrom in dragocenostmi. Sam material iz katerega so izdelani čevlji in škornji pri moških ni nikoli naveden, najverjetneje je v veliki večini prevladovalo usnje¹⁰¹. Popisovalci razlikujejo le med škornji in čevlji, včasih najdejo prostor v inventarju tudi hišni copati ali natikači¹⁰². Jožef Pl. Desselbruner Ml. je k obutvi lahko dodal še 6 parov gamaš¹⁰³. Za razliko od moških, pri katerih najdemo skoraj toliko parov škornjev kot čevljev, slednji prevladujejo kot ženska obutev. V višjih družbenih plasteh Srednje in Zahodne Evrope so se v 18.stoletju nosili ženski čevlji z visoko (tudi do 10 cm za časa

⁹⁴ Glej npr. inventar baronice Ivane Aichleburg: AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 8.

⁹⁵ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.117, str. 18.

⁹⁶ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 12 - 13; škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 6 - 7.

⁹⁷ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 167.

⁹⁸ Obutev je popisana v 51 inventarjih (42,5% vseh inventarjev).

⁹⁹ V inventarju ritmojstra Lorenza Pl. Szögyenya ni najti niti enega para obutve. Bilo bi iluzorno misliti da bi deželni stanovi dopustili, da se njihov visoki uradnik sprehaja po Ljubljani bosih nog. Tudi za barona Wolkenperga gre pričakovati, da en par čevljev, ki je bil popisani v njegovem inventarju ni bil edini, ki ga je lahko obul.

¹⁰⁰ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 163.

¹⁰¹ Prav tam, str. 42.

¹⁰² Glej npr. zapuščinski inventar Nikolaja Pl. Gandina (AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.180, str. 6) ali Antona Pl. Bartallotija (AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 25).

¹⁰³ AS 309, škatla 19, fasc.XI, lit.D, št.53, str. 6. »*Sechs paar Stiefl Gamasche...*« Obutve komisarji niso popisali.

rokokoja) in ozko peto¹⁰⁴. Tudi pri ženskah je prevladovalo usnje kot material obutve, predvsem pri škornjih, a najdemo čevlje izdelane tudi iz drugih materialov. Sedem parov čevljev Marije Ane Jellouschek Pl. Fichtenau je bilo izdelanih iz različnih materialov, ki žal niso navedeni¹⁰⁵. Trije pari novih damskih čevljev grofice Kostance Orzon so bili svileni, kot tudi 3 pari čevljev granatne barve baronice Frančiške Ksaverije Zois in Marije Ane Pl. Baronio ter par zelenih čevljev baronice Marije Ane Wolksenperg¹⁰⁶. Čevlje iz gradla, ki so veljali za posebnost¹⁰⁷, najdemo med obutvijo Frančiške in Jožefe Pl. Coppini¹⁰⁸. Slednja ima poleg tega še dva para »dunajskih čevljev«, en par iz atlasa, 1 par iz sukna in par »*Bundschuh*«, najbrž namenjenih za hojo v zimskih razmerah.

Določila, ki jih uporabljajo komisarji, nam omogočajo vpogled v stanje obutve ob popisu. Prej kot na dobro ohranjenost, kar denimo beremo pri že enkrat omenjenemu Antonu Pl. Bartallotiju (»3 pari dobrih škornjev«), zapisi opozarjajo na obrabljenost obutve. Zdi se, da so plemiči v večini najprej ponosili par čevljev do konca, preden so ga nadomestili z novim parom. Izdelava para čevljev pri čevljarju je leta 1791 veljala od 50 krajcarjev do skoraj goldinar in 50 krajcarjev, glede na tip obutve. Leta 1799 je ta cena narasla na 2 goldinarja¹⁰⁹. Ni šlo le za plemiče na dnu premoženske lestvice, tudi pri premožni grofici Frančiški Auersperg ali baronu Andreju Grimschitschu naletimo na ponošene pare čevljev¹¹⁰. Ob nekaj drugih parih je dodano, da gre za že stare čevlje, pri čemer ni navedeno ali se ta starost odraža tudi na njihovi ohranjenosti. Stari pari so služili bolj vsakdanjim opravkom, ko pa je potrebno iti v javnost in izgled postane pomemben, takrat pridejo na plan novejši pari čevljev, denimo eden od tistih 4 parov, ki so se na koncu znašli v popisu baronice Ivane Aichelburg¹¹¹.

---

¹⁰⁴ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 165.

¹⁰⁵ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.65, str. 4.

¹⁰⁶ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.29, str. 6; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.65, str. 6; škatla 13, fasc.VIII, lit.B, št.107, str. 6; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 6.

¹⁰⁷ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 45.

¹⁰⁸ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.50, str. 8; škatla 16, fasc.X, lit.C, št.46, str. 3.

¹⁰⁹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 114 - 115. Za primerjavo: 2 goldinarja je znašalo 8 dnevnih mezd ljubljanskega dniarja v tem času.

¹¹⁰ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 11; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 54.

¹¹¹ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 9.

8. Zdravje in skrb za higieno

Na področju varovanja zdravja in vzpostavitve higienskih standardov pomeni 18. stoletje čas počasnega, a zanesljivega napredka. Dolga je še pot do zmage nad epidemijami, ki se še vedno pojavljajo in zahtevajo velik davek med prebivalstvom, a so te vse bolj lokalno omejene, oblasti so na izbruhe vse bolj pripravljene. Med leti 1685 in 1720 je prišlo do enega ključnih preobratov v zgodovini epidemologije v Evropi, do zajezitve epidemij kuge. Boj proti kugi s pomočjo izolacije in prevlada interesov javnega zdravja nad interesi posameznih držav (predvsem po epidemiji kuge v Marseillesu 1720), je eden najpomembnejših dogodkov tega časa v Evropi. Kužne bolezni še zdaleč niso bile premagane, še vedno lahko zahtevajo precejšnje število žrtev, a ostajajo lokalno omejene¹. Zmaga nad »črno smrtjo« se je že nakazovala, vendar tudi druge epidemije niso nič manj kosile med prebivalstvom. Obdobje 18. stoletje je bilo eno najbolj dramatičnih v evropski zgodovini črnih koz, ki so kosile tudi med višjimi sloji. Med žrtvami koz je bil med drugim nemški cesar Jožef I². Proti tej nevarni bolezni so se v drugi polovici 18. stoletja skušali zavarovati s pomočjo variolizacije (namerne okužbe, da bi se dosegla imunost). Mnenja o smotrnosti tega postopka so bila v medicinski stroki deljena. Vodilna zdravnik v Habsburški monarhiji tistega časa, Gerhard Van Swieten (osebni zdravnik cesarice Marije Terezije) in Anton de Haen, sta bila velika nasprotnika tega postopka. Kljub tem pomislekom so leta 1768 uvedli variolizacijo, 1770 zgradili na Dunaju Zavod za variolizacijo in začeli s propagando med ljudstvom. Želja cesarice je bila, da bi variolizacija bila dostopna vsem otrokom; plemiškim ali neplemiškim, bogatim ali revnim³. Kljub tem dobrim namenom, je ostala variolizacija omejena na predvsem na višji sloj. Problem je predstavljala potreba po tritedenski osamitvi cepljenega otroka, kar so si lahko privoščili le v premožnejših domovanjih, manj premožnim so takšno osamitev lahko omogočili le v večjih mestih, kot je bil Dunaj⁴. Tudi na Slovenskem je bilo plemstvo tisto, ki je prvo začelo z variolizacijo. Leta 1775 je goriški zdravnik Anton Muznik cepil tri otroke grofa Vincenza Strassolda, naslednje leto štiri otroke grofa Jožefa Coroninija⁵. Epidemije koz so bile predvsem na področju Ljubljane kar reden pojav v drugi polovici 18. stoletja. Najhujša

---

¹ Pierre Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Izdavaški zavod Jugoslavija, Beograd 1977, str. 193 – 200.

² Marjana Kos, *Življenje v Ljubljani ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja*, magistrsko delo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana 2007, str. 17 - 18. Glej tudi Walter Pohl, Karl Vocelka, *Habsburžani: zgodovina evropske rodbine*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994, str. 266.

³ Kos, *Življenje v Ljubljani*, str. 18 - 25. Metoda vakcinacije, po metodi Edwarda Jennerja, ki je bolj varna od variolizacije, se je na prostoru monarhije pojavila šele leta 1799.

⁴ Prav tam, str. 29.

⁵ Prav tam, str. 27.

je bila epidemija v letih 1793/94, ko je postalo stanje tako katastrofalno, da je z ukrepi morala poseči tudi višja oblast in zahtevala obvezno prijavo vseh obolelih ter izdala navodila za ravnanje z okuženimi. Epidemija koz je v Ljubljani izbruhnila tudi v letih 1798/99, vendar epidemija ni dosegla razsežnosti prejšnje⁶.

Zdravniška oskrba je bila v prvi vrsti odvisna od zmožnosti posameznika, da usluge zdravnika ustrezno plača. Zdravstveno stanje večine prebivalstva in zdravniška oskrba sta bili slabi, kar ugotavlja tudi vojaška komisija, ki je v letih 1770-71 ob izvajanju konskripcije poročala o socialnem in gospodarskem položaju v monarhiji. Za Kranjsko konkretnih podatkov ni, za Koroško in Štajersko pa zapišejo, da je med prebivalstvom veliko otrok in mladostnikov z napol zaceljenimi zlomi udov ali drugih delov telesa. Za Štajersko so predlagali, da se v deželo napoti večje število padarjev in ranocelnikov, ki bi že od rane mladosti skrbeli za moško populacijo⁷. Plemiški stan si je večinoma lahko privoščil poklicati zdravnika, ko so zboleli ali se poškodovali, a so tudi za marsikoga od njih stroški zdravljenja predstavljali precejšnji strošek. Iz kar nekaj inventarjev je razvidno, da so stroški za zdravnika in zdravila pred smrtjo znatno oklestili premoženje pokojnega⁸. Za marsikaterega plemiča iz dna premoženjske lestvice, z le nekaj goldinarji premoženja, so bile usluge zdravnika najbrž dostopne ravno toliko kot za kakšnega podložnika. Zdravila in druge pripomočke plemiči redko hranijo kar doma, temveč jih sproti naročajo pri lekarnarjih. »Mala apoteka« s tremi kozarčki Gašperja Oberlanda Pl. Drachenfelda in medicinske stekleničke Jakoba Pl. Vischerja predstavljajo v inventarjih veliko izjemo⁹.

Mesta so bila boljše pokrita z zdravniško službo kot podeželje. Deželno glavno mesto Ljubljana je bilo razdeljeno na tri zdravstvene rajone, na čelu katerega je stal mestni fizik. Nad vsemi tremi rajoni je bdel *magister sanitatis* in hkrati mrliški oglednik Joseph Melzer. Ta ekipa zdravnikov ni zadostovala ob že omenjeni epidemiji koz leta 1793/94, ko je oblast

---

⁶ Kos, *Življenje v Ljubljani*, str. 33 - 41. Sezname obolelih, ozdravelih in umrlih niso bili najbolj natančni. Za našo temo je zanimiv podatek, da so med umrle prišleli sina in paža grofa Aloisa Liechtenberga, ki sta dejansko zbolela, a nista umrla. Nas pa podatek opozarja, da so kože med epidemijo zašle tudi v hiše najmenitnejših kranjskih plemičev.

⁷ Hochedlinger, ... *der größte Teil*, str. 21 in 28 - 29. Ni pa potrebno tega slabega stanja med prebivalstvom pripisati le pomankanju zdravstvenega osebja. Kot, ne brez razloga, dodaja vojaška komisija v svojem poročilu, ni bilo niti prave volje, da bi se te rane ustrezno oskrbele in zacelile. Čeprav delno pohabljen, je tak fant še vedno lahko opravljal dela na polju in bil na voljo za tlako. Ni pa bil več sposoben za vojaško službo, kar je ustrezalo tako družini kot zemljiškemu gospodu.

⁸ Glej poglavje o gmotnem stanju plemstva.

⁹ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 12; škatla 119, fasc.XXXXVII, liz.U-V, št.53, str. 18.

morala zdravniško ekipo okrepiti, med drugim tudi s študenti medicine iz Dunaja¹⁰. Za zdravje rudarjev idrijskega rudnika je skrbel rudarski fizik Jožef Anton Pl. Brun. K knjižnici, ki jo je zapustil, spada tudi zajeten kup medicinske literature. Med drugim nasvete za zdravljenje išče v Van Swietenovih *Comentarii*, medicinskih traktatih drugega uglednega zdravnika v monarhiji Antona de Haena in prebira *Expositio anatomica structurae corporis humani* francoskega anatomista danskega rodu Jacoba Benignusa Winsløwa¹¹. Pri izbiri in predpisovanju zdravil si pomaga z izdajo *Pharmacopeia austriaca* iz 1775. V želji ostati na tekočem z razvojem medicinske stroke in tekočimi problemi, je bil naročen na nekaj strokovnih revij za zdravnike, kot je tednik za medicino *Der Arzt*. Razen tega prebira še züriško medicinsko revijo *Gazette de Santé* (skupaj 7 zvezkov od leta 1782 do 1785, s tem da komisarji niso našli zvezkov iz leta 1784) in medicinski tednik *Der Landarzt*¹². Medicinsko literaturo, vsaj takšno za praktično vsakdanjo uporabo najdemo tudi pri nekaterih drugih plemičih, ki se niso poklicno ukvarjali z medicino. Tako Friedrich Pl. Gerlach v svoji knjižnici hrani *Abhandlung über die Krankheiten*, Jožef Pl. Andrioli *Dizionario universale di medicina* (prevod Jamesovega dela iz angleščine v italijanščino), grof Seifried Liechtenberg si lahko pomaga z nasveti iz *Hausarzta* Emmanuela Stangeja, glede otroških bolezni pa s traktatom o otroških boleznih¹³.

Z zdravjem je tesno povezano vprašanje skrbi za higieno. Družbeni odnos do telesa in higiene se je med 16. in 19.stoletjem večkrat spremenil. Prek intervencij znanstvene srenje in državnih organov, preko razvoja medicinskih in estetskih modelov ter propagiranja novih načinov obnašanja, so se izoblikovali moderni koncepti čistoče in zdravja. S procesom njihovega podružbljanja so ti koncepti postali del vsakdanje nuje in obnašanja v družbi¹⁴. Ta proces je v posameznih delih Evrope tekkel na različne načine. V Franciji npr. se je tehnični in družbeni razvoj koncentriral v Parizu, od koder so se razvojni modeli z zamudo in mestoma zelo preoblikovani širili na periferijo v geografskem in družbenem smislu. V nemških pokrajinah takšnega izrazitega centra ni bilo, tudi o »velemestnem življenju« na tem prostoru ne moremo govoriti pred sredino 19.stoletja. Zaradi razdrobljenosti družbe so rezidence in

---

¹⁰ Kos, *Življenje v Ljubljani*, str. 36 in 38.

¹¹ <http://www.whonamedit.com/doctor.cfm/2960.html>.

¹² Za celoten spisek medicinske literature glej: AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.97, str. 18 – 21.

¹³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 4; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 48; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 114.

¹⁴ Wolfgang Kaschuba, »*Deutsche Sauberkeit*« - *Zivilisierung er Körper und der Köpfe*, v: Georges Vigarello, *Wasser und Seife, Puder und Parfum. Geschichte der Körperhygiene seit dem Mittelalter*, Campus Verlag, Frankfurt 1988, str. 295. Gre za predgovor k nemški izdaji Vigarellova dela.

dvorska družba lahko le v manjši meri vplivala na modernizacijo družbe¹⁵. Tudi sam pojem »čistosti« se je s teku časa menjal. V 17.stoletju »čistoča« v prvi vrsti pomeni slog, urejenost in eleganco. Čistost je v prvi vrsti pomenila spoštovanje predpisov in je del umetnosti reprezentacije¹⁶. V 18.stoletju se je uveljavil znanstveni način pojmovanja čistoče, ki krepi in varuje telo s pospeševanjem njegovega delovanja. Skrb za nego telesa samega postane cenjena kot izraz kreposti, saj nečistost človeka tako moralno kot psihično poniža¹⁷. Higiena je postala tudi vprašanje s katerim se je ubadala državna oblast. To še ni bil čas, ko bi se vzpostavljala javna sanitetna služba in higienske ustanove. Izdajale so se predpisi in ukrepi v zvezi s higieno, ki posamezniku narekujejo skrb za čistočo. S tem ga po eni strani podredijo uradniškemu nadzoru, po drugi strani pa tudi družbeni kontroli svojih sosedov¹⁸.

Ena pomembnih novosti pri higieni med višjimi sloji je ponovno odkritje vode kot sredstva za higieno. Pod vtisom kuge in ostalih epidemij se je plemstvo v 16. in 17.stoletju odvrnilo od kopanja in umivanja z vodo. Verjeli so, da predvsem kopanje v vroči vodi slabi obrambno funkcijo telesa, ki je tako postalo manj odporno. Higiena je bila omejena na suho toaleta, parfumiranje in redno menjavanje perila¹⁹. Osemnajsto stoletje je pomenilo postopno vračanje k vodi, kot sredstvu za telesno higieno. Pri kranjskem plemstvu kopanje ob koncu 18.stoletja še ni postala navada, saj kopalne kadi ne najdemo med popisano opremo v inventarjih²⁰. Higienske navade kranjskega plemstva se od začetka 18.stoletja niso bistveno spremenile²¹. To še ne pomeni, da niso skrbeli za svojo higieno. Tudi v vlemestu kot je Pariz se kopel in kopalnica v tem času še zdaleč nista udomačili. Od 73 zasebnih palač v Parizu leta 1750 jih ima kopalnico le pet, leta 1800 med 66 palačami novejšega datuma izgradnje 20. Napredek je sicer viden, a še zdaleč ne moremo govoriti, da je bila kopel del vsakega bogatega domovanja²². V tem času kopanje niti ni bilo nujno povezano z skrbjo za čistočo. V 18.stoletju so plemiči najprej odkrivali poživitevne, šele kasneje tudi higienske učinke kopeli. Kopel je sredi 18.stoletja za visoko družbo pomenila v prvi vrsti potrjevanje blišča²³. *Le*

¹⁵ Kaschuba, »*Deutsche Sauberkeit*«, str. 295 – 296.

¹⁶ Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 102.

¹⁷ Andrej Studen, »*Samoumevna*« čistoča telesa nekoč in danes, v: Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 306 – 307.

¹⁸ Kaschuba, »*Deutsche Sauberkeit*«, str. 319.

¹⁹ Prav tam, str. 307. V nasprotju z višjimi sloji je odnos nižjih slojev do vode bolj konstanten in podoben tistemu pred časom suhe higijene. Ločeni, razredno specifični sistemi telesne kulture in higijene, so obstajali že pred »higienskimi« 19.stoletjem. Glej: Studen, »*Samoumevna*« čistoča, str. 302 – 303.

²⁰ V inventarju Karla Jožefa Pl. Paradeiserja je navedeno medeninasto korito, ki pa je prej namenjeno pomivanju kot kopanju. Glej: AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.219, str. 11.

²¹ Primerjaj: Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 138 – 139.

²² Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 121 in 197 – 198.

²³ Kaschuba, »*Deutsche Sauberkeit*«, str. 301; Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 127.

Medicine des dames iz leta 1772 je kopanje označil za sezonsko stvar, najprimernejšo za spomladanski in poletni čas²⁴. Tako ni bilo velike razlike med kopeljo v kadi in rečno kopeljo, ki je v drugi polovici 18.stoletja veljala za krepčilno vajo in poživljajočo tehniko. Član francoske akademije znanosti grof de Milly je celo razmišljal o izumu mehanske kadi, v kateri bi vzvalovili vodo, da bi ustvarili pretok podoben rečnemu²⁵. Odsotnost kopalnih kadi v domovanih kranjskih plemičev torej še ni razlog za trditev, da se niso brigali za svojo higieno. Poleg zadostne količine perila nas na to opozarjajo nekateri drugi predmeti, predvsem posodje²⁶. Povsem nepomembna higiena očitno ni bila, sicer ne bi ob cinkastih, bakrenih, glinenih in medeninastih posodah, nekateri vode za svojo toaletto zajemali iz umivalnikov izdelanih iz dragih materialov, kakršen je tisti grofice Terezije Liechtenberg iz 11-lotnega srebra. Umivalniki grofic Marije Rozine in Frančiške Auersperg ter baronice Ivane Aichelburg so izdelani celo iz čistega srebra²⁷ in sta med bolj vrednimi stvarmi, ki so popisane v inventarju. Umivalnik se je ob umivanju lahko postavilo na navadno mizo, kot pri Jakobu Pl. Vischerju, oz. se je v ta namen uporabljalo posebno pohišstvo, kot je bil »stol za umivanje« s posodo iz kositra barona Vincenza Wolkensperga²⁸. Kranjski plemiči so torej vodo kot sredstvo za higieno uporabljali predvsem pri postopkih »lokalne čistoče«, podobno kot drugod po Evropi, kjer so umivalne sklede najbolj razširjen pripomoček za čistočo²⁹. Vodo za umivanje so pred uporabo segreti na primerno temperaturo s pomočjo kotličkov, kakršnega najdemo v sobi št.3 domovanja Jožefa Antona Pl. Garzarollija³⁰.

Ne le umivanju, temveč celotni negi telesa so bile namenjene toaletne omare, ki stojijo v spalnici ali njenem predprostoru. Nočne omarice so bile namenjene hranjenju nočne posode, vendar se zdi, da so vsaj v nekaterih primerih opravljale tudi funkcijo toaletne omare. Vkolikor bi bila nočna omara Lorenza Pl. Szögyenya namenjena le hranjenju nočne posode,

---

²⁴ Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 132.

²⁵ Prav tam, str. 145 in 155. Kaschuba opozori, da je povezavo med kopanjem, plavanjem in higieno težko pravilno označiti (Kaschuba, »*Deutsche Sauberkeit*«, str. 315). Glede kopalnih navad kranjskega plemstva nam podatki iz inventarjev ne razkrijejo ničesar. Nikjer ni omenjene nobene posebne garderobe za kopanje. Seveda je možno, da so se posamezniki kopali goli, čeprav so v tem času že ovratni izrezi ženskih oblek izzvali precej negotovanja med konzervativnejšimi krogi. Po drugi strani je tudi res, da so takšni izrezi veljali za modne in so zato nasprotovanja le malo zalegla. Glej: Baš, *Oblačilna kultura*, str. 171 – 173.

²⁶ Predmeti vezani na osebno higieno so popisani v 62 inventarjih (51,7% vseh inventarjev). Med temi inventarji so v 46 primerih (74,2%) popisane brisače, v 30 primerih (48,4%) posode za umivanje (umivalniki), v 18 primerih (29%) nočne posode in v 12 primerih (19,3%) nočne posode.

²⁷ AS 309, škatla 66, fasc.XXXIX/A, lit.L, št.141, str. 4; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.108, str. 6; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 8; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 4.

²⁸ AS 309, škatla 119, fasc.XXXVII, lit.U-V, št.53, str. 19 (»2 *Tisch-Lavor*«); škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 13.

²⁹ Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 202 – 205.

³⁰ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.184, str. 11.

potem ne potrebuje na njej ogledalo v pozlačenem okvirju³¹. Nočne posode so večinoma izdelane iz gline ali medenine. Franc Bernard Pl. Rantlshofen ima 3 *majolkener Nachtgeschier*, 6 nočnih posod Franca Ksaverja Pl. Coppinija je izdelanih iz stekla³². Predali *Toilette Tisch*, tista iz trdega lesa v sobi grofice Frančiške Auersperg jih je imela 5³³, so hranili vse potrebno za osebno higieno posameznika, npr. puder za lase in pomado, kakršno ima Suzana Pl. Eyersperg. Posebno škatlico s pudrom za lase je imela tudi Elizabeta Pl. Werth³⁴. Parfum, ki je v najboljših časih suhe toalete bil neke vrste očiščevalno sredstvo, v tem času velja le še kot sredstvo za prikrivanje³⁵. Bolj higieni namenjeno milo najdemo le pri Karlu Pl. Gariboldiju in Gašperju Oberlandu Pl. Drachenfeldu. V obeh primerih stoji milo v leseni skrinjici³⁶. Milo so izdelovali domači obrtniki, oz. je bilo uvoženo (Pohlin omenja, da ga izdelujejo v Trstu). Seznam ljubljanskih obrtnikov omenja tudi milarje, v Novem mestu so imeli 1792 popisana dva milarja³⁷.

Poleg pudra, pomad in parfumov pri moških med predmete s toaletne omarice sodi tudi brivski pribor, vkolikor niso britje svoje brade prepustili brivcem. Karl Gall baron Gallenstein ima celo posebno omaro za britje z vsem priborom³⁸. Gašper Oberland Pl. Drachenfeld je v futroli hranil 3 neuporbane britve, Karel Gariboldi 2 »angleški britvi«, baron Seles Gall pribor za britje s 7 britvami³⁹. K priboru za britje so spadale tudi posebne brisače/ogrinjala za britje (*Barbiertuch*)⁴⁰. Nikjer ni podrobneje zapisano iz katerih materialov so izdelane. Morda to ni bilo potrebno, ker so bili materiali isti kot za navadne brisače, ki so izdelane večinoma iz damasta (dražje) oz. dvonitnika ali platna (cenejše). Na osebno higieno se je pazilo tudi v času, ko je bila oseba na poti. Baronica Marija Ana Wolkenberg je na potovanju s seboj nosila malo potovalno toaleta z ogledalom⁴¹.

---

³¹ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str.13.

³² AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.150, str. 19; škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 20.

³³ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 19.

³⁴ AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.59, str. 9; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.178, str. 9.

³⁵ Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 174.

³⁶ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 11; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 12.

³⁷ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 246.

³⁸ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182, str.7. »1 Barbierkastl samt Zugehör.«

³⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 14; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 12; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.177, str. 6.

⁴⁰ Med zapuščino Lorenza Pl. Szögyenya (AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 18) je omenjeno 10 *Barbiertücher*, 2 najdemo tudi pri Tadeju Pl. Eyerspergu (AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.58, str. 7), grof Sefried Liechtenberg ima popisane 3 (AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 28).

⁴¹ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.179, str. 9.

Frizerski stoli in pripomočki za nego in urejanje pričeske so nam sporočeni le za ženske. Med pohištvom Ivane Nepomucene Pl. Gandin in Elizabete Pl. Werth sta navedena *Frisieusersessel*. Dva *kleine Frisier Sessel* sta popisana tudi pri Siegmundu Andreju Pl. Gandinu, stojita pa v sobi njegove žene (*in der Wittwe Schlafzimmer*)⁴². K stolu Elizabete Pl. Werth je spadala tudi vsa potrebna oprema za friziranje, kamor najbrž spadajo še škarje⁴³ in frizerski plašč. V njega sta se med urejanjem pričeske zavili Marija Doroteja Pakisch Pl. Festenberg in Marija Lucija Pl. Zergollern. Njen frizerski plašč je bil izdelan iz hišnega platna⁴⁴. Ali so se na teh frizerskih stoli urejale pričeske, kot je v 80.letih 18.stoletja priljubljena pričeska *chignon*, nam inventar (podobno kot za kroje oblek) ne bo povedal. Zgoraj omenjeni puder za lase nam dokazuje, da je pudranje las in lasulj še bilo v modi. Lasulje sicer niso preveč pogoste v inventarjih obravnavanega obdobja. Štiri lasulje ima popisane Gašper Oberland Pl. Drachenfeld, Karel Pl. Gariboldi 2 novi in 3 stare lasulje, Janez Nepomunk Pl. Link tri slabe⁴⁵.

Navedba *spanische Wand*⁴⁶ med hišno opremo nas opozarja na povečano privatnost pri opravljanju higiene in naravnih potreb. V teku 18.stoletja se je stopnjevala zahteva po zakrivanju golega telesa in opravljanju naravnih potreb daleč od oči drugih. Na začetku stoletja je bilo še vedno potrebno tovrstne zahteve jasno izražati, s časoma pa se je nad naravne potrebe razširila »zarota molka«. Družbena zapoved je obveljala za vse ljudi in so jo kot tako vcepljali tudi otrokom. Odraslim se zdi, da ta zapoved prihaja od njih samih in zato dobi obliko samoprisile, ki deluje bolj ali manj totalno in samodejno⁴⁷. Nesprejemljivo, vsaj za ljudi, ki naj bi se znali lepo vesti, je postalo usekovanje in pljuvanje v javnosti. Namesto nekdanjega pljuvanja čez mizo in v sklede, usekovanja v prt, je lepo vzgojen plemič uporabil robec⁴⁸, ki ga v velikih količinah najdemo med popisanim perilom. Za robato vedenje je veljalo, pomagati si z roko pri usekovanju, nesprejemljivo je tudi gledanje v robec po usekovanju. Ti napotki in prepovedi nam govorijo, da ljudje še niso v popolnosti sprejeli novih pravil obnašanja. Na drugi strani je napredek viden iz bontonov tistega časa, ki za

⁴² AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.183, str. 5; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.178, str. 7; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.170, str. 7.

⁴³ Glej inventar Suzane Pl. Eysersperg: AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.59, str. 10.

⁴⁴ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 4; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.63, str. 3.

⁴⁵ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 13; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 4; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.117, str. 2.

⁴⁶ Glej npr. inventar Karla Pl. Gariboldija: AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 8.

⁴⁷ Elias, *O procesu civiliziranja*, 1.del, str. 255 – 261.

⁴⁸ Prav tam, str. 272 - 273; Baš, *Oblačilna kultura*, str. 165 - 166. Pohlin je za čas pred 1788 zapisal, da so dame nosile robec v roki »za štemanja volo.« Tako zapiše Pohlin v svoji *Kraynski Kroniki* leta 1788; glej: Baš, *Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, v: *Gradivo za narodopisje Slovencev*, 4.del (1987), str. 18.).

razliko od tistih iz začetka 18.stoletja izpuščajo podrobne opise neprimernih razvad. Uporaba robca se je tako razširila in postala samoumevna, da ni bilo več nobene potrebe po tolikšni izčrpnosti. Prav tako se neprimerno vedenje več ne utemeljuje zgolj v odnosu do drugih ljudi, temveč postanejo pomembni tudi higienski razlogi⁴⁹.

Čistost in skrb za higieno je postala v prvi vrsti skrb za čistost telesa, a tudi nekdanji pojem čistoče, čistost oblačil, ostaja pomemben. Nekateri kotli in škafi, ki so ležali spravljani po kamrah, shrambah, kletih in podstrešjih so nedvomno služili pranju perila. O sušenju perila nimamo nobenih informacij, vemo pa da so perilo po pranju likali. Likalnike najdemo popisane pri Ivani Nepomuceni Pl. Gandin, grofici Konstanci Orzon, Elizabeti Pl. Werth in grofici Julijani Barbo⁵⁰. Podrobnosti o likalnikih niso zapisane, zelo verjetno gre za bronaste likalnike, kakršne so duhovniki uporabljali za likanje bogoslužnih oblačil⁵¹. Za vzdrževanje čistoče oblačil in odstranjevanje manjše nesnage so imeli pri roki krtačke za obleke⁵².

V istih kamrah in shrambah kot korita za pranje so stala tudi manjša vedra in krpe, namenjene snaženju prostorov. Ob mokrem čiščenju tal so si pomagali z »*Bortwisch*«, za pometanje praha in ostale umazanije so uporabljali (sirkove) metle⁵³.

Osemnajsto stoletje je bilo čas ponovnega odkrivanja vode, kod sredstva za higieno. Proces je bil počasen in je potekal postopoma, zato odsotnost kadi in kopalnic pri kranjskih plemičih ob koncu 18.stoletja ni znak neinteresa za higieno. Kopanje pri njih še vedno zbuja dvome, ne dvomijo pa več o koristnosti vode kod sredstva za higieno. Toaletne mizice v splanicah opozarjajo na dejstvo, da je jutranja higiena postala vsakdanji del življenja posameznika.

---

⁴⁹ Elias, *O procesu civiliziranja*, 1.del, str. 274 – 275.

⁵⁰ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.183, str. 6; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.29, str. 10; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.178, str. 8; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.119, str. 8.

⁵¹ Baš, *Oblačilna kultura*, str. 244.

⁵² Glej inventarja Karla Pl. Gariboldija in Gašperja Oberlanda Pl. Drachenfelda: AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 13; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 13.

⁵³ AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.59, str. 8.

9. Prehrana

Pri spremljanju prehrane plemstva se ne smemo ustaviti le pri opisovanju jedi, ki so jih servirali na slavnostno pogrnjenih mizah, saj je šlo pri tem za izreden dogodek in ne za vsakdanji obrok. Poleg tega bi storili napako, če bi opis prehranjevanja začeli pri pogrnjeni mizi, ki je bila sklepno dejanje mnogo daljšega procesa. Zato se pri opisu ne bomo omejevali le na podatke iz rubrik *namizno perilo, porcelan, majolično posodje*. Tem podatkom bomo dodali podatke iz popisov zalog (žitaric, mesa,...) v shrambah, kaščah in hlevih kranjskih plemičev, ter jih povezali z vso popisano *kuhinjsko opremo* posameznega doma. Posvetili se bomo tudi vedenju pri mizi. Ne smemo pozabiti, da hrana in prehranjevanje¹ nista samo gastronomski kategoriji, temveč imata tudi svoje gospodarske in socialne konotacije. Moda v prehranjevanju in spreminjanje okusov so včasih narekovali prioritete pri gojenju določenih rastlin ali vzreji živine. Prek uživanja določenih vrst hrane, oz. živil višje kakovosti in cene, so plemiči branili svoj položaj v družbi, povzpelniki na družbeni lestvici so želeli posnemati njihove prehranjevalne navade, da bi si povečali ugled. Nenazadnje je lahko imela hrana svojo vlogo tudi v političnih odnosih med državami, na kar kaže pripetljaj z ruskim kaviarjem na dvoru francoskega kralja Ludvika XV. v Versaillesu. Poslanik carja Petra I. Velikega je ob sprejemu mlademu kralju ponudil žlico tega pri Rusih tako cenjenega živila. Ludviku očitno okus ni preveč prijal, saj ga je izpljunil na preprogo, neposredno pred poslanika. Ta se je zaradi kraljeve geste čutil zelo užaljenega in iz degustacije je nastal precej resen diplomatski škandal².

9.1. Prehrana v 18.stoletju

Sandgruber je opozoril, da lahko zgodovina prehranjevanja hitro zapade v nevarnost špekulacij in opisovanja izrednih dogodkov, kot so prehrana bogatih in postna prehrana³. Nedvomno hrana, ki so jo uživale osebe plemiškega porekla ni merilo za prehrano večine prebivalstva 18.stoletja. Vseeno se zdi primerno, da omenimo tudi nekaj splošnih značilnosti pridelave in porabe hrane v tem času, da bi lahko plemiško prehrano ustrezno umestili v

---

¹ Poleg že omenjenega Montanarijevega dela o hrani in prehranjevanju glej še: Boris Kuhar, *Kuhinja v baroku (17. in 18.stoletje)*, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 1988; Maguelonne Toussanit-Samat, *History of Food*, Blackwell Publishers Ltd, Cambridge 1996; Hannsferdinand Döbler, *Kochkünste und Tafelfreunden*, Orbis verlag, München 2000.

² Toussanit-Samat, *History of Food*, str. 377.

³ Sandgruber, *Anfänge*, str. 132.

zgodovino prehranjevanja tistega časa. V celoti gledano 18.stoletje ni bilo obdobje v katerem bi se veliko in dobro jedlo. Povečana rast prebivalstva in nezadostna pridelava sta vodili v lakoto velikih razsežnosti⁴. Proti koncu 18.stoletja so se razmere začele izboljševati z uvedbo krompirja in večjo uporabo mesa v prehrani. Kruh je postajal vsakdanje živilo vsakega gospodinjstva⁵. Nekaj je k izhodu iz krize pripomogel razvoj v kmetijstvu. Največji napredek na tem področju so dosegli v Angliji, vendar je tudi tu šlo za dolg proces, s številnimi preobrati. Na evropski celini je bil proces še počasnejši, saj ni prišlo do združevanja zemljišč v velike posesti, kjer bi se lahko uveljavila bolj tržno usmerjena pridelava⁶. V Franciji sta zemljiški kapitalizem in sodobno angleško gospodarjenje še vedno redka, v nemških deželah se zemljiški gospodje zadovoljujejo s položajem rentnika⁷. Svoj prispevek k premagovanju lakote so dale nove kulture, kot sta koruza in krompir, čeprav niso prava novost v Evropi tistega časa. Živila iz kolonij so prišla v Evropo že v 16.stoletju, a je bila pot njihovega uveljavljanja dolga 2 do 3 stoletja. Na neki način, kot pravi Montanari, jih Evropa takrat še ni potrebovala in jih je sprejela šele, ko je bilo to nujno potrebno⁸. Pri uveljavljanju novih pridelkov ni šlo brez odpora kmečkega prebivalstva, ki so jim bili novi pridelki v prvi vrsti namenjeni. Koruza je bila med kmeti priljubljena do trenutka, ko je postala enako obdavčena kot vsa druga žita. Upor kmetov proti koruzi je bil manj upor proti novitetam, kot nasprotovanje gospodi, ki je želela koruzo spremeniti v poljsko kulturo in jo uveljaviti kot žito za kmete na račun pšenice. Podobno je bilo z uveljavljanjem krompirja, ki ga kmetje tako kot koruzo smatrajo za njim vsiljeno živilo, ki bo še bolj osiromašilo njihovo prehrano. Ključno vlogo pri dokončni uveljavitvi obeh kultur je odigralo veliko pomanjkanje iz srede 18.stoletja, v nemških deželah tudi veliko pomanjkanje med Sedemletno vojno. Za razliko od koruze je krompir osvojil veliko širši in bolj heterogen družbeni prostor, v 19.stoletju ga je sprejela tudi visoka družba⁹. Na Dunaju se je krompir uveljavil že v osemdesetih letih 18.stoletja, kot poroča Benedikt Franz Hermann. Cenjen je bil na mizah višjih slojev, takrat predvsem kot

---

⁴ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 171. Chaunu v svoji študiji o klasični Evropi o smrtnosti zaradi lakote in posledic le te zapiše, da je v obdobju med 1621 in 1760 po obdelanih statističnih podatkih zaznati vsaj 4 do 5 velikih žetev smrti in nekaj manjših. Glej: Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, str. 203.

⁵ Sandgruber, *Anfänge*, str. 134.

⁶ O razvoju kmetijstva v Angliji glej: Braudel, *Časi sveta. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII.stoletje*, II.del, ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana 1991, str. 224 – 232.

⁷ Braudel, *Igre menjav. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII.stoletje*, I.del, ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana 1989, str. 354 – 357. Braudel navaja, da je v Franciji na enega posestnika naklonjenega novostim v kmetijstvu prišlo 10 ali 20 takšnih, ki so mirno vstrajali pri rentništvu.

⁸ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 132 – 133. Začetek uvajanja novih kultur je bil sicer spodbuden. Vsi novi pridelki (koruza, krompir, riž, ajda) so takoj po svojem prihodu v Evropo v 16.stoletju doživeli (geografsko omejeni) uspeh, a nato v 17.stoletju padejo v senco drugih žit. Šele načrtna propaganda zemljiške gospode in oblasti jih dokončno uveljavi v 18.stoletju. Glej: isto delo, str. 135 – 138.

⁹ Prav tam, str. 177 – 183.

delikatesa in krepčilno sredstvo¹⁰. Na splošno je evropsko prebivalstvo 18.stoletja jedlo precej slabše kot v prejšnjih obdobjih. Njihov prehranjevalni sistem je postajal vse bolj siromašen. Pšenica in meso sta se »izogibali« podeželjskemu prebivalstvu in se kot ugledno blago stekata na mestne tržnice, medtem ko morata kmete nasititi koruza in krompir¹¹.

Ravno meso je bilo pogosto tisto živilo, ki se uporablja za indikacijo blaginje v družbi. Statistiki in ekonomisti 18. in 19.stoletja so porabo mesa šteli za znak povečane potrošnje. Potrošnja mesa pri višjih slojih in v mestih je bila v avstrijskem delu monarhije neverjetno visoka, višja od potrošnje v pruskih in saških mestih¹². Tekom obroka se je lahko serviralo med 5 do 8 različnih mesnih jedi, skrbno pripravljenih iz najboljših kosov mesa. K temu je veliko pripomogla bližina rodovitne in ne preveč poseljene Madžarske, od koder se je kupovalo poceni govedo. Drago meso divjačine, perutnine in rib je ostalo privilegij premožnejših slojev še do srede 19.stoletja¹³. Glede uživanja mesa so v Evropi 18.stoletja krožila različna mnenja. Razsvetljenci so denimo pozivali k zmernosti pri uživanju mesa in predstavljali vegetarjanstvo kot odločitev za naraven, preprost in skromen način življenja. Takšno razmišljanje je morda bilo na mestu pri prehranjevanju aristokracije in višjih slojev meščanstva, medtem ko pri (skomni) prehrani kmetov in delavcev takšni pozivi učinkujejo groteskno, če ne celo posmehljivo¹⁴.

Zgornja polemika o mesu v prehranjevanju nas pripelje do še enega vidika prehranjevanja – same organizacije obeda. Na manjših dvorih in domovanjih plemičev se je od 17.stoletja dalje navada obedov spremenila. Namesto velike pojedine je stopila t.i. »*petit souper*« s skrbno premišljenim menijem. Na odličnost jedi se ni polagalo nič manj pozornosti kot v prejšnjih obdobjih, vendar so postale pomembne tudi druge kvalitete, kot na primer izbira uglednih in razgledanih gostov. Količina hrane ni več odločujoči dejavnik, pomemben postane izbor najboljšega mesa, priprava jedi, eleganca in čistoča pogrnjene mize. Konec je bilo s pretiravanjem v količini hrane, ki je sedaj morala biti v sorazmerju s številom povabljenih¹⁵. Pomembno je bilo tudi, da je gostitelj pokazal poznavanje najnovejših trendov v kuhanju. Tudi pri kuhanju, tako kot pri oblačilni modi, je opazen močan vpliv Francije, kjer kuhanju posvečajo veliko pozornost. Spremembe okusa v Franciji so lahko imele velike posledice za

---

¹⁰ Sandgruber, *Anfänge*, str. 149 – 151.

¹¹ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 191 – 192.

¹² Sandgruber, *Anfänge*, str. 153 in 160.

¹³ Prav tam, str. 162 – 163.

¹⁴ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 197 – 198.

¹⁵ Döbler, *Kochkünste*, str. 131 in 134.

cel kontinent. V 17.stoletju je francoska elita začela opuščati uporabo začimb in jih nadomeščati z bolj kmečkimi pridelki, kot so šalotka ali gobice. Zgled je naletel na velik uspeh med vso evropsko elito in temeljito prenovil gastronomsko kulturo elit na celini. Ta trend je najprej zajel zahodni del Evrope, z zamudo se je uveljavil v severni, vzhodni in srednji Evropi, kamor so tudi začimbe prišle nekoliko pozneje¹⁶. Z izidom *La Cusiniere françois* 1651, kuharske knjige ki je spremenila tok francoske kuhinje, je bilo konec izobilja okusov srednjeveške kuhinje in renesančnega pretiravanja s sladkorjem¹⁷. Podobno kot je bil skrbno določen jedilnik se je uveljavil tudi točno določen red pri dnevnih obrokih. Navada jesti 3 obroke dnevno je izšla iz Angije in se je na kontinentu uveljavila šele v 19.stoletju. V nemških deželah se je, kot poroča angleški diplomat in esejist Harold Nicholson, dan začel z jutranjo kavo ob osmi uri zjutraj, ob 13. uri je sledilo krepko kosilo v svečanem ozračjem. Ob štirih popoldne je bila na vrsti popoldanska kava, ob sedmih zvečer je sledila še večerja s čajem, hladno šunko, klobasami, sirom in pivom¹⁸. Podoben raspored obrokov, z nekaj izjemami pri jedeh je najbrž veljal tudi med kranjskim plemstvom.

9.2. Kašče, shrambe in skladišča

Kranjski plemiči, ki so imeli v lasti zemljiška posestva na podeželju, so lahko doberšen del potreb po osnovnih živlih pokrivali iz lastnih zalog, shranjenih v kaščah, hlevih, shrambah ali pristavah. Lovska in ribolovna pravica za gozdove, potoke in ribnike jim je zagotavljala tudi stabilen vir oskrbe z divjačino in ribami, ki so prišle prav ob zapovedanem postu¹⁹.

Za primer vzemimo zalogo na gospostvih Krupa in Turn, v lasti grofice Frančiške Auersperg. Žito je navadno spravljeno v kaščah. Na Krupi je tam shranjeno 201 mernik »dobre« in 28 mernikov »slabe« pšenice, 123 mernikov žita²⁰, 27 mernikov ječmena, 473 mernikov prosa, 36 mernikov koruze, 7 mernikov fižola in 25 boba, ter 4 merniki graha. K tem zalogam je treba dodati še 18 mernikov prosa, mernik koruze, fižola in boba, ter 1 ½ mernika graha, v

---

¹⁶ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 156. O začimbah v Evropi in njihovem vplivu na ekonomijo in kulinariko glej tudi: Michael Krondl, *The Taste of Conquest. The Rise and Fall of the Three Great Cities of Spices*, Ballantine Books, New York 2008.

¹⁷ Toussanit-Samat, *History of Food*, str. 427.

¹⁸ Döbler, *Kochkünste*, str. 162.

¹⁹ Oskrba z ribam je bila manj težavna pozimi, ko so zaradi nizkih temperatur prihajale do kupcev relativno sveže kljub večdnevnom prevozu. Na vrhuncu poletja je bila oskrba s svežimi ribami zelo težavna. Ribe so pred transportom prekadili, posušili ali posolili. Za celinsko Evropo je sveža riba dolgo časa prava redkost. Glej: Toussanit-Samat, *History of Food*, str. 317.

²⁰ Komisarji vedno uporabljajo izraz »Korn«, ne da bi bolj natančno navedli za kakšno žito gre.

kašči k gospostvu Krupa priključenega posestva Pusti Gradec²¹. V kašči na posestvu Turn so hranili 262 mernikov dobre in 5 mernikov slabše pšenice, 120 mernikov žita, 150 mernikov prosa, 46 mernikov koruze, 7 mernikov fižola in 8 ½ mernikov boba²². V kašči pri Kresnicah je bilo še 40 mernikov prosa, 52 mernikov koruze in 1 mernik boba²³. Meso, mast, slanina in moka so bile shranjene v shrambah. V Krupi so hranili 4 lonce s slanino, 27 funtov napol pripravljene svinjine, svinjsko mast, 277 funtov riža, pšenično moko, nekaj malega ječmena, prosa in čičerike. V Turnu so popisovalci našli le dva lonca s slanino²⁴. V kleti za zelje v Krupi hranijo 120 mernikov kislega zelja in 20 mernikov repe, v Pustem gradcu še 15 mernikov kislega zelja in 10 kisle repe. V kleti za zelje v Turnu je popisanih 120 mernikov kislega zelja in 40 mernikov kisle repe²⁵. Na tako velike količine shranjenih živil ne bomo naleteli v drugih inventarjih, a to niti ni bil namen zgornjega naštevanja. Grofica Frančiška Auersperg je ena najbogatejših oseb na Kranjskem, v lasti ima za Kranjsko nadpovprečno veliko posest. Toda vse v njenem inventarju zapisane produkte bomo našli v količinah, ki ustrezajo velikosti posameznikove posesti, tudi v ostalih inventarjih kranjskega plemstva. Izjema je le ajda, ki v njenem inventarju ni popisana, se pa pogosto pojavlja pri ostalih plemičih. Lorenz Pl. Szögyeny ima na zalogi kar 205 ½ mernikov ajde, baron Vincenz Wolkensperg 205 mernikov in Ignac Kappus Pl. Pichelstein 63²⁶. Tudi razmerja med količinami posameznih žit so bolj ali manj enaka kot pri grofici Auersperg. Najbolj cenjeno krušno žito tega časa je pšenica, zato ni presenečenje, da zavzema največ prostora po žitnih kaščah. S strani zemljiških gospodov in države propagirana koruza za plemiško prehrano ni imela velikega pomena. Nam pa način zapisa razkrije pot, po kateri je prišla v naše kraje. Popisovalci za koruzo uporabljajo izraza *kukuruz* ali *türkischer Weizen*/turščica, kot je bila znana na vzhodu Evrope in na Balkanu, kjer se je uveljavila že kakšnih 50 let po Kolumbovem potovanju²⁷.

---

²¹ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 26.

²² V začetku petdesetih let 18.stoletja so v Ljubljani uvedli dunajsko mero, kjer 1 mernik žita znaša 30,75 litra, čeprav se je stara ljubljanska (žitna) mera še obdržala na podeželju. Glej: Vilfan, *Prispevek k zgodovini mer*, str. 34, 49 in tabela str. 84. Za razliko od današnjega merjenja žit po teži, v 18.stoletju količino žita merijo s prostorninskimi enotam.

²³ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 45.

²⁴ Prav tam, str. 33 in 51.

²⁵ Prav tam, str. 35 in 51. Pri ocenjevanju zalog je potrebno biti pozoren na čas, ko so bile te popisane. V primeru grofice Auersperg je bil nalog za sestavo inventarja izdan od Deželne pravde 2.novembra 1796, popis podložnikov in njihovih dajatev je bil sestavljen 20.decembra istega leta, dokončni inventar pa sestavljen januarja 1797. Kašče so najbolj polne po žetvi v septembru, izpraznijo se proti koncu zime, v februarju in marcu. Glede na čas popisa, lahko upravičeno domnevamo, da so bile grofičine zaloge po žetvi v septembru še dosti večje.

²⁶ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 58; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 28; škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.162, str. 22.

²⁷ Toussanit-Samat, *History of Food*, str. 172 – 173.

Živina na posestih je bila namenjena bodisi prehranjevanju ali kot delovna živina. Oskrbo s svežim mesom in mlekom je grofici Auerspergovi zagotavljalo 5 krav, starih od 5 do 10 let v hlevu na Krupi, kjer sta bili tudi dve za zakol vzrejeni svinji . Kot delovna živina je služilo 7 parov volov, starih od 8 do 15 let. Nadaljnjih 6 parov volov, starih od 4 ½ do 11 let je čakalo v hlevu v Pustem gradcu, skupaj s še enim parom volov, ki po navedbah popisovalcev še nista bila dovolj stara, da bi jih lahko uporabili za vleko. Poleg tega je grofica imela v lasti še 70 ovc, 26 starih in 44 mladih, ter 3 mlade koze²⁸. Na drugem posestvu, na Turnu, poleg 6 parov volov v hlevu najdemo še kravi Lisko (6 let, opomba komisarjev) in Čado (5 let), tele, 3 svinje in osla. Na pristavi v Prilošniku se pase 60 starih ovc, 3 kozli in 31 kozličkov²⁹. Za razliko od ostalih plemičev se grofica Auersperg ukvarja z vzrejo drobnice, medtem ko pri večini ostalih prevladuje govedo. Franc Ksaver Pl. Coppini ima v kravjem hlevu 12 krav in enega bika, v skupni vrednosti 215 goldinarjev. Domača krava sivka je bila ocenjena na 15 goldinarjev po glavi, švicarka na 10 goldinarjev, vrednost bika je bila ocenjena na 38 goldinarjev. Za primerjavo, par konjev za vleko voza je bil ocenjen na 60 godinarjev, par velikih volov je veljal 84 goldinarjev³⁰. Številke glede glav živine niso posebno visoke, vendar povsem v skladu s stanjem v živinoreji na območju Kranjske. Najvažnejši uspeh pri izboljšanju živinoreje v drugi polovici 18.stoletja je bila uvedba novih krmnih rastlin za živino (predvsem raznih vrst detelje). Vendar so se te novosti uvajale počasi, primanjkovalo je tudi obdelovalnih površin za sajenje krme. Zato je število glav živine le počasi naraščalo, prodaja živine in mleka je bila konec 18.stoletja večinoma še zelo majhna³¹.

Nič na slabšem niso glede oskrbe s hrano bili plemiči, ki so prebivali v mestih. Nekateri so imeli posesti na deželi, od koder so se lahko oskrbovali s svežimi živili, kot so lahko izkoristili tudi ponudbo na mestnem trgu. Odnos mestnega prebivalstva do zemlje je konec 18.stoletja doživljal spremembe. Z gospodarskim razvojem je potreba po samooskrbi nazadovala, v mestnem gospodarstvu je začelo prevladovati nakupovanje kmetijskih pridelkov od neposrednih proizvajalcev³². Vendar mesto ni bilo popolnoma odvisno od oskrbe iz podeželja. Za deželno glavno mesto Ljubljana nam jožefinski kataster kaže, da je bilo v okolici mesta precej površin namenjenih kmetijstvu, kasnejši franciscejski kataster potrjuje,

---

²⁸ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 30 – 31.

²⁹ Prav tam, str. 49.

³⁰ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 48 – 49.

³¹ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*, I.zvezek: *Agrarno gospodarstvo*, DZS, Ljubljana 1970, str. 382 – 383.

³² Vlado Valenčič, *Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze*, Publikacije Mestnega arhiva Ljubljanskega, Ljubljana 1958, str. 18.

da je bil velik del teh površin tudi dejansko uporabljen kot obdelovalna površina³³. Večji zemljiški posestniki (kamor poleg plemstva spadajo še mestni špital in cerkvene ustanove) so imeli svoje pristave na Poljanah, v Blatni vasi, pred Nemškimi vrati, nekaj tudi v Gradišču, Kapucinskem predmestju in Trnovem, ki imajo v tem času še vedno agrarni značaj³⁴. Nekaj primerov lastništva pristav v okolici Ljubljane smo že omenili v poglavju o nepremičninah. Pristave na obrobju mesta, posestva na podeželju in okoliški kmetje so Ljubljani zagotavljali osnovna živila, ostala živila so se lahko kupila pri trgovcih. V prvi vrsti je šlo za bolj luksuzna in uvožena živila. Med popisanim trgovskim blagom ljubljanskega trgovca Antona Pl. Bartallotija je med drugim bilo 272 funtov milanskega in 327 funtov veronskega riža, 22 lotov zelenega holandskega čaja, 38 funtov čokolade, angleški cimeti, beli in rjavi ingver, 18 funtov sardel iz Genove, črni poper in 35 funtov dalmatinskih fig³⁵.

9.3. Kuhinja in kuhinjska oprema

Živila iz kašč, shramb, kleti in skladišč, ter tisto kar je bilo kupljeno pri trgovcih in na mestnem trgu, so svojo pot nadaljevala v kuhinji. Tu naj bi kuhar ali kuharica iz njih pripravili obed, ki gospodarju hiše ne bo le v krepčilo, temveč tudi v slast. Pri kuhinjski opremi so se sicer komisarji pogosto odpovedali natančnem naštevanju predmetov in navedli le skupno oceno za vse predmete rubrike *kuhinjsko posodje*³⁶. Tam kjer si vzamejo čas za popis³⁷ najdemo večinoma železno, bakreno ali kositerno posodje, kotle za vodo, različne velikosti, lesene deske za pripravo rezancev (*Nudelbrett*), modele za peko, itd. Vodo, vedno potrebno pri kuhanju, so v kuhinji Franca Ksavra Pl. Coppinija hranili v treh lesenih škafih iz trdega lesa, za kuhanja sta bila namenjena dva bakrena, 25 funtov težka kotla³⁸. Ali so se odprta ognjišča, na katerih se je kuhalo še v začetku 18.stoletja, že dokončno umaknila zidanim ali litoželeznim pečem³⁹, inventar ne razkriva, podobno kot niso bili popisani kamini.

Popolnoma nič nam sam inventar ne pove o tem, kaj se je v kuhinji in vseh teh loncih kuhalo. Pri odgovoru na ta vprašanja si lahko pomagamo s starimi kuharskimi knjigami. Prva tiskana

---

³³ Valenčič, *Agrarno gospodarstvo*, str. 5.

³⁴ Prav tam, str. 17.

³⁵ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 11 – 21.

³⁶ Za lažjo predstavo o kuhinjskem posodju in ostali opremi za kuhanje si velja pogledati priložene ilustracije v: Kuhar, *Kuhinja v baroku*, str. 19 – 28.

³⁷ Podrobnejši popis kuhinjske opreme najdemo npr. pri Janezu Gregorju Pl. Premruju : AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.228, str. 9 – 10; ali baronu Vincenzu Wolkenspergu: AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 21 – 22.

³⁸ AS 309, škatla 16, fasc.X, lit.C, št.47, str. 45.

³⁹ Kuhar, *Kuhinja v baroku*, str. 12.

avstrijska kuharska knjiga, *Koch und Arzney-Buch*, je izšla v Gradcu 1686, sledile so ji še druge kuharice, tiskane v Avstriji ali drugih nemških deželah. V drugi polovici 18.stoletja je večina kuharic tiskana za meščanski stan⁴⁰. Razlika med okusom plemstva ali meščanstva morda niti ni bila tako velika⁴¹. Knežje kosilo iz 17.stoletja z osmimi hodi, opisano v eni od kuharic izdanih v Gradcu, je bilo v tem času redkost tudi med premožnimi plemiči in rezervirano za res posebne priložnosti. Vsakdanje kosilo plemiča je lahko izgledalo precej enostavno: goveja juha z mozgovimi cmoki, velik zrezek, preboden s slanino, kokoš za način grofice, telečja jetra v gosji masti, oz. v postnem času postrv v jabolčni omaki. Za prilogo so dodali špinačo z močno solato in za desert mandeljново pecivo⁴². Še vedno zelo razkošen in za kmeta težko dosegljiv obrok, vsaj za premožnejše meščane ni nič nedosegljivega. Ob samem koncu obravnavanega obdobja smo dobili tudi prvo kuharico v slovenščini, Vodnikove Kuharske bukve. V uvodu k kuharici Vodnik sicer posveti knjigo ženskam, ki naj bi pri hiši opravljale kuharska dela; ne zaradi navade, temveč ker se tako spodobi. Motiv za izdajo kuharske knjige naj bi bila tudi nerazumljivost receptov. »*Krajnize se kuhanja teshkô uzhe, ker ne sastopio pomënik franzoskeh, anglejskeh, laskeh inu nemskkeh besedi*«, trdi nadalje v uvodu⁴³. Čeprav niso namenjene prvenstveno plemstvu se je najbrž tudi na kranjski plemiški mizi znašel kakšen *boeuf royale* (kralevo goveje meso), *telezje meso na franzosko visho*, *hollandarski sos* ali goveje meso po angleško in za posladek še *zherna kruhna torta is zhokolade*, Lorenz Pl. Szögyeny in ostali z zalogami ajde so morda jedli *ajdnikovo torto*.⁴⁴ Vodnikove pripombe o zamotanih receptih in nerazumljivih izrazih v tujih jezikih kažejo, da je bila plemiška kuhinja v tem času že svetovljanska, oziroma si je takšna vsaj prizadevala biti. V modi sta bili italijanska in francoska kuhinja in k visoki družbeni veljavi je prispeval tudi kuhar iz teh krajev, ki je znal pripravljati zapletene jedi. Tudi dunajska kuhinja in cesarski dvor na Dunaju so dajali plemstvu v monarhiji kulinarične smernice⁴⁵.

---

⁴⁰ Kuhar, *Kuhinja v baroku*, str. 11 – 12.

⁴¹ Za primerjavo z meščansko kuhinjo poleg že omenjenega Kuharjevega dela (predvsem strani 8 do 13) glej tudi zbrane recepte slovenske meščanske kuhinje v: Marija Ilc, sestra Vendelina, *Kuharica sestre Vendeline. Slovenska meščanska kuhinja*, Vale-Novak, Ljubljana 1994.

⁴² Kuhar, *Kuhinja v baroku*, str. 9 in 17 – 18.

⁴³ Avtorjev uvod k: Valentin Vodnik, *Kuharske bukve/is nemskiga preslavenjene od V.V.*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999.

⁴⁴ Vodnik, *Kuharske bukve*, str. 17, 22, 21, 69, 70, 81 in 82.

⁴⁵ Kuhar, *Kuhinja v baroku*, str. 15. Ali so po domovih kranjskih plemičev kuhali kuharji iz Italije in Francije ni znano, saj niso omenjeni v inventarjih. Gotovo bi si to lahko privoščili le zelo bogati posamezniki. Vendar je sredi 18.stoletja tudi za Kranjsko zelo premožnemu baronu Francu Henriku Raigersfeldu kuhala domačinka Marija Eržen, za letno plačo 30 goldinarjev in zastoj hrano. Glej: Weigl, *Matija Persky*, str. 89.

9.4. Pri pogrjnjeni mizi

Pripravljena jedila so na pladnjih in v posodah prinesli v jedlinico. Ta je bila eden najbolj reprezentativnih prostorov v domovanju plemiča. Prefinjenost okusa se ni kazala le pri izboru jedi za obed, temveč se je raztegnila na vse kar je bilo povezano z jestvinami in obedom. Osrednje mesto v jedlinici je zavzemala jedilna miza. V nekaterih domovih, npr. pri Jožefu Antonu Pl. Garzaroliju, so poleg velike jedilne mize imeli še manjšo jedilno mizo⁴⁶. Grofica Frančiška Auersperg je lahko velikost svoje jedilne mize v jedlinici graščine v Krupi prilagajala številu gostov s povečevanjem mizne plošče. Jedilno mizo sestavljeno iz treh miznih plošč je uporabljal tudi baron Vincenz Wolkensperg⁴⁷. S pomočjo teh miznih plošč so velikost mize prilagajali številu gostov in vsakemu zagotovili dovolj prostora. Nepomembna ni bila niti oblika mize. Dolga, podolgovata miza je med gosti vzpostavila jasno hierarhijo, glede na večjo ali manjšo oddaljenost gosta od gostiteljevega prostora. Manj očitno je bilo takšno rangiranje oseb, če so sedeli ob okrogli ali ovalni jedilni mizi⁴⁸. Jedilna miza mora biti obvezno pokrita s prtom, saj nepogrjnena miza velja za znak »nedvornega« okusa že vse od 15.stoletja dalje⁴⁹. Prt je bil ponavadi iz istega materiala kot prtiči, ki so jih priložili ob jedilni pribor. Navadni prti in prtiči so bili izdelani iz dvonitnika, izjemoma tudi iz platna⁵⁰. Ob bolj svečanih priložnostih, denimo ob slavjih ali kadar so gostili druge plemiče, so mizo pognili s prtom iz damasta in priložili prtiče iz istega materiala. Prtiči iz damasta so bili zelo cenjeni, še posebno veliki prtiči, ki so se lahko zavezali okoli vratu, da se gost ne bi polil z omako po obleki. Takšne prtiče so lahko postavili na mizo zgubane v razne figure, s čimer je miza dobila še lepši izgled⁵¹. Kranjski plemič je lahko sestavil enoten pogrinjek tudi ob večjem številu povabljenecv, saj garniture prtičev obsegajo od 6 do preko 30 prtičev.

Na tako pogrjneno mizo je bilo postavljeno namizno posodje. Krožniki in sklede iz medenine, bakra, kositra in majolike se še vedno najdejo med popisanim posodjem in so se uporabljali za običajne obede, vendar postajajo vse redkejši. Leseni krožniki, kakršne ima popisane v inventarju Janez Gregor Pl. Premru, so v tem času že velika izjema⁵². Pri običajnih obrokih se je uporabljalo kositrne sklede in krožnike, podobno kot pri prtičih se jih je grupiralo v

⁴⁶ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.184, str. 9.

⁴⁷ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 20; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 14.

⁴⁸ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 188.

⁴⁹ Döbler, *Kochkünste*, str. 158.

⁵⁰ Med namiznim perilom grofice Frančiške Auersperg so popisani 3 prti z 6 prtiči iz grobega platna. Glej: AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 15.

⁵¹ Döbler, *Kochkünste*, str. 138.

⁵² AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.228, str. 9.

komplete. Posebno so bili omenjeni kosi izdelani iz *Rosenzinna*, angleškega kositra in namizno posodje izdelano v ljubljanski tovarni posode (*Laibacher Geschirr*)⁵³. Poleg kositra so v pošteev prišli tudi servisi iz Holiča (*hollischer geschirr*). Ob svečanejših priložnostih so na jedilne mize prinesli bolj prestižne materiale. V veliki večini je šlo za servise iz porcelana. Kadar je deželni ritmojster Lorenz Pl. Szögyeny gostil zares ugleden goste ali je narava dogodka zahtevala zares svečano vzdušje, je na mizo postavil svoj servis iz uvoženega, pobarvanega in pozlačenega porcelana. Servis je obsegal 14 okroglih skled, 12 srednje velikih in po 30 manjših in večjih krožnikov, 41 jušnih krožnikov in 4 ovalne lonce s pokrovko⁵⁴. Poleg tega najprestižnejšega servisa je imel na voljo še »rumeni« in »beli« servis s podobnimi količinami posode. Baron Bernardin Zois Pl. Edelstein si je juho postregel iz enega od dveh jušnikov izdelanih iz dunajskega porcelana, za 4 sklede Terezije Pl. Franchenfeld je izrecno navedeno da so izdelane iz kitajskega porcelana⁵⁵. Najdemo tudi nekaj posebnih servisov za zajtrk izdelanih iz porcelana, npr. pri Karlu Pl. Gariboldiju ali Jožefu Fantonu Pl. Brunu⁵⁶. Servisi iz porcelana niso bili nikakršna redkost na mizah kranjskih plemičev, ne moremo pa reči, da so bili del obveznega hišnega inventarja. Alojzija Pl. Wermatti si je tudi ob posebnih priložnostih morala pomagati z 5 okroglimi skledami in 22 krožniki iz kositra⁵⁷. Poleg samega servisa in skoraj obveznih srebrnih svečnikov so na mizi stale še (v veliki večini) srebrne solnice in posodice za poper, stekleničke za olje in kis.... Poleg za izboljšanje okusa jedi so sol uporabljali kot sredstvo, ki preprečuje kvarjenje živil⁵⁸. Transport nekaterih živil po Evropi v tistem času ne bi bil mogoče, če jih pred transportom ne bi pripravili s soljo. Na mizah kranjskega plemstva se je znašla tako morska kot kamena sol. Prvo so dobivali iz sredozemskih obal, predvsem okolice Trsta in Istre, kameno sol iz rudnikov v avstrijskih Alpah, predvsem Salzburga. Edina razlika med prečiščeno kameno in morsko soljo je, da morska vsebuje tudi jod⁵⁹. Ob serviranju deserta so se na mizi pojavile sklede za slaščice, izjemoma tudi papirnati krožniki, kakršne je imel baron Franc Bernard Rantlshofen⁶⁰. V košarice ali sklede servirano⁶¹ je bilo lahko kot desert servirano sadje. Lorenz Pl. Szögyeny je

---

⁵³ Posodje domače izdelave je bilo popularno tudi med premožnejšimi kranjskimi plemiči, kot je bila grofica Frančiška Auerspergova, ki je imela cel servis izdelan v ljubljanski tovarni.

⁵⁴ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272. str. 30.

⁵⁵ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 5; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.98, str. 8.

⁵⁶ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 9; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.97, str. 5.

⁵⁷ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.58, str. 9.

⁵⁸ Döbler, *Kochkünste*, str. 173.

⁵⁹ Toussanit-Samat, *History of Food*, str. 459 – 463.

⁶⁰ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.150, str. 19.

⁶¹ Sadju so bili najbrž namenjeni manjši krožniki v garniturah, oziroma so se uporabljali posebni krožniki za sadje, kakršne je imel Nikolaj Pl. Gandin (AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.180, str. 8).

lahko na mizo postavil sveže pomaranče iz svoje *Orangerie* na Cekinovem gradu⁶². Grozdje se ni uporabljalo le za pridelavo vina, temveč je bilo na mizi tudi kot sveže sadje. Praviloma vrste grozdja, ki dajejo najboljše vino niso najboljše za desertno grozdje, ki mora biti zelo sočnega okusa ob zaužitju⁶³.

Hrana ki je prišla na mizo iz kuhinje je bila gostom postrežena s pomočjo servirnega pribora. V omenjem času so se uporabljale servirne žlice različnih velikosti in jušne zajemalke. V veliki večini so bile servirne žlice izdelane iz srebra (čistega ali 10 do 12 lotnega), izjemoma najdemo tudi servirne žlice in zajemalke iz kositra. Srebrni servirni nož, vilico in žlico najdemo le v inventarju Jožefa Antona Pl. Garzarolija⁶⁴. Omejitev pribora za serviranje na žlico in zajemalko nam kaže, da se je v toku procesa civiliziranja uveljavil drugačen pogled na uživanje hrane. Cele živali zelo redko zaidejo na jedilno mizo. Še v začetku 18.stoletja je razkosanje živali in razdeljevanje mesa med goste smatrano za častno opravilo, ki ga opravi gostitelj ali to gesto prepusti kateremu od gostov, ki ga želi posebej počastiti. Ob koncu stoletja se je razkosanje mesa umaknilo stran od oči gostov, dejstvo da je pri obroku šlo za ubito žival se skuša čim bolj prikriti⁶⁵. Po serviranju si je posameznik pri uživanju hrane pomagal z jedlinim priborom. Po Le Salleju se med jedjo uporablja prtiček, krožnik, nož, vilico in žlico. Izpustiti karkoli od navedenega bi bilo v nasprotju z oliko⁶⁶. Kranjsko plemstvo je uporabljalo vse tri dele jedilnega pribora: žlico, vilico in nož, čeprav očitno še ni bilo dokončnega poenotenja o tem, kaj natančno spada pod pojem jedilnega pribora (*Besteck*). Vilice in nož velikokrat nastopajo v kompletih, medtem ko so žlice popisane ločeno. V inventarju Bernardina Zoisa Pl. Edelsteina je popisanih 12 parov nožev in vilic iz čistega srebra in nato še ločeno od tega vpisa 12 žlic iz čistega srebra., podobno je vpisanih 6 parov vilic in nožev in 6 jedilnih žlic Leopolda Siegmunda Pl. Wiederkehrja⁶⁷. Na drugi strani ob popisu srebrnega jedilnega pribora Franca Zorna Pl. Mildenheima komisarji poudarijo, da je pribor sestavljen iz žlice, vilice in noža⁶⁸. Pomembnejše kot dejstvo, kako se je združevalo jedilni pribor, je spoznanje, da vsi kranjski plemiči uporabljajo vse tri dele pribora, s čimer je bil končan proces sprememb vedenja pri jedi, ki je intenzivno potekal ob koncu 17. in v

---

⁶² AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272. str. 60.

⁶³ Toussanit-Samat, *History of Food*, str. 248.

⁶⁴ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.184, str. 5.

⁶⁵ Elias, *O procesu civiliziranja*, str. 233 – 235. Nekdaj je bil naziv dvornega razrezovalca zelo cenjen naziv in zanj ni bil primeren katerikoli človek. Oseba na tej funkciji je morala biti spretnih rok in uglajenega vedenja.

⁶⁶ Prav tam, str. 199.

⁶⁷ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 5; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.177, str. 1.

⁶⁸ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.60, str. 2.

začetku 18.stoletja⁶⁹. Jedilne navade, predvsem zgledi iz francoske višje družbe, so proti koncu 18.stoletja dosegli standard, ki ga postopoma sprejme vsa višja družba. Od takrat dalje se spreminjajo le še podrobnosti, jedro zahtev je ostalo nespremenjeno⁷⁰.

9.5. Vino in ostale alkoholne pijače

Pijača, ki se je poleg vode največkrat znašla na plemiški jedilni mizi je bilo vino. Seveda ne kakršno koli, temveč vino ki je ustrezalo njihovemu položaju v družbi. Že Goethe je povzel misel, ki je med ljudmi krožila že od srednjega veka dalje, da »bogati želijo dobrega, revni pa veliko vina«⁷¹. Skoraj vsako plemiško domovanje ima svojo vinsko klet, kjer hranijo vino v sodih, kot se je to počelo že stoletja. Užitek zrelega vina je plemičem še precej nova izkušnja, saj se vinske steklenice z dovolj kvalitetnim zamaškom, ki so omogočale dolgotrajno hrambo vina pojavijo šele po letu 1780. Tako za najboljšo pijačo še vedno velja eno leto staro vino⁷². Vinska klet kranjskih plemičev se v tem času še ni spremenila v prostor za hranjenje steklenic, saj le pri Antonu Pl. Bartalotiju najdemo v kleti popisanih 33 buteljk⁷³. Vinske steklenice sicer najdemo med popisom posodja, vendar so bile te namenjene le prenosu vina od soda do jedilne mize in ne dolgotrajnem hranjenju. Večina vina, ki ga hranijo v kletih naši plemiči ni starejša od nekaj let. Najstarejše vino, ki čaka na grofico Frančiško Auersperg v krupski vinski kleti je iz leta 1790 (inventar je bil sestavljen leta 1796 – Op.a.) in je označeno kot »staro«. Največji del vina, ki ga hranijo v njenih vinskih kletih, nosi letnico 1796 oz. 1795⁷⁴. V ostalih inventarjih le redko navajajo letnico vina, še manj jasno je kakšno vino so pili. Če gre sklepati iz zgoraj omenjenega inventarja, je bila velika večina vina pridelana na lastnih posestvih, oziroma odkupljena od proizvajalcev iz neposredne bližine⁷⁵. Med zalogami vina barona Vincenza Wolkensperga najdemo 36 avstrijskih veder deželnega vina⁷⁶. Siegmund Andrej Pl. Gandin je imel na zalogi 940 bokalov terana in 7 sodov za belo vino, ki skupaj držijo 400 bokalov, 3 vedra običajnega terana so bila shranjena pri Mariji Luciji Pl.

---

⁶⁹ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 115 – 116.

⁷⁰ O obnašanju pri jedi glej Elias, *O procesu civiliziranja*, str. 213 – 215.

⁷¹ Hugh Johnson, *Story of Wine*, Mitchell Beazley, London 2002, str. 279 – 280.

⁷² Döbler, *Kochkünste*, str. 239 – 240.

⁷³ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 33.

⁷⁴ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 27 – 28 in 47.

⁷⁵ Na strani 47 omenjenega inventarja je omenjeno »Prelocker Wien«, pri čemer je Prelokar najbrž vinogradnik, ki jim je vino prodal ali območje od kodar je bilo vino odkupljeno.

⁷⁶ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 24.

Zergollern, Karl Pl. Gariboldi hrani dve steklenici malvazije⁷⁷. Da tudi v vinski kleti vino ni bilo varno pred nesrečo nas spomni opomba komisarjev ob popisu zalog vina pri baronu Alojzu Juritschu. Ta je imel na zalogi 149 veder vina, a koliko bi jih šele imel, če mu ne bi velik del opreme za shranjevanje uničil požar v vinski kleti leta 1790⁷⁸. Od provincilanega plemstva Kranjske ni pričakovati, da bi kupovalo vrhunsko vino iz takratnega centra vinske industrije Bordeauxa⁷⁹. Vendar se je dalo vrhunsko vino dobiti tudi znotraj Habsburške monarhije. Madžarski tokaj je bil najboljše vino, kar ga je premogla monarhija. Njeni vladarji so izkoriščali najboljše vinograde za proizvodnjo tega vina, s katerim so želeli napraviti vtis na svoje ugledne goste. Na svetu ni bilo vina, ki bi se lahko kosalo s sladko aromo madžarskega tokaja. Tokaj je prihajal tudi iz Sedmograške, kjer je svojo izredno sladkost dolgoval zelo pozni trgatvi že skoraj gnilih grozdov⁸⁰.

Ostale alkoholne pijače, ki jih je morda uživalo plemstvo niso pustile mnogo sledov v inventarjih. Vermut očitno ni bil neznanka, saj najdemo pri Lorenzu Pl. Szögyenyu 24 kup za vermut, pri Tereziji Pl. Franchenfeld en vrč in pri Karlu Pl. Gariboldiju dve steklenici namenjeni prav za to pijačo⁸¹. Pivo, ki je v Nemčiji po Tridesetletni vojni nadomestilo vino kot nacionalno pijačo⁸² ni bilo preveč priljubljeno med kranjskim plemstvom, vsaj če sklepamo na podlagi popisane posodja. Baron Seles Gall je edini, ki ima v inventarju popisane tudi pивske vrčke⁸³.

9.6. Kava, čaj in čokolada

V začetku 18.stoletja je bila kava še relativno nov artikel med kranjskim plemstvom in sproža številna ugibanja o njeni koristnosti oziroma škodljivosti⁸⁴. Ob koncu stoletja je kava, ki izvira iz vzhodne Afrike in je s posredovanjem Arabcev in Benečanov prišla v Evropo v prvi polovici 16.stoletja, osvojila tudi širše sloje prebivalstva in ni več le pijača elite⁸⁵. V Franciji so v 17.stoletju odprli prve kavarne, ob koncu 17.stoletja so se razširile tudi na ozemlju

⁷⁷ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.170, str. 8 – 9; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.63, str. 5; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 14. Osnovni meri za vino sta vedno vedro (*Eimer*) in bokal (*Mass*), pri čemer je bokal od 1761 dalje znašal 1/40 vedra. Bokal tako znaša 1,41 litra, vedro 56,6 litra. Vilfan, *Prispevki k zgodovini mer*, str. 52.

⁷⁸ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.59, str. 17.

⁷⁹ O vinskem trgu v Bordeauxu glej: Johnson, *Story of Wine*, str. 252 – 266.

⁸⁰ Prav tam, str. 233 – 234 in 291.

⁸¹ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 31; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.98, str. 8; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.174, str. 10.

⁸² Johnson, *Story of Wine*, str. 186.

⁸³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.177, str. 6.

⁸⁴ O kavi in odnosu do nje na začetku 18.stoletja glej: Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 120 – 121.

⁸⁵ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 162 – 164.

Habsburške monarhije. Začetek kavarniške kulture na Dunaju naj bi bil povezan z zaplenjenimi zalogami kave po drugem turškem obleganju Dunaja 1683. Pomembno vlogo pri širjenju kave so opravili armenski trgovci. Leta 1791 je bilo na Dunaju odprtih že preko 80 kavarn. Hkrati s pitjem kave se je razvijala tudi kavarniška kultura, kamor so spadale diskusije, prebiranje časopisov in igranje biljarda. Tudi druga glavna deželna mesta so v tem času že imela svoje kavarne⁸⁶. Iz Ljubljane je leta 1810 zdravnik Lippich poročal, da kavo poznajo že v skoraj vsakem gospodinjstvu v mestu, odprtih je bilo 7 kavarn⁸⁷. Velik napredek za artikel, ki je še sredi 18.stoletja veljal za pijačo zgornjih slojev prebivalstva. Kava je še vedno zelo priljubljena med plemstvom na Kranjskem, veliko bolj kot ostali opojni napitki, podobno kot že sredi 18.stoletja⁸⁸. Na omembo same kave v inventarjih naletimo redko. Baronica Ivana Aichelburg ima popisanih 7 funtov kave v shrambi, grofica Frančiška Auersperg kar 32 funtov in Marija Doroteja Pakisch Pl. Festenberg škatlo s 4 funti kave⁸⁹. Med zalogami v trgovini Antona Pl. Bartallotija najdemo 2 ½ funta kave San Domenico, 100 funtov navadne in 16 ½ funta rjave kave⁹⁰. Pravo sliko o razširjenosti kave nam dajejo vpisi kavnih skodelic, žličk, ročk ali celih servisov v inventarje⁹¹. Pitje kave ni bilo le krepčilo, bilo je družaben dogodek, temu primerna je bila tudi oprema. Kdor je dal nekaj nase je imel doma kavni servis iz porcelana, ki je zelo cenjen med plemstvom zaradi visoke cene⁹². Najpremožnejši med kranjskimi plemiči, Lorenz Pl. Szögyeny, grofica Frančiška Auersperg in baron Vincenz Wolkensperg, so si kavo natakali iz kavne ročke narejene iz čistega srebra, v pobarvane porcelanaste kavne skodelice⁹³. Bernardin Zois Pl. Edelstein je kavo serviral v 10 kavnih skodelic izdelanih iz dunajskega porcelana, grof Marija Siegmund Liechtenberg v 13 skodelic iz modro-belega porcelana. Po drugi strani se je grof Seifried Liechtenberg ob običajnih priložnostih zadovoljil s pitjem kave iz kositernih skodelic⁹⁴. K servisom so sodili še vrčki za mleko in sladkornica, navadno iz istega materiala kot servis.

Čaj je bil na Kranjskem v začetku 18.stoletja velika novost, tudi v Evropi je bil še konec 17.stoletja rariteta. Z eksotično modo se je nato razširil po celini, predvsem je bil popularen v

⁸⁶ Sandgruber, *Anfänge*, str. 193 – 194.

⁸⁷ Prav tam, str. 196.

⁸⁸ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 212.

⁸⁹ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 15; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 33; škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 9.

⁹⁰ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 19 – 21.

⁹¹ Posodje v zvezi z uživanjem kave se pojavi popisano v 48 inventarjih, oz. 40% vseh inventarjev.

⁹² Sandgruber, *Anfänge*, str. 195.

⁹³ AS 309, škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št.272, str. 14 in 30 – 31; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 8 in 24; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 3 – 4

⁹⁴ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 9; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 11; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 44.

Angliji in na Nizozemskem, kjer se je veliko povpraševalo po kitajskem in japonskem čaju ter ustreznih porcelanastih skodelicah⁹⁵. Ob koncu stoletja ni bil več neznanka med plemstvom na Kranjskem⁹⁶, čeprav še ni stalnica v vseh plemiških domovanjih. Uživanje čaja zato s seboj nosi tudi sporočilo o svetovljanskem gurmanstvu⁹⁷. Lorenz Pl. Szögyeny ima tako kot ročko za kavo tudi čajnik iz čistega srebra težak 1 marko in 11 lotov, Bernardin Zois Pl. Edelstein čajnik iz dunajskega porcelana⁹⁸. Kljub vsemu popularnosti kave čaj med plemstvom ni dosegel. V veliki večini primerov niti niso imeli posebnih servisov za pitje čaja, temveč se ga je pilo kar iz kavnih skodelic. Čajnik je bil dodatek k kavnemu servisu, kot pri Jakobu Pl. Vischerju, kjer je čajnik popisano skupaj s servisom 9 kavnih skodelic, vrčka za mleko, ročke za kavo in sladkornice⁹⁹. Izjemi sta Alojzija Pl. Wermatti s 6 steklenimi skodelicami za čaj in Alexander Pl. Scheel s parom velikih čajnih skodelic. Slednji je hranil tudi 4 škatle s holandskim čajem¹⁰⁰.

Čokolado se je vedno povezovalo z izbrano družbo. Elitistična podoba čokolade je bila v družbi tako močno prisotna, da je postala skoraj simbol mehkužnosti in brezdelnosti aristokracije¹⁰¹. Med kranjskim plemstvom je bila razširjena malenkost bolj kot čaj¹⁰². V povezavi s čokolado najdemo med popisom posodja kupe za čokolado iz porcelana, izjemoma tudi iz pločevine, kositra ali stekla. Dve skodelici baronice Ivane Aichelburg sta bili celo iz čistega srebra, v shrambi pa na zalogi 12 $\frac{3}{4}$ funta čokolade¹⁰³. Škatlo z 2 $\frac{1}{2}$ funta čokolade ima tudi Marija Doroteja Pakisch Pl. Festenberg¹⁰⁴.

S širjenjem pitja kave, čaja in čokolade se je povečala poraba sladkorja. Vse do obdobja industrializacije je ostal luksuzni artikel, ceniti (s čimer se je povečala dostopnost) se je začel šele od začetka 19.stoletja dalje. V devetdesetih letih 18.stoletja je znašala poraba sladkorja v avstrijskem delu monarhije okoli 5600 ton, oz. 0,4 kg na prebivalca¹⁰⁵. Cenjenost sladkorja v

---

⁹⁵ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 122; Döbler, *Kochkünste*, str. 203 – 208.

⁹⁶ Čajniki so popisani v 20 inventarjih (16,7% vseh inventarjev). Sredi 18.stoletja je posodje za čaj prisotno v vsakem desetem inventarju, torej do konca 18.stoletja ta pijača ni napravila velik korak naprej kar se tiče njene priljubljenosti med kranjskim plemstvom. Glej: Štuhec, *Materialna kultura*, str. 214 – 215.

⁹⁷ Prav tam, str. 207.

⁹⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 15; škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.66, str. 9.

⁹⁹ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.53, str. 18.

¹⁰⁰ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.58, str. 8; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 4 in 6.

¹⁰¹ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 166.

¹⁰² Čokoladne skodelice in kupe so popisane v 26 inventarjih (21,7% vseh inventarjev). Priljubljenost čokolade je ostala na podobni ravni kot sredi 18.stoletja. Glej: Štuhec, *Materialna kultura*, str. 213.

¹⁰³ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.121, str. 4 in 15. Podstavke za čokoladne kupe iz čistega srebra ima tudi grofica Frančiška Auersperg.

¹⁰⁴ AS 309, škatla 92, fasc.XXXVIII, lit.P, št.230, str. 9.

¹⁰⁵ Sandgruber, *Anfänge*, str. 205 – 207.

družbi je mogoče zaznati tudi iz sladkornic, kjer je bil spravljen. Najpremožnejši so zajemali na mizi sladkor iz sladkornic iz čistega srebra¹⁰⁶ ali vsaj iz porcelana. Najbližja rafinerija sladkorja je bila na Reki. Do leta 1775 je imela reška rafinerija izključno pravico za proizvodnjo sladkorja v monarhiji, nato podobne pravice dobijo tudi druge rafinerije. V naši bližini so konec 18.stoletja ustanovili več rafinerij v Trstu, ki pa niso obratovale dolgo¹⁰⁷.

Kava, čaj in čokolada niso bili le prehrambeni artikeli, ob pitju teh napitkov se je odvijalo živahno družabno življenje. Z njimi so se pojavile nove oblike družabnosti in možnosti socialnega komuniciranja in reprezentiranja¹⁰⁸. Izgled servisa, z vsemi dodatki, je bil zato izrednega pomena za ugled posameznika v družbi, zato nemalo sladkornic, kavnih žličk, kup za čokolado, itd najdemo popisanih med srebrnino ali dragocenostmi. Bili so več kot le posodje in jedilni pribor, so eden ključnih delov premoženja, tako v gmotnem kot socialnem oziru. Kavne ročke, čajniki, skodelice in kupe za čokolado iz različnih materialov (porcelan, kositer, Holič,...) omogočajo njihovem imetniku hierarhizirano uporabo posodja, glede na pomen, ki ga lastnik pripisuje dogodku oz. povabljenim gostom¹⁰⁹.

---

¹⁰⁶ Grof Marija Siegmund Liechtenberg je na mizo ob posebnih priložnostih lahko postavil sladkornico iz čistega srebra težko 19 ½ lota, za bolj običajne priložnosti je uporabljal majolično sladkornico. Glej: AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 4 in 11.

¹⁰⁷ Vlado Valenčič, *Sladkorna industrija v Ljubljani*, Kronika, Ljubljana 1957, str. 15.

¹⁰⁸ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 215.

¹⁰⁹ Prav tam, str. 218 – 219.

10. Kulturno in družabno življenje

10.1. Knjige

Knjige morda ne predstavljajo najvrednejših predmetov v zapuščinskih inventarjih, nam pa seznam knjig najdenih pri posamezniku sporoča mnogo o njegovih področjih zanimanja, razgledanosti in izobrazbi. Seveda pod pogojem, da so si komisarji vzeli čas za izdelavo dovolj natančnega popisa knjig. V obravnavanem obdobju so knjige običajno popisane v ločenem seznamu, priloženem k inventarju, v sam inventar je vnesena le končna ocena vrednosti knjig. Knjige so vnesene v inventar le v 30 primerih (oz. 25% vseh inventarjev). V primerjavi z začetkom in sredino 18.stoletja takšen rezultat kaže na veliko nazadovanje v bralni kulturi¹. Za takšen padec bi morali obstajati tehtni razlogi: npr. resna kriza v izobraževanju plemstva, tiskarstvu in knjigotrštvu. Vendar nam podatki o razvoju teh dejavnosti ne dajejo osnove za takšno sklepanje. Raziskave o knjigotrštvu na Kranjskem, ki jih je opravila Anja Dular², kažejo na konstanten napredek v razvoju te panoge od konca 17.stoletja dalje. Predvsem v drugi polovici 18.stoletja je knjigotrštvo doživelo razcvet, v Ljubljani je v osemdesetih letih 18.stoletja delovalo 8 trgovcev s knjigami³. O zanimanju za knjige na Kranjskem in ponudbi knjig pričajo tudi izdaje katalogov knjig pri posameznih knjigarnarjih. Že dobrih 100 let pred obravnavanim obdobjem, leta 1678, je ljubljanski tiskar in založnik Janez Krstnik Mayr izdal prvi tiskani katalog pri njemu dostopnih knjig, ki je obsegal 2500 del različnih strok; od teologije, filozofije do prava in medicine⁴. Novembra 1783 je svoj katalog izdal ljubljanski knjigarnar Wilhelm Heinrich Korn, ki je želel javnosti predstaviti ponudbo knjig v svoji knjigarni v hiši št. 180. Ponatise kataloga z dopolnili je nato izdal še leta 1785, 1787, 1788, 1789 in 1790. Korn ni le ponujal naprodaj knjige, ki jih je imel na zalogi v svoji knjigarni, temveč se je že ob prvi izdaji kataloga priporočil ljudem za naročanje knjig iz drugih mest in dežel⁵. O razvitosti knjigotrške mreže na Kranjskem nekaj pove tudi podatek, da znani dunajski tiskar, založnik in knjigotržec Johann Thomas Trattner na Kranjskem ni odprl svoje podružnice (kot je to storil v Gorici, Trstu, Zagrebu,...), temveč

---

¹ V inventarjih spisanimi med 1701 – 1710 so knjige popisane v 39 inventarjih (54,92%), sredi 18.stoletja najdemo knjige v 76 izmed 132 inventarjev (57,6%). Glej: Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 82 in isti, *Materialna kultura*, str. 220.

² Anja Dular, *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19.stoletja*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2002.

³ Prav tam, str. 236.

⁴ Joannes Baptist Mayr, *Catalogus librorum*, J.B. Mayr, Ljubljana 1678 (faksimilne iz 1966).

⁵ Dular, *Kornova knjigarna v hiši številka 180 v Ljubljani v času 1783 – 1790*, v: *Slovenci v letu 1789*, str. 115 – 120.

se je pri prodaji oprl na že obtoječo mrežo trgovcev s knjigami⁶. Interes za knjige in njihova dostopnost na Kranjskem torej nista upadla, zato se zdi bolj smislen sklep, da komisarji niso pri vseh posameznikih popisali knjig.

Osemnajsto stoletje, predvsem njegova druga polovica, je čas »revolucije v branju⁷«. Nasproti »intenzivnemu bralcu«, ki prebira omejen korpus (navadno tematsko podobnih) besedil, se postavi »ekstenzivni bralec«, ki prebira številna in tematsko raznovrstna besedila in do del goji kritičen odnos⁸. Podlaga za bralno revolucijo je bilo širjenje možnosti za šolanje in s tem zmanjšanje nepismenosti. Številke pismenosti prebivalstva se spreminjajo od področja do področja; v avstrijskih dednih deželah je številka mnogo večja kot na Madžarskem, velika je razlika med mestnim okoljem in podeželjem. Kljub očitnemu izboljšanju pismenosti prebivalstva, je število pismenih po današnjih standardih nizko. V nemško govorečem delu Srednje Evrope je pismenih okoli 25% prebivalstva⁹. Sama pismenost in sposobnost branja pri plemstvu, v monarhiji in na Kranjskem, ni bila vprašljiva, tudi že pred uvedbo šolskih reform Marije Terezije. Plemiški otroci so osnovno znanje pisanja in branja pridobili doma, s pomočjo domačega učitelja in jim ni bilo treba zahajati k pouku v normalke in glavne šole po mestih, kjer je po mnenju organizatorjev šolstva k pouku zahajala le »drhal«¹⁰. Tudi pot do višje izobrazbe je bila za mladeniča iz plemiških vrst lažja, saj jim za vstop v gimazijo ni bilo treba opravljati sprejemnega izpita¹¹. Splošna razširjenost pismenosti med kranjskim plemstvom je izpričana tudi z lastnoročnimi podpisi plemičev na koncu inventarja, vsaj tistih ki so v postopku nastopali v vlogi prič, in v številnih drugih lastnoročno napisanih dokumentih.

Velika večina inventarjev (90) ne omenja knjig. Med tridesetimi inventarji v katerih so omenjene knjige jih velika večina - 27 pripada moškim in le trije ženskam. Pomisleki proti branju pri ženskah so sicer obstajali. V Veliki Britaniji predstava o učenih, načitanih ženskah žanje neodobravanje, saj naj bi bilo za njih primerno le poslušanje branja¹². Vendar zgoraj

---

⁶ Dular, *Dunajski tiskar, založnik in knjigotržec Johann Thomas Trattner in slovenski knjižni trg 18.stoletja*, v: *Kronika* 55 (2007), št.1, str. 10.

⁷ Teorijo o revoluciji v branju je v javnosti predstavil nemški zgodovinar Rolf Engelsing. Teorija ni bila splošno sprejeta, čeprav vsi priznavajo da je prišlo do sprememb pri bralnih navadah. Po mnenju nekaterih raziskovalcev je glavni učinek »revolucije v branju« obstoj različnih načinov branja. Glej: Roger Chartier, *Pisanje in brisanje. Pisna kultura in literatura (od 11. do 18.stoletja)*, Studia humanitatis, Ljubljana 2008, str. 226 – 227.

⁸ Chartier, *Pisanje in brisanje*, str. 226 – 227.

⁹ Voelka, *Glanz*, str. 247 – 248.

¹⁰ Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, 1.del, Delavska enotnost, Ljubljana 1988, str. 254.

¹¹ Prav tam, str. 160.

¹² Alberto Manguel, *Zgodovina branja*, Canmkarjeva založba, Ljubljana 2007, str. 146.

omenjeno nesorazmerje še ne pomeni, da je le malo žensk plemiškega stanu na Kranjskem bralo. Inventarji ne beležijo bralcev, temveč lastnike knjig. Knjige ki jih hrani Siegmund Andrej Pl. Gandin so na voljo tudi ostalim članom njegove družine, denimo najmlajšima otrokoma, dvajsetletnem Sigismundu in sedemnajstletni Alojziji¹³. Natančnega števila knjig pri kranjskih plemičih ni mogoče določiti, ker pri štirih inventarjih ni bilo spisanega seznama. Leopoldu Siegmundu Pl. Wiedekehrju so knjige ocenili na podlagi njihove teže¹⁴, podobno kot so po francoski revoluciji prodajali na razprodajah knjige iz plemiških knjižnic, tudi če je šlo za zelo dragocene primerke¹⁵. V šestindvajsetih primerih, kjer je sestavljen seznam knjig, je skupaj popisanih 3108 knjig. Popisovalci inventarjev¹⁶ pri vpisu knjige v seznam vpišejo avtorja, naslov, število knjig pod omenjenim naslovom, praviloma (ne pa vedno) kraj in leto izdaje ter ceno. Posredno lahko iz seznama razberemo tudi jezik v katerem je delo napisano in tematiko, ki jo knjiga obravnava.

Med inventarji, ki imajo popisane tudi knjige, je imelo pet plemičev popisane knjižnice z nad 300 knjigami: baron Vincenz Wolkenberg (328 knjig), Jožef Pl. Andrioli (316), grof Hubert Barbo (303), idrijski rudarski fizik Jožef Fanton pl. Brun (313) in Friedrich Pl. Gerlach (320). Na velikost knjižnice je bolj vplivalo zanimanje kot gmotno stanje posameznika, saj je imel Gerlach kljub skromnemu premoženju skoraj toliko knjig kot premožni baron Wolkenberg. Med knjižnicami kranjskega plemstva prevladujejo tiste ki hranijo med 10 in 50 knjig (8 inventarjev), sledijo jim tiste z med 50 in 100 knjigami (7 inventarjev), medtem ko so knjižnice z med 100 do 200 oz. od 200 do 300 knjigami redkejše (v obeh primerih 2 inventarja). Skupaj je pri 26 posameznikih, ki imajo urejen seznam knjig, popisanih 3108 knjig, povprečno torej slabih 120 knjig (119,5) na posameznika¹⁷. K samemu premoženju knjige prinašajo le zanemarljiv znesek, torej so se v primerjavi z začetkom 18.stoletja, ko so še relativno drage (posebej knjige o umetnosti)¹⁸, pocenile.

---

¹³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.170, str. 1. »...*Sigismund alt 20, Aloisia alt 17.*«

¹⁴ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.177, str. 31.

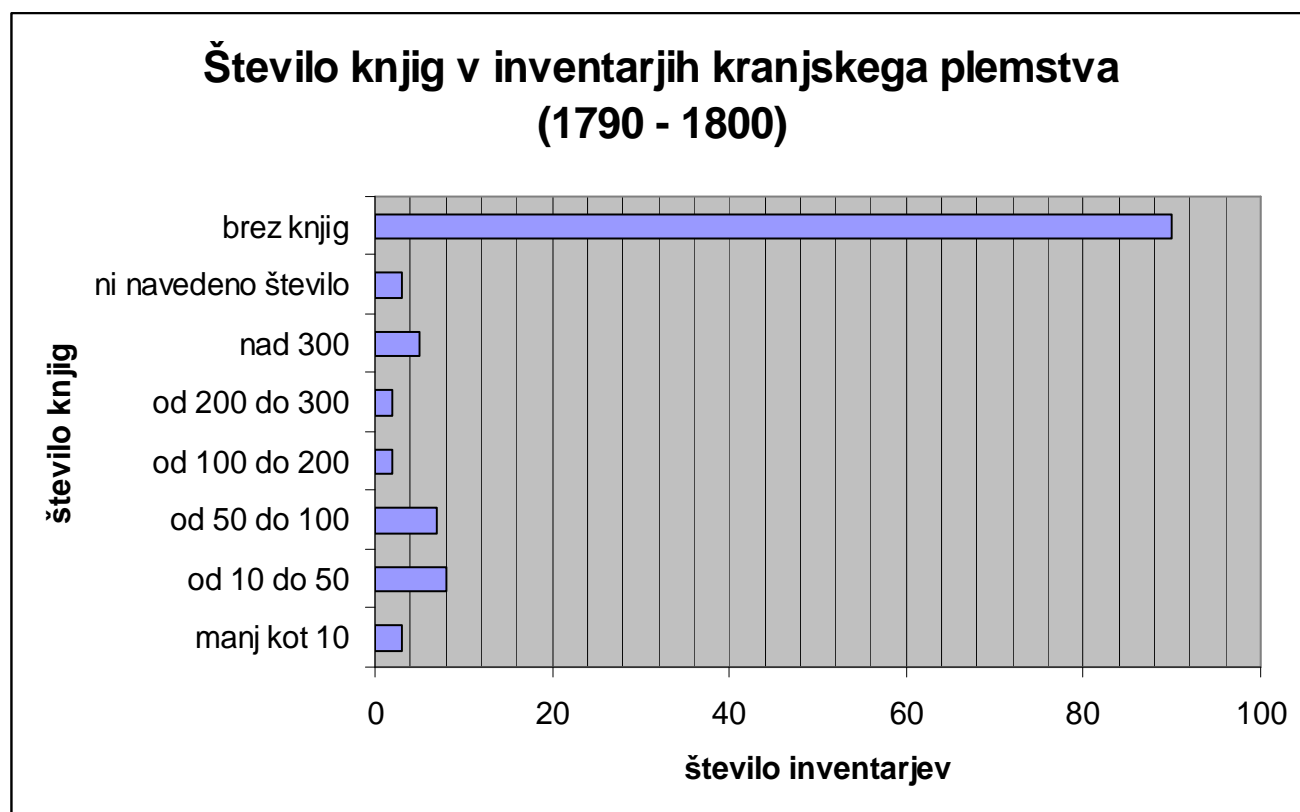
¹⁵ Manguel, *Zgodovina branja*, str. 282.

¹⁶ Posebno pri tistih z večjim številom knjig je seznam sestavljal posebni cenilec, navadno kakšen lokalni knjigarnar.

¹⁷ Povprečno število knjig pri posamezniku (če upoštevamo le tiste s popisanimi knjigami) je v primerjavi z sredino 18.stoletja malenkost naraslo, iz 113 na 120 knjig. Glej: Štuhec, *Materialna kultura*, str. 220.

¹⁸ Weigl, *Matija Persky*, str. 65.

Graf 5

N = 120 (vsi inventarji)

Knjiga je morala najprej najti svojo pot do kranjskih plemičev, saj domače knjižne produkcije skoraj ni najti¹⁹. Knjižni trg v monarhiji je bil skoncentriran na Dunaju, kjer je 1787 delovalo 21 tiskarn. Literarna produkcija se je še povečala po odpravi cenzure 1780, predvsem na področju brošur, letakov in periodike. Knjige je bilo možno kupiti v eni izmed 21 mestnih knjigarn ali 5 antikvarjatih²⁰. Na Dunaju je, na podlagi informacij iz popisa knjig v inventarjih, izšlo največ knjig, ki so zašle na knjižne police kranjskih plemičev. Na teh policah so se znašle knjige iz skoraj vseh predelov Evrope. Iz same monarhije poleg Dunaja še knjige izdane v Gradcu, Celovcu, Pragi, Salzburgu in Bratislavi. K temu lahko prištejemo še knjige izdane na ozemlju Avstrijske Nizozemske: v Antwerpnu in Bruslju. Ogromno knjig je bilo izdanih v nemških mestih izven monarhije, predvsem v Leipzigu, Frankfurtu in Augsburgu, nekaj tudi v Halleju, Königsbergu in Hamburgu²¹. Iz Švice se omenjajo knjige

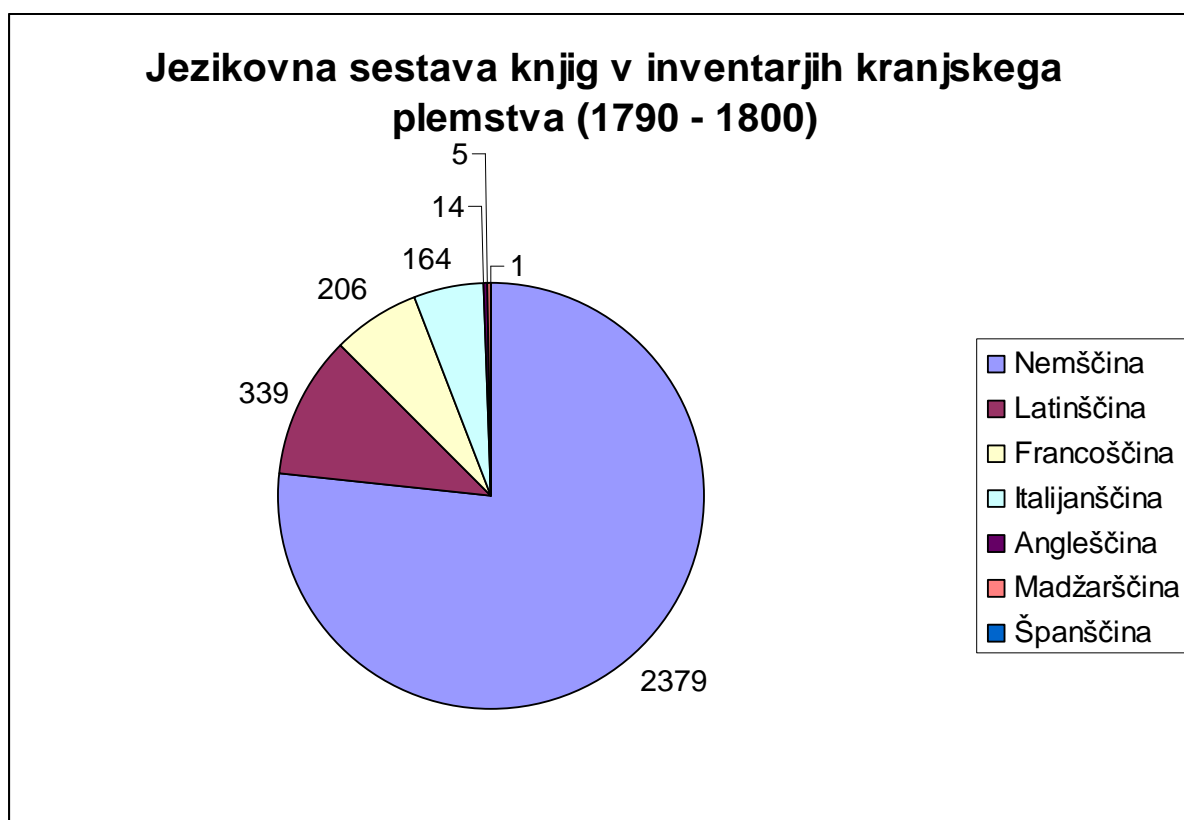
¹⁹ Od knjig izdanih na širšem slovenskem ozemlju jih je nekaj izdanih v Ljubljani, enkrat se omenja knjigo izdano v Mariboru.

²⁰ Vocelka, *Glanz*, str. 253 – 254.

²¹ Dularjeva piše, da je v drugi polovici 18. stoletja večina povezav s knjigotržci iz nemških dežel šla prek Trattnerjevega podjetja na Dunaju, ki je tudi pripravljalo poceni ponatise del izdanih v nemških deželah. Dela iz Trattnerjeve ponudbe so se pojavljala v oglasih ljubljanskih knjigotržcev Korna, Raaba in Prombergerja. Glej: Dular, *Dunajski tiskar*, str. 9 – 10.

izdane v Zürichu, Bernu in Lausanni. Literatura v italijanskem jeziku je k nam prihajala predvsem iz bližnjih Benetk, najdemo tudi knjige izdane v Bologni, Genovi, Veroni, Neaplju, Milanu, Rimu, Firencah in sardinijskem Sassariju. Francoske knjige so prihajale večinoma iz Pariza, omenjajo se tudi knjige izdane v Lyonu in Toulousu. Kar nekaj primerkov knjig je prišlo na Kranjsko iz Nizozemske, natančneje iz Amsterdama, poleg tega so popisane knjige iz univerzitetnega središča v Leidnu.

Graf 6

N = 3108 knjig (knjige iz 26 inventarjev, ki imajo urejen seznam knjig)

V jezikovnem oziru med knjigami prevladujejo tiste, natisnjene v nemškem jeziku. Že v uvodnem poglavju smo omenili, da število tiskov v prej pravladujoči latinščini proti koncu 18.stoletja strmo nazaduje. Še sredi 18.stoletja je bilo latinske knjige moč najti v več kot polovici inventarjev s knjigami²². Leta 1800 so naslovi tiskani v latinščini predstavljali le še 3,9% vseh tiskov v Habsburški monarhiji²³. Nemščina je zamenjala latinščino kot prevladujoči jezik pri leposlovju, zgodovinskih delih, naravoslovju in celo pri pravu, kjer sicer latinščina še drži korak z nemščino. Kljub upadu tiskov v latinščini je ta še vedno drugi

²² Štuhec, *Materialna kultura*, str. 227.

²³ Vocolka, *Glanz*, str. 252.

najpogostejši jezik knjig v knjižnicah plemičev na Kranjskem, pred francoščino in italijanščino. Posamezni plemiči so imeli voljo in interes za učenje tujih jezikov in so posegli po ustreznih pripomočkih za lažje učenje tujih jezikov: slovarjih in slovnica. Največji je interes za učenje francoščine in italijanščine, ki sta že sredi 18.stoletja zasedali mesti za prevladujočima nemščino in latinščino²⁴. Francoščine se s pomočjo francoske slovnice učijo med drugim Friederich Pl. Gerlach, Jožef Pl. Klosenau in Anton Pl. Bartalloti, Aleksander Pl. Schell si pri učenju pomaga z Hardyjevo knjigo osnov francoskega jezika, baron Wolkensperg s *Principes de la grammaire française*²⁵. Grof Hubert Barbo je s pomočjo italijansko – francosko – nemške slovnice vadal kar dva tuja jezika hkrati, poleg tega je imel v knjižnici tudi nemško gramatiko za plemiče napisano v francoščini²⁶. Grofica Frančiška Auersperg je znanje italijanščine zajemala iz *Vocabolario degli Accademici della Crusca*, Lorenz Pl. Szögyeny poleg francoske slovnice z ortografijo hrani še italijansko slovnico²⁷. K tem pripomočkom je treba dodati še številne dvo- ali večjezične slovarje, ki so jim v pomoč pri učenju in razumevanju tujega jezika. Pri tem ne mislimo le na nemško – italijanske in nemško – francoske slovarje. Lorenz Pl. Szögyeny uporablja novi italijansko – francoski slovar, Aleksander Pl. Schell slovar francoskega jezika patra Kordeaua in cesarski italijansko – francosko – nemško – latinski slovar²⁸. Obstajali so tudi slovarji z izbranim besediščem za določeno poklicno skupino, npr. italijanski mornariški slovar v knjižnici Friedericha Pl. Gerlacha, slovar biblijskih pojmov v italijanščini Franca Leopolda Pl. Jenkensheima ali slovar za vojne inženirje in topničarje pri grofu Hubertu Barbu²⁹. Nekaj interesa še obstaja za učenje klasičnih jezikov, predvsem latinščine. Grof Seifried Liechtenberg za učenje uporablja dve latinski vadbici, Lorenz Pl. Szögyeny si pri latinskem besedišču pomaga z latinsko – madžarskim in madžarsko – latinsko – nemškim slovarjem³⁰. Zelo majhen je interes za učenje drugega klasičnega jezika, grščine. Pri Jožefu Pl. Andrioliju najdemo grško (vulgo)-italijansko – latinski slovar, vadbico grškega jezika ima grof Seifried Liechtenberg³¹. Slovarjev španskega jezika med popisanimi knjigami ni, ima pa Friederich Pl. Gerlach med

---

²⁴ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 227.

²⁵ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 4; škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.158, str.8; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 44; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 3 (seznam knjig je oštevilčen posebno in stoji na koncu inventarja op.a.).

²⁶ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 10 in 15.

²⁷ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 53; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 23.

²⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 20; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 8.

²⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 4; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.60, str. 12; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 10.

³⁰ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 117; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 20.

³¹ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 47; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 116.

svojimi knjigami *Gramatix nueva española*³². Navkljub majhnemu številu knjig v angleščini se kar nekaj kranjskih plemičev želi naučiti tega jezika. Poleg ustreznih slovarjev si Karl Gall pl. Gallenstein pomaga z *Englische Sprachlehre* avtorja Rudolfa Sommerja, Gašper Oberland Pl. Drachenfeld in Jožef Pl. Andrioli z angleško gramatiko, Anton Pl. Bartallloti kar z dvema tovrstnima knjigama, medtem ko se je Lorenz Pl. Szögyeny učil angleščine ob pomoči Kingove nemške in angleške gramatike³³.

Neredko so knjige v seznamih popisane po formatih. Kranjski plemiči so hranili knjige v treh formatih: foliu, kvarti in oktavu, slednja velikost je veljala za najpriročajnejšo in je tudi najpogostejša med popisanimi knjigami. V oktavo so največkrat vezali knjige namenjene širšem občinstvu, saj so tako iz ene tiskarske pole napravili 16 strani v knjigi³⁴. Obstajali so tudi manjši formati, dvanajstinke, osemnajstinke,..., ki jih najdemo v že omenjenem Mayrjevem katalogu, v popisu knjig pri inventarjih pa jih ne najdemo.

Tabela 6: razpored knjig v knjižnicah kranjskih plemičev (1790 – 1800) po tematiki

<i>Tematika</i>	<i>Število knjig</i>	<i>Odstotni delež</i>
Zgodovina	641	20,6%
Leposlovje	481	15,5%
Drugo	326	10,5%
Naravoslovje	306	9,8%
Religija	289	9,3%
Potopisi	229	7,4%
Geografija	182	5,8%
Pravo	154	4,5%
Medicina	121	3,9%
Filozofija	104	3,3%
Jezikoslovje	73	2,3%
Politika	70	2,2%
Ekonomija	33	1%
Splošno izobraževalno	27	0,9%

³² AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 4.

³³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182, str. 8, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 17; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 50; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št 272, str. 23.

³⁴ Manguel, *Zgodovina branja*, str. 166.

(leksikoni, enciklopedije)		
Šolske knjige	23	0,7%
Kmetijstvo	19	0,6%
Umetnost	16	0,5%
Veterina	8	0,25%
Matematika	6	0,2%

N = 3108 knjig (knjige iz 26 inventarjev, ki imajo urejen seznam knjig)

Podobno kot jezikovne priročnike pogledajmo še ostale kategorije plemiškega čtiva. Seveda lahko omenimo le dela, ki se jih da razporediti v različne kategorije, glede na njihovo vsebino. Tega ni bilo mogoče storiti pri naslovih iz katerih se ne da razbrati tematike dela, oziroma delo tudi s pomočjo dodatne literature ni bilo možno natančno umestiti v eno od kategorij. Podobno velja za knjige, ki so popisane brez naslova, kot v primeru 9 knjig Franca Zorna Pl. Mildenhaima, za katere je pojasnjeno, da gre za nepomembna dela³⁵. Takšne naslove smo uvrstili pod rubriko *Drugo*.

Pregled začnimo z filozofijo. Glede na veliko količino literature z religioznim podukom za vsakdanjo rabo, bi lahko rekli, da je za mnoge kranjske plemiče teološka in verska literatura pomembnejša od filozofske. To bi lahko na prvi pogled trdili za Aleksandra Pl. Scheela, ki je prebiral knjigo Tomaža Kempčana *De imitatione Christi*. A isti avtor prebira tudi novejšo, modernejšo razsvetljensko filozofijo³⁶. Poleg filozofskih spisov, brez navedbe avtorja ali avtorjev, prebira filozofska pisma Voltairea, kot tudi njegova *Skrivna pisma* in *Pisma iz Anglije in Francije* in Rousseaujeve zbrane filozofske spise. Ne zanemarija tudi starejših filozofov, kot sta Aristotel in francoski renesančni mislec Michel de Montaigne³⁷. Gubernijski svetnik Scheel je bil dobro poučen o filozofiji. Še nekateri drugi plemiči so želeli biti poučeni vsaj o osnovah razsvetljenske filozofije, ki je obeležila drugo polovico 18.stoletja. Lorenz Pl. Szögyeny se je z Voltairovo mislijo seznanjal preko njegovega življenjepisa, bral je tudi *Lettres Familieres* francoskega misleca Charlesa barona Montesquieu, katerega delo *La défense de L'Esprit des lois* bere Jožef Pl. Andrioli³⁸. Precej pozornosti so med našimi plemiči vzbudili spisi "duhovnega očeta" judovskih razsvetlencev in člana nemških razsvetljenskih

³⁵ AS 309, škatla 130, fasc.LII, lit.Z, št.60, str. 4. »9 verschiedene unbedeutende andere Bücher.«

³⁶ O filozofiji razsvetljenstva glej: Ernst Cassirer, *Filozofija razsvetljenstva*, Študentska založba, Ljubljana 1998.

³⁷ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 7 – 16.

³⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 26; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 49.

krogov Moisesa Mendelssohna³⁹. Njegove spise hranijo v svojih knjižnicah Friederich Pl. Gerlach, grof Hubert Barbo, Anton Pl. Bartalloti, baron Vincenz Wolkenberg in Lorenz Pl. Szögyeny⁴⁰. Mendelssohnov sopotnik, Gotthold Ephraim Lessing je bil na bralnem seznamu barona Wolkenberga, njegovi spisi o literaturi so zanimali Antona Pl. Bartallotija⁴¹. Razsvetlensko filozofijo omenjamo posebej, ker je šlo za najnovejše filozofsko gibanje, ki je prinašalo nove ideje in nov pogled na svet⁴². Bralo se je tudi druge, starejše avtorje. Ksenofontova filozofska dela so našla pot do knjižnih polic Jožefa Pl. Andriolija, Anton Pl. Bartalloti je razsvetlenski misli Mendelssohna in Lessinga dodal Senekina filozofska dela, Alexander Pl. Scheel je prebiral Aristotla⁴³.

Razsvetlenska misel je odpirala tudi vprašanja glede politike in načina vodenja države in družbe. Razsvetljenstvo, kot fenomen elite in izobraženih, ki je želelo preobraziti družno od zgoraj (elite) navzdol (kmetje), pri politični misli ni imelo izrazitejših protidržavnih ali protidinastičnih tendenc. Kritičnost s področja znanosti se v avstrijskih deželah ni prenesla na področje družbene ureditve, le izjemoma so se pojavile posamezne kritike dvornega in plemiškega življenja⁴⁴. Tako so nekateri avtorji, kot npr. eden vodilnih političnih ekonomistov v avstrijskem delu monarhije Johann Heinrich Gottlob Justi, želeli predvsem svetovati vladarjem kako dobro upravljati z državo. Njegovo delo *Der Grundriss einer guten Regierung* je hranil v knjižnici baron Hubert Barbo⁴⁵. Kritika razsvetljenstva je bila sprva usmerjena na katoliško Cerkev in njeno podpiranje praznoverja. Glavno sredstvo za kritiko so postale brošure, ki so krožile predvsem po Dunaju, posamezne primerke je uspelo zanesti tudi do Kranjske. Franc Leopold Pl. Jenseusheim se je zanimal za razglabljanje o smiselnosti ukinitve celibata, Friederich Pl. Gerlach prebira brošuro o kritiki jezuitskega reda, ki je bil še posebno na udaru predstavnikov razsvetljenstva⁴⁶. Proti koncu vladanja cesarja Jožefa II. so avtorji brošur začeli tudi s kritiko oblasti. Eden bolj aktivnih na tem področju je bil dunajski pisatelj

---

³⁹ Klemen Jelinčič Boeta, *Kratka zgodovina Judov*, Mohorjeva družba, Celovec 2009, str. 247. O Mendelssohnovi filozofiji glej tudi delo pod opombo 36.

⁴⁰ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 4; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 14; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 45; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 5; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 26.

⁴¹ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 3; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 45.

⁴² Dela razsvetlenskih piscev najdemo v 11 inventarjih (42,3% vseh inventarjev s seznamom knjig). Skupaj je v inventarje vpisano 42 knjig razsvetlenskih piscev. Najbolj (v 5 inventarjih) sta zastopana Mendelssohn s svojimi filozofskimi spisi in Voltaire, tako s filozofskimi kot literarnimi deli. Montesquieuja ima v inventarju poleg Szögyenya in Andriolija tudi baron Vincenz Wolkenberg.

⁴³ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 46; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 44; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 15.

⁴⁴ Vocolka, *Glanz*, str. 238.

⁴⁵ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 9.

⁴⁶ AS 309, škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.60, str. 12; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 4.

Johann Pezzl, katerega kritična ocena vladavine Jožefa II *Charakteristik Joseph II. ...*⁴⁷ je prišla v roke barona Huberta Barba⁴⁸. Nekaj pozornosti je (pričakovano) pritegnila nedavna francoska revolucija, o kateri so že izhajala prva dela. Knjige s premišljanji o francoski revoluciji sta prebirala grof Seifried Liechtenberg in baron Vincenz Wolkenberg. O aktualnem dogajanju v Veliki Britaniji se je Lorenz Pl. Szögyeny lahko poučil iz knjige *Magna Britania or the present State of Great Britain*, grof Seifried Liechtenberg je prebiral delo o političnem položaju na Madžarskem⁴⁹.

Tesno povezana s politiko je bila skrb za gospodarski razvoj monarhije. V ta namen so sredi 18.stoletja na univerze vpeljali študij kameralizma. Teme iz gospodarstva in politike niso ostale omejene na debato v univerzitetnih krogih, temveč so dela teoretikov kameralizma zanimala tudi nekatere bralce na Kranjskem. Tadej Pl. Eysberg je imel doma delo Knežja zakladna in rentna komora (*Fürsterlicher Schatzkammer*)⁵⁰ kameralista Wilhelma Schröderja, napisano po avtorjevi vrnitvi iz študijskega potovanja po Angliji⁵¹. Baron Vincenz Wolkenberg namesto Schröderja prebira ekonomske spise⁵² drugega pomembnega ekonomskega teoretika in profesorja kameralne vede na dunajski univerzi, Johanna Heinricha Gottloba Justija⁵³. Učbenik kameralne vede, je imel pri sebi tudi novomeški kresijski administrator Gašper Oberland Pl. Drachenfeld⁵⁴. Spet drugi so se raje kot ekonomske teorije lotili knjig s praktičnimi nasveti za boljše gospodarjenje premoženja. Jožef Pl. Klosenau je iskal nasvete v spisu anonimnega avtorja z naslovom *Nützliche Nachrichten die Oekonomie und Comerzwesen betrefen*, Lorenz Pl. Szögyeny v brošuri Modri gospodar. Priročnik *Der sorgfältige und vernunfte Haus- und Wirtschaftsverwalter* je v pomoč grofu Seifriedu Liechtenbergu pri upravljanju njegovih posesti. Posebno zanimanje grofa gre sadjarstvu in vrtnarstvu, o katerih se je lahko poučil iz ustreznih priročnikov, prav tako iz priročnika črpa svoje znanje o živinoreji⁵⁵.

---

⁴⁷ Bodi, *Tauwetter*, str. 297 – 298.

⁴⁸ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 11. V svoji knjižnici je imel tudi politični testament cesarja Jožefa II., napisan v francoščini..

⁴⁹ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 115; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 5; škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št.272, str. 20.

⁵⁰ AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.58, str. 13.

⁵¹ Šorn, *Začetki industrije*, str. 17.

⁵² AS 309, škatla 127, fasc. LI, lit.W, št.180, str. 4.

⁵³ Šorn, *Začetki industrije*, str. 17 – 18.

⁵⁴ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 17.

⁵⁵ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.158, str. 8; škatla 111, fasc.XXXV, lit.S, št.272, str. 19 ; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 109 in naslednje.

Svoj delež k gospodarskem razvoju je dodal tudi napredek v znanosti, predvsem naravoslovju in tehniki. Osemnajsto stoletje ni le doba razsvetljenske filozofije, temveč tudi velikih del na področju naravoslovja. Velik interes za naravoslovje so v 18.stoletju pokazali habsburški vladarji: mož cesarice Marije Terezije, Franc Štefan Lotarinški in kasnejša cesarja Jožef II. in Leopold II. Cesar Franc II./I. je bil znan po svojem zanimanju za botaniko in vrtnarstvo⁵⁶. Eno od takšnih del je bila *Naturgeschichte* (v originalu *Histoire naturelle, générale et particulière*) izpod peresa francoskega učenjaka in enciklopedista Georgea Louisa LeClerca de Buffona. Delo je bilo sestavljeno iz štirinajstih zvezkov, kjer je opisoval ptice, petnajstih zvezkov opisov štirinožcev in sedmih zvezkov splošnega opisa narave. Nemški prevod omenjenega dela se je znašel v knjižnicah barona Vincenza Wolkenšperga, Antona Pl. Bartallotija, grofa Huberta Barba in zdravnika Jožefa Fantona Pl. Bruna⁵⁷. Za botaniko se je zanimal Jožef Pl. Andrioli, pozornost grofa Seifrieda Liechtenberga je veljala strupenim rastlinam⁵⁸. Idrijski rudarski fizik Jožef Fanton Pl. Brun se je zanimal tudi za kemijo in zato prebiral *Principia chemiae*, še večje zanimanje je pokazal Friederich Pl. Gerlach, ki si je kupil kemijsko enciklopedijo v 53 zvezkih⁵⁹. S fizikalnimi problemi se je grof Hubert Barbo srečeval ob prebiranju *Physice experimentalis*, fizika Richarda Helshama. Delo *Physica generale* ima v svoji knjižnici Jožef Pl. Andrioli, Gašper Oberland Pl. Drachenfeld prebira *Dissertatio de lumine* (O svetlobi) dubrovniškega učenjaka Ruderja Boškovića, pri baronu Andreju Grimschitschu najdemo Galilejev diskurz o matematiki in mehaniki⁶⁰. Ne manjkajo tudi dela znanstvenikov, ki so vsaj nekaj časa prebivali na Kranjskem. Friederich Pl. Gerlach in Jožef Fanton Pl. Brun, oba doma v Idriji, sta imela v knjižnici delo nekdanjega idrijskega rudniškega fizika Giovannija Scopolija, *Principia mineralogae*, Jožef Pl. Andrioli pa *Oryctographia Carniolica*, Baltazarja Hacqueta. Znanje o čebelarjenju si je Jožef Anton Pl. Garzarolli pridobival iz dela prvega cesarsko – kraljevega učitelja čebelarstva Antona Janše, *Vollständige Lehre von der Biennenzucht*⁶¹. Glede na naravoslovne knjige najdene v inventarjih lahko zaključimo, da je znotraj naravoslovja kranjske plemiče najbolj zanimala narava, ki jih je obdajala, manj pa bolj abstraktna fizika in matematika. Na knjižnih policah kranjskih plemičev ni več najti knjig o alkimiji in astrologiji⁶², kar kaže, da je kranjsko

---

⁵⁶ Vocelka, *Glanz*, str. 256 – 259.

⁵⁷ AS 309, 309, škatla 127, fasc. LI, lit.W, št.180, str. 5; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 47; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 13; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.97, str. 17.

⁵⁸ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 46; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 114.

⁵⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 3.

⁶⁰ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 9; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 50; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 15; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 52.

⁶¹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 5; škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.97, str. 22; 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 46; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.184, str. 33.

plemstvo sprejelo in ponotranilo moderne poglede na znanost⁶³. Nova spoznanja vplivajo na elito, ki npr. naravne nesreče več ne razume kot Božjo kazen, temveč teži k racionalnim razlagam naravnih pojavov in reševanju problemov, ki so z njimi povezani⁶⁴. Podobno velja za medicino, katere dosežki so uživali zaupanje med kranjsko elito. V kolikor naletimo na literaturo, ki zadeva zdravje človeka, je to katero od medicinskih del, ki smo ga omenili že v poglavju o zdravju in higieni. Zeliščarstvu ni bilo mesta na policah plemiških knjižnic. Nekaterim ni nepomembna tudi skrb za zdravje konj, vsaj Gašperju Oberlandu Pl. Drachenfeldu, ki v knjižnici hrani izvod knjige *Vollkommener Pferdschutz*, medtem ko grof Hubert Barbo prebira Robertsonov *Pferdarzney Kunst*⁶⁵.

Samo zdravje pa ne velja veliko, če se duša znajde na napačnih poteh. Ta naj bi hodila po pravi poti, ki jo je načrtala katoliška vera⁶⁶. Kranjski plemič sicer včasih poseže po literaturi razsvetlencev, ki zna biti kritična do naukov katoliške cerkve in sprejema nauke novih znanosti, a ostaja še vedno globoko veren. Biblija in katekizem, ki sta skoraj obvezen del vseh popisov knjig, se v domovih dopolnjujeta z znamenji krščanstva (slike svetnikov, Device Marije, Jezusa, križi,...). Ne le na stenah doma, krščanski simboli spremljajo osebo tudi ko se odpravi na cesto, v javnost. Takrat grofica Terezija Blagaj okoli vrata obesi križ iz srebra okrašen s 24 diamanti, ki je skupaj z uhani vreden celih 24 goldinarjev⁶⁷. Premožni imajo v svojem domovanju kapelo, kjer lahko opravljajo verske obrede. Kapela v domovanju grofa Seifrieda Liechtenberga je opremljena tako s potrebnim pohištvom, kot z mašnimi oblekami, zvoncem, slikami z verskimi prizori in velikim križem iz ebenovine⁶⁸. Baron Vincenz Wolkenberg je svojo dušo izven verskih obredov vadil s prebiranjem *Unterhaltungen mit Gott*: eno knjigo za pogovore zjutraj in eno za pogovore ob večerih. Jožef Pl. Klosenau je ob prebiranju življenja Sv. Frančiška ob nedeljah in praznikih posegel za katoliško hišno postilo namenjeno tem dnevom, ob trenutkih nesreče je grofici Kristini Auersperg ob strani stala

---

⁶² O alkimiji in astrologiji glej: Carl Kiesewetter, *Die Geheimwissenschaften. Eine Kulturgeschichte der Esoterik*, Marix Verlag GmbH, Wiesbaden 2005.

⁶³ Tudi če se pojavi knjiga z naslovom, ki namiguje na magijo, ta ali izraža skepso do verovanja v magijo ali pa gre za literaturo namenjeno zabavi. Jožef Pl. Andrioli ima knjigo veronskega pisca, humanista in umetniškega kritika Francesca Scipiona Maffeia *Arte magicka deleguata*, v kateri avtor polemizira proti verovanju v čarovnice. Grof Siegfried Liechtenberg ima knjigo *Natürliches Zauberkunst*, v kateri so predstavljeni triki s kartami, kockami in drugimi predmeti.

⁶⁴ Vocolka, *Glanz*, str. 261.

⁶⁵ AS 309, škatla 78, fasc. XXXIX, lit.O, št.30, str. 13; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 13.

⁶⁶ O verskem življenju in zgodovini Cerkve v takratnem času glej: France M. Dolinar, *Jožefinizem in janzenizem*, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 153 – 171.

⁶⁷ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.117, str. 3.

⁶⁸ AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 60 – 61.

Tolažba za krščanske duše⁶⁹. Najbolj izrazito je verovanje in tolažba za dušo prišla do izraza na izteku življenja. Takrat ko zdravnik niti s pomočjo najboljših zdravil in najnovejših medicinskih dognanj Van Swietna, De Haana in njihovih učencev, ni mogel več preprečiti neizbežnega, je prišel čas za nasvete iz knjig z duhovnimi nasveti za bolne in umirajoče, kot npr. *Christianus pia moriens*⁷⁰.

Poleg božjih zakonov se je, vsaj dokler je človek še prebival na “tem” svetu, veljalo držati tudi bolj zemeljskih zakonov in predpisov, ki so jih izdajali ti ali oni oblastni organi. Literatura pravne narave je zato obsegala kar zajeten del knjižnega fonda. Ni bilo lahko ostati na tekočem z vsemi novimi zakoni in predpisi, še posebno v času cesarja Jožefa II. in njegovih obsežnih reform, ki so skoraj vsak teden postregle s kakšno noviteto⁷¹. Baron Hubert Barbo je imel v knjižnici shranjeno zbirko zakonov tako Jožefa II., kot njegovega naslednika Leopolda II., poleg tega še zbirko *Supplementum Codiaco Austriaci*, z zakoni od leta 1740 do 1770⁷². Nekateri so preprosto morali ostati na tekočem z vsemi pravnimi zadevami, saj je to spadalo k njihovem poklicu. Kresijski registrator v Novem mestu Gašper Oberland Pl. Drachenfeld in ljubljanski dr. prava Andrej Pl. Schieldenfeld sta zato založena s pravnimi akti, ki jih potrebujeta pri vsakdanjem delu: skupnim sodnim redom⁷³, zbirko civilnega prava, državljskim zakonikom, predpisi o zločinih in kaznih, zbirke deželnoknežjih odredb...⁷⁴ Iste temeljne pravne akte je pri svojem delu uporabljal gubernijski svetnik Aleksander Pl. Scheel, ki ob nejasnostih nasvete poišče v Oberländerjevem Pravnem leksikonu v latinščini in nemščini⁷⁵. Po pravni literaturi so morali poseči tudi tisti, ki jim ukvarjanje s pravom ni poklic, a potrebujejo nekaj poduka iz prava. To velja npr. za posameznike s posestvijo. Veliki posestniki, kot je grofica Frančiška Auersperg je gotovo ob sodnih sporih dobro služila zbirka *Thesaurus Iuris Feudalis civilis et criminalis*, ki poleg zbirke rimskega prava, cesarskih povelji od 1356 do 1613, novega sodnega reda za deželna sodišča cesarja Ferdinanda II. in sodnega reda Karla V. tvorijo pravno literaturo omenjene grofice. Podobno zbirko fevdalnega, civilnega in kazenskega prava Joannisa Melonija ima pri sebi baron Andrej Grimschitsch,

⁶⁹ AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 2; škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.158, str. 7; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.122, str. 5.

⁷⁰ Glej inventar barona Inocenca Taufregerja: AS 309, škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št.91, str. 10.

⁷¹ O jožefinskih reformah glej: Vocelka, *Glanz*, str. 366 – 389.

⁷² AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 9 in 11.

⁷³ Leta 1781 je cesar Jožef II. izdal splošni sodni red, ki je urejal civilni pravdni in izvršilni postopek. Glavna razlika od starejših postopkov je bila, da ta red pozna poklicnega sodnika posameznika, ki mu je sojenje stalno opravilo. Je pa res, da še ni bilo nujno, da je omenjena oseba imela diplomu pravne fakultete. Zadostovalo je potrjeno spričevalo o potrebnih sposobnostih. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 409.

⁷⁴ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 13 – 17; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.281, str. 2 – 3.

⁷⁵ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št. 269. str. 10.

grof Seifried Liechtenberg si je za pomoč priskrbel komentarje k fevdalnemu pravu Janeza Krištofa Schönborna⁷⁶. Marsikateri plemič je sam opravljal različne pravne posle. Zdi se, da je v tej smeri razmišljal tudi Jožef Pl. Klosenau, ki si je želel s pomočjo priročnikov *Der selbst lehrende Advocat* in *Der raisonierende Jurist* sam pridobiti potrebno znanje za spopadanje s sodnimi in upravnimi mlini⁷⁷. Presodil je, da je knjiga pač cenejša od odvetnikovega honorarja.

Knjige z zgodovinsko tematiko so najbolj priljubljeno čtivo v plemiških knjižnicah. Zanimanje velja tako splošnim pregledom zgodovine, kot so *Allgemeine Weltgeschichte* Wilhelma Guthrieja, *Historia universalis*, *Grand Dictionnaire Historique* (natisnjen v Parizu 1749) ali Svetovna zgodovina v 82 delih⁷⁸, kot tudi delom ki se ukvarjajo s zgodovino posameznih držav ali regij. Kranjsko plemstvo se v prvi vrsti zanima za zgodovino dežele, ki ji pripadajo in za katere nosilni steber se imajo. Deželni ročini in akt povzdignjenja Kranjske v vojvodino so pogosto našli mesto med knjigami na policah, kot tudi Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske*, ki po vsebini sicer presega zgolj zgodovinski oris dežele. Najdemo jo med knjigami pri Gašperju Oberlandu Pl. Drachenfeldu, Jožefu Pl. Andrioliju, grofu Hubertu Barbu, baronu Andreju Grimschitschu, grofu Seifriedu Liechtenbergu, Aleksandru Pl. Scheelu, baronu Inocencu Taufererju in Francu Zornu Pl. Mildeheimu⁷⁹. Med ostalimi zgodovinskimi deli o Kranjski imata barona Andrej Grimschitsch in Inocenc Tauferer izvod Schönlebnove *Carniola antiqua et nova*, genealogijo gospodov Gallenberških *Genealogia illustrissimae familiae sac. Rom. imp. comitum de Gallenberg*, istega avtorja hrani Aleksander Pl. Scheel⁸⁰. Baron Hubert Barbo prebira Linhartov *Poskus zgodovine Kranjske*⁸¹.

---

⁷⁶ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 53; škatla 40, lit.G, št.175, str. 51; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 110.

⁷⁷ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.158, str. 9.

⁷⁸ AS 309, škatla 30, fasc.XV, lit.F, št.97, str. 17; škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.158, str. 9; škatla 7, fasc.IV, lit.,A, št.109, str. 45; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 47.

⁷⁹ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 14; škatla 7, fasc.IV, lit.,A, št.109, str. 46; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 9; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 51; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 109; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 9; škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št.91, str. 9; škatla 140, fasc.LII, lit.Z, št.60, str. 4.

⁸⁰ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 51; škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št.91, str. 9; škatla 111, fasc.XXXX, lit.S, št.269, str. 16. Slednji se je očitno zanimal za genealogijo, morebiti tudi lastne družine, saj med knjigami najdemo tudi priročnik za genealogijo v dveh zvezkih. V času, ko se lahko že marikdo postavlja s plemiškim nazivom za ugled v elitni družbi ni škodilo, če je posameznik opozoril na družinsko drevo, ki teče daleč v preteklost in svoje ugledne prednike.

⁸¹ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 11.

Posamezniki so kazali zanimanja tudi za preteklost bližnjih pokrajin: Gašper Oberland Pl. Drachenfeld prebira Celjsko kroniko, napisano v čast celjskemu grofu Hermannu II⁸², grof Hubert Barbo se je zanimal za zgodovino Štajerske, Lorenz Pl. Szögyeny za preteklost rodne Madžarske⁸³. Veliko zanimanja je tudi za vladarje iz habsburške hiše, predvsem za tiste, ki so vladali ob koncu 17. in v začetku 18.stoletja: Leopolda I., Jožefa I. in Karla VI., pa tudi cesarice Marije Terezije⁸⁴. Ne le biografije, tudi o pomembnih nastopih vladarjev so se izdajale knjige. Gašper Oberland Pl. Drachenfeld hrani opis kronanja cesarja Franca II., Aleksander Pl. Scheel z bakrorezi opremljen opis dednega poklona cesarju Karlu VI. na Štajerskem⁸⁵. Schönleben se ni ukvarjal le z zgodovino Kranjske, temveč se je v spisu *Dissertatio polemica de prima origine Augustissimae domus Habspurgo*, lotil vprašanja izvora same vladarske dinastije, tematika pa je zanimala tudi barona Grimschitscha, ki si je priskrbel izvod tega dela⁸⁶.

Vojne, predvsem tiste s Turki, niso več pritegnile toliko pozornosti, kar kaže na posledice premika v pogledu na Otomanski imperij, ki se je v 18.stoletju iz sovražnika spremenil v predmet občudovanja in zanimanja⁸⁷. Upor madžarskega plemstva pod princem Rakozsym proti politiki cesarja Leopolda I. je zanimal le ritmojstra Szögyenya, tridesetletno vojno je po knjigi Galeazza Gualdo Priorata spoznavala grofica Frančiška Auersperg⁸⁸. Od evropskih držav je nekaj zanimanja za zgodovino Francije⁸⁹, Nizozemske⁹⁰ in Anglije⁹¹, pa tudi Sardinije in Korzike⁹². Precej pozornosti je namenjeno bolj oddaljenim krajem. Karl Gall Pl. Gallenstein je prebiral o Pizzarovem osvajanju inkovskega imperija v delu Ludvika Antona Loselya *Uničenje perujskega imeprijja*⁹³, grof Hubert Barbo bere Cortezovo pismo o osvajanju Mehike, medtem ko baron Vincenz Wolkenberg prebira knjigo z naslovom *Le Mexique*

---

⁸² O Celjski kroniki glej Igor Grdina, *Celjska kronika, spomenik srednjeveške književnosti na Slovenskem*, v: *Jezik in slovstvo*, letnik 36, št.3 (december 1990), str. 41 – 49.

⁸³ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 14; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 11; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 20.

⁸⁴ Glej npr. inventar Jožefa Pl. Hohenwartha: AS 309, škatla 45, fasc.XXIII, lit.H, št.94, str. 6.

⁸⁵ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 14; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 7.

⁸⁶ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 51.

⁸⁷ Knjigo o bojih in obleganjih na Zgornjem Madžarskem (današnja Slovaška) hrani Lorenz Pl. Szögyeny, medtem ko Jožef Anton Pl. Garzarolli prebira *Zgodovino obleganja Beograda*, izdano v Pragi leta 1790.

⁸⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 20; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 37.

⁸⁹ Glej npr. zapuščinski inventar Jožefa Pl. Rasterna: AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.155, str. 7.

⁹⁰ Baron Andrej Grimschitsch ima knjigo o vladarjih Holandije in Zelandije. Glej: AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 51.

⁹¹ Anale britanske zgodovine prebira grofica Frančiška Auersperg. Glej: AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 37.

⁹² Knjigo o zgodovini Sardinije ima Jožef Pl. Andrioli, glej: AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 50.

Zgodovino Korzike prebira grof Hubert Barbo. Glej: AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 11.

⁹³ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.182, str. 9.

conquis, najbrž francoski prevod dela Cortezovega sopotnika na tej ekspediciji Bernala Díaza⁹⁴. Če k temu dodamo še knjige o odposlanstvih, ki so potovala v Azijo k tatarskem kanu ali kitajskemu cesarju Gašperja Oberlanda P. Drachenfelda, 4 zvezke *Indianische Geschichte* pri Siegmundu Andreju Pl. Gandinu in če se za *Columbiadami*⁹⁵, ki jih hrani Friederich Pl. Gerlach skriva opis potovanj v Ameriko, lahko ugotovimo, da so kranjski plemiči kazali zanimanje za skoraj vse predele sveta. Zanimale jih niso le oddaljene dežele, temveč tudi časovno bolj oddaljeni dogodki. Posebno zanimanje za antične čase je kazal Jožef Pl. Andrioli, ki hrani Livijeva zbrana dela, judovsko zgodovino Jožefa Flavija, Tukididove *Peloponeške vojne*, biografijo Aleksandra Velikega in Rollinovo Zgodovino starih časov. Za antiko se zanima tudi baron Andrej Grimschitsch, ki ima Plutarhova Življenja velikih Rimljanov in biografski opis vseh rimskih cesarjev od Julija Cezarja dalje⁹⁶. Poleg osvajanj, vladanja in slavospevov domači deželi, se najdejo tudi knjige z opisi pomembnih žensk v zgodovini, življenju francoskega kralja Ludvika XVI. in kraljice Marije Antoaniete, ter zasebnem življenju prejšnjega kralja Ludvika XV⁹⁷.

Poleg preteklosti so se zanimali tudi za izgled in značilnosti pokrajin. Med knjigami Jožefa Pl. Andriolija najdemo Ptolemajevo *Geografijo*, Franc Leopold Pl. Jenkensheim prebira delo *Kern der Geographie*, baron Hubert Barbo ima *Geografijo* v 28 zvezkih, kot tudi baron Wolkenberg. Slednji ima tudi knjigo o geografiji Madžarske in geografski opis Dunaja z okolico - v francoščini⁹⁸. Jožef Pl. Klosenau ima knjigo z opisom Francije in *Ortographia moderna italiana*, baron Andrej Grimschitsch bere, sicer že zelo poškodovan opis evropskih mest⁹⁹. Največje zanimanje velja geografskim opisom same Kranjske in bližnjih pokrajin. Gašper Oberland Pl. Drachenfeld poleg kart območja ob Renu hrani izvod Merianove *Avstrijske topografije*, Jožef Pl. Andrioli topografijo vseh trgov in gradov na Kranjskem, grofica Frančiška Auersperg prebira topografski opis vojvodine Koroške¹⁰⁰.

---

⁹⁴ Glej: Bernal Díaz, *The Conquest of New Spain*, Penguin Books Ltd., London 1976.

⁹⁵ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 13; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 5; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 13; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.170, str. 4; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.178, str. 5.

⁹⁶ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 45 – 47; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 52 – 53; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 2; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 14; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 27.

⁹⁷ Baron Vincenz Wolkenberg ima *Dictionaire historique portraits femes celebres*, grof Hubert Barbo prebira *Leben Ludwigs des 16te und Marie Antonietes*, Lorenz Pl. Szögyeny *Geschichte des Privatlebens Ludwigs des XV*. Glej: AS 309, škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 2; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 14; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 27.

⁹⁸ AS 309, škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 45; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.60, str. 13; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 13; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 4.

⁹⁹ AS 309, škatla 57, fasc.XXVIII, lit.K, št.158, str. 8 – 9; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 51.

¹⁰⁰ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 14; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 50; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 38.

Precej raje kot po znanstvenih opisih tujih pokrajin, so kranjski plemiči posegali po bolj osebnih opisih tujih dežel, kakršne lahko najdemo v objavljenih potopisih¹⁰¹. Ta posebni pisateljski žanr je bil med občinstvom v tem obdobju izredno priljubljen, število potopisov v posameznih knjižnicah gre v več deset primerkov. Plemičem iz Kranjske v 18.stoletja ni bil tuj niti odhod v oddaljene kraje. Razlogi za odhod so bili različni: Franc Pl. Gallensfels se je udeleževal kot najemniški vojak v portugalski indijski koloniji Goa¹⁰², Auguštin Hallerstein je odšel na Kitajsko kot misijonar, tam pa postal pomembna oseba na kitajskem dvoru in eden najbolj zaslužnih za nova spoznanja o kitajski kulturi in družbi v Evropi 18.stoletja¹⁰³. Ljubljanski plemič Sebastian Gottfried Wiederkehr Pl. Wiederlbach je v svet odšel iz pustolovskih vzgibov in prepotoval ves tedaj znani svet (Amerika, Evropa, Azija, Afrika)¹⁰⁴. Napisal naj bi tudi delo, oz. izdal popotni dnevnik, ki ga v *Bibliotheca Labacensis publica* omenja Janez Gregorij Dolničar¹⁰⁵. Večina kranjskih plemičev je rada potovala, a najraje le prek branja potopisov. Anton Pl. Bartalloti in baron Vincenz Wolkenberg imata vsak po 34 potopisov (morda je šlo za isto zbirko), tudi grof Hubert Barbo je zbral zbirko najboljših potopisov, ni pa navedeno njihovo število¹⁰⁶. Za razliko od geografske literature, ki se osredotoča na bližnje oz. domače kraje, potopisi največkrat pokrivajo ali potovanja po Z Evropi (Nizozemska, Anglija, Francija)¹⁰⁷ ali bolj eksotične dežele na Orientu in kolonijah. Gašper Oberland Pl. Drachenfled je prebiral potopis potovanja po Rusiji in Perziji, s Turčijo sta se spoznavala grofica Frančiška Auersperg in Lorenz Pl. Szögyeny, ki se zanima tudi za potovanja nekega Zimmermanna z odpravo kapitana Cooka in potopis po Severni Ameriki. Grof Hubert Barbo je imel potopis poti po Vzhodni in Zahodni Indiji, ter opis potovanja v Botany Bay. Od bližnjih krajev ima le Jožef Pl. Andrioli potopis potovanja po Dalmaciji¹⁰⁸.

Na področju leposlovja je največ zanimanja veljalo izdanim dramskim besedilom. Veliko dramatikov v tistem času je v izdaji svojih dramskih besedil našlo priložnost za dodatni zaslužek. Znani in tudi v naših krajih zelo cenjeni italijanski dramatik Carlo Goldoni je s

---

¹⁰¹ O potopisih avtorjev iz slovenskega ozemlja glej: Šmitek, *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*, Borec, Ljubljana 1988.

¹⁰² Šmitek, *Srečevanja z drugačnostjo. Slovenska izkustva eksotike*, Didakta, Ljubljana 1995, str. 69 – 84.

¹⁰³ Prav tam, str. 87 – 141. Glej tudi: *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru* (ur. Viljem Marjan Hribar), Didakta, Radovljica 2003.

¹⁰⁴ Šmitek, *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture*, Založba Borec, Ljubljana 1986, str. 61.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 199.

¹⁰⁶ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 47; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 5; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 13.

¹⁰⁷ Npr. AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 12 ali škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 43.

¹⁰⁸ AS 309, škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 13; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 54; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 23; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 10; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 46.

prodajo svojih del knjigarnarjem skušal postati manj odvisen od pogodb z lastniki gledališč in dvoran¹⁰⁹. Nekaj od teh izdaj je imel pri sebi Aleksander Pl. Scheel, kot tudi Linhartovo tragedijo v petih dejanjih *Miss Jenny Love*. Baron Vincenz Wolkenberg je hranil devet zvezkov *Neues deutsches Theatra*, ves Voltairov dramski opus in še 64 komedij, ki niso poimensko navedene in najbrž pri njih ni šlo za presežke dramske umetnosti, med katere pa lahko gotovo štejemo Moliere, ki ga ima v knjižnici Lorenz Pl. Szögyeny¹¹⁰. Od proznih del so dobro zastopana dela lahkotnejšega žanra kot npr. avtobiografija pustolovskega pruskega oficirja Friedricha von der Trencka, Guliverjeva potovanja ali pustolovščine Robinsona¹¹¹. Zahtevnejša literatura se pojavlja manj pogosto. Bralci večji latinščine so prebirali antične klasike, kot so Seneka, Kornelij Tacit, Cicero, Virgil in Ariost. Baron Andrej Grimschitsch, Lorenz Pl. Szögyeny in Jožef Androli so prebirali poezijo Petrarce, slednji tudi Danteja (v prozi in rimah) ter Byronovo poezijo. Od sodobnejših avtorjev velja omeniti Voltairovo *Henriado*, ki jo ima grof Hubert Barbo in zbrana dela pesnika Ewalda von Kleista, ki jih hranita Lorenz Pl. Szögyeny in grofica Frančiška Auersperg¹¹².

10.2. Slike

Stene v domovanjih si plemiči niso poiskovali polepšati le s stenskimi oponami ali barvami, temveč na njih visijo tudi slike. V primerjavi s knjigami se v inventarjih pojavljajo veliko pogosteje, a so po tematiki motivov na njih manj raznolike od tem, ki se jih lotevajo knjige¹¹³. Vsaj kakšen portret Kristusa v etapah njegovega življenja, kakšnega od svetnikov ali Matere Božje/Marije, visi skoraj v vsakem domovanju in skupaj z molitveniki in pridigami dopolnjuje versko življenje kranjskega plemstva. Posebnih sob za slike, kakršno je za svojih 680 francoskih grafik imel grof Franc Anton Sauer v Dornavi na sosednjem Štajerskem¹¹⁴, kranjski plemiči niso imeli, niti nam inventarji ne dajo slutiti, da se slike smatrajo za veliko vrednosti. V kolikor bi jih, komisarji ne bi slik popisali skupaj z zemljevidi, kar se je zgodilo

¹⁰⁹ Chartier, *Pisanje in brisanje*, str. 194.

¹¹⁰ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 9 in 14; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.180, str. 1 in 5; škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 27.

¹¹¹ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 11; škatla 78, fasc.XXXIX, lit.O, št.30, str. 17.

¹¹² AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.269, str. 19 – 28; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 51 – 54; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 47; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.120, str. 12; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 38.

¹¹³ Slike najdemo popisane v 50 inventarjih, oziroma v 41,7% vseh inventarjev. Najpogostejše so slike z verskimi motivi (38 inventarjev oz. 76% od vseh inventarjev s popisanimi slikami), sledijo slike krajin (20 oz. 40%) in družinski portreti (16, oz. 32%). V kar nekaj primerih nam ni znano za kakšne motive je šlo na slikah, ker zapis v inventarju ni dovolj natančen, da bi ga lahko določili.

¹¹⁴ Weigl, *O francoskih grafikah*, str. 191.

pri Tadeyu Pl. Eyerspergu, skupaj z ogledali kakor pri baronu Andreju Grimschitschu, ali da karte cest na Sp. Kranjskem v rubriki izenačijo s pobožnimi slikami in družinskimi porterti Franca Antona Pl. Buseta¹¹⁵. Tudi prispevek slik k skupnemu premoženju ni velik: slike svetnikov, Kristusa, krajine, tihožitja, prizorov iz vojn in kmečkega življenja, celo Kupida Alojzije Pl. Wermatti skupaj k premoženju navržejo 10 goldinarjev in 15 krajcarjev, kolikor je vredna npr. njena najboljša obleka ali 4 jedilne žlice iz čistega srebra¹¹⁶. Glede na ceno gre sklepati, da kranjsko plemstvo na svoje stene ni obešalo vrhunskih likovnih del¹¹⁷. V kolikor bi šlo za kakšno pomembno delo, bi bil v popisu najbrž naveden tudi avtor dela, a so nam imena slikarjev ostala neznana. Slike z versko tematiko (svetniki, Kristus, prizori iz Biblije¹¹⁸,...) skupaj z Biblijo, katekizmi, molitveniki in izdajami pridig, ki smo jih omenili v prejšnjem podpoglavju kažejo na veliko vlogo vere v življenju kranjskega plemstva. Skoraj vsaka soba ima vsaj sliko Kristusa v eni od etap njegove življenske poti, device Marije ali kakšnega svetnika. Nekoliko drugače je z družinskimi portreti¹¹⁹. Tudi za njih sicer ni točno določenega prostora v hiši ali stanovanju kjer bi morali stati, a ponavadi so to prostori, kamor ima dostop tudi ostala javnost in ne le ožja družina. Zbirke družinskih portretov so, podobno kot rodovniki, pomembno prispevale k potrjevanju plemiške samozavesti, njihovo privilegirano in v preteklosti utemeljeno zasidranosti v družbi. Portreti ne predstavljajo le osebe, ki je naslikana, ampak tudi njihov bolj ali manj pomemben status v družbeni hierarhiji¹²⁰. Zato ne preseneča, da je v pisarno na Cekinovem gradu Lorenz Pl. Szögyeny dal obestiti 2 družinska portreta, kar 4 ima v svoji pisarni Leopold Sigemund Pl. Wiederkehr, med čakanjem na sprejem v kabinetu grofa Seifrieda Liechtenberga na Podsmreki so si lahko gostje ogledovali slike dveh njegovih sorodnikov, 8 portretov članov družine Buset je razobešenih v poletni jedilnici¹²¹. Nikoli ne škodi tudi na vizualen način spomniti prišleke na preteklost svoje družine in prednike, ki so se posebno izkazali s svojimi sposobnostmi. Druga vrsta portretov, ki visijo na stenah so porterti vladarjev. Štuhec za konec 17.stoletja ugotavlja,

¹¹⁵ AS 309, škatla 25, fasc.XIII, lit.E, št.58, str. 5 – 6; škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.175, str. 13; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.113, str. 4 in 17.

¹¹⁶ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.58, str. 7 – 8 ter 2 in 5.

¹¹⁷ Tudi plemiči iz zelo uglednih družin na Kranjskem niso izstopali iz te splošne slike. Ko so leta 1770 sestavljali inventar premoženja grofa Leopolda Lamberga na gradu Bokalce, so zbirko 150 slik (nekatero v slabem stanju, nobena z navedbo avtorja) ocenili na vsega 6 goldinarjev. Glej: Weigl, *Matija Persky*, str. 79.

¹¹⁸ Štiri slike s prizori iz Starega testamenta najdemo v inventarju Katarine Geremek Pl. Eherleben: AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.176, str. 5.

¹¹⁹ Slednje komisarji večinoma le vpisujejo v inventarje in jih ne ocenjujejo, za razliko od ostalih, tudi slik z versko vsebino, ki imajo pripisano svojo oceno vrednosti. Slabost vpisa je, da ni natančno navedeno kateri od članov družine je naslikan na portretu.

¹²⁰ Simoniti, *Barok*, str. 332.

¹²¹ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 45; škatla 127, fasc.LI, lit.W, št.177, str. 37; škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 78; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.113, str.17.

da se povečuje število plemiških domov z vsaj kakšnim portretom cesarja na steni. Konec 17.stoletja so bili prisotni v 4, v začetku 18. stoletja v 21 inventarjih. Pojava cesarskih portretov je pomenila ponotranjanje cesarske avtoritete pri plemstvu, ene od temeljev sicer zelo heterogene Habsburške monarhije¹²². Ob koncu 18.stoletja najdemo cesarske portrete v 9 inventarjih¹²³, v hišah ti porterti visijo na opaznih in častnih mestih. Portreti cesarja Leopolda (ni navedeno ali gre za I. ali II.) in njegove žene ter cesarja Karla VI. krasita jedilnico grofice Frančiške Auerperg na posestvu Pobrežje, Lorenz Pl. Szögyeny je portreta cesarja Jožefa I. in cesarice Marije Terezije postavil v svojo spalnico, velika portreta Marije Terezije in cesarja Franca sta visela v salonu. Mavčni odlitek kipca cesarja Jožefa II. je zanimivo, postavil v sobo v zgornjem nadstropju Cekinovega gradu, med slike z lovskimi prizori in trofeje¹²⁴. Poleg cesarskih portretov pri Nikolaju Pl. Gandinu, Francu Leopoldu Pl. Jenkensheimu in baronu Francu Bernardu Pl. Rantlshofnu visi portret takratnega ljubljanskega knezoškofa Mihaela barona Brigida¹²⁵. Avtor porterta ni naveden, lahko da je šlo za sliko slikarja Mihaela Beitha¹²⁶. Baron Rantlshofen ima tudi portret papeža Pija VI, Frančiška Thoman Pl. Gurgsfeld velik portret grofice Rie von Henegau¹²⁷. Pravi zbiralec portretov znanih vladarjev je bil baron Seifried Guschitsch. Posebej se je zanimal za turške sultane. Njegovo zanimanje za otomanske vladarje ne preseneča. Omenili smo že, da je iz njegove družine izšlo kar nekaj častnikov v Vojni krajini, njegov oče je služil v trdnjavi Ogulin. Po drugi strani njegovo zanimanje sovпада s spremenjenim načinom pogleda na Turke. Z zmagami avstrijske vojske nad Turki v začetku 18.stoletja se je sovražnik spremenil v predmet zanimanja, predvsem za kulturo muslimanskega sveta in strukturo despotske oblasti¹²⁸. V ta kontekst se lepo ujame tistih 12 portretov turških sultanov, ki jih ima Guschitsch v stanovanju in jih je lahko tja prinesel že njegov oče. Poleg tega ima baron tudi portrete cesarja Jožefa, ruske carice, turškega sultana in pruskega kralja¹²⁹. Pomembne dogodke iz zgodovine ob gledanju slik podoživljajo še grofica Frančiška Auersperg, Jožef Pl. Andrioli in Gašper Oberland Pl. Drachenfeld, ki se posebej navdušuje nad slikami bojev s Turki¹³⁰.

---

¹²² Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 99 – 101.

¹²³ Sem se šteje le vpise, kjer je jasno navedeno da gre za portret določenega vladarja..

¹²⁴ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 44; škatla , fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 33 in 50.

¹²⁵ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.180, str. 3; škatla 48, fasc.XXV, lit.J, št.56, str. 11; škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.150, str. 16.

¹²⁶ Glej: <http://www.ng-slo.si/default.asp?id=32&avtor=162&prikaz=umetnina&ust=1>.

¹²⁷ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.150, str. 16; škatla 117, fasc.XXXXVII, lit.T, št.93, str. 10.

¹²⁸ Simoniti, *Barok*, str. 332.

¹²⁹ AS 309, škatla 40, fasc.XX, lit.G, št.179, str. 3.

¹³⁰ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 20; škatla 7, fasc.IV, lit.A, št.109, str. 20.

10.3. Kulturno in družabno življenje

Kulturno in družabno življenje plemstva na Kranjskem je imelo dva obraza: dokaj razvito kulturno ponudbo v Ljubljani, z gledališčem, filharmoničnim društvom in drugimi družabnimi dogodki in ostalo deželo, kjer je bilo tovrstnih možnosti bistveno manj. Seveda se je plemstvo družilo tudi izven glavnega mesta, prav obiskom sosedov je bil namenjen večji del “voznega parka” (kočij, vozov, konjev) plemstva na podeželjskih posestih. Popularnost plesov v maskah, ki jih je plemstvo organiziralo v Ljubljani smo omenili že v poglavju o oblekah. Najbolj priljubljena oblika kulturnega in družabnega dogodka v deželnem glavnem mestu je bilo gledališče. Obisk predstave je prinašal več kot le užitek ob doživetju odrskega dela, bil je tudi priložnost da se oseba pokaže v javnosti. To je bila prava priložnost za dame, da pokažejo svoje najdražje kose oblačil in najboljše kose nakita, ki so ga hranile. Ni bilo nepomembno od kje je posameznik spremljal predstavo. Premožnejšim plemičem ni bilo potrebno sedeti v parterju, spodobilo se je, da so predstavo gledali iz katere od lož. Med popisanimi listinami grofice Frančiške Auersperg najdemo tudi potrdilo iz dne 18.novembra 1786, ki dokazuje, da je omenjena za 600 goldinarjev na licitaciji odkupila ložo št.6 v prvem nadstropju stanovskega gledališča v Ljubljani¹³¹. Tja je zahajal tudi grof Marija Siegmund Liechtenberg, ki je imel v lasti ložo št.22, ki je k njegovem premoženju primaknila 400 goldinarjev¹³². Pogost obiskovalec gledališča je moral biti tudi Gašper Oberland Pl. Drachenfeld, a si s svojo plačo novomeškega kresijskega registratorja ni mogel privoščiti drage lože, zato je predstave spremljal iz parterja in si pri gledanju na oder pomagal z *Operagukter*¹³³. Za glasbene užitke je skrbela že omenjena filharmonična družba¹³⁴, ki je imela precej članstva iz plemiških vrst. O glasbeni dejavnosti po domovih ne izvemo veliko, redki so zapisi inštrumentov po inventarjih. Nekaj notnih zapisov je moralo biti v stelaži za muzikalije, ki je stala v plesni dvorani na domu poštnega upravnika Jakoba Pl. Vischerja, zbirko notnih zapisov je hranil tudi ljubljanski trgovec Anton Pl. Bartaloti¹³⁵. Od inštrumentov ima Lorenz Pl. Szögyeny popisani lakiran in z medenino prevlečen klavir v pisarni svojega ljubljanskega stanovanja, grofica

¹³¹ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 1.

¹³² AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.119, str. 1.

¹³³ AS 309, škatla 78, fasc. XXXIX, lit. O, št. 130, str. 12.

¹³⁴ Poleg že v uvodnem poglavju omenjenega dela Primoža Kureta glej tudi delo istega avtorja *Sto let Slovenske filharmonije (1908 – 2008)*, Slovenska filharmonija, Ljubljana 2008.

¹³⁵ AS 309, škatla 119, fasc.XXXXVII, lit.U-V, št.53, str. 19; škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 27.

Kristina Auersperg je lahko brenkala na dve harfi, grofica Ivana Nepomucena Barbo ima zelo obrabljen čembalo, še vedno vreden 16 goldinarjev¹³⁶.

Kot rekreacijska in razvedrilna dejavnost je bil pri plemstvu zelo priljubljen lov. Poleg primerne obleke je k opremi za lov spadalo še ustrezno orožje, torbice, lovski rogovi, čutarice in seveda tudi strelivo. Grof Seifried Liechtenberg je imel za lovske podvige pripravljenih 20 funtov šiber in 2 funta smodnika, s čimer je nameraval napolniti katero od svojih 4 dvocevni lovskih pušk¹³⁷. Skoraj vso popisano orožje je namenjeno lovu, saj se v tem času kranjskemu plemiču ni bilo treba več bati nenadnih vpadov tega ali onega sovražnika. Res je sicer, da se na zahodu že začel je konflikt z revolucionarno Francijo, a ti boji zdaj zadevajo poklicno vojsko, ki naj bi branila ozemlje pred napadalci, tako da ni več potrebe po hrambi orožja v domovanjih. Poleg lovskega orožja se najde še kak par pištol, bolj spominek in okras, kot orožje za obrambo. Namesto tega se lahko plemič ali plemkinja posvetita kakšni od družabnih igre, ki jim preganjajo čas. Lorenz Pl. Szögyeny si čas krajša z igranjem biljarda v posebej za to opremljeni sobi (*Billiardzimmer*), ali igra šah na šahovski deski v svoji pisarni¹³⁸, Rozalija Pl. Rastern se bolj navdušuje nad damo, ki jo igra na posebni mizi postavljeni v dnevni sobi¹³⁹. Na številnih klubskih mizicah so se igrale igre s kartami, katerih komplete se je dalo kupiti pri trgovcu Antonu Pl. Bartallotiju¹⁴⁰. Naj je šlo za tarok, ali morda *tresette* (igra s kartami za 4 igralce italijanskega izvora), so igro spremljale visoke stave. Hazarderstvo je bilo v 18.stoletju neločljivi del plemiškega življenja, ki se ga nista izogibala tudi cesarska družina, dvorno plemstvo in celo nekateri v cerkvenih krogih¹⁴¹. Med igranjem teh družabnih igre in med pogovori v salonih je bilo nepogrešljivo poživilo tobak. Konec 18.stoletja se je uživanje tobaka razširilo čez meje zgornjih slojev, postal je vse bolj dostopen. Sprva je Kranjsko s tobakom večinoma oskrbovala cesarska tobačna manufaktura v Trstu, od petdesetih let dalje tudi stanovska tobačna manufaktura v Ljubljani¹⁴². Kljub očitni veliki porabi tobaka med plemstvom to najbrž ni povzročalo prevelike zadimljenosti v salonih, saj tobak raje kot kadijo njuhajo¹⁴³. V veliki večini inventarjev najdemo tobačnice, ki so služile shranjevanju tobačnega prahu, od čisto preprostih do precej razkošnih, kakršna je bila 30 funtov težka in 75

---

¹³⁶ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXv, lit.S, št.272, str. 32; škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.122, str. 3; škatla 13, fasc.VIII, lit. B, št.99, str. 3. »*Ein schon ziemlich gebrauchter ganzer Flug oder Cemballo zo betheuert worden mit....*«

¹³⁷ O njegovem orožju in lovski opremi glej: AS 309, škatla 66, fasc.XXIX/A, lit.L, št.124, str. 34 – 38.

¹³⁸ AS 309, škatla 111, fasc.XXXXV, lit.S, št.272, str. 43 – 44.

¹³⁹ AS 309, škatla 96, fasc.XXXX, lit.R, št.148, str. 6.

¹⁴⁰ AS 309, škatla 14, fasc.VIII, lit.B, št.109, str. 12.

¹⁴¹ Weigl, *O francoskih grafikah*, str. 200 – 201.

¹⁴² Simoniti, *Barok*, str. 334.

¹⁴³ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 224.

goldinarjev vredna zlata tobačnica grofice Frančiške Auersperg¹⁴⁴. Tobačnica je predmet, ki ne služi le shranjevanju tobaka, temveč sodi k modnemu okrasju in imenitnem slogu samopredstavitve, podobno kot samo uživanje tobaka¹⁴⁵.

---

¹⁴⁴ AS 309, škatla 8, fasc.IV, lit.A, št.118, str. 7.

¹⁴⁵ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 224.

11. Sklep

Namen magistrskega dela je bil pokazati, kako se informacije iz zapuščinskih inventarjev lahko uporabijo za predstavitev materialne kulture kranjskega plemstva ob koncu 18.stoletja, oziroma v izbranem obdobju med leti 1790 in 1800. Najprej smo želeli pokazati na značilnosti inventarjev iz izbranega obdobja in opozoriti na pomankljivosti vira, s katerimi se bomo srečali pri poskusu njegove uporabe za opis materialne kulture kranjskega plemstva v izbranem obdobju. Z ozirom na raziskave opravljene na istih virih za prejšnja obdobja lahko ugotovimo, da natančnost popisa stvari, ki jih je zapustil pokojnik pada. Inventar nam še vedno dokaj natančno daje podatke za dele premoženja, ki so k skupni vsoti prispevali največ: posestva in druge nepremičnine, zadolžnice, vrednostne papirje, dajatve, dragocenosti, veliko (tudi če sama vrednost ne prispeva toliko k skupnem premoženju) izvemo tudi o stanovanski opremi in oblačilih plemstva. Precej manj natančni so pri popisu stvari z majhno denarno vrednostjo, vendar zato za našo tematiko nič manj pomembnih. Predvsem pri knjigah je opazno, da se niso striktno vnašale v inventar, saj je število ljudi s popisanimi knjigami mnogo manjše kot bi to moralo biti glede razvitost knjigotrštva pri nas in ponudbo knjig. Tako bo slika glede bralne kulture med kranjskim plemstvom ob koncu 18.stoletja do neke mere ostala okrnjena, čeprav nam tudi ohranjeni popisi omogočajo do določene mere pregled nad bralnimi navadami tistega časa. Malo iz inventarjev izvemo tudi o dokumentih, ki ne prinašajo premoženjskih koristi, npr. o ohranjeni korespondenci posameznika, ki jo je zapustil v svojem osebni arhivu. Zapuščinski inventar je dokument pravne narave, ki priča o posameznikovem premoženju, ima dokazno moč ob morebitnih nesporazumih glede pokojnikovega premoženja, ni pa bil njegov namen ohranjati informacije o posamezniku za prihodnje rodove. Vendar nas to ne ovira, da iz njega ne bi izvlekli kar največ informacij glede vsakdanjega življenja, saj greše vedno za vir z zelo veliko sporočilno močjo, ki nam pomaga pri osvetlitvi kar nekaj segmentov življenja plemiča ali plemkinje tistega časa.

Glede na vrste prihodkov bi lahko kranjsko plemstvo ob koncu 18.stoletja strnili v dve veliki skupini: v eni bi se znašli tisti, ki živijo na račun zemljiške rente od svojih posesti, drugo skupino sestavljajo plemiči, ki so zasedali mesta v deželni in državni upravi. Poleg njih najdemo še nekatere posameznike v svobodnih poklicih (zdravniki, odvetniki) in tu in tam kakšnega trgovca ali tovarnarja. Dohodki od zemljiške rente v tem času sicer niso več navrgli velikih vsot denarja, če upoštevamo še majhnost in razdrobljenost posestne strukture na

Kranjskem so tukajšnji plemiči niso mogli primerjati s plemstvom iz nekaterih drugih delov monarhije. Na lokalnem nivoju pa so lahko vsaj nekateri ohranjali prestiž, kakršen naj bi pripadal njihovem razredu. Znotraj kranjskega plemstva najdemo glede na premoženjsko stanje enake skupine kot pri vsem evropskem plemstvu: majhno skupino zelo premožnih, nekaj posameznikov s solidnim premoženjem in precej revnih plemičev, ki niso živeli dosti bolje od povprečnega prebivalca dežele. Premoženjsko stanje posameznika v marsičem pogojuje njegove zmožnosti za oblikovanje prostora v katerem živi, okolja v katerem se giba in lastnega miselnega sveta. Kdor je premožen oziroma poseduje vsaj spodobno premoženje si lahko privošči večje domovanje, s tem pa tudi možnost za bolj socialno strukturirano in sofisticirano bivanje. Tak posameznik si lahko privošči boljše stanovanjsko opremo, usklajeno s prostori kjer biva, boljše posodje in jedilni pribor, boljše obleke, kot je to v navadi pri povprečnem predstavniku višjega sloja, plemiškega ali neplemiškega. Komur premoženje ne dovoljuje tolikšnih investicij v graditev samopodobe in reprezentiranje, se pomika proti povprečju, oziroma robu siromaštva. Podoba, ki jo je plemič skušal kazati v javnosti je bila včasih bolj pomembna od njegovega realnega stanja in za ohranitev prestiža je bil marsikdo pripravljen iti celo prek meja svojega finančnega stanja. Kot dokaz takšnih teženj so v inventarjih ostale zapisane zadolžnice oseb, ki so si pri pokojniku sposodile denar, oziroma v redkih primerih popisani dolgovi pokojnika. Večina predmetov poleg svoje prave uporabne vrednosti poseduje tudi simbolično vrednost, s katero se posameznik predstavlja pred javnostjo. Hiša in druge nepremičnine, reprezentativni kosi pohištva, servisi,... poleg svoje uporabne vrednosti želijo tudi sporočiti nekaj o lastniku, njegovem okusu in premoženjskih zmožnostih. To sporočilo ni nujno odraz realnega stanja pri posamezniku, morda celo prej položaja, za katerega ta posameznik smatra, da mu v družbi pripada. Prav tako je posameznik z izbiro prostora, kjer je sprejel gosta (že po vrednosti opreme v določeni sobi se lahko vidi, ali je šlo za prostor odprt širši javnosti ali za bolj zasebne prostore), s položajem ki mu ga je odmerli za slavnostno pogrnjeno mizo ali s servisom, ki ga je uporabil za pogostitev, gostu dal vedeti, kakšen je njegov realen položaj v družbi skozi oči ostalih. Reprezentiranje in ohranjanje prestiža je pomemben del plemiškega vsakdana v tem obdobju. Del tega je tudi spremljanje in prilagajanje modnim smernicam, kjer ponovno pride do izraza posameznikovo gmotno stanje in s tem zmožnost, da si lahko privošči novosti, ki so kot po pravilu drage.

Kranjska je ob koncu 18.stoletja obrobna pokrajina znotraj Habsburške monarhije in s tem ima tudi njeno plemstvo provincialni značaj. Neumestno bi ga bilo primerjati s plemstvom v Zahodni Evropi ali celo s plemstvom na Češkem in na Dunaju, saj so tamkajšnje razmere

precej drugačne kot na Kranjskem. Kot vedno obstajajo izjeme, ki so izstopale iz te provincialnosti in so bile vpete v dogajanje in razvoj v razvitejših predelih monarhije, nemških deželah in zahodu Evrope. Med kranjskimi plemiči se je našlo nekaj posameznikov, katerih ugled je segal izven meja dežele. V sami deželi plemstvo še vedno predstavlja družbeno in tudi intelektualno elito, ki to svojo pozicijo brani in želi ohraniti svoj prestiž. Nivo te elite je seveda sovpadal z razvitostjo dežele.

Sklepi, ki so bili podani pri analizah posameznih delov materialne kulture plemstva na Kranjskem konec 18.stoletja, predstavljajo splošno sliko stanja te družbene skupine v izbranem časovnem obdobju. Za vsakega izmed delov obstaja v zapuščinskem inventarju dovolj podatkov za bolj poglobljeno študijo, ki bi prinesla še bolj natančne zaključke. Namen te naloge je bil tudi pokazati na potencial izbranega vira za nadaljne, še bolj poglobljene študije na področju materialne kulture, kot tudi nakazati v katero smer bi lahko šli morebitni zaključki.

12. Viri in literatura

12.1. Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, fond zapuščinskih inventarjev (AS 309)

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Lazarinijeva geneološka zbirka (ZAL 340)

12.2. Literatura

Arhitektura 18.stoletja na Slovenskem. Katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana na gradu Fužine v Ljubljani od 10.maja do 20.avgusta 2007, Arhitekturni muzej, Ljubljana 2007.

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog, I.zvezek: *Agrarno gospodarstvo*, DZS, Ljubljana 1970.

Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru (ur.Viljem Marjan Hribar), Didakta, Radovljica 2003.

Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije, Skupnost arhivov Slovenije, Ljubljana 1972 – 74.

Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem, Valvasorjev raziskovalni center, Krško 2004.

Balaunt Micheline , Schuurman Anton, J. , Servais Paul (ur.), *Inventaires après – décès et ventes de meubles. Apports á une histoire de la vie économique et quotidienne (XIV. - XIX. siècle)*, Academia, Louvain – la -Neuve 1987.

Hochedlinger Michael, Tantner Anton (Hrsg.), *...der größte Teil der Untertanen lebt elend und mühselig*«, v: *Mittlungen des Österreichischen Staatsarchivs, Sonderband 8*, Wien 2005.

Schuurman Anton, J., Walsh Lorena, S. (ur.), *Material culture: consumption, life-style, standard of living, 1500 – 1900. Proceeding Eleventh International Economic history Congress, Milan, september 1994*, Univesitá Bocconi, Milano 1994.

Van der Woude A., Schuurman Anton (ur.), *Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development. Papers presented at the Leeuweborch Conference (Wageningen 5. – 4.may 1980)*, HES publishers, Utrecht 1980.

Adelung J.C., *Gramatisch: kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, I-IV, Wien 1808.

Balázs Éva H., *Hungary and the Habsburgs 1765 – 1800. An Experiment in Enlightened Absolutism*, Central European University Press, Budapest 1997.

Baš Angelos, *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, DZS, Ljubljana 1992.

Baš Angelos, *Časopisi oblačilne mode na Slovenskem ob koncu fevdalne dobe*, v: Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu, Knjiga 50 (1986), str. 83 – 87.

Baš Angelos, *Oblačilni materiali mestnega prebivalstva na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, v: Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), št.1/1991, str. 8 – 14.

Baš Angelos, *Šege in navade v oblačilnem videzu na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, v: Traditiones, št.20 (1991), str. 53 – 65.

Baš Angelos, *Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, v: Gradivo za narodopisje Slovencev, 4.del, Ljubljana 1987.

Baš Angelos, *Noša na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16.stoletju*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1970.

Baš Angelos, *Oblačilna kultura v 17. in 18.stoletju*, v: *Predlog za geselnik slovarja etnologije Slovencev*, Inštitut za narodopisje pri ZRC SAZU, Ljubljana 1992.

Baš Angelos, *Oblačilni materiali mestnega prebivalstva na Slovenskem v 17. in 18.stoletju*, v: Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), letnik 62 (1992), št.1, str. 8 – 14.

Baš Angelos, *Pohišstvo podložnikov na Podčetrtekovem gospostvu v 18.stoletju*, v: Slovenski etnograf, št.10 (1957), str. 49-60.

Blaznik Pavle, Vilfan Sergij, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev-mere in uteži*, RSS, Maribor 1965.

Bodi Leslie, *Taumwetter in Wien: zur Prosa der österreichischen Aufklärung*, Böhlau Verlag, Wien 1995.

Braudel Fernand, *Strukture vsakdanjega življenja I.: mogoče in nemogoče. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem XV. - XVIII. stoletje*, ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1988.

Braudel Fernand, *Časi sveta. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII.stoletje*, II.del, ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana 1991.

Braudel Fernand, *Igre menjav. Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII.stoletje*, I.del, ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana 1989.

Britovšek Marjan, *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*, Slovenska matica, Ljubljana 1964.

Brkan Metka, *Angleško-slovenski slovar konfekcijske tehnologije*, Fakulteta za strojništvo, Maribor 2001.

Bruckmüller Ernst, *Sozialgeschichte Österreichs*, Herold, Wien/München 1985.

Burke Peter, *Revolucija v francoskem zgodovinopisju: Anali 1929-89*, Škuc in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1993.

Bučić Vesna, *Urarstvo na Slovenskem v 18.stoletju*, v: *Slovenci v letu 1789*, Narodni muzej, Ljubljana 1989, str. 107 – 113.

Cassirer Ernst, *Filozofija razsvetljenstva*, Študentska založba, Ljubljana 1998.

Chartier Roger, *Pisanje in brisanje. Pisna kultura in literatura (od 11. do 18.stoletja)*, Studia humanitatis, Ljubljana 2008.

Chaunu Pierre, *Civilizacija klasične Evrope*, Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd 1977.

Csáky Moritz, *Von der Aufklärung bis zum Liberalismus: Studien zum Frühliberalismus in Ungarn*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1981.

Čeč Dragica, *Revni, berači in hudodelci na Kranjskem v 18.stoletju*, doktorska disertacija, Ljubljana 2008.

Davis James C., *Vzpon z dna: slovenska kmečka družina v dobi strojev*, Slovenska matica, Ljubljana 1989.

Dewald Jonathan, *The European nobility*, Cambridge universtity press, Cambridge 1996.

Díaz Bernal, *The Conquest of New Spain*, Penguin Books Ltd., London 1976.

Dibie Pascal, *Etnologija spalnice*, Založba *cf., Ljubljana 1999.

Döbler Hannsferdinand, *Kochkünste und Tafelfreunden*, Orbis Verlag, München 2000.

Dolinar France M., *Jožefinizem in janzenizem*, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem (ur. Metod Benedik)*, Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 153 – 171.

Drobesch Werner, *Grundherrschaft und Bauer auf dem Weg zur Grundenlastung. Die »Agrarrevolution« in den Innerösterreichischen Ländern*, Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, Klagenfurt 2003.

Dular Anja, *Živeti od knjig. Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19.stoletja*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2002.

Dular Anja, *Kornova knjigarna v hiši številka 180 v Ljubljani v času 1783 – 1790*, v: *Slovinci v letu 1789*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1989, str. 115 – 120.

Dular Anja, *Dunajski tiskar, založnik in knjigotržec Johann Thomas Trattner in slovenski knjižni trg 18.stoletja*, v: *Kronika* 55 (2007), št.1, str. 1 – 12.

Elias Norbert, *O procesu civiliziranja, 1.zvezek: Vedenjske spremembe v posvetnih višjih slojih zahodnega sveta*, Založba *cf., Ljubljana 2000.

Elias Norbert, *O procesu civiliziranja, 2.zvezek: Spremembe v družbi. Osnutek teorije civiliziranja*, Založba *cf., Ljubljana 2001.

Fabijančič Vladislav, *Knjiga ljubljanskih hiš in njenih stanovalcev, I.del, Stari trg*, Ljubljana 1940 – 43.

Ferligoj Anuška, *Osnove statistike na prosojnicah*, Ljubljana 1995.

Grafenauer Bogo, *Zgodovina slovenskega naroda, V.zvezek*, DZS, Ljubljana 1974.

Grdina Igor, *Celjska kronika, spomenik srednjeveške književnosti na Slovenskem*, v: *Jezik in slovstvo*, letnik 36, št.3 (december 1990), str. 41 – 49.

Ginzburg Carlo, *Sir i crvi: kozmos nekog mlinara iz 16. stoljeća*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1989.

Gestrin Ferdo, Melik Vasilij, *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918*, DZS, 1966.

Gestrin Ferdo, *Gospodarstvo na slovenskem in Vojna krajina*, v: *Zgodovinski časopis (ZČ)*, letnik 40 (1986), št.4, str. 413 - 421.

Hudson Pat, *History by numbers. An introduction to quantitative approaches*, Arnold, London 2000.

Ilc Marija, sestra Vendelina, *Kuharica sestre Vendeline. Slovenska meščanska kuhinja*, Vale-Novak, Ljubljana 1994.

Ingrao Charles W., *The Habsburg Monarchy*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.

Jelinčič Boeta, Klemen, *Kratka zgodovina Judov*, Mohorjeva družba, Celovec 2009

Johnson Hugh, *Story of Wine*, Mitchell Beazley, London 2002.

Kacin Marija, *Žiga Zois in italijanska kultura*, ZRC SAZU, Ljubljana 2001.

Kalakovič Vesna, *Oblačilni videz na Slovenskem od 16. do 18.stoletja: s pregledom oblačilnih redov*, diplomska naloga, Ljubljana 2001.

Kalakovič Vesna, *Oblačilna kultura meščanstva in plemstva v drugi polovici 18.stoletja*, magistrska naloga, Ljubljana 2008.

Kalc Aleksij, *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju: priseljevanje kot gibalno demografske rasti in družbenega razvoja*, doktorska disertacija, Ljubljana 2006.

Kaschuba Wolfgang, »*Deutsche Sauberkeit*« - *Zivilisierung der Körper und der Köpfe*, v: Georges Vigarello, *Wasser und Seife, Puder und Parfum. Geschichte der Körperhygiene seit dem Mittelalter*, Campus Verlag, Frankfurt 1988, str. 292 – 327.

Kresal France, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1998.

Kiesewetter Carl, *Die Geheimwissenschaften. Eine Kulturgeschichte der Esoterik*, Marix Verlag GmbH, Wiesbaden 2005.

Kos Marjana, *Življenje v Ljubljani ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja*, magistrsko delo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana 2007.

Kos Dušan, *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*, Viharnik, Ljubljana 1997.

Kos Dušan, *O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah: tržaška afera Gallenberg 1740*, Univerza na Primorskem in ZRS Koper (zbirka *Annales*), Koper 2004.

Košir Matevž, *Prostozidarstvo v Habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostozidarski loži »Združena srca« v Mariboru in »Dobrodelnost in stanovitnost« v Ljubljani*, v: *Kronika*, letnik 46 (1998), št. 1-2, str. 41 – 65.

Košir Matevž, *Nemška paleografija od 16. do 20. stoletja – delavnica*, v: *Drevesa*, letnik 8, št. 3, str. 54 – 61.

Kronld Micheal, *The Taste of Conquest. The Rise and Fall of the Three Great Cities of Spices*, Ballantine Books, New York 2008.

Kuhar Boris, *Kuhinja v baroku (17. in 18. stoletje)*, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 1988.

Kuret Primož, *Sto let Slovenske filharmonije (1908 – 2008)*, Slovenska filharmonija, Ljubljana 2008.

Kuret Primož, *Ljubljanska filharmonična družba 1794 – 1919. Kronika ljubljanskega glasbenega življenja v stoletju meščanov in revolucij*, Nova revija, Ljubljana 2005.

Lazarini Franci, *Arhitekturni in zgodovinski oris dvorca Smlednik*, v: *Od Jakoba do Jakoba. O krajih in ljudeh občine Medvode* (ur. Alenka Vodnik,...), Zgodovinsko društvo Medvode, Medvode 2006, str. 79 – 88.

Le Bras Hervé, *Kri in gruda*, Studia humanitatis (Zbirka Varia), Ljubljana 2003.

Levec Vladimir, *Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrein*, v: *Mittheilungen des Museumsvereines für Krain (MMVK)* 9 (1986).

Levi Giovanni, *Nematerialna dediščina: življenska pot piemontskega eksorcista iz XVII.stoletja*, ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1995.

Lozar Štamcar Maja, *Šrambno pohištvo v plemiških zapuščinskih inventarjih 17. in 18.stoletja na Slovenskem*, v: *Kronika*, letnik 40 (1992), št.2, str. 88-97.

Ludvik Dušan, *Nemško gledališče v Ljubljani do 1790*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1957.

Luthar Oto, *Med kronologijo in fikcijo. Startegije historičnega razmišljanja*, Ljubljana 1993.

Mal Josip, *Stara Ljubljana in njeni ljudje*, Mestni muzej v Ljubljani, Ljubljana 1957.

Malačič Janez, *Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 1993.

Malačič Janez, *Razvoj prebivalstva v Sloveninji v povojnem obdobju*, v: *Teorija in praksa*, letnik 22, št. 4-5 (1985), str. 402 – 414.

Manguel Alberto, *Zgodovina branja*, Canmkarjeva založba, Ljubljana 2007.

Mantuani Josip, *Zapuščinski inventar po škofu Sladkonji, Carniola n.v., I.*, 1990.

Matjašič M., *Pohlep po turškem blagu*, v: *Srečanja z Jutrovim*, pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 1992.

Mayr, Joannes Baptist, *Catalogus librorum*, J.B. Mayr, Ljubljana 1678 (faksimilne iz 1966).

Mohrmann Ruth – E., *Alltagswelt im Land Braunschweig, I.Band. Städtische und ländische Wohnkultur vom 16. bis zum frühen 20. Jahrhundert*, F. Copenrath Verlag, Münster, 1990.

Montanari Massimo, *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi*, Založba *cf., Ljubljana 1998.

Murko Vladimir, *Denar*, Ljubljana 1943.

Pagon Neda, *Med malimi zgodbami: monografije, mikrozdgovina*, v: *Historični seminar* (ur. Oto Luthar), ZRC SAZU, Ljubljana 1994, str. 43 – 56.

Pohl Walter, Vocelka Karl, *Habsburžani: zgodovina evropske rodbine*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1994.

Porteous John, *Münzen. Geschichte und Bedeutung in Wirtschaft, Politik und Kultur*, Ariel Verlag, Frankfurt am Main 1969.

Preinfalk Miha, *Auerspergi: po sledih mogočnega tura*, ZRC SAZU, Ljubljana 2005.

Preinfalk Miha, *Rodbina Liechtenberg*, v: *Gea*, letnik XVIII. (januar 2008), str. 68 – 71.

Preinfalk Miha, *Genealoška podoba rodbine Zois od 18. do 20.stoletja*, v: *Kronika*, letnik 51 (2003), št. I, str 27 – 50.

Prelovšek Damjan, *Deželna hiša v Ljubljani v poznem 18.stoletju*, Umetnostnozgodovinsko društvo SR Slovenije, Ljubljana 1976.

Prelovšek Damjan, *Baročna umetnost na Slovenskem*, v: *Umetnost na Slovenskem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, str. 147-183.

Prelovšek Damjan, *Ljubljanska arhitektura 18.stoletja*, v: *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17.november 1983 v Ljubljani*, *Kronika*, Ljubljana 1984, str. 177 – 188.

Radics Peter, *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*, Ljubljana 1912.

Rumpler Helmut, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emazipation und Staatverfall in der Habsburgmonarchie*, v: *Österreichische Geschichte, 1804 – 1914*, Ueberreuter, Wien 1997.

Sandgruber Roman, *Die Anfänge der Konsumgesellschaft: Konsumgüterverbrauch, Lebensstandard und Alltagskultur in Österreich im 18. und 19. Jahrhundert*, Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1982.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Gorica, 1905.

Schmidt Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, 1.del, Delavska enotnost, Ljubljana 1988.

Siebmacher Johann, *Der Adel in Kärnten, Krain und Dalmatien*, Bauer&Raspe, Neustadt an der Aisch 1980.

Simoniti Vasko, *Barok v zenitu (odlomek iz knjige, ki je ni bilo)*, v: *Vilfanov zbornik* (ur. Vincenc Rajšp in Ernst Bruckmüller), ZRC SAZU, Ljubljana 1999, str. 331 – 339.

Sivec Jože, *Opera v stanovskem gledališču v Ljubljani. Od leta 1790 do 1861*, Slovenska matica, Ljubljana 1971.

Smole Majda, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, DZS, Ljubljana 1982.

Stopar Ivan, *Likovno snovanje v 19. stoletju*, v: *Umetnost na Slovenskem*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, str. 185 – 215.

Stopar Ivan, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska; Ljubljana, grad in dvorci, Viharnik*, Ljubljana 1999.

Stopar Ivan, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, II. Dolenjska, Bela Krajina, Viharnik*, Ljubljana 2004.

Stopar Ivan, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Dolenjska – II.knjiga: Med Bogenšperkom in Morkicami*, Viharnik, Ljubljana 2001.

Studen Andrej, *Živeti v Ljubljani*, Studia humanitatis (Apes), Ljubljana 1995.

Studen Andrej, »Samoumevna« čistoča telesa nekoč in danes, v: Vigarello, *Čisto in umazano*, str. 291 – 313.

Studen Andrej, *Svetovi socialne neenakosti spalnic in spanja. K zgodovini postelje na Slovenskem v 19. in 20.stoletju*, v: Dibie, *Etnologija spalnice*, str. 291 – 340.

Škerlj Stanko, *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*, SAZU (Zbirka Dela/Opere), Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1973.

Šmitek Zmago, *Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture*, Založba Borec, Ljubljana 1986.

Šmitek Zmago, *Srečevanja z drugačnostjo. Slovenska izkustva eksotike*, Didakta, Ljubljana 1995.

Šmitek Zmago, *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*, Borec, Ljubljana 1988.

Šmitek Zmago, *Percepcija neevropskih kultur na Slovenskem od 17. do prve polovice 19.stoletja*, v: *Srečanja z Jutrovim*, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 1992.

Šorn Jože, *Začetki industrije na Slovenskem*, Obzorja, Maribor 1984.

Šorn Jože, *Slovensko gospodarstvo v poprevarnih letih 1919 – 1924*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1997.

Štih Peter, *Goriški grofi ter njihovi ministriali in militi v Istri in na Kranjskem*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1997.

Štih Peter, Simoniti Vasko, *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*, Mohorjeva družba, Ljubljana 1995.

Štuhec Marko, *Materialna kultura plemstva na Kranjskem v prvi polovici 18.stoletja*, doktorska disertacija, Ljubljana 2000.

Štuhec Marko, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventar 17.stoletja kot zgodovinski vir*, Studia humanitatis, Ljubljana 1995.

Štuhec Marko, *Iz Lesc v Ljubljano po francosko. Prispevek k poznavanju jezikovne rabe kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja*, v: ZČ, letnik 60 (2006), št. 3-4, str. 327 – 344.

Štuhec Marko, *O kranjskem plemstvu v času Almanachovega delovanja na Kranjskem*, v: *Almamach in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem* (ur. Barbara Murovec, Matej Klemenčič, Mateja Breščak), ZRC SAZU, Ljubljana 2005, str. 97 – 121.

Štuhec Marko, *Kranjska suita za zrcalo, vilico, nož, žlico, kavno ročko, čajnik in njuhalni robec*, v: *Zgodovina za vse*, št.1 (1994), str. 1-9.

Šumi Nace, *Ljubljanska baročna arhitektura*, Slovenska matica, Ljubljana 1961.

Tantner Anton, *Ordnung der Häuser, Beschreibung der Seelen. Hausnummerierung und Seelenkonskription in der Habsburgermonarchie*, Studien Verlag, Wien 2007.

Torelli Niko, *Večjezikovni slovar izrazov, ki se uporabljajo v lesni anatomiji IAWA: slovenska verzija*, Biotehnična fakulteta, Ljubljana 1979.

Toussanit-Samat Maguelonne, *History of Food*, Blackwell Publishers Ltd, Cambridge 1996.

Valenčič Vlado, *Ljubljanska trgovina od začetkov 18. do srede 19. stoletja*, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1981.

Valenčič Vlado, *Sladkorna industrija v Ljubljani*, Kronika, Ljubljana 1957.

Van Horn Melton, James, *The nobility in the Bohemian and Austrian Lands 1620 – 1780*, v: *The european nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (ed. H.M. Scott), Vol.2: *Northern, Central and Eastern Europe*, Longman, London 1995.

Verginella Marta, *Ekonomija odrešenja in preživetja: odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 1996.

Verginella Marta, *Od Crocejevih nečakov do mikrozgodovine: spremna beseda*, v: Giovanni Levi, *Nematerialna dediščina*, str. 215 – 231.

Verginella Marta, *Zwitter in demografska zgodovina*, v: *Zwittrov zbornik. Ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905 – 1988)*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2006.

Vidmar Polona, *Grad Vurberk: Lastniki, stavbe in oprema*, v: *V ogledalu časa. Zbornik občine Duplek*, Občina Duplek, Duplek 2006, str. 57-89.

Vigarelo Georges, *Čisto in umazano: telesna higiena od srednjega veka naprej*, Založba *cf., Ljubljana 1999.

Vilfan Sergij, *Pravna zgodovina Slovencev*, Slovenska matica, Ljubljana 1961.

Vilfan Sergij, *Nekateri rezultati novejših raziskav o meščanskih kapitalih v zgodnjem kapitalizmu*, v: *Kronika*, št.17 (1969), str. 15 - 19.

Vilfan Sergij, *Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja*, v: *ZČ, Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem*, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1987, str. 19-32.

Vilfan Sergij, *Predpisi o obleki in blagu v policijskih redih 16.stoletja*, v: *Slovenski etnograf*, letnik II (1949), str. 26 – 48.

Vilfan Sergij, *Prispevek k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero*, v: *ZČ*, št.8 (1954), str. 27 – 85.

Vocelka Karl, *Glanz und Untergang der höfischen Welt: Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Ueberreuter, Wien 2001.

Vodnik Valentin, *Kuharske bukve/iz nemskiga preslavenjene od V.V.*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999.

Vodopivec Peter, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*, Modrijan, Ljubljana 2006.

Vodopivec Peter, *A.T. Linhart – uradnik: poslušni upornik*, v: *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*, Slovenski gledališki muzej, Radovljica 2005.

Vodopivec Peter, *Leto 1789 v časnikih iz Gradca in Ljubljane*, ZČ, letnik 47 (1993), št. 1, str. 69 – 82.

Vodopivec Peter, *Kranjski jakobinec baron Siegfried von Taufferer in Francija*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino XXX* (1990), str. 3 – 13.

Weigl Igor, *Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18.stoletja*, magistrska naloga, Ljubljana 2000.

Weigl Igor, *Dvorec Dornava in druge arhitekture Jožefa Hueberja na slovenskem Štajerskem*, v: *Dornava – Vrišerjev zbornik*, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, Ljubljana 2003.

Weigl Igor, *O francoskih grafikah, loparjih in grofičinem strelovodu: oprema in funkcije dvorca Dornava v 18.stoletju*, v: *Dornava*, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo in Filozofska fakulteta, Ljubljana 2003, str. 180-249.

Wolf A.A., *Deutsch-slowenisches Wörterbuch*, I-II, Ljubljana 1860.

Zwitter Fran, *Prebivalstvo na Slovenskem od XVII. stoletja do današnjih dni*, Znanstveno društvo, Ljubljana 1936.

Zwitter Fran, *Zgodovinski razvoj prebivalstva na Koroškem in njegove socialne osnove*, v: *Zbornik predavanj / I. koroški kulturni dnevi*, Obzorja, Maribor 1973, str. 18 – 31.

Zwitter Fran, *Linhartova doba, misel in delo*, v: Anton Tomaž Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2*, Slovenska matica, Ljubljana 1981, str. 303 – 350.

Zwitter-Tehovnik, Dana, *Wirkungen der Französischen Revolution in Krain*, Geyer edition, Wien/Salzburg 1975.

Žnidaršič – Žagar, Sabina, *Ora et labora – in molči ženska: pregled demografije dežele Kranjske in pridobitnosti žensk v desetletjih 1880 – 1910*, Založba *cf, Ljubljana 2000.

Žvanut Maja, *Kranjsko plemstvo v preobrazbi: od viteza do gospoda*, doktorska disertacija, Ljubljana 1992.

Žvanut Maja, *Knjižnice na Kranjskem v 16.stoletju*, v: ZČ, letnik 41 (1987), št.2, str. 277 – 288.

12.3. Viri na svetovnem spletu

<http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adelung/>.

<http://www.whonamedit.com/doctor.cfm/2960.html>.

<http://www.ng-slo.si/default.asp?id=32&avtor=162&prikaz=umetnina&ust=1>.